

ISSN (print): 2415-8801
ISSN (online): 2707-6164

Інтелект

XXI

№ 6 '2019

Частина 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2019

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НАУКОВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕЛЕКТ XXI»
Заснований у 2010 році. Виходить 6 разів на рік.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації серія КВ № 19206-9006 ПР,
видане Державною реєстраційною службою України 5 липня 2012 року.

**Журнал внесено до списку друкованих періодичних видань,
що входять до переліку наукових фахових видань України (економічні науки)
(Наказ Міністерства освіти і науки України №41 від 17.01.2014 р.)**

**Присвоєно Міжнародний стандартний серійний номер
ISSN (print): 2415-8801, ISSN (online): 2707-6164**

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus**

Засновник: Національний університет харчових технологій

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Гуткевич Світлана Олександрівна	– <i>головний редактор, доктор економічних наук, професор</i>
Солоха Дмитро Володимирович	– <i>відповідальний секретар, доктор економічних наук, професор</i>
Корінько Микола Данилович	– <i>доктор економічних наук, професор</i>
Сафонов Юрій Миколайович	– <i>доктор економічних наук, професор</i>
Борщ Вікторія Ігорівна	– <i>кандидат економічних наук, доцент</i>
Головко Олег Павлович	– <i>кандидат економічних наук</i>
Віргінія Юренієне	– <i>доктор наук, професор (Литва)</i>
Мусіна Аміна Аміржановна	– <i>доктор економічних наук, доцент (Казахстан)</i>

Програмні цілі видання: розвиток науки і освіти, популяризація економічних знань, формування економічного типу мислення, інформування наукового середовища про сучасні дослідження та розробки в сфері економіки. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів. Редакційна колегія матеріали не повертає. Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів. У разі передруку посилання на журнал «Інтелект XXI» обов'язково. Друкується за погодженням редколегії журналу. Технічний секретар – Петрова О.В.

Офіційний сайт <http://www.intellect21.nuft.org.ua>
E-mail: journal@intellect21.nuft.org.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 19,30.
Підписано до друку 27.12.2019 р. Замов. № 0220/44. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони: +38 (0552) 39 95 80, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

ЗМІСТ

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Романов А.Д. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	9
Свидрук І.І. УПРАВЛІННЯ ІНФРАСТРУКТУРНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ.....	14
Сімахова А.О. УКРАЇНА У ГЛОБАЛЬНИХ КООРДИНАТАХ ТРАНЗИТИВНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	20
Сударкіна Л.Ю. ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНОЇ ПІДТРИМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....	24
Ткачук Г.О. СТРУКТУРОВАНА МОДЕЛЬ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРЕТВОРЕНЬ ПІДПРИЄМСТВА.....	31
Турло Н.П., Мархонос С.М. БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ТА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ЯК ФАКТОР ЙОГО ЗНИЖЕННЯ	36
Тютюнник І.В. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РОЗРИВАМИ В ЕКОНОМІЦІ.....	41
Чміль А.С. МОДЕЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ БДЖІЛЬНИЦТВА З ВИКОРИСТАННЯМ МОДЕЛІ AGMEMOD ДЛЯ УКРАЇНИ.....	45
Чолій Л.О. МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ.....	49

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Вовк Є.О. ДО ПИТАННЯ ЩОДО МІСЦЯ ТА РОЛІ РИНКУ АКЦІЙ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	54
Данилович-Кропивницька М.Л., Левицька Я.В. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ РИНКУ ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ.....	58
Жигалкевич Ж.М. РИЗИКИ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ В МАШИНОБУДІВНИХ КВАЗІСТРУКТУРАХ.....	63
Жигало І.І. СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВСЬКИХ ГРУП В УКРАЇНІ.....	67
Колесник М.В., Командровська В.Є., Созинова І.В. ВІДКРИТІ ІННОВАЦІЇ ЯК ПРОЯВ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	73
Колодяжна І.В. АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ.....	78
Костирко Л.А., Соломатіна Т.В. СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ.....	82
Кравченко С.І. ПЕРЕДУМОВИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ.....	87
Ординський В.І., Шевченко Ю.А. ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ІНВЕСТИВАННЯ ТНК.....	92
Скворцов І.Б., Гринаш Л.П., Скворцов Д.І. ІННОВАЦІЙНІСТЬ ЯК ВИМІРЮВАЧ ЕКОНОМІЧНОЇ ІННОВАЦІЇ.....	97

Франчук Т.М. ФІНАНСОВИЙ СЕКТОР В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКОВІ УКРАЇНИ: РЕГУЛЯТОРНИЙ АСПЕКТ	103
--	-----

БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

Бойченко К.С. ФАКТОРИ ІНТЕГРОВАНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	108
Зінов'єва О.В. ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТ: ЗАПРОВАДЖЕННЯ СМАРТ-ТЕХНОЛОГІЙ.....	113
Мельник О.В. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ОЦІНЮВАННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	116
Ноняк М.В. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ІННОВАЦІЇ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ, ОЦІНКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ.....	121
Петухова О.М., Степанчук С.О. ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ.....	127
Потетюєва М.В. РОЛЬ ДИСОНУЮЧИХ АКТИВІВ У СТРУКТУРІ МАЙНОВОГО КОМПЛЕКСУ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ.....	133
Семенчук Т.Б., Василюк С.М. ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПОСТІЙНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	138

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Кобзар О.М. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕНСАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА З ВРАХУВАННЯМ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ.....	142
Турянський Ю.І. ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИРОБНИЧИХ ЕКОСИСТЕМ ДО ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	146
Харченко О.В., Кужавський М.С. РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ.....	151
ІНФОРМАЦІЯ.....	158

СОДЕРЖАНИЕ

НАЦИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Романов А.Д. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ В КОНТЕКСТЕ ДОСТИЖЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ.....	9
Свидрук И.И. УПРАВЛЕНИЕ ИНФРАСТРУКТУРНЫМ ОБЕСПЕЧЕНИЕМ РАЗВИТИЯ ВНУТРЕННЕЙ ТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ.....	14
Симахова А.А. УКРАИНА В ГЛОБАЛЬНЫХ КООРДИНАТАХ ТРАНЗИТИВНОЙ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ.....	20
Сударкина Л.Ю. СРЕДСТВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ РЕСУРСОБЕРЕЖЕНИЯ ИНФРАСТРУКТУРНОЙ ПОДДЕРЖКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ.....	24
Ткачук Г.А. СТРУКТУРИРОВАННАЯ МОДЕЛЬ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	31
Турло Н.П., Мархонос С.Н. БЕЗРАБОТИЦА В УКРАИНЕ И РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА КАК ФАКТОР ЕЁ СНИЖЕНИЯ.....	36
Тютюнык И.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ НАЛОГОВЫМИ РАЗРЫВАМИ В ЭКОНОМИКЕ.....	41
Чмиль А.С. МОДЕЛИРОВАНИЕ СЕКТОРА ПЧЕЛОВОДСТВА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МОДЕЛИ AGMEMOD ДЛЯ УКРАИНЫ.....	45
Чолий Л.О. МЕТОДИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЛИНГА В ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ.....	49

ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Вовк Е.А. К ВОПРОСУ О МЕСТЕ И РОЛИ РЫНКА АКЦИЙ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ.....	54
Данилович-Кропивницкая М.Л., Левицкая Я.В. АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ РЫНКА ИННОВАЦИЙ В УКРАИНЕ.....	58
Жигалкевич Ж.М. РИСКИ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ КВАЗИСТРУКТУРАХ.....	63
Жыгало И.И. СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ БАНКОВ ИНОСТРАННЫХ БАНКОВСКИХ ГРУПП В УКРАИНЕ.....	67
Колесник М.В., Командровская В.Е., Созинова И.В. ОТКРЫТЫЕ ИННОВАЦИИ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ МОДЕЛИ ИННОВАЦИОННОГО ПРОЦЕССА.....	73
Колодяжная И.В. АНАЛИЗ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ МОРСКОЙ ОТРАСЛИ.....	78
Костырко Л.А., Соломатина Т.В. СТРАТЕГИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА АГРАРНОГО СЕКТОРА ВО ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЕ.....	82
Кравченко С.И. ПРЕДПОСЫЛКИ РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ.....	87

Ордынский В.И., Шевченко Ю.А. ИНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ КАК ОДНО ИЗ НАПРАВЛЕНИЙ ИНВЕСТИРОВАНИЯ ТНК.....	92
Скворцов И.Б., Грынаш Л.П., Скворцов Д.И. ИННОВАЦИОННОСТЬ КАК ИЗМЕРИТЕЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИННОВАЦИИ.....	97
Франчук Т.М. ФИНАНСОВЫЙ СЕКТОР В ИННОВАЦИОННОМ РАЗВИТИИ УКРАИНЫ: РЕГУЛЯТОРНЫЙ АСПЕКТ....	103

БИЗНЕС И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ

Бойченко К.С. ФАКТОРЫ ИНТЕГРИРОВАННОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	108
Зиновьева О.В. ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ГОРОДОВ: ВВЕДЕНИЕ СМАРТ-ТЕХНОЛОГИЙ.....	113
Мельник О.В. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ БАЗИС ОЦЕНКИ КАПИТАЛИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	116
Ноняк М.В. ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ИННОВАЦИИ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: СУЩНОСТЬ, ОЦЕНКА И ВНЕДРЕНИЕ.....	121
Петухова О.М., Степанчук С.А. ФОРМИРОВАНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ.....	127
Потетюева М.В. РОЛЬ ДИССОНИРУЮЩИХ АКТИВОВ В СТРУКТУРЕ ИМУЩЕСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА.....	133
Семенчук Т.Б., Васылыга С.Н. ПРИМЕНЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ ПОСТОЯННОГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	138

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ

Кобзарь Е.М. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕНСАЦИОННОГО МЕХАНИЗМА В СФЕРЕ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ С УЧЕТОМ ЭКОСИСТЕМНОГО ПОДХОДА.....	142
Турянский Ю.И. ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ЭКОСИСТЕМ В ЦИРКУЛЯРНУЮ ЭКОНОМИКУ.....	146
Харченко О.В., Кужавский Н.С. РАЗРАБОТКА СТРАТЕГИИ РЕСУРСОСБЕРЕЖЕНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА.....	151
ИНФОРМАЦИЯ.....	158

CONTENTS

NATIONAL ECONOMY

Romanov Arthur ENSURE HEALTHY LIVES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	9
Svydruk Irena INFRASTRUCTURE SUPPORT MANAGEMENT OF INTERNAL TRADE DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	14
Simakhova Anastasiia UKRAINE IN THE GLOBAL COORDINATES OF THE TRANSITIVE SOCIAL ECONOMY MODEL.....	20
Sudarkina Lyudmila MEANS OF PROVIDING RESOURCE CONSERVATION WITH INFRASTRUCTURE SUPPORT OF THE ENTERPRISE ACTIVITIES IN AGRICULTURE.....	24
Tkachuk Haluna STRUCTURED MODEL OF ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF TRANSFORMATIONAL TRANSFORMATIONS OF THE ENTERPRISE.....	31
Turlo Natalia, Markhonos Svitlana UNEMPLOYMENT IN UKRAINE AND TOURISM DEVELOPMENT AS A FACTOR OF ITS REDUCTION.....	36
Tiutiunyk Inna, Chmil Alla THEORETICAL FUNDAMENTALS OF MANAGING THE TAX GAPS IN THE ECONOMY.....	41
Chmil Alla MODELING OF THE BEEKEEPING SECTOR BY USING THE AGMEMOD MODEL FOR UKRAINE	45
Cholii Lina METHODICAL INSTRUMENTS OF FINANCIAL CONTROLLING IN THE PUBLIC SECTOR OF ECONOMY.....	49

INVESTMENT AND INNOVATIVE ACTIVITIES

Vovk Evgenii TO THE ISSUE OF PLACE AND ROLE OF SHARE MARKET IN THE MODERN ECONOMY.....	54
Danylovych-Kropyvnytska Marta, Levytska Yana ANALYSIS OF THE STATE AND THE PERSPECTIVES OF INNOVATION MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE.....	58
Zhygalkevych Zhanna RISKS OF INNOVATIVE PROJECTS IN MECHANICAL ENGINEERING QUASI-STRUCTURES.....	63
Zhygalo Ivan STRUCTURAL ANALYSIS OF THE FUNCTIONING OF THE BANKS OF FOREIGN BANKING GROUPS IN UKRAINE.....	67
Kolesnyk Maksym, Komandrovska Veronika, Sozynova Iryna OPEN INNOVATIONS AS A DEMONSTRATION OF A MODERN MODEL OF INNOVATIVE PROCESS.....	73
Kolodyaznaya Iryna ANALYSIS OF THE MARITIME ENTERPRISES INVESTMENT ATTRACTIVENESS.....	78
Kostyrko Lidya, Solomatina Tetiana STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE FOREIGN ECONOMIC SPHERE.....	82
Kravchenko Sergey PREREQUISITES FOR REGULATION OF THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM DEVELOPMENT.....	87
Ordynskyi Volodymyr, Shevchenko Yuliia INTERNET MARKETING AS ONE OF TNC's INVESTMENT DIRECTIONS.....	92

Skvortsov Igor, Grynash Liliia, Skvortsov Denys INNOVATION AS A MEASURER OF ECONOMIC INNOVATION.....	97
Franchuk Tamara FINANCIAL SECOTR IN INNOVATION DEVELOPMENT OF UKRAINE: REGULATORY ASPECT.....	103

BUSINESS AND INTELLECTUAL CAPITAL

Boichenko Kateryna FACTORS OF INTEGRATED ENTERPRISE DEVELOPMENT.....	108
Zinovieva Oksana ECONOMIC DEVELOPMENT OF CITIES: INTRODUCING SMART TECHNOLOGIES.....	113
Melnyk Oksana METHODOLOGICAL BASIS OF CAPITALIZATION EVALUATION IN MODERN ENTERPRISE ACTIVITIES.....	116
Noniak Mykhailo ORGANIZATIONAL INNOVATIONS OF TELECOMMUNICATIONS ENTERPRISES: SUMMARY, ASSESSMENT AND IMPLEMENTATION.....	121
Pietukhova Olha, Stepanchuk Svitlana THE FORMATION AND USE OF INTELLECTUAL POTENTIAL IN THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE.....	127
Potetiuiieva Maryna ROLE OF DISCORDANT ASSETS IN THE STRUCTURE OF THE PROPERTY COMPLEX OF RAILWAY TRANSPORT.....	133
Semenchuk Tetiana, Vasilyha Sergiy THE APPLICATION OF THE CONTINUOUS IMPROVEMENT CONCEPT FOR ENTERPRISE EFFECTIVE DEVELOPMENT.....	138

ENVIRONMENTAL ISSUES

Kobzar Olena FEATURES OF FORMATION OF THE COMPENSATION MECHANISM IN THE SPHERE OF ENVIRONMENTAL PROTECTION TAKING INTO ACCOUNT THE ECOSYSTEM APPROACH.....	142
Turyanskyy Yuriy TRANSFORMATION OF PRODUCTION ECOSYSTEMS TO CIRCULAR ECONOMY.....	146
Kharchenko Olga, Kuzavsky Mykola DEVELOPMENT OF RESOURCE SAVING STRATEGY AT RAILWAY TRANSPORT ENTERPRISES.....	151
INFORMATION	158

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.341

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.30>

Романов А.Д.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту,
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Забезпечення здорового способу життя має вирішальне значення у процесі досягнення сталого розвитку як окремих людей, так і світової спільноти. На основі аналізу індикаторів досягнення глобальних цілей сталого розвитку, описано світові тенденції та українські реалії забезпечення здорового способу життя в сучасних умовах. Наголошено, що система охорони здоров'я України не забезпечує надання якісних медичних послуг всім, що негативно впливає на тривалість та якість життя населення. Зазначено, що основними перешкодами щодо забезпечення здорового способу життя є старіння населення та зростання попиту на медичні послуги, відсутність доступу до якісних медичних послуг, недостатність та неефективність фінансування охорони здоров'я, шкідливі звички населення. Запропоновано заходи щодо розвитку системи охорони здоров'я, реалізація яких сприятиме більш ефективному використанню людських ресурсів, поліпшенню їхнього економічного добробуту, зростання тривалості та якості життя населення.

Ключові слова: сталий розвиток, здоров'я, здоровий спосіб життя, індикатори, медичні послуги, фінансування системи охорони здоров'я.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ В КОНТЕКСТЕ ДОСТИЖЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Романов А.Д.

Обеспечение здорового образа жизни имеет решающее значение в процессе достижения устойчивого развития, как отдельных людей, так и мирового сообщества. На основе анализа индикаторов достижения глобальных целей устойчивого развития, описаны мировые тенденции и украинские реалии обеспечения здорового образа жизни в современных условиях. Отмечено, что система здравоохранения Украины не обеспечивает предоставление качественных медицинских услуг всем, что плохо влияет на продолжительность и качество жизни населения. Отмечено, что основными препятствиями по обеспечению здорового образа жизни является старение населения и рост спроса на медицинские услуги, отсутствие доступа к качественным медицинским услугам, недостаточность и неэффективность финансирования здравоохранения, вредные привычки населения. Предложены меры по развитию системы здравоохранения, реализация которых будет способствовать более эффективно использованию человеческих ресурсов, улучшению их экономического благосостояния, рост продолжительности и качества жизни населения.

Ключевые слова: устойчивое развитие, здоровье, здоровый образ жизни, индикаторы, медицинские услуги, финансирование системы здравоохранения.

ENSURE HEALTHY LIVES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Romanov Arthur

Ensuring a healthy lifestyle is crucial in the process of achieving sustainable development. At the global level, to extend life expectancy for all, countries must achieve universal health coverage and access to quality health care. Countries need to have a strong capacity for early warning, risk reduction and management of national and global health risks. At the article based on the analysis of indicators of achievement of the Global Sustainable Development Goals, the global trends and the Ukrainian realities of ensuring a healthy lifestyle in the current conditions are described. According to research of WHO and OECD, major health gains have been made in recent years, yet complex, interconnected threats remain. It was emphasized that the health care system of Ukraine does not provide quality medical services to all. There are a number of problems that affect the efficiency of state policy and achieving the global goals of sustainable development. These are problems such as universal health coverage and sustainable financing for health, immunization, gaps in detection and treatment of tuberculosis. It was noted that the main obstacles to ensuring a healthy lifestyle are the aging of the population and increasing demand for health services, lack of access to quality health services, immunization, insufficient and inefficient financing of health care, harmful habits of the population. Measures are proposed for the development of the health care system,

the implementation of which will promote the more efficient use of human resources, improve their economic well-being, increase the life expectancy of the population and increase its standard of living. So to ensure healthy lives and promote well-being for all at all ages, Ukraine and all countries should must achieve universal health coverage, including financial risk protection, access to quality essential health-care services and access to safe, effective, quality and affordable essential medicines and vaccines for all; increase health financing and the recruitment, development, training and retention of the health workforce. As humanity's most precious resource, health requires reform and investment.

Keywords: sustainable development, health, healthy lives, indicators, medical services, financing of the health care system.

Постановка проблеми. Міцне здоров'я населення та благополуччя залежить від загального рівня охоплення послугами охорони здоров'я, тобто такого стану в кожній країні та в світі в цілому, коли всі люди і спільноти отримують необхідні їм медико-санітарні послуги (від зміцнення здоров'я до профілактики, лікування, реабілітації та паліативної допомоги) без надмірного фінансового тягаря.

Доступ до недорогих, якісних послуг охорони здоров'я має вирішальне значення для економічного зростання й розвитку країн [4, с. 118]; відтак, досягнення загального охоплення послугами охорони здоров'я є однією з цілей, висунутих країнами при прийнятті Порядку денного сталого розвитку до 2030 року [8]. З тих пір у всьому світі було досягнуто значного прогресу щодо покращення здоров'я мільйонів людей.

Як і в інших країнах світу, в Україні в системі охорони здоров'я відбуваються певні трансформації. Проте, і досі значна частина населення не має доступу до основних медичних послуг або зазнають фінансових труднощів у процесі лікування. Для досягнення загального охоплення медичними послугами та сталого фінансування охорони здоров'я вкрай необхідними є цілеспрямовані зусилля щодо подолання факторів, які сприяють погіршенню здоров'я, таких як шкідливі звички, забруднене повітря, вода тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження і розв'язання наукової проблеми розвитку системи охорони здоров'я в процесі забезпечення сталого розвитку здійснили відомі науковці: Камінська О.С., Куценко В.І. [3], Павлюк К.В. [4], Степанова О.В. та інші. Незважаючи на активне дослідження значення та розвитку системи охорони здоров'я, досі спірними та невирішеними залишаються питання щодо автономії лікувальних закладів та їх фінансування, запровадження обов'язкового медичного страхування, профілактики хронічних захворювань та нещасних випадків на виробництві тощо.

Метою статті є з'ясування світових та національних особливостей і закономірностей розвитку систем охорони здоров'я та обґрунтування необхідності забезпечення здорового способу життя в контексті досягнення сталого розвитку та в умовах виникнення нових глобальних викликів.

Основні результати дослідження. Світова практика свідчить про тісний зв'язок між соціально-економічним розвитком і охороною здоров'я, оскільки, поліпшення здоров'я населення впливає на продовження працездатного довголіття людей, а на цій основі – підвищення продуктивності праці в усіх сферах економіки.

Сучасна система охорони здоров'я покликана не лише надавати жителям висококваліфіковану медичну допомогу, а й відтворювати робочу силу, охороняти та примножувати здоров'я нації [3].

Важливу роль на глобальному рівні в розробленні відповідної політики та розпорядчих стандартів надання медичної допомоги відіграє Всесвітня організація охорони здоров'я, місією якої є сприяти здоров'ю, збереженню світу в безпеці та обслуговуванню вразливих людей. Незважаючи на значні досягнення у боротьбі з хворобами, жодна система охорони здоров'я не є досконалою, і у всіх країнах є люди, котрі мають обмежений до медичних послуг [10]. Основні індикатори щодо стану здоров'я населення та системи охорони здоров'я показують такі тенденції:

1. Все більше людей мають хронічні захворювання та незадовільне психічне здоров'я; майже кожен десятий дорослий має погане здоров'я через хронічні захворювання.

2. В середньому по країнах людина, що народилася сьогодні, може сподіватися прожити майже 81 рік; разом з тим, тривалість життя поступово скорочується, особливо в США, Франції та Нідерландах.

3. Кожна третя смерть спричинена серцевими нападами, інсультами та іншими захворюваннями кровообігу, кожна четверта смерть – пов'язана з раком. Причинами передчасних смертей від серцевих захворювань, інсульту та погіршення якості життя є діабет і нездоровий спосіб життя, зокрема паління (18% дорослих все ще палять щодня), шкідливе вживання алкоголю (4% населення зловживають алкоголем) та ожиріння (56% дорослих мають зайву вагу або страждають ожирінням і майже третина дітей у віці 5-9 років). Літні люди помирають від респіраторних захворювань; працездатні особи помирають від випадкових отруєнь; забруднення повітря спричинило близько 40 смертей на 100 000 людей у різних країнах. Рівень смертності був набагато вищим у країнах-партнерах Індії та Китаї – близько 140 смертей на 100 000 людей [6].

4. Більшість країн ОЕСР мають універсальне або майже універсальне покриття основного набору медичних послуг. Перешкодами доступу до медичного обслуговування є фінансові можливості, низький рівень грамотності в окремих країнах, недосконалі комунікаційні стратегії та низька якість обслуговування тощо.

5. Витрати на охорону здоров'я складають в середньому близько 4000 доларів на особу; найбільше витрачають США (понад 10 000 доларів на одного жителя). І за оцінками експертів, такі витрати до 2030 року становитимуть 10,2% ВВП у країнах ОЕСР, порівняно з 8,8% у 2018 році [6]. Відповідно до інших прогнозів, загальносвітовий обсяг витрат на охорону здоров'я зростатиме на 5,4% щороку, з 7,724 трильйонів доларів США до 10,059 трильйонів доларів США [5].

6. Прямі виплати домогосподарств становлять в середньому трохи більше п'ятої частини всіх витрат на охорону здоров'я та понад 40% у Латвії та Мексиці.

7. Попит на медичні послуги, особливо на довготривалу допомогу, зростає також через старіння

Таблиця 1. Інформаційне забезпечення моніторингу цілі сталого розвитку
«Міцне здоров'я і благополуччя», метадані

Індикатори	2015	2016	2017	2018	Цільовий орієнтир, встановлений на 2020 рік	
3.1.1. Кількість випадків материнської смерті, на 100 000 живонароджених на 100 000 живонароджених	15,1	12,6	9,1	12,5	11,8	
3.2.1. Смертність дітей у віці до 5 років, випадків на 1000 живонароджених	9,3	8,8	8,9	8,3	8,5	
міська місцевість	8,5	8,0	8,1	7,8		
сільська місцевість	10,5	10,2	10,4	9,5		
3.3.1. Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом ВІЛ, на 100 000 населення	37,0	40,0	42,8	42,8	30,9	
3.3.2. Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом активного туберкульозу, на 100 000 населення	55,9	54,7	51,9	50,5	51,7	
3.4.1. Кількість смертей чоловіків від цереброваскулярних хвороб у віці 30–59 років, на 100 000 чоловіків відповідного віку	64,0	63,0	62,3	62,1	56,2	
3.4.3. Кількість смертей жінок від злоякісного новоутворення молочної залози у віці 30-59 років, на 100 000 жінок відповідного віку	26,3	25,4	24,3	24,1	23	
3.4.4. Кількість смертей жінок від злоякісного новоутворення шийки матки у віці 30-59 років, на 100 000 жінок відповідного віку	12,2	12,8	12,0	11,5	10,1	
3.5.1. Імовірність померти у 20-64 роки, чоловіки, все населення	0,38943	0,38364	0,37535	-	0,36	
міська місцевість	0,36640	0,36300	0,35352	-		
сільська місцевість	0,43103	0,42088	0,41449	-		
3.5.2. Імовірність померти у 20-64 роки, жінки, все населення	0,15514	0,15208	0,14696	-	0,15	
міська місцевість	0,14609	0,14434	0,13851	-		
сільська місцевість	0,17505	0,16898	0,16553	-		
3.6.1. Кількість смертей унаслідок транспортних нещасних випадків, на 100 000 населення	12,6	12,4	12,1	10,5	11	
3.6.2. Кількість травмованих осіб унаслідок дорожньо-транспортних пригод, на 100 000 населення						
Автомобільний транспорт	4,09	4,64	4,29	4,03	-	
Міський електричний транспорт	0,50	0,44	0,44	0,51		
3.7.1. Рівень імунізації населення згідно з Календарем профілактичних щеплень до визначених шести вікових груп при профілактиці десяти інфекційних захворювань, %						
Україна	Вікова група	2015	2016	2017	2018	
Туберкульоз	до 1 року	39,8	72,3	83,6	90,1	-
Гепатит В	до 1 року	25,4	28,8	57	67,0	-
Кір, паротит, краснуха	1 рік	63,2	45,5	93,3	91,0	-
	6 років	62,1	30,2	90,7	89,5	-
Дифтерія, правець	до 1 року	26,5	21,0	53,2	69,3	-
	18 міс.	33,1	23,1	51,2	66,1	-
	6 років	4,1	59,1	83,5	83,4	-
	16 років	1,9	56,1	76,7	77,9	-
	дорослі	0,1	20,7	44,8	55,6	-
Кашлюк	до 1 року	26,5	21,0	53,2	69,3	-
	18 місяців	33,1	23,1	51,2	66,1	-
Поліомієліт	до 1 року	63,8	60,8	51,9	71,1	-
	18 місяців	86,5	66,4	71,4	67,8	-
	6 років	49,2	85,7	88,2	81,3	-
	14 років	50,6	79,9	88,1	80,2	-
Хіб-інфекція	до 1 року	43,2	36,0	34,8	52,5	-
	1 рік	38,6	51,6	44,5	57,7	-
3.8.1. Частка осіб, які курять, серед жінок віком 16-29 років, %	5,0	5,1	5,2	4,8	4,5	
3.8.2. Частка осіб, які курять, серед чоловіків віком 16-29 років, %	31,4	34,4	28,9	27,9	27	
3.9.1. Частка витрат населення у загальних видатках на охорону здоров'я, %	48,78	52,29	47,45	-	40	

Джерело: складено за даними [1; 7]

населення; відповідно до прогнозів, до 2050 року частка населення віком від 80 років зросте більш ніж удвічі.

8. Старіння робочої сили, зростання попиту на медичні послуги, моральні аспекти та проблеми, пов'язані із забезпеченням добробуту медичних працівників, призводить до дефіциту кваліфікованого медичного персоналу як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються [5].

9. У передових системах охорони здоров'я зацікавлені сторони сектору виступають за перехід від лікування до профілактики, що привело до якісної трансформації просто «пацієнтів» у інформованих та більш обізнаних «споживачів медичних послуг».

Схожа ситуація і в Україні. Незважаючи на те, що загальний обсяг витрат на охорону здоров'я відповідає середньому показнику європейських країн, медичні послуги є недоступними, а змобілізовані в системі кошти – використовуються неефективно. Відтак, метою трансформації системи охорони здоров'я є забезпечення всім громадянам рівного доступу до якісних медичних послуг шляхом перебудови системи та сталого фінансування охорони здоров'я.

В Україні з метою досягнення цілі «Міцне здоров'я і благополуччя» визначено 9 завдань, відповідно до яких необхідно:

- 1) знизити материнську смертність;
- 2) мінімізувати смертність, якій можна запобігти, серед дітей віком до 5 років;
- 3) зупинити епідемії ВІЛ/СНІДу та туберкульозу, у тому числі за рахунок використання інноваційних практик та засобів лікування;
- 4) знизити передчасну смертність від неінфекційних захворювань;
- 5) знизити на чверть передчасну смертність населення, у тому числі за рахунок упровадження інноваційних підходів до діагностики захворювань;
- 6) знизити рівень отримання тяжких травм і смертності внаслідок ДТП, у тому числі за рахунок використання інноваційних практик реанімування, лікування та реабілітації постраждалих унаслідок ДТП;
- 7) забезпечити загальну якісну імунізацію населення з використанням інноваційних препаратів;
- 8) знизити поширеність тютюнокуріння серед населення з використанням інноваційних засобів інформування про негативні наслідки тютюнокуріння;
- 9) здійснити реформу фінансування системи охорони здоров'я [7].

І для моніторингу досягнення вищезазначеної цілі, використовується система індикаторів (таблиця 1).

Таким чином, після впровадження правових та інституційних основ системи охорони здоров'я, запровадження нової моделі фінансування первинної медичної допомоги та впорядкування мережі закладів, що надають госпітальну медичну допомогу, через створення госпітальних округів (2017 рік), впродовж 2018-2019 рр. в Україні:

1. Населення отримало можливість обрати сімейного лікаря, терапевта, педіатра, що дозволяє знизити передчасну смертність (завдання 3.4); зупинити епідемії ВІЛ/СНІДу та туберкульозу (завдання 3.3); знизити поширеність тютюнокуріння серед населення з використанням інноваційних засобів інформування про негативні наслідки тютюнокуріння (завдання 3.8).

2. Розпочався процес впровадження державного гарантованого пакета медичної допомоги, відповідно до якого держава бере на себе чіткі зобов'язання щодо фінансування медичних послуг; пакет медичної допомоги, гарантований державою, визначається на основі пріоритетів охорони здоров'я та в обсязі можливостей державного фінансування.

3. Створена Національна служба здоров'я України як центральний орган виконавчої влади, який реалізує основний принцип медичної реформи «гроші йдуть за пацієнтом» – оплачує вартість реально наданих медичних послуг; відтак, держава переходить від утримання мережі медичних закладів, які надають безоплатні послуги, до стратегічної закупівлі послуг у цієї мережі.

4. Поступово відбувається автономізація постачальників медичної допомоги.

5. Запроваджено програму «Доступні ліки» та оптимізовано процес закупівлі ліків.

6. Україна забезпечена всіма вакцинами відповідно до Національного календаря щеплень, що дозволяє забезпечити загальну якісну імунізацію населення з використанням інноваційних препаратів (завдання 3.7).

7. Відбувається реформування медичної освіти.

8. Запроваджено систему безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я, відповідно до якої лікар повинен для підвищення кваліфікації набрати певну кількість балів щороку за різні форми підвищення кваліфікації (навчання в академії післядипломної освіти, на конференціях, навчання за кордоном, онлайн-курси, тренінги).

9. Створено нові можливості для здійснення місцевою владою повноважень у сфері охорони здоров'я.

10. Розпочато підготовку запуску якісної та доступної спеціалізованої медичної допомоги. Одним з пріоритетів уряду є збереження здоров'я дітей; відтак, передбачено розробку державної концепції підготовки лікарів за фахом «неонатологія» – вузькопрофільних спеціалістів, які будуть надавати необхідну допомогу матерям впродовж вагітності та виявляти патології у немовлят на ранніх стадіях. Такі заходи здійснюються з метою зниження материнської смертності та мінімізації смертності, якій можна запобігти, серед дітей віком до 5 років (завдання 3.1, 3.2).

Таким чином, пріоритетними питаннями розвитку системи охорони здоров'я в Україні є фінансова стабільність, надання якісної медичної допомоги, орієнтація на потреби пацієнтів, що цілком відповідає цілі сталого розвитку «Міцне здоров'я і благополуччя».

Успішному розвитку галузі в майбутньому сприятимуть укріплення партнерських відносин між державою та приватним сектором, інвестування у заходи з попередження хвороб та охорони здоров'я населення, а також вивчення практик і використання досвіду інших галузей з метою забезпечення здорового способу життя всіх, зокрема в Україні необхідно:

По-перше, оптимізувати фінансування системи охорони здоров'я, у тому числі за рахунок впровадження обов'язкового медичного страхування;

По-друге, забезпечити об'єднання та розвивати співпрацю зацікавлених сторін у межах всієї системи охорони здоров'я для реалізації єдиного комплексного підходу до залучення фінансування та ефективного надання медичних послуг, тому що «державно-приватне партнерство у сфері охорони здоров'я передба-

чає справедливий розподіл ризиків між приватним і публічним партнерами, сприяє розширенню доступності медичних послуг для населення й підвищенню їхньої якості, а тому є перспективним для впровадження в Україні [4, с. 128];

По-третє, здійснювати інвестиції у впровадження цифрових технологій у сфері охорони здоров'я, що сприятиме «більш ефективному використанню медичних даних у дослідженнях, а також підтримуватиме ініціативи в сфері персоналізації медичного обслуговування» [5];

По-четверте, керівникам медичних закладів слід зосередитися на дотриманні нормативно-правових та етичних вимог, управлінні ризиками і підвищенні обізнаності медичних працівників;

По-п'яте, постійно формувати кадровий резерв, який забезпечуватиме ресурс у разі перегляду функцій медичних працівників; медичним закладам як поставальникам послуг слід активно шукати можливості для розширення потенціалу та автоматизації клінічних робочих процесів.

По-шосте, для успішного переходу до медичного обслуговування, орієнтованого на якість, зацікавленим сторонам, зокрема споживачам, слід зробити важливий крок від практики лікування хвороб до їхньої профілактики та оздоровлення, від піклування про здоров'я окремої людини до опікування здоров'ям усього населення. Слід врахувати, що одним з ключових факторів задовільного стану здоров'я є стиль життя; останній охоплює побуту, професійну, культурну, суспільно-політичну сфери діяльності людини та формується у певних географічних, економічних, політичних та культурних рамках. Здоров'я починається з імунної системи, а взаємозв'язок між способом життя та фізичним і психічним здоров'ям людини доведено численними дослідженнями. Так, за даними ВООЗ, 60% факторів індивідуального здоров'я і якості життя пов'язано саме зі звичками – люди хворіють, зазнають інвалідності й навіть помирають унаслідок нездорового способу життя, а нехтування науково обґрунтованими

рекомендаціями призводить до нерозумного використання людського потенціалу та проблем зі здоров'ям на кшталт порушення обміну речовин, хвороби суглобів і скелета, серцево-судинні захворювання, гіпертонія, надмірна вага тощо.

Головними складовими способу життя людей, що впливають на здоров'я, на думку експертів, є раціон та індекс маси тіла, фізичні вправи, сон, статеве життя, шкідливими звички (куріння, алкоголь тощо), самолікування, застосування сучасних технологій, відпочинок, навчання (розумовий розвиток) [2], а систематичне планування цих факторів на індивідуальному, мікро- і макrorівнях допоможе забезпечити здоровий спосіб життя кожного індивідуума і соціуму загалом.

Окрім того, безпека життя та здоров'я людини потребують забезпечення безпеки довкілля, доступу до якісної питної води, безпеки продуктів харчування та промислових товарів.

Висновки. Відповідно до Цілей та завдань сталого розвитку, у більшості країн світу досягнуто значного прогресу у здоров'ї мільйонів людей: знижено рівень материнської та дитячої смертності, зростає тривалість життя тощо. Але і досі через відсутність доступу до медичних послуг, є труднощі в питаннях імунізації, лікування інфекційних та онкологічних захворювань; щонайменше половина світового населення не може отримати основні медичні послуги через брак фінансування. В Україні з метою досягнення цілі сталого розвитку «Міцне здоров'я і благополуччя», впроваджено правові та інституційні основи формування нової системи охорони здоров'я, яка передбачає оптимізацію фінансування медичних послуг, реформування медичної освіти та запровадження системи безперервного професійного розвитку медичних працівників. Подальші реформи галузі передбачають: укріплення партнерських відносин між державою та приватним сектором, інвестування у заходи з профілактики захворювань, адаптацію досвіду розвинених країн світу щодо запровадження медичного страхування тощо.

1. Державна служба статистики України. Цілі сталого розвитку. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 08.01.2020).

2. Здоровий спосіб життя як імунопрофілактика. URL: <https://phc.org.ua/news/zdoroviy-sposib-zhittya-yak-imunoprofilaktika> (дата звернення: 08.01.2020).

3. Куценко В.І. Механізми забезпечення сталого розвитку: місце і роль соціальної сфери. Науковий вісник ІФНТУНГ. 2019. № 1(19). С. 96–108.

4. Павлюк К.В., Камінська О.С. Зарубіжний досвід розвитку державно-приватного партнерства в системі охорони здоров'я. Наукові праці НДФІ. 2018. № 2(83). С. 117–132.

5. Прогноз тенденцій розвитку світової галузі охорони здоров'я в 2019 році. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/life-sciences-and-healthcare/articles/global-health-care-sector-outlook-2019.html> (дата звернення: 08.01.2020).

6. Health at a Glance 2019. OECD Indicators. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/4dd50c09-en.pdf?expires=1578552470&id=id&accname=guest&checksum=1255500E08455FC110E3FE5516624ECC> (дата звернення: 08.01.2020).

7. Sustainable Development Goals: Ukraine / National Report. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, 2017. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення: 08.01.2020).

8. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (дата звернення: 08.01.2020).

9. The Sustainable Development Goal indicators. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/Overview/> (дата звернення: 08.01.2020).

10. World Health Organization. World Health Statistics. URL: https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/en/ (дата звернення: 08.01.2020).

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019). Tsili staloho rozvytku. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 08.01.2020).

2. Zdorovyj sposib zhyttia iak imunoprofilaktyka. Retrieved from: <https://phc.org.ua/news/zdoroviy-sposib-zhyttia-yak-imunoprofilaktika> (accessed: 08.01.2020).
3. Kutsenko V.I. Mekhanizmy zabezpechennia staloho rozvytku: mistse i rol' sotsial'noi sfery. Naukovyy visnyk IFNTUNH. 2019. № 1(19). S. 96–108.
4. Pavliuk K.V., Kamins'ka O.S. Zarubizhnyj dosvid rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v systemi okhorony zdorov'ia. Naukovi pratsi NDFI. 2018. № 2(83). S. 117–132.
5. Prohnoz tendentsij rozvytku svitovoi haluzi okhorony zdorov'ia v 2019 rotsi. Retrieved from: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/life-sciences-and-healthcare/articles/global-health-care-sector-outlook-2019.html> (accessed: 08.01.2020).
6. Health at a Glance 2019. OECD Indicators. Retrieved from: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/4dd50c09-en.pdf?expires=1578552470&id=id&accname=guest&checksum=1255500E08455FC110E3FE5516624ECC> (accessed: 08.01.2020).
7. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. (2017). Sustainable Development Goals: Ukraine / National Report. Retrieved from: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (accessed: 08.01.2020).
8. United Nations. (2015, September 25). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution A/RES/70/1 adopted by the General Assembly. Retrieved from: http://sd4ua.org/wp-content/uploads/2015/02/SD_resolution_NY_2015.pdf (accessed: 08.01.2020). (in Russian)
9. The Sustainable Development Goal indicators. Retrieved from: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2019/Overview/> (accessed: 08.01.2020).
10. World Health Organization. World Health Statistics. Retrieved from: https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/en/ (accessed: 08.01.2020).

E-mail: romanovad@ukr.net

УДК 369.032:338.49+339.3(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.31>

Свидрук І.І.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту,

Львівський торговельно-економічний університет

УПРАВЛІННЯ ІНФРАСТРУКТУРНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто принципи та моделі управління інфраструктурним супроводом розвитку внутрішньої торгівлі в Україні та показано, що оптимізація торговельно-посередницьких операцій дозволяє оптимізувати час на реалізацію, зменшити витрати обігу, прискорити оборотність. Здійснено систематизацію інфраструктурних елементів за ознаками спорідненості завдань функціонування товарного ринку. Доведено, що глобальною метою управління інфраструктурним забезпеченням внутрішньої торгівлі є оптимізація товарних потоків. Інноваційне наповнення інфраструктури запропоновано шляхом впровадження сучасних цифрових рішень і технологій комплексного управління матеріальними та інформаційними потоками. Наведені рекомендації підпорядковують діяльність розрізнених операторів ритейлу системним цілям розвитку торговельної галузі України та зумовлюють синергетичний ефект для посилення конкурентних позицій суб'єктів господарювання на споживчому ринку.

Ключові слова: менеджмент ритейлу, товаропросування, споживчий ринок, інфраструктурні елементи, логістичний хаб, процесний аутсорсинг.

УПРАВЛЕНИЕ ИНФРАСТРУКТУРНЫМ ОБЕСПЕЧЕНИЕМ РАЗВИТИЯ ВНУТРЕННЕЙ ТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ

Свидрук И.И.

В статье рассмотрены принципы и модели управления инфраструктурным сопровождением развития внутренней торговли в Украине и показано, что оптимизация торгово-посреднических операций позволяет оптимизировать время на реализацию, уменьшить издержки обращения, ускорить оборачиваемость. Осуществлена систематизация инфраструктурных элементов по признакам родства задач функционирования товарного

рынка. Доказано, що глобальною метою управління інфраструктурним забезпеченням внутрішньої торгівлі є оптимізація товарних потоків. Інноваційне наповнення інфраструктури пропонується шляхом впровадження сучасних цифрових рішень і технологій комплексного управління матеріальними і інформаційними потоками. Приведені рекомендації підпорядковують діяльність роздрічних операторів ритейлу системним цілям розвитку торгової галузі України і обумовлюють синергетичний ефект для посилення конкурентних позицій суб'єктів господарювання на споживчому ринку.

Ключові слова: менеджмент ритейлу, товаропротікання, споживчий ринок, інфраструктурні елементи, логістичний хаб, процесний аутсорсинг.

INFRASTRUCTURE SUPPORT MANAGEMENT OF INTERNAL TRADE DEVELOPMENT IN UKRAINE

Svydruk Irena

The article discusses the principles and models of managing the infrastructure support of domestic trade development in Ukraine. It is shown that optimization of trade and intermediary operations allows to optimize the time for realization, to reduce turnover costs, to speed up the turnover. Improving the organizational and economic function of domestic trade requires the effective development of the distribution system, the further increase of retail space, the growth of the share of modern retail formats, which will significantly expand the channels of promotion and lead to an increase in turnover. The systematization of infrastructure elements based on the affinity of the tasks of functioning of the commodity market is carried out. The organizational, material, information, credit and settlement and personnel components of the internal trade infrastructure are described and described in detail. The management of the material and technical base of the trading infrastructure covers the purchasing, production, warehouse, marketing, information, transport components of logistics. The bases of information infrastructure include technical and economic-analytical components, social institutions. It is proved that the global goal of managing the infrastructure of domestic trade is to optimize commodity flows. The principles that must be managed by trade infrastructure management in order to achieve organizational, economic and social development goals are described. The management model of the transfer of infrastructure support functions to process outsourcing is proposed, which will allow to free up resources of trade enterprises and to direct them to self-improvement. Innovative infrastructure filling is proposed through the introduction of modern digital solutions and technologies for integrated management of material and information flows. The above recommendations subordinate the activity of disparate retail operators to the systemic goals of development of the Ukrainian trade industry and cause a synergistic effect to strengthen the competitive position of business entities in the consumer market.

Keywords: retail management, commodity marketing, consumer market, infrastructure elements, logistics hub, process outsourcing.

Постановка проблеми. Сучасні виклики постіндустріальних перетворень в економіці України висувають нові вимоги і до управління розвитком внутрішньої торгівлі нашої держави. Ускладнення та урізноманітнення функцій торгівлі, надвисоке конкурентне середовище на глобалізованому товарному ринку, значна інтернаціоналізація торговельної галузі об'єктивно створюють передумови для структурного трансформування внутрішньої торгівлі на засадах широкого впровадження інноваційних технологій та інфраструктурного осучаснення. Водночас, питання трансформації торговельної інфраструктури, включно з методологічним обґрунтуванням стратегічних пріоритетів і організаційно-економічним забезпеченням управління змінами, дотепер залишаються поза увагою як науковців, так і менеджменту ритейлу. Ефективність реалізації основної функції внутрішньої торгівлі – доведення товарів від виробника до споживача, напряду залежить від якості інфраструктурного супроводу торговельно-посередницьких операцій, адже саме цей чинник здатний суттєво мінімізувати витрати часу і матеріальних ресурсів та активізувати маркетинговий рух товаропротікання. Отож, дослідження різних аспектів управління інфраструктурним забезпеченням торговельної галузі України є актуальним і важливим завданням, спрямованим на удосконалення інституційного регулювання розвитку галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку внутрішньої торгівлі, в силу своєї актуаль-

ності, перебувають в центрі уваги багатьох дослідників. Її особливе значення у життєзабезпеченні основних потреб населення та досягненні економічних і соціальних цілей розвитку держави докладно вивчали В. Апопій, П. Куцик, Б. Семак [1]. Вони обґрунтували тезу про бюджетотворчість внутрішньої торгівлі, адже її оборот забезпечує близько 60% валового випуску держави. Дослідники наголошують про наявність суттєвих деформацій, протиріч і гострих організаційно-економічних і соціально-політичних проблем, що виникають внаслідок прискорених темпів розвитку і стрімкого розширення масштабів внутрішньої торгівлі, та пропонують власне бачення шляхів їх вирішення. Водночас проблеми товарних ринків, пов'язані з активізацією ритейлу в аспекті інтеграційного вектору розвитку національної економіки, залишаються не розкритими.

Розвиток вітчизняної торгівлі під впливом глобалізаційних процесів і внутрішньо-трансформаційних перетворень економічної системи України досліджували І. Міщук, Н. Печенюк [8]. Автори всесторонньо описують причини та особливості появи нових форматів ритейлу, інноваційних методів та інструментів провадження торговельної діяльності, обґрунтовують доцільність побудови вітчизняного ритейлу на концептуальних засадах логістики, пропонуючи в якості об'єктів управління матеріальні та пов'язані потокові процеси інформаційного, комунікаційного, фінансового та ін. напрямів. У дослідженні доведено необхід-

ність запровадження інноваційних механізмів побудови торговельної інфраструктури, як інструменту адаптації вітчизняного ритейлу до стрімких змін ринкової кон'юнктури на споживчому ринку.

Питанням державного регулювання розвитку торговельної галузі присвячено роботи О. Міняйла, Є. Кононенка [7], І. Височина [2]. Основним завданням держави у цьому контексті дослідники визначають створення інституційного підґрунтя для розвитку товаропровідної системи, адже саме це, на їх переконання, дозволить підвищити ефективність дистрибуції для товаровиробників і сприятиме кращому задоволенню потреб населення. Проаналізувавши передовий міжнародний досвід у царині управління товаропровідною інфраструктурою, автори виокремлюють такі інституційні інструменти його удосконалення, як створення інфраструктурних об'єктів державним коштом, державно-приватне партнерство, преференційна політика, створення адміністративних передумов для залучення приватного капіталу.

Б. Марков підійшов до аналізу інфраструктурного забезпечення торговельних процесів з позицій системного підходу [6]. Він підкреслює, що саме інфраструктура товарного ринку є основним регулятором попиту і пропозиції у взаємодії між товаровиробниками і споживачами. Зауважуючи стрімкий розвиток споживчого ринку України, дослідник аргументовано підтверджує дію економічних законів, яким підпорядковується рух речовинних чинників та продуктів суспільного виробництва, на інфраструктурні чинники забезпечення торговельної діяльності.

Особливості логістичної інфраструктури торгівлі чітко прослідковуються у дослідженні Г. Черевко, Н. Струк [10]. Зокрема, автори системно включають у це поняття виробничі, транспортні, складські потужності підприємств торгівлі, доповнюючи їх технічними засобами і обладнанням. Підкреслюється також певний дуалізм інфраструктурного супроводу торгівлі,

адже він виступає одночасно і комплексом управлінських рішень щодо визначення необхідності в певних інфраструктурних елементах, і результатом виконання імплементаційних заходів. Попри ґрунтовність зазначених досліджень, слід зазначити, що автори, водночас, не пропонують механізмів розвитку інфраструктурного забезпечення внутрішньої торгівлі.

Формулювання цілей статті. Основною метою даного дослідження є аналіз принципів, закономірностей і моделей управління інфраструктурним супроводом розвитку внутрішньої торгівлі в Україні.

В якості основної інформаційної бази для проведення досліджень використано нормативно-правові акти Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, статистичну інформацію щодо показників вітчизняного ритейлу та їх динаміки, дані міжнародних рейтингових досліджень. Використано низку загальнонаукових і спеціальних методів економічних досліджень, зокрема статистичний аналіз, структурування і узагальнення показників тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтенсифікація розвитку вітчизняної економічної системи сьогодні є основною рушійною силою забезпечення довгострокових конкурентних переваг українського товаровиробника на споживчому ринку. Зростання купівельноспроможного попиту і посилення інвестиційної активності в розвитку вітчизняного бізнесу зумовлюють суттєве поживлення внутрішньої торгівлі. Починаючи з 2017 р. в Україні спостерігається феномен інституційної підтримки споживання, що проявляється законодавчо визначеним і постійно зростаючим розміром мінімальної оплати праці, реформуванням пенсійного забезпечення, загальним підняттям соціальних стандартів. Це зумовило відповідну позитивну реакцію з боку внутрішнього споживчого ринку, спостерігається зростання оптового та роздрібного товарообороту, переорієнтування споживацьких пріоритетів з продовольчої на непродовольчу групу [4].

Таблиця 1. Торгова мережа підприємств роздрібної торгівлі [4]

Показник	Усього об'єктів роздрібної торгівлі	Магазини	Торгова площа магазинів, м ²	Кіоски	Автозаправні станції
Усього підприємств	39305	32662	7030768	2854	3789
у тому числі за видом економічної діяльності					
– оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт	650	644	292687	6	-
– роздрібна торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	38655	32018	6738081	2848	3789
у тому числі торгують переважно					
– продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами	14471	12634	3124157	1827	10
– у спеціалізованих магазинах	2635	1716	126911	919	-
– у неспеціалізованих магазинах	11836	10918	2997246	908	10
– непродовольчими товарами	23920	19215	3604261	927	3778
– у спеціалізованих магазинах	22318	17666	2892372	907	3745
– у неспеціалізованих магазинах	1602	1549	711889	20	33
– з лотків і на ринках	71	28	1913	43	-
– поза магазинами	193	141	7750	51	1

Рис. 1. Інфраструктурні елементи внутрішньої торгівлі

Джерело: побудовано на основі [5]

Попри це, у внутрішній торгівлі все ще спостерігаються негативні тенденції високої соціальної та регіональної концентрації. Системній ефективності вітчизняного ритейлу також перешкоджає надвисока імпортозалежність внутрішніх ринків та переважання потенційного попиту над комерційною пропозицією. Сьогодні перед торговельною галуззю гостро постають питання організаційно-економічних деформацій та окреслення інструментів управління інфраструктурою, що дозволило би торгівлі протистояти викликам стрімких кон'юнктурних змін на споживчому ринку та якнайшвидше адаптуватись до глобалізаційних тенденцій міжнародного економічного простору.

Організаційно-економічна функція внутрішньої торгівлі полягає в доведенні споживчого товару від виробництва до споживання. Правильно організовані торговельно-посередницькі операції дозволяють оптимізувати час на реалізацію, зменшити витрати обігу, прискорити оборотність, якнайточніше враховувати споживацькі запити і тенденції. Для товаровиробників особливо важливими торговельно-посередницькими операціями є маркетинговий рух товарів до споживачів та організація зворотного зв'язку, тобто отримання інформації про споживчу цінність продукції у сфері внутрішньої торгівлі. До чинників, що гальмують налагодження зворотного зв'язку, можна віднести недосконалість інституційного регулювання, недостатню ефективність вітчизняних платіжних систем, прогалини в управлінні інфраструктурним розвитком логістичного супроводу торговельних процесів. Отож, удосконалення організаційно-економічної функції внутрішньої торгівлі потребує ефективного розвитку товаропровідної системи, подальшого збільшення торговельних площ, зростання частки сучасних форматів ритейлу, що суттєво розширить канали просування і призведе до зростання товарообороту.

Не менш важливою функцією внутрішньої торгівлі є соціальна, адже завдяки їй забезпечується задоволення потреб споживачів в послугах торгівлі. Водночас такі аспекти як фізична і цінова доступність продукції також потребують ефективною товаропровідною інфраструктури. Слід враховувати і ментальну специфіку споживчої поведінки вітчизняного покупця, яка проявляється у щоденній купівлі харчових продуктів першої необхідності, тоді як світові споживацькі тренди свідчать на користь щотижневих закупівель харчових продуктів. Отож, внутрішня торгівля має забезпечити вітчизняному покупцю ринкову пропозицію найсвіжіших товарів. Відповідно, торговельна інфраструктура має забезпечувати щоденний комфорт споживача, використовуючи такі інструменти, як близькість об'єктів ритейлу до місць проживання чи роботи клієнтів, щоденні поставки найсвіжішої продукції, сучасне холодильне обладнання тощо.

Розглядаючи управління торговельною інфраструктурою як інструментарій забезпечення функцій внутрішньої торгівлі, варто здійснити систематизацію її елементів за ознаками спорідненості завдань функціонування товарного ринку (рис. 1).

Отож, організаційна складова інфраструктури включає оптові, дрібнооптові та роздрібні підприємства торгівлі, торговельно-посередницькі структури, товарні біржі, брокерські, ділерські, лізингові організації. Згідно офіційно оприлюдненої інформації, станом на 1 січня 2019 р. в Україні функціонувало майже 40 тис. підприємств роздрібно торгівлі (табл. 1).

Матеріальна складова інфраструктурного забезпечення включає складське господарство торговельних підприємств, таропакувальні, вантажно-розвантажувальні і транспортні об'єкти. Згідно даних статистичних спостережень Державної служби статистики України, до виду економічної діяльності «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» віднесено забезпечення пасажирських і вантажних пере-

везень залізничним, трубопровідним, автомобільним, водним та повітряним транспортом, а також діяльність терміналів і автостоянок, вантажно-розвантажувальні роботи, зберігання тощо. У 2018 р. у цій сфері було задіяно 997,2 тис. осіб (6,1% усього зайнятого населення) на 14,2 тис. підприємствах (2,3% сукупної кількості вітчизняних підприємств), обсяг реалізованої продукції і послуг становив 360,6 млрд. грн (5,8% сукупного обсягу реалізованої продукції) [4].

Інформаційна складова охоплює інформаційно-довідкові системи, маркетингові та консалтингові організації. Основу інформаційної інфраструктури включають технічна складова (бази даних, бази знань, програмні модулі обробки інформації, технологічне забезпечення зв'язку), економічно-аналітична складова (державні та регіональні служби статистики, торгово-промислові палати, законодавчі органи влади), соціальні інституції (засоби масової інформації, навчальні та науково-дослідницькі установи).

Кредитно-розрахункова складова торговельної інфраструктури передбачає співпрацю торговельних організацій з фінансово-кредитними установами, страховими та аудиторськими компаніями і забезпечує безперервність розрахунково-касових операцій, фінансування створення товарних запасів, інвестиції в розвиток матеріально-технічної бази. І, нарешті, кадрова складова включає як працівників різних рівнів кваліфікації і фахового спрямування, так і навчальні заклади з підготовки фахівців.

Сучасні інфраструктурні проекти внутрішньої торгівлі формуються завдяки широкому впровадженню логістичних інструментів. Інноваційне наповнення інфраструктури внутрішнього ринку передбачає впровадження сучасних цифрових рішень і технологій комплексного управління матеріальними та інформаційними потоками. Зокрема, управлінська концепція «планування потреб/ресурсів» включає ряд логічно пов'язаних правил і процедур, які синхронізують у часі технологічні операції ритейлу. Саме ця концепція слугувала джерелом для розробки ряду мікрологістичних систем для моделювання комерційних рішень в торгівлі на базі мікропроцесорних та інформаційних технологій.

Для управління оптовим рухом товарних потоків широко використовується такий інструмент, як організація логістичних центрів, тобто місць централізованого зберігання великих обсягів асортиментно різноманітної продукції на різних стадіях товаропросування. Інноваційними тенденціями є створення логістичних хабів, якій концентрують потоки матеріальних, інформаційних і фінансових ресурсів для відокремленого управління різними операторами ритейлу.

Особливий наголос в управлінні інфраструктурним забезпеченням припадає на матеріально-технологічний базис, сформований завдяки вітчизняному товарному виробництву. Адже саме така пріоритетність дозволяє забезпечити безперервність логістичного супроводу комерційних комунікацій на споживчому ринку і дозволяє розширити географічні межі доведення продукції до споживача.

Глобальною метою управління інфраструктурним забезпеченням внутрішньої торгівлі стає, за таких умов, оптимізація товарних потоків на основі широкого використання логістичних ланцюгів, що дозволяє суттєво впливати на ефективність і конкурентоспро-

можність суб'єктів бізнесу на внутрішньому ринку України. Враховуючи загальні організаційно-економічні та соціальні цілі розвитку внутрішньої торгівлі, управління інфраструктурою потребує чіткого дотримання наступних принципів:

- відповідність інфраструктури потребам внутрішньої торгівлі;
- оптимальність складу інфраструктурного забезпечення;
- мінімізація затрат капіталу на створення та експлуатацію інфраструктури;
- ефективне використання капіталу;
- врахування перспектив розвитку торговельної галузі.

Управління матеріально-технічною базою торговельної інфраструктури охоплює закупівельну, виробничу, складську, збутову, інформаційну, транспортну складові логістики та потребує матеріальних інструментів реалізації відповідних бізнес-напрямів [3]. Рациональне використання, відтворення і нарощування основних засобів суб'єктів внутрішньої торгівлі є вагомим чинником збільшення обсягів товарообороту, зростання продуктивності праці, підвищення ефективності та якості торговельного обслуговування споживачів при незмінних чи навіть менших обсягах капіталовкладень в інфраструктуру.

Слід зауважити, що вітчизняні тенденції управління інфраструктурним забезпеченням логістичної діяльності ритейлу орієнтовані, здебільшого, на маркетинг партнерства, адже така концепція дозволяє враховувати власні ресурси торговельних підприємств та їх здатність взаємодіяти з контрагентами. Водночас, у країнах з високорозвиненою економікою стрімко набуває розповсюдження передачі функцій інфраструктурного супроводу на процесний аутсорсинг, що дозволяє додатково вивільняти ресурси торговельних підприємств і скеровувати їх на самовдосконалення. Отож, логістична концепція управління інфраструктурою внутрішньої торгівлі має включати редукцію сукупних витрат, обґрунтовану комплексним аналізом матеріальних та інформаційних затрат.

Стратегічні переваги використання сторонніх організацій для інфраструктурного супроводу ритейлу полягають в оптимізації витрат логістичних підсистем торгівлі, пов'язаних з постачанням, зберіганням запасів, транспортуванням і дистрибуцією. Відповідна управлінська модель базується на засадах концепції еластичного управління, реінжинірингу процесів та ідеї «боротьби з часом» [9], забезпечуючи оптимізацію і прискорення обігу матеріальних потоків для зростання капіталізації торговельних підприємств.

Висновки. Використання принципів логістичного менеджменту для управління розвитком інфраструктурного забезпечення внутрішньої торгівлі уможливило підпорядкування діяльності розрізнених операторів ритейлу системним цілям розвитку торговельної галузі України та отримання синергетичного ефекту для посилення конкурентних позицій суб'єктів господарювання на споживчому ринку. Подальші дослідження варто спрямувати у бік дослідження можливостей і ризиків аутсорсингових моделей управління інфраструктурним забезпеченням логістичної діяльності торговельного підприємства слід економічно обґрунтовувати з точки зору доцільності, очікуваних ефектів, перспектив і можливих ризиків.

1. Анопій В.В. Актуальні проблеми сучасного розвитку внутрішньої торгівлі України. Торгівля, комерція, підприємництво : збірник наукових праць. Львів : Львівська комерційна академія, 2015. Вип. 18. С. 5–10.
2. Височин І.В. Пріоритетні напрями державного регулювання внутрішньої торгівлі в Україні. Економіка. Управління. Інновації. 2014. № 1(11). С. 16–22.
3. Внутрішня торгівля України: проблеми і перспективи розвитку : монографія / І. Копич та ін. Львів : Новий світ, 2014. 565 с.
4. Економічна статистика. 2019 : статистична інформація / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 27.12.2019).
5. Лагутін В. та ін. Внутрішній ринок і торгівля України: структурно-інституціональна трансформація : монографія. Київ : КНТЕУ, 2015. 432 с.
6. Марков Б.М. Розвиток роздрібної торгівлі: теоретичний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 7, Ч. 2. С. 89–92.
7. Міняйло О.І., Кононенко Є.В. Державне регулювання роздрібної торгівлі в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 14. С. 50–54.
8. Міщук І.П., Печенюк Н.В. Основні засоби як складова інфраструктурного забезпечення логістичної діяльності підприємств торгівлі. Торгівля, комерція, підприємництво : збірник наукових праць. Львів : Львівська комерційна академія, 2015. Вип. 18. С. 17–21.
9. Уманців Ю., Міняйло О., Чудак В. Тенденції розвитку внутрішньої торгівлі України. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 7. С. 151–162.
10. Черевко Г.В., Струк Н.С. Вдосконалення управління матеріально-інформаційними потоками підприємств АПК на засадах логістики : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2012. 352 с.

1. Apopii V.V. (2015) Aktualni problemy suchasnoho rozvytku vnutrishnoi torhivli Ukrainy [Actual problems of modern development of domestic trade of Ukraine]. Torhivlia, komertsiiia, pidpriemnytstvo : zbirnyk naukovykh prats. Lviv : Lvivska komertsiiina akademiia, vol. 18, pp. 5–10. (in Ukrainian)
2. Vysochyn I.V. (2014) Priorytetni napriamy derzhavnoho rehuliuвання vnutrishnoi torhivli v Ukraini [Priority directions of domestic trade regulation in Ukraine]. Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii, no. 1(11), pp. 16–22. (in Ukrainian)
3. Kopych I., Nestulia O., Apopii V. (2014) Vnutrishnia torhivlia Ukrainy: problemy i perspektivy rozvytku : monohrafiia [Internal Trade of Ukraine: Problems and Prospects for Development: Monograph]. Lviv : Novyi svit. (in Ukrainian)
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) Ekonomichna statystyka. 2019 : statystychna informatsiia [Economic statistics. 2019: Statistical Information]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 27 December 2019).
5. Lahutin V., Umantsiv Yu., Herasymenko A. (2015) Vnutrishnii rynek i torhivlia Ukrainy: strukturno-instytutsionalna transformatsiia : monohrafiia [Internal Market and Trade of Ukraine: Structural-Institutional Transformation: Monograph]. Kyiv: KNTEU. (in Ukrainian)
6. Markov B.M. (2016) Rozvytok rozdribnoi torhivli: teoretychnyi aspekt [Retail Development: Theoretical Aspect]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, vol. 7, part 2, pp. 89–92. (in Ukrainian)
7. Miniailo O.I., Kononenko Ye.V. (2017) Derzhavne rehuliuвання rozdribnoi torhivli v Ukraini [State regulation of trade expansion in Ukraine]. Investysii: praktyka ta dosvid, no. 14, pp. 50–54. (in Ukrainian)
8. Mishchuk I.P., Pecheniuk N.V. (2015) Osnovni zasoby yak skladova infrastruktturnoho zabezpechennia lohistychnoi diialnosti pidpriemstv torhivli [Fixed assets, such as complex infrastructure coverage of logistic activity of trade enterprises]. Torhivlia, komertsiiia, pidpriemnytstvo: zbirnyk naukovykh prats. Lviv: Lvivska komertsiiina akademiia, vol. 18, pp. 17–21. (in Ukrainian)
9. Umantsiv Yu., Miniailo O., Chudak V. (2016) Tendentsii rozvytku vnutrishnoi torhivli Ukrainy [Trends in the development of domestic trade in Ukraine]. Aktualni problemy ekonomiky, no. 7, pp. 151–162. (in Ukrainian)
10. Cherevko H.V., Struk N.S. (2012) Vdoskonalennia upravlinnia materialno-informatsiinymy potokamy pidpriemstv APK na zasadakh lohistyky: monohrafiia [Improvement of management of material and information flows of agricultural enterprises on the basis of logistics: monograph]. Lviv: Liha-Pres. (in Ukrainian)

E-mail: irena_svidruk@ukr.net

УДК 338.24

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.32>

Сімахова А.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Національний авіаційний університет

УКРАЇНА У ГЛОБАЛЬНИХ КООРДИНАТАХ ТРАНЗИТИВНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто місце України у глобальних соціальних координатах. Встановлено, що соціальна економіка України знаходиться серед країн із транзитивною моделлю соціальної економіки. Виокремлено особливості розвитку моделі соціальної економіки в Україні: низький рівень життя та добробуту населення, постійна депопуляція населення, нереалізований повною мірою потенціал до самозабезпечення населення, невисокий показник очікуваної тривалості життя, недостатній рівень фінансування медицини та скорочення забезпеченості населення лікарями, високий освітній потенціал. Запропоновано такі кроки для виправлення деструктивної ситуації розвитку соціальної економіки в Україні: посилення ролі як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування соціалізації економіки, спрощення процедури ведення бізнесу в країні, створення сприятливих умов для вітчизняних та зарубіжних суб'єктів господарювання, реалізація виваженої демографічної політики тощо.

Ключові слова: модель соціальної економіки, Україна, глобальні координати, транзитивна модель, добробут.

УКРАИНА В ГЛОБАЛЬНЫХ КООРДИНАТАХ ТРАНЗИТИВНОЙ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Симахова А.А.

В статье рассматривается место Украины в глобальных социальных координатах. Определено, что социальная экономика Украины находится среди стран с транзитивной моделью социальной экономики. Выделены особенности развития модели социальной экономики в Украине: низкий уровень жизни и благосостояния населения, постоянная депопуляция населения, нереализованный в полной мере потенциал к самообеспечению населения, невысокий показатель ожидаемой продолжительности жизни, недостаточный уровень финансирования медицины и сокращение обеспеченности населения врачами, высокий образовательный потенциал. Предложены следующие шаги для исправления деструктивной ситуации развития социальной экономики в Украине: усиление роли как внутренних, так и внешних источников финансирования социализации экономики, упрощение процедуры ведения бизнеса в стране, создание благоприятных условий для отечественных и зарубежных субъектов хозяйствования, реализация взвешенной демографической политики и т. д.

Ключевые слова: модель социальной экономики, Украина, глобальные координаты, транзитивная модель, благополучие.

UKRAINE IN THE GLOBAL COORDINATES OF THE TRANSITIVE SOCIAL ECONOMY MODEL

Simakhova Anastasiia

The article has shown the Ukrainian place in the global social coordinates. It is established that the social economy of Ukraine is among the countries with the transitive social economy model. The peculiarities of the development of the social economy model in Ukraine have been distinguished: low standard of living and well-being of the population, constant process of the depopulation, unfulfilled potential for self-sufficiency of the population, low indicator of life expectancy, insufficient level of financing of medicine, the high educational potential of the population, economic barriers for doing business in the country. The main obstacle to the development of the social economy in Ukraine is the low level of welfare of the population. Unemployment contributes to the spread of social instability and poverty in society, the balance of supply and demand, the misallocation of human resources, the increase in labor migration, the increase in the number of socially vulnerable groups in Ukraine. It is established that the share of migrants in Ukraine is high enough, more than 11%, this situation leads to the leakage of labor reserves, although at the same time it has a positive impact, in particular, alleviates the pressure on the national labor market and helps to maintain the income level of families that left in Ukraine. Practical implementation of the article is devoted to the perspective social directions. The following steps have been proposed to remedy the destructive situation of the social economy development in Ukraine: strengthening the role of both domestic and external sources of financing economy socialization, simplifying the procedure of doing business in the country, creating favorable conditions for domestic and foreign companies and organizations, implementation of perspective demographic policy, provision of high quality medicine to the popula-

tion, providing social security and protection programs, efficient environmental politics. The strengths of countries with a transitive social economy model and Ukraine as well are the high educational potential that should be used to strengthen the social component of country's development.

Keywords: social economy model, Ukraine, global coordinates, transitive model, welfare.

Постановка проблеми. У глобальних соціальних координатах Україна знаходиться серед країн із транзитивною моделлю соціальної економіки. Усі виведені та обґрунтовані характеристики, риси транзитивної моделі соціальної економіки притаманні й Україні. Проте за логікою дослідження, оскільки Україна не є ядром кластеру транзитивної моделі соціальної економіки [1], отже, має свої особливості. Важливість дослідження закономірностей та характеристик розвитку соціальної економіки України у глобальних координатах зумовлена необхідністю виокремлення деструктивних соціальних тенденцій у країні та розроблення дієвих напрямів щодо їх подолання в метриці країн із транзитивною моделлю соціальної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато досліджень присвячено розвитку соціальної економіки в Україні, зокрема таких учених, як: З.І. Галушка, В.М. Гець, В.О. Гришкін, Н.М. Дєєва, О.В. Длугопольський, С.Е. Сардак, І.О. Стебляк, Н.В. Стукало [1], І.В. Тимків, Л.М. Тимошенко та ін. Проте поза увагою науковців залишилося питання саме щодо ідентифікації України у глобальних соціальних координатах транзитивної моделі соціальної економіки.

Постановка завдання. Метою статті є визначення місця України у глобальній соціальній метриці країн із транзитивною моделлю соціальної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною перешкодою для розвитку соціальної економіки в Україні виступає низький рівень добробуту населення. Статистично це підтверджується найнижчим рівнем заробітної плати українців серед країн із транзитивною моделлю соціальної економіки (табл. 1).

Отже, за такого рівня заробітної плати не сформовано належний рівень доходу для працездатних людей у країні. Низький рівень життя населення ще й посилюється високим рівнем індексу споживчих цін, особливо у 2015 р. (рис. 1). Протягом 2014–2015 рр. стрімко

зросла інфляція – відповідно на 24,9% та 43,3%. Разом із тим скоротилася реальна зарплата: у 2014 р. – на 6,5%, а в 2015 р. – на 20,2% (рис. 1).

Зростання інфляції впродовж 2013–2015 рр., безумовно, спричинило зниження доходів значної частини населення. Проте станом на 2017 р. ситуація поліпшилася: рівень інфляції опустився до 111%, а індекс реальної заробітної плати піднявся до 118% (рис. 1).

Незважаючи на проблемні питання забезпечення добробуту українців, важливим стає актуалізація та посилення значення соціальних програм для підтримки мінімальних показників добробуту населення, а також соціального страхування у різних випадках.

Соціальний розвиток України стримується деструктивними чинниками, які взагалі притаманні країнам із транзитивною моделлю соціальної економіки, одним з яких є невисокі показники щодо самозабезпечення та самозайнятості населення. Так, в Україні менше 20% зайнятого населення є самозайнятим, цей потенціал не використовується повною мірою. Своєю чергою, це є основою розвитку соціальної економіки та підґрунтям до самозабезпечення населення. Слід додати, що Україна має найнижчий серед країн кластера транзитивної моделі соціальної економіки показник Індексу економічної свободи – 48,1 [1], що свідчить про те, що в країні для відкриття, ведення та розвитку бізнесу є певні бар'єри адміністративного та економічного характеру.

Окреслені вище негативні тенденції у соціальній сфері, безумовно, потребують активізації залучення як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування соціалізації економіки України, а також спрощення механізму діяльності суб'єктів господарювання. Це можуть бути й прямі іноземні інвестиції, й кредитування банками, й фінансування інноваційної діяльності підприємств [7] тощо. Такі джерела фінансування соціалізації економіки України будуть спрямовані не на пряму соціальну допомогу населенню, а на формування підвалин забезпечення самореалізації населення через прове-

Таблиця 1. Динаміка середньомісячної заробітної плати для країн із транзитивною економікою у 2010–2017 рр., дол. США

Країна	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Україна	282,2	330,5	378,7	408,5	292,7	192,0	202,9	263
Сербія	610,5	719,1	652,8	712,9	694,8	561,9	663,6	683,6
Росія	690,0	795,4	863,5	935,8	902,6	481,2	605,7	674,4
Білорусь	408,7	381,9	440,9	570,0	592,0	421,6	436,8	496
Китай	477,7	544,2	627,5	713,3	796,6	817,1	858,1	938,4
Естонія	1050,0	1167,9	1139,6	1260,4	1335,1	1181,6	1994,0	2028,0
Латвія	839,2	918,7	880,1	950,9	1016,3	907,6	1893,8	1988,6
Литва	763,3	826,7	785,3	855,8	879,7	791,6	1880,2	2023,9
Польща	1124,0	1200,6	1117,4	1169,4	1194,3	1021,0	2156,0	2253,8
Болгарія	437,5	496,0	483,4	526,2	555,1	500,2	630	641,6
Словаччина	1203,8	1301,3	1228,6	1296,7	1321,0	1137,7	1983,4	2027,3
Грузія	335,4	376,9	431,4	464,8	463,2	396,8	389	436,7
Угорщина	1066,8	1142,4	1047,8	1076,7	1036,1	888,1	1735,4	1881,3
Словенія	2383,2	2359,6	2309,4	2400,2	2435,9	2051,8	2894,0	2911,0

Джерело: складено за даними [2–6]

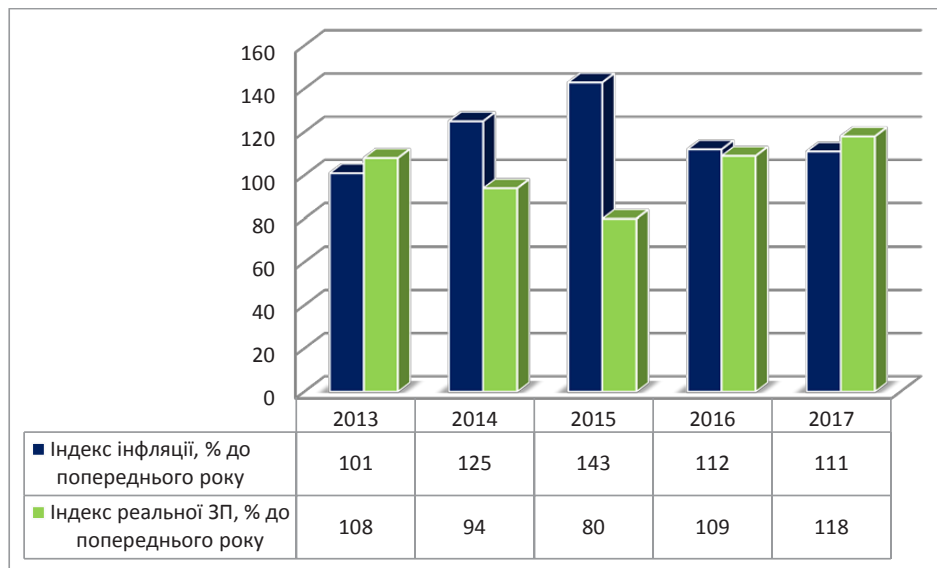

Рис. 1. Динаміка індексів інфляції та реальної зарплати в Україні у 2013–2017 рр.

Джерело: складено за даними [7, с. 27]

дення інноваційної діяльності та відкриття власного рентабельного бізнесу (на основі залучення кредитів).

Окремою проблемою у соціальній сфері України, як і в інших країнах із транзитивною моделлю соціальної економіки, є проблема безробіття. В Україні показник безробіття становить 8–9% [8]. Не викликає сумнівів, що безробіття сприяє поширенню соціальної нестабільності та бідності у суспільстві, порушенню рівноваги з боку попиту і пропозиції, нерациональному використанню людських ресурсів, збільшенню трудової міграції населення, збільшенню чисельності соціально незахищених верств населення та інших негативних соціально-економічних чинників, які негативно позначаються на соціальному розвитку України.

Україні притаманна тенденція щодо скорочення кількості населення як основна характерна риса транзитивної моделі соціальної економіки. Причому частка мігрантів є достатньо високою, понад 11% [9]. Різниця між рівнем життя та доходів є однією з основних причин високих показників трудової еміграції українців. Ця ситуація призводить до вимивання резервів робочої сили, хоча водночас має й позитивний вплив, зокрема знімає напругу на національному ринку праці та сприяє підтримці рівня доходів сімей, залишених в Україні.

Рівень народжуваності в Україні є теж на характерному для даної моделі соціальної економіки низькому рівні – менше 1,5 новонароджених на одну жінку. Якщо проаналізувати динаміку відтворення населення України (табл. 2),

Таблиця 2. Динаміка відтворення населення в Україні у 2000–2017 рр.

Роки	Кількість живонароджень	Кількість смертей	Природний приріст, скорочення (–)	На 1 000 осіб наявного населення		
				кількість живонароджень	кількість смертей	природний приріст, скорочення (–)
2000	385 126	758 082	–372 956	7,8	15,4	–7,6
2001	376 478	745 952	–369 474	7,7	15,3	–7,6
2002	390 688	754 911	–364 223	8,1	15,7	–7,6
2003	408 589	765 408	–356 819	8,5	16,0	–7,5
2004	427 259	761 261	–334 002	9,0	16,0	–7,0
2005	426 086	781 961	–355 875	9,0	16,6	–7,6
2006	460 368	758 092	–297 724	9,8	16,2	–6,4
2007	472 657	762 877	–290 220	10,2	16,4	–6,2
2008	510 589	754 460	–243 871	11,0	16,3	–5,3
2009	512 525	706 739	–194 214	11,1	15,3	–4,2
2010	497 689	698 235	–200 546	10,8	15,2	–4,4
2011	502 595	664 588	–161 993	11,0	14,5	–3,5
2012	520 705	663 139	–142 434	11,4	14,5	–3,1
2013	503 657	662 368	–158 711	11,1	14,6	–3,5
2014	465 882	632 296	–166 414	10,8	14,7	–3,9
2015	411 781	594 796	–183 015	10,7	14,9	–4,2
2016	397 037	583 631	–186 594	10,3	14,7	–4,4
2017	363 987	574 123	–210 136	9,4	14,5	–5,1

Джерело: складено автором за даними [10, с. 41]

то видно, що основною причиною депопуляції в країні є природне скорочення населення. В Україні є негативний тренд рівня смертності.

Це загрозлива тенденція у суспільстві: скорочення кількості населення, народжуваності та зростання частки мігрантів, що є проявом необхідності керованого впливу на демографічні процеси в країні.

З огляду на негативну демографічну ситуацію, ще додаються проблеми щодо недостатнього фінансування медицини, нестачі лікарів та проблема ранньої діагностики захворювань. У цьому разі охорона здоров'я є найголовнішим напрямом державної соціальної політики. Основними її завданнями повинні стати виявлення та лікування хвороб на ранніх стадіях, орієнтація на амбулаторне лікування та диверсифікація джерел фінансування медицини в Україні за рахунок приватного сектору та домогосподарств.

Сильним боком країн із транзитивною моделлю соціальної економіки, зокрема й України, є високий освітній потенціал, який треба використовувати для посилення соціального складника розвитку суспільства. Майже 100% населення України є писемним та забезпеченість вчителями є на достатньому рівні.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, слід зазначити особливості розвитку моделі соціальної економіки в Україні у глобальних соціальних координатах транзитивної моделі соціальної економіки, а саме: низький рівень життя та добробуту населення, постійна депопуляція населення, нереалізований повною мірою потенціал до самозабезпечення населення, невисокий показник очікуваної тривалості життя, недостатній рівень фінансування медицини та скорочення забезпеченості населення лікарями, високий освітній потенціал, адміністративні та економічні бар'єри ведення бізнесу в країні. Основними необхідними кроками для виправлення деструктивної ситуації розвитку соціальної економіки в Україні, на нашу думку, є посилення ролі як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування соціалізації економіки, спрощення процедури ведення бізнесу в країні, створення сприятливих умов для вітчизняних та зарубіжних суб'єктів господарювання, реалізація вираженої демографічної політики, забезпечення населення якісною медициною, більше охоплення населення програмами соціального страхування та захисту.

1. Stukalo N., Simakhova A. *Global parameters of social economy clustering. Problems and Perspectives in Management*. 2018. № 16(1). P. 36–47. doi: 10.21511/ppm.16(1).2018.04
2. *Average wages*. URL: <https://data.oecd.org/earnwage/average-wages.htm#indicator-chart> (дата звернення: 27.12.2018).
3. *Статистичний щорічник України за 2016 р. / за ред. І.Є. Вернера*. Київ : 2017. 611 с.
4. *Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року у 2017 році*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.12.2018).
5. *Earnings in Serbia*. URL: <http://www.stat.gov.rs/en-US/oblasti/trziste-rada/zarade> (дата звернення: 23.12.2018).
6. *Wages indicators*. URL: <https://tradingeconomics.com> (дата звернення: 27.12.2018).
7. Сімахова А.О. Теоретичне обґрунтування інноваційно-інвестиційних аспектів забезпечення позитивної соціально-економічної динаміки. *Економічний простір*. 2012. № 68. С. 114–119.
8. *Статистичний щорічник України за 2018 р. / за ред. І.Є. Вернера*. Житомир : БУК-ДРУК, 2019. 482 с.
9. *International Migration Report (2017)*. URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf (дата звернення: 03.12.2018).
10. *Населення України за 2017 рік : демографічний щорічник*. Київ, 2018. 138 с.
1. Nataliia Stukalo and Anastasiia Simakhova (2018). *Global parameters of social economy clustering. Problems and Perspectives in Management (open-access)*, 16(1), 36-47. doi:10.21511/ppm.16(1).2018.04
2. OECD (2018). *Average wages*. Retrieved from: <https://data.oecd.org/earnwage/average-wages.htm#indicator-chart> (accessed 27 December 2018).
3. *State Statistics Service of Ukraine (2017). Statistical Yearbook of Ukraine in 2016*. Kyiv. (in Ukrainian)
4. *State Statistics Service of Ukraine (2017). Serednomisyachna zarobitna plata za vylamy ekonomichnoyi diyalnosti za period z pochatku roku u 2017 rotsi [Average monthly wage by economic activity for the period from the beginning of the year in 2017]*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 20 December 2018). (in Ukrainian)
5. *Earnings in Serbia*. Retrieved from: <http://www.stat.gov.rs/en-US/oblasti/trziste-rada/zarade> (accessed 23 December 2018).
6. *Wages indicators*. Retrieved from: <https://tradingeconomics.com> (accessed 27 December 2018).
7. Simakhova A.O. (2012). *Teoretychne obgruntuвання innovatsiyno-investytsiynykh aspektiv zabezpechennya pozytyvnoyi sotsialno-ekonomichnoyi dynamiky [Theoretical substantiation of innovation and investment aspects of ensuring positive social and economic dynamic]*. *Ekonomichnyy prostir*, 68, 114-119. (in Ukrainian)
8. *State Statistics Service of Ukraine (2019). Statistical Yearbook of Ukraine in 2017*. Zhytomyr. (in Ukrainian)
9. *International Migration Report (2017)*. Retrieved from: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf (accessed 3 December 2018).
10. *State Statistics Service of Ukraine (2018). Nasedennya Ukrainy za 2017 rik [Population of Ukraine for 2017]*. Kyiv. (in Ukrainian)

E-mail: naffann@i.ua

УДК 338.43.431.4

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.33>

Сударкіна Л.Ю.

аспірантка,

Луганський національний аграрний університет, м. Харків

ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНОЇ ПІДТРИМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

У статті визначено необхідність використання значної кількості з високою питомою вагою в загальних витратах енергії під час упровадження концепції Zero Waste, що формує необхідність розгляду питань енергетичної безпеки. Доведено, що визначальним чинником забезпечення енергетичними ресурсами є наявність джерел доступної та економічно вигідної енергії, тобто наявність необхідного природного енергетичного потенціалу. Наявність природного енергетичного потенціалу обмежує фактор наявності технологій вилучення енергії з природних об'єктів. Змодельовано реалізацію проєкту впровадження біогазового виробництва в систему забезпечення енергетичної безпеки на базі організації біогазової установки для переробки важкозброджуваної сировини. Проведено однопараметричний аналіз чутливості інвестиційного проєкту біопаливного виробництва до зміни вартості сировинного матеріалу, до зміни валютного курсу в межах вірогідних величин.

Ключові слова: ресурсозбереження, інфраструктурна підтримка, сільське господарство, підприємство, енергетичні ресурси, біогазова установка.

СРЕДСТВА ОБЕСПЕЧЕНИЯ РЕСУРСОСБЕРЕЖЕНИЯ ИНФРАСТРУКТУРНОЙ ПОДДЕРЖКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Сударкина Л.Ю.

В статье определена необходимость использования значительного количества с высоким удельным весом в общих затратах энергии при внедрении концепции Zero Waste, что обуславливает необходимость рассмотрения вопросов энергетической безопасности. Доказано, что основным фактором обеспечения энергетическими ресурсами является наличие источников доступной и экономически выгодной энергии, то есть наличие естественного энергетического потенциала. Наличие данного потенциала ограничивает фактор наличия технологий получения энергии из природных объектов. Смоделирована реализация проекта внедрения биогазового производства в систему обеспечения энергетической безопасности на базе организации биогазовой установки для переработки труднообрабатываемого сырья. Проведен однопараметрический анализ чувствительности инвестиционного проекта биотопливного производства к изменениям стоимости сырья, к изменениям валютного курса в границах вероятных величин.

Ключевые слова: ресурсосбережение, инфраструктурная поддержка, сельское хозяйство, предприятие, энергетические ресурсы, биогазовая установка.

MEANS OF PROVIDING RESOURCE CONSERVATION WITH INFRASTRUCTURE SUPPORT OF THE ENTERPRISE ACTIVITIES IN AGRICULTURE

Sudarkina Lyudmila

The author identifies the need to use a significant amount of energy with high share of energy in the total energy consumption when implementing the Zero Waste concept, which shapes the need to address the energy security issues. It is proved that the decisive factor in the provision of energy resources is the availability of sources of affordable and cost-effective energy, i.e. the availability of the necessary natural energy potential or the corresponding sources of the attracted energy supply. The presence of natural energy potential limits the factor of the availability of energy extraction technologies, that is, providing production capacities. Lack of such technologies creates requirements for providing the enterprise with an appropriate infrastructure for energy supply and distribution. Special conditions of the infrastructure system are shaped by the seasonal specifics of the agricultural enterprises, which determines the necessity of adjusting the energy supply depending on the conditions that are created at the production facilities, including those determined by meteorological conditions. The article presents the model of implementation of the project to introduce the biogas production into the energy security system based on building a biogas plant for processing of hard-digested raw materials. A one-parameter analysis of the sensitivity of the investment project of biofuel production to the change in the cost of raw materials, and to the change in the currency exchange rate within the probable values was carried. Summarizing the results of modeling the investment project of biogas production in the aspect of resource conservation, we note that the synergy effect of organising biogas production is achieved through provision of profitable electricity production, which can be consumed by the enterprise for provision of self-sufficiency in energy consumption, as well as sold to third parties; ensuring sustainability of producing organic raw materials that determine the state of land resources and generating revenue from the disposal of products that are not of market value in terms of condition.

Keywords: resource conservation, infrastructure support, agriculture, enterprise, energy resources, biogas production.

Постановка проблеми. Розвиток практики ресурсозбереження в напрямі Zero Waste потребує формування відповідних потужностей із переробки основної, супутньої та побічної продукції в продукт з установленими товарними якостями. Ці виробничі потужності являють собою виробничі лінії з використанням як техніко-технологічних, так і біотехнологічних рішень із перетворення базових матеріалів на продукт. Очевидно, що підтримка процесів цих рішень потребує відповідних енергетичних витрат, що зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань організації системи управління ресурсозбереженням підприємств у сільському господарстві присвячено багато праць таких учених, як: Л.П. Артеменко, М.М. Баб'як, Г.Є. Беляєва, Н.В. Дем'яненко, О.О. Єршова, О.В. Захарченко, Н.О. Кондратенко, О.В. Мазур, І.М. Радчук, О.М. Фененко, Ю.С. Хомош [1–8]. Проте питання додаткових витрат енергії на початкових стадіях упровадження концепції Zero Waste та, відповідно, засобів забезпечення ресурсозбереження в питаннях інфраструктурної підтримки діяльності підприємств у сільському господарстві, зокрема агропродовольчої сфери, розглянуто недостатньо.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз засобів забезпечення ресурсозбереження в питаннях інфраструктурної підтримки діяльності підприємств у сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначальним чинником забезпечення енергетичними ресурсами є наявність джерел доступної та економічно вигідної енергії, тобто наявність необхідного природного енергетичного потенціалу або відповідних джерел залученого енергопостачання. Наявність природного енергетичного потенціалу обмежує чинник наявності технологій вилучення енергії з природних об'єктів, тобто формування виробничих потужностей. Відсутність таких технологій формує вимоги забезпечення підприємства відповідною інфраструктурою постачання та розподілення енергії. Особливі умови інфраструктурної системи формує сезонна специфіка сільськогосподарських підприємств, що формує необхідність коректування енергетичного постачання залежно від умов, що складаються на виробничих об'єктах, у тому числі й визначені метеорологічними умовами.

З метою дослідження економічної ефективності реалізації завдання забезпечення енергетичної безпеки за допомогою біоенергетичного виробництва проаналізуємо інвестиційну привабливість цих проєктів у режимі інфраструктурного забезпечення. Провайдером біоенергетичних технологій вибрано підприємство з надання комплексу робіт із проєктування та будівництва біогазових станцій члена Німецької біогазової асоціації «Зорг Біогаз».

Типова модульна установка для підготовки важкозброджуваних видів сировини (трави, посліду курей-несучок, соломи), що поставляється Zorg Biogas, розрахована на переробку 7 500 т соломи на рік. Така кількість соломи забезпечить сировиною біогазову станцію на 800 кВт. Одна тонна соломи дає 425 м³ біогазу. На власні потреби установка витрачає всього 45 кВт електричної потужності і 240 кВт тепла. За виходу на планову потужність біогазова установка на 800 кВт дає змогу отримувати такий вихід: у вигляді

біогазу – 3 187 500 м³/рік або електроенергії та тепла за спалювання в ко-генераторі – 6 624 000 кВт/рік та 2 300 000 кВт/рік відповідно (табл. 1).

Таблиця 1. Вихідні параметри моделювання інвестиційного проєкту організації біогазової установки

Вхідний параметр	Значення
Річна продуктивність за вхідної сировиною (солома, рештки), т	7500
Вихід біогазу з 1 т соломи, м ³	425
Потужність ко-генерації, кВт	1000
Виробництва електроенергії на рік, кВт	8280000
Теплова потужність на рік, кВт	460000
Вихід електроенергії з 1 МВт тепла в масляному перетворювачі, кВт	200
Вироблено електроенергії з тепла, кВт	92000
Прийняти тариф на електроенергію, грн/кВт	1,90
Прийнята вартість сировини, грн/т	200
Інвестиції в біогазову установку, євро	2000000
Прийнятий курс євро до гривні, грн	28

Використання додаткового устаткування з перетворення тепла на електроенергію дає змогу отримувати додаткову електроенергію з теплової енергії. В основі роботи системи використовується органічний Цикл Ранкіна (ORC). Рідина з низькою температурою випаровування під дією тепла перетворюється на газ і крутить турбіну. Віддавши енергію турбіні й утративши тепло, газ перетворюється назад у рідину. Масляна система за ККД у 20% дає змогу отримувати 200 кВт електроенергії на 1 МВт тепла.

Отже, загальний загальний річний обсяг електроенергії від біогазової установки становить 6 624 000 кВт/рік + 460 000 кВт/рік = 7 084 000 кВт/рік.

Як вихідні дані були взяті показники, які моделюють реалізацію проєкту впровадження біогазового виробництва в систему забезпечення енергетичної безпеки на базі організації біогазової установки для переробки важко зброджуваної сировини.

Як зазначається постачальниками біогазових установок, комплекс устаткування повністю автоматизований у технологічному плані, тому для обслуговування залучається лише один оператор. Але забезпечення надійності функціонування модульної системи потребує щорічного технічного обслуговування, графік та вартість якого представлено в табл. 2.

Таблиця 2. Графік та вартість щорічного технічного обслуговування біогазової установки

Період експлуатації БГУ	Вартість на рік (% від вартості проєкту)	Вид робіт
1,2,3 рік	1,4	Планове ТО
4 рік	4	Планове ТО і середній ремонт
5, 6, 7 рік	1,4	Планове ТО
8 рік	12	Капітальний ремонт

Ураховуючи зазначені вхідні параметри, сформовано інвестиційну модель проєкту біогазового виробництва, основі показники інвестиційної ефективності якої представлено в табл. 3.

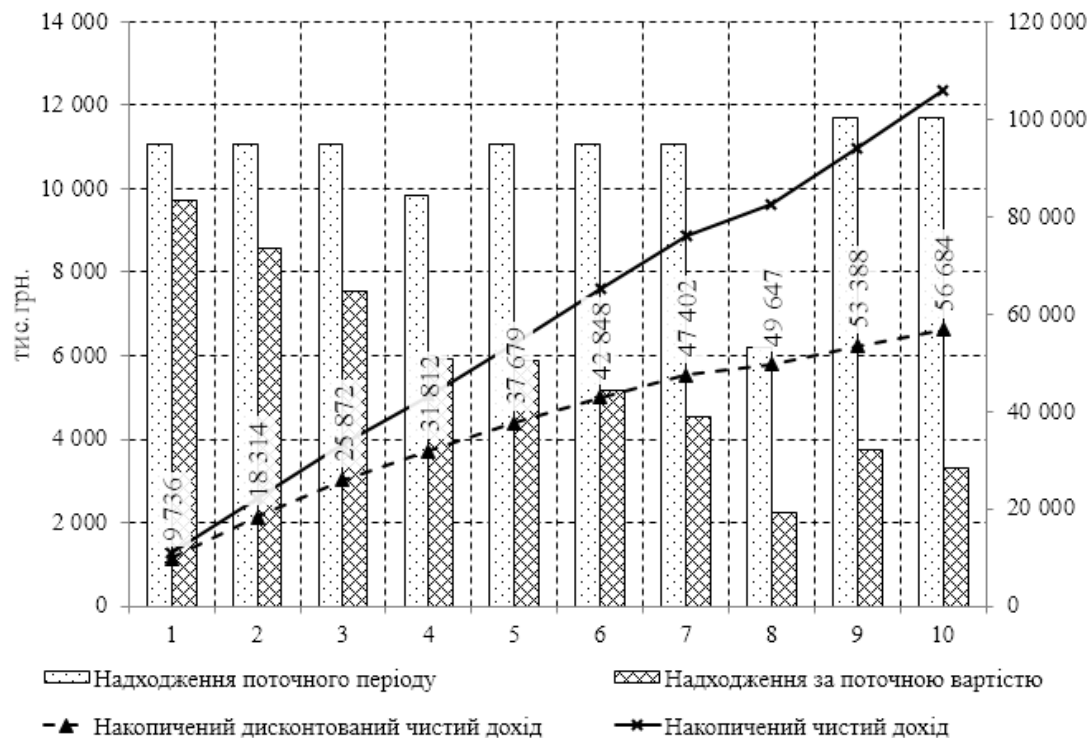

Рис. 1. Динаміка надходжень за проектом за роками

Для того щоб визначити економічну ефективність проекту, визначається приріст чистих вигід від його реалізації, тобто знаходиться різниця між чистими вигодами, що отримуються від реалізації проекту, і чистими вигодами у разі відмови від проекту. У ситуації «без проекту» всі показники дорівнюють нулю, оскільки підприємство будує нові виробничі лінії. Із табл. 3 робимо висновок, що якщо проект буде профінансований на суму 56 тис грн, то показник NPV за 10 років функціонування установки становитиме 6 146,6 тис грн, що є критерієм економічної доцільності проекту. На восьмому році роботи заплановано капітальний ремонт установки, після якого установка буде продовжувати функціонувати.

Таблиця 3. Показники інвестиційної привабливості проекту з формування потужностей біогазового виробництва

Показник	Значення
Розмір інвестицій, грн	56000000
Ставка дисконтування, %	13,50
Період окупності – РВ, років	5,18
Дисконтований період окупності – DPB, років	11,47
Середня норма рентабельності – ARR, %	19,21
Чистий наведений дохід – NPV	6146649
Дисконтований індекс прибутковості – DPI	1,11
Внутрішня норма рентабельності – IRR, %	15,87
Період розрахунку інтегральних показників, років	10

Термін окупності проекту з моменту введення в експлуатацію становитиме 5,18 звітних періодів, тобто шість років (5 років і 3 місяці). З урахуванням дисконтування за ставкою в 13,5%, термін окупності дорівнює 11,47 року, тобто витрати за проектом з урахуванням

зміни вартості грошей у часі окупляться на 12-му році. Тобто під час здійснення інвестицій на шостому році і в подальші роки реалізації проекту буде отримана економічна вигода. Внутрішня норма рентабельності (IRR) проекту становитиме 15,87%. Ефективність інвестицій – 111%. Показник рентабельності інвестицій проекту становитиме 19,21%, що також свідчить про достатню рентабельність здійснення інвестицій (рис. 1). У процесі функціонування біогазового виробництва як сировина для виробництва біогазу використовується переважно неліквідна (за показниками якості) частина соломи та інших рослинних рештків, що істотно впливає на вартість сировини, впливаючи на ефективність технології. Виходячи з даного припущення, проведено однопараметричний аналіз чутливості інвестиційного проекту біопаливного виробництва до зміни вхідного параметру вартості сировинного матеріалу.

За результатами аналізу (рис. 2) можна зробити висновок, що використання соломи для виробництва біопалива за ринковими цінами за зазначеної потужності модульного комплексу є неефективним в інвестиційному плані, тому що повернення інвестицій очікується в доволі довгостроковий період: за ціни вхідної сировини в межах 500 грн/т період окупності за дисконтованою вартістю становить не менше 14 років. І навпаки, перенесення вартості сировини в бюджети цільових ділянок виробництва сільськогосподарського підприємства забезпечує швидке повернення інвестиційних вкладень, а саме через вісім років у дисконтованому вимірі коштів. Це є позитивним фактом, тому що даний період збігається з визначеною тривалістю гарантованого функціонування. Щодо внутрішньої норми окупності, то критичне значення даного показника спостерігається за вартості сировини не більше 300 грн/т. Цьому значенню відповідає норма дохідності в 14,54%.

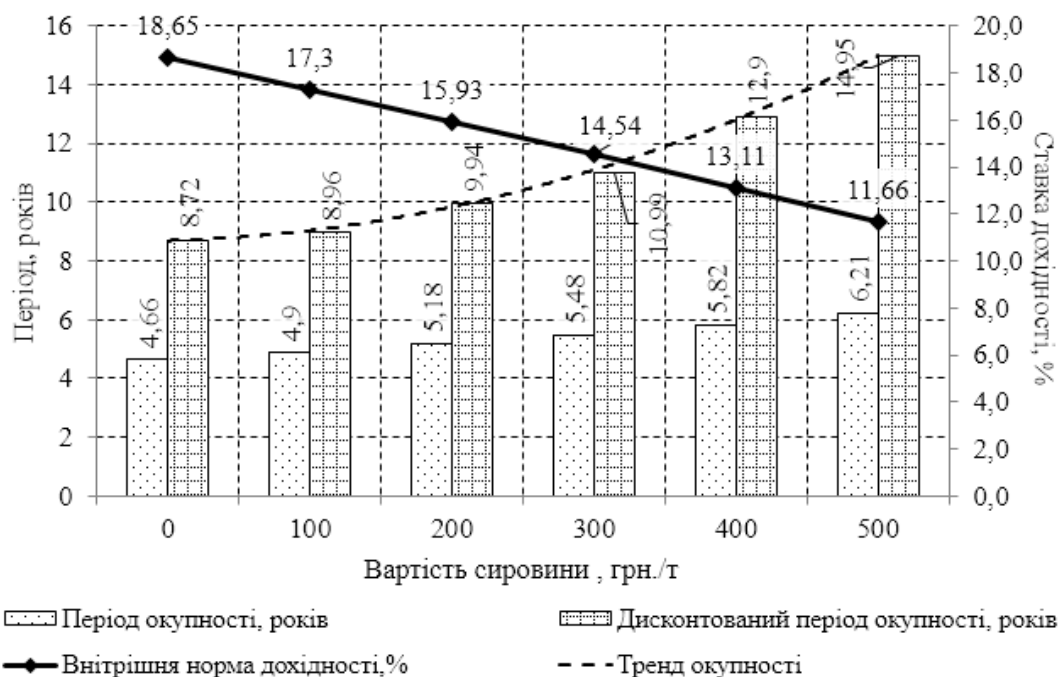

Рис. 2. Однопараметричний аналіз чутливості інвестиційного проєкту біопаливного виробництва до зміни вартості сировинного матеріалу

Подальше зростання ціни сировини призведе до зниження внутрішньої норми дохідності до 13,11%, що нижче від прийнятої ставки дисконтування і не дасть змоги отримати достатні кошти в заданому періоді.

Поряд із коливанням факторів, що визначають витрати проєкту, значні можливості розвитку надають зміни у вартості виробленої продукції – електроенергії, тобто в тарифному плані. Важливою конкурентною перевагою зазначеного проєкту є забезпечення екологічності виробництва електроенергії. Вироблена електроенергія може бути оцінена у разі виконання низки вимог

до виробництва за «зеленим» тарифом, який становить 0,129 євро/МВт. Тому наступним етапом аналізу інвестиційної привабливості проєкту за зміни умов діяльності є однопараметричний аналіз чутливості інвестиційного проєкту біопаливного виробництва до зміни вхідного параметру тарифів на електроенергію з досягненням величини «зеленого» тарифу (рис. 3).

За результатами аналізу можна зробити висновок, що за формування «зеленого» тарифу на вироблену електроенергію за технологією біопалива забезпечує зростання внутрішньої норми рентабельності проєкту

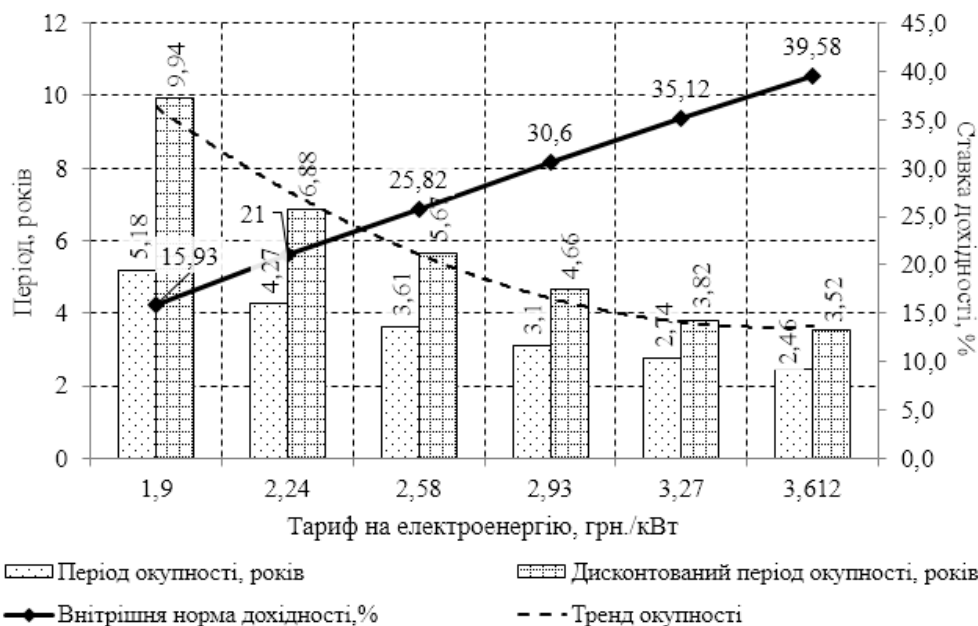

Рис. 3. Однопараметричний аналіз чутливості інвестиційного проєкту біопаливного виробництва до зміни тарифів на електроенергію

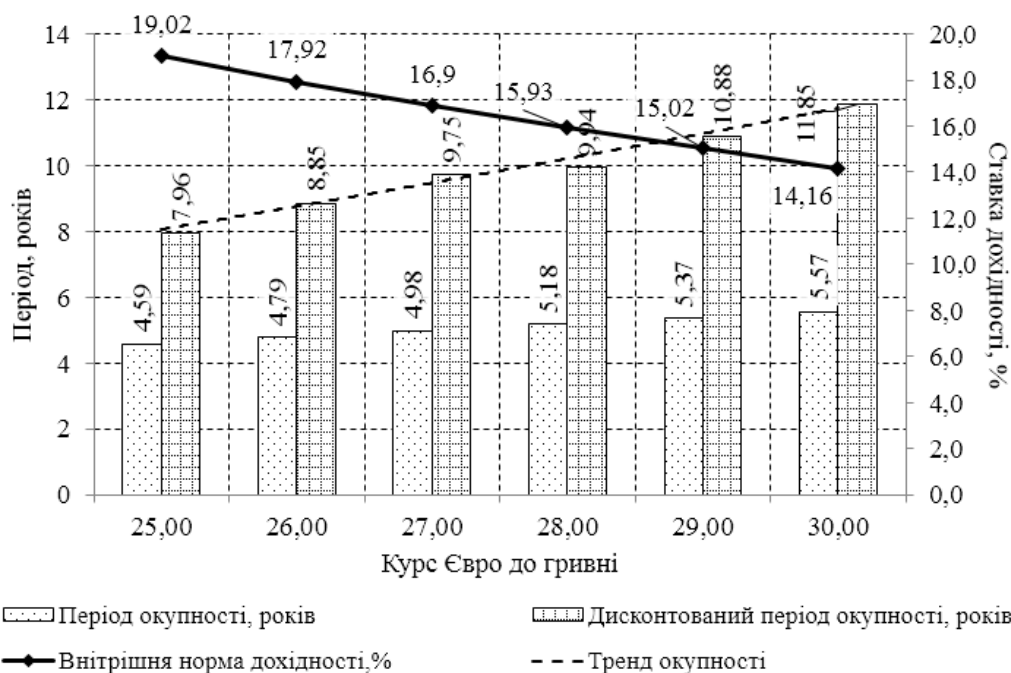

Рис. 4. Однопараметричний аналіз чутливості інвестиційного проекту біопаливного виробництва до зміни валютного курсу в межах вірогідних величин

до 39,58%. Це позитивно впливає на окупність проекту, яка в дисконтовану плані досягається за чотири роки. Щодо визначення оптимальної величини, то для забезпечення повернення інвестицій за гарантований період використання обладнання достатньо збільшення ціни на вироблювану електроенергію на 17,9%. Це забезпечує збільшення внутрішньої норми дохідності до 21% та дисконтований період окупності не більше семи років. У такому разі капітальний ремонт стає початковим етапом експлуатації власного устаткування біогазової установки.

Важливим чинником, що визначає інвестиційну привабливість, є фінансово-економічні умови реалізації проекту. Зазначені технології біогазового виробництва є інноваційними у вітчизняних умовах діяльності, що потребує постачання устаткування з-за кордону, тому всі провайдери оперують валютною оцінкою вартості виконуваних робіт та постачання матеріалів. Повернення інвестиційних коштів здійснюється у вітчизняній валюті, отриманої від реалізації продукції та послуг. Отже, положення вітчизняної валюти у світовому господарстві визначає здатність забезпечити необхідний рівень віддачі. Тому наступним етапом аналізу інвестиційної привабливості проекту за зміни умов діяльності є однопараметричний аналіз чутливості інвестиційного проекту біопаливного виробництва до зміни валютного курсу в межах вірогідних величин (рис. 4).

За результатами аналізу можна зробити висновок, що фінансові умови діяльності значно впливають на інвестиційну привабливість проекту, визначаючи ініціативу як сільськогосподарських підприємств, так і потенційних інвесторів. Відзначимо, що за встановленої ставки дисконтування, яка прийнята на рівні облікової ставки НБУ в 13,50% (як індикатора сприятливості умов для фінансово-кредитних операцій), критичним є зниження курсу валют до рівня 30 грн за

1 євро. Подальше зниження курсу гривні призведе до зниження внутрішньої норми дохідності до 13,31%, що свідчить про умови неможливості накопичення дисконтованих потоків доходів у період функціонування проекту. Оптимальним для реалізації проекту з погляду ефективного використання основних засобів є підтримка рівня курсу не менше 26 грн за 1 євро. Це може бути індикатором ефективних умов розвитку біогазової промисловості для державних органів управління. Для сільськогосподарських підприємств та потенційних інвесторів зазначені результати є індикаторами корективи масштабів розвитку біопаливного виробництва та складу біогазових комплексів.

Порівнюючи загальні тенденції факторів за впливом на показники інвестиційної привабливості, зазначимо, що економічні чинники більшою мірою впливають на ефективність та привабливість проекту, ніж фінансові. Про це свідчить кут нахилу ліній, що характеризують тренди факторів. Таким чином, визначення умов формування сировинної бази біогазового виробництва є пріоритетним завданням.

Узагальнюючи результати моделювання інвестиційного проекту біогазового виробництва в аспекті ресурсозбереження, відзначимо, що синергетичний ефект організації біогазового виробництва формується через забезпечення прибуткового виробництва електроенергії, що може бути як спожито підприємством для формування самодостатності енергоспоживання, так і реалізовано стороннім організаціям; забезпечення сталості утворення органічної сировини, що визначають стан земельних ресурсів; отримання доходів від утилізації продуктів, які за показниками кондицій не мають ринкової цінності. Синергетичний ефект для проекту визначаємо як суму річного прибутку за проектом та вартості утилізованої соломки та рештків (що в звичайних умовах не мають дохідної частини): $10453,0 + 7500 \times 200/1000 = 11953,0$ тис грн на рік.

Підводячи підсумки, відзначимо, що економічна модель біопаливного виробництва досить прибуткова для впровадження в практику ресурсозбереження, проте потреба в значних за обсягом вкладеннях в обладнання і технологію обмежує інвестиційну активність. Існують також додаткові фактори, які можуть спровокувати значні ризики практики ресурсозбереження сільськогосподарського підприємства.

Із появою досліджень, що зв'язують швидке збільшення виробництва біопалива зі зростаючими цінами на продовольство й оспоруєють його здатність замінити собою викопне паливо і знизити викиди забруднюючих речовин (у тому числі парникових газів), підтримка біопалива почала піддаватися сумніву. Крім того, ці дослідження відзначали потенційну роль біопалива в розвитку монокультурного господарства і вирубок лісів. У науковій літературі тривають суперечки навколо чистого енергетичного балансу біопалива, його ролі (у чистому вигляді) у пом'якшенні наслідків кліматичних змін (особливо з урахуванням можливого впливу на зміну характеру землекористування і втрату запасів вуглецю), а також прямого і непрямого зв'язку біопалива з вирубкою лісу і розорюванням земель.

Біопаливо другого покоління може конкурувати з іншими формами біоенергії, такими як біогаз або пряме спалювання для вироблення тепла або електроенергії. Виробництво біогазу також включає у себе традиційний операційний процес, але, як правило, пов'язаний із відходами або залишками, тому не конкурує з продовольчими культурами. Це широко використовуваний вид енергії в сільському господарстві в Азії. Однак усе частіше використовуються спеціалізовані культури, що застосовуються як джерела енергії, особливо в Європі, що ставить питання про конкуренцію за землю і витіснення продовольчих/кормових культур. Синтетичний газ, отриманий за допомогою теплової газифікації, може розглядатися як біоенергія другого покоління, оскільки він здатний обробляти компоненти лігніну виробничих залишків і відходів. Обидва технологічних процеси допускають подальшу переробку для отримання електрики або введення в газорозподільну мережу. 80% світового виробництва біогазу зі спеціалізованих сільськогосподарських культур (головним чином, із кукурудзи) здійснюється в Німеччині. Попервах упроваджене у роки надмірного врожаю і в рамках програм щодо виведення землі з господарського використання швидке розширення виробництва біогазу поставило зараз питання про витіснення продовольчих культур.

Здійснюються пошуки джерел біомаси, які не конкурують із продовольчим і фуражним (кормовим) виробництвом. Особливо великі очікування пов'язані з технологіями, які дали б змогу підвищити цінність непридатної в їжу і лігноцелюлозної біомаси (зазвичай такі культури відносять до біопалива другого покоління).

Головна відмінність між біопаливом першого і другого поколінь полягає у застосовуваних технологіях і, отже, типах біомаси, використовуваної як сировина.

Біопаливом першого покоління зазвичай називають етанол, вироблений із культур, багатих цукром (цукровий буряк, цукровий очерет, сорго) і крохмалем (кукурудза, пшениця, маніок), а також біодизель з олійних культур (сої, соняшнику, ріпаку, пальм) або тваринних жирів, а також із чистого рослинного масла. Здебіль-

шого ці види сировини також можуть бути використані як продовольство і корми.

Біопаливо другого покоління виготовляється з непридатної в їжу і/або лігноцелюлозної біомаси, а одержувані продукти включають у себе лігноцелюлозний етанол, синтетичне паливо BTL, а також біосинтетичний природний газ. Типовими прикладами лігноцелюлозної сировини є побічні сільськогосподарські продукти (кукурудзяні стебла, лушпиння, стебла, жом тростини), відходи лісового господарства (деревні відходи, верхівки дерев та гілки), багаторічні трави (просо, міскантус), продукти рубки в низькоствольному господарстві з коротким оборотом ротації (наприклад, верби або тополі) і муніципальні відходи. Біопаливо, що отримується із сировини, не конкурує за родючі землі із зерновими культурами або вирощується в умовах нестачі води (наприклад, ятрофа), іноді також називають біопаливом другого покоління, незважаючи на використання традиційних операційних процесів.

Позначення «біопаливо третього покоління» зазвичай відноситься до біопалива, що не конкурує ні з продовольчими зерновими культурами, ні із землями. Як правило, до цієї категорії відносять біопаливо, вироблене з водоростей. Проте останнім часом чіткі межі між продуктами, які можуть бути отримані за допомогою двох описаних вище методів синтезу, почали розмиватися. Зараз розробляються різні підходи й технологічні процеси, що ставлять перед собою амбітну мету – створення целюлозного біопалива та інших побічних біопродуктів у промислових масштабах на «біопереробних підприємствах» із використанням таких технологій: каталітичний піроліз і гідрування вуглеводнів; газифікація і синтез Фішера-Тропа для отримання вуглеводнів; газифікація та переробка метанолу в бензин; гідроліз розведеними кислотами, ферментація в оцтовій кислоті і хімічний синтез етанолу; ферментативний гідроліз для отримання етанолу; консолідована біообробка (покрокове виробництво ферментів, гідроліз і ферментація) для отримання етанолу. Тим не менше в 2011 р. біопаливо першого покоління, як і раніше, становило 99,85% усього виробленого та споживаного біопалива у світі (91 300 000 т на рік), а поточні виробничі потужності біопалива другого покоління з лігноцелюлозної сировини досягли лише 137 000 т на рік. Розгортання виробництва біопалива з лігноцелюлози не було таким швидким, як очікувалося, і, за оцінками Міжнародного енергетичного агентства (МЕА), з урахуванням проєктів, що знаходяться сьогодні на етапі будівництва, а також анонсованих проєктів, подальший розвиток потужностей для виробництва лігноцелюлозного біопалива може досягти 620 000 т/рік до 2020 р.

На думку Інституту глобального моніторингу, перший ключовий елемент під час вибору відповідної сировини і технологій – кількість біопалива, яку можна отримати з гектара. Чим більше поверхня, необхідна для виробництва певної кількості енергії, тим більший вплив на продовольчу безпеку через навантаження на землю. Унаслідок цього вплив біопалива на землю може порівнюватися з іншими способами отримання енергії.

Другим, але більш важливим, ключовим елементом під час вибору технології є ступінь прямої конкуренції сировини для біопалива з продовольством і кормами.

Біопаливо другого покоління, за визначенням, використовує непридатну в їжу або целюлозну сировину,

тому воно не чинить безпосереднього впливу на ринок продовольства. З іншого боку, деякі види біопалива першого покоління, особливо біодизель, виробляють побічні продукти, які можуть бути важливим джерелом корму для худоби. Таке використання може деякою мірою компенсувати зростання витрат на корми, викликане збільшенням попиту, яке зумовлено розвитком виробництва біопалива. Деякі з побічних продуктів особливо багаті білковими компонентами. Вони можуть являти собою більш дешеву заміну для інших багатих білком кормів, особливо в деяких регіонах, наприклад в Європі.

Можливість уникнути конкуренції з продовольством і кормами була однією з основних проблем під час розроблення багатьох програм, особливо в країнах, які орієнтовані на сировину, що не вважається продовольством, і зокрема на ті види сировини, які не будуть конкурувати за землю з продовольчими культурами. Також необхідна оцінка потенційного впливу біопалива другого покоління на продовольчу безпеку з урахуванням інших видів використання сировини і необхідних ресурсів (землі і води), які значною мірою залежать від конкретного місцезнаходження. Біопаливо другого покоління може використовувати різні види біомаси, у тому числі ті, які не можуть бути використані як продовольство, такі як поживні залишки, трава, деревина або відходи. У такому вигляді вони не знаходяться в прямій конкуренції з продовольством. Однак деякі види біомаси могли би прямо конкурувати з кормами для худоби або впливати на процес повернення у ґрунт поживних речовин. Як показав приклад ятрофа, навіть якщо біомасу можна вирощувати на ґрунтах, які не підходять для вирощування сільськогосподарських культур, для інтенсивного виробництва біомаси зазвичай потрібні хороший ґрунт, поживні речовини і вода.

Однією з потенційних переваг біопалива другого покоління є його здатність підвищувати цінність багаторічних рослин. Але використання багаторічних рослин має й свої недоліки з погляду гнучкості землекористування, оскільки порівняно з однорічними культурами воно менш зручно, якщо землю необхідно швидко повернути до виробництва продовольства. Таким чином, альтернативні варіанти програм стають більш жорсткими з другого покоління, який, навпаки, захищає використання продовольчих культур із меха-

нізмом «запобіжного клапана», який залежно від умов забезпечить перехід від біопаливних культур до продовольчих. Існує також побоювання, що за відсутності правильної організації процесу целюлозне біопаливо може обмежити необхідне повернення рослинних органічних речовин у ґрунт, завдаючи шкоди балансу вуглецю і поживних речовин у ґрунті, що може позначитися на секвестрації вуглецю. Електроенергія, навколишнє середовище і рентабельність біопалива першого і другого покоління – усі ці чинники впливають на ступінь наявності і доступності продовольства та на продовольчу безпеку, а отже, вимагають оцінки.

Ймовірно, будуть потрібні компроміси щодо використання біомаси для виробництва продовольства й електроенергії; умови компромісу будуть залежати від відносної продуктивності різних видів біопалива. Чим вище продуктивність біопалива з погляду енергетичної та екологічної ефективності або рентабельності, тим менше буде вплив на продовольчу безпеку конкретного виду енергії або економічного плану витрат на біопаливо.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, вибір сировини і технології значною мірою визначає вплив виробництва біопалива і біопаливних програм на продовольчу безпеку. Від них залежить форма конкуренції за продовольчі і кормові культури, земельні ресурси, причому залежно від типу сировини змінюються потреби в земельних ресурсах. Розгляд енергетичної, екологічної та економічної ефективності різних варіантів біопалива має пряме відношення до питань продовольчої безпеки. Підводячи підсумок дослідженню засобів забезпечення ресурсозбереження в питаннях інфраструктурної підтримки діяльності підприємств у сільському господарстві, зазначимо, за результатами роботи вдосконалено засоби забезпечення енергетичної безпеки підприємств у сільському господарстві на засадах безвідходного господарства, що сприятиме практиці ресурсозбереження, які на відміну від існуючих ґрунтуються на оптимізації потоків продуктів галузей основної, супутньої та допоміжної діяльності на принципах логістики, що дає змогу отримати синергетичний ефект від реалізації енергетичного потенціалу некондиційного продукту, який виробляється в сільському господарстві.

1. Баб'як М.М., Хомиш Ю.С. Ресурсний підхід у сучасному менеджменті. Економіка і суспільство. 2016. Вип. 3. С. 119–122.
2. Беляєва Г.С. Ресурсозбереження як напрямок підвищення конкурентоспроможності підприємств у загальній системі управління. Екологічний менеджмент у загальній системі управління : тези доповідей Десятої щорічної Всеукраїнської наукової конференції, м. Суми, 20–21 квітня 2010 р. Суми : СумДУ, 2010. Ч. 1. С. 20–23.
3. Дем'яненко Н.В., Фененко О.М. Управління ресурсозбереженням як шлях до ефективного розвитку сільськогосподарського підприємства. Приазовський економічний вісник. 2018. Вип. 5(10). С. 170–174.
4. Єршова О.О. Ресурсозбереження як альтернативний спосіб господарювання на підприємствах АПК. Ефективна економіка. 2013. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1971> (дата звернення: 09.12.2019).
5. Захарченко О.В. Управління ресурсозбереженням на підприємстві. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. 2015. № 2. Т. 14. С. 134–139.
6. Кондратенко Н.О. Критерії оцінки ефективності ресурсозбереження. Наука й економіка. 2010. № 4. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2010_4/174-180.pdf (дата звернення: 09.12.2019).
7. Мазур О.В., Артеменко Л.П. Стратегічне управління ресурсозбереженням підприємства в умовах енергетичних обмежень. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2017. № 14. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108774/103717> (дата звернення: 09.12.2019).
8. Радчук І.М. Сутність поняття «ресурсозбереження» та шляхи його впровадження на підприємстві. Вісник ХНТУ. 2009. № 3. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vkhdu/2009_3/30922.pdf (дата звернення: 09.12.2019).

1. Babiak M.M., Khomosh Y.S. (2016). Resursnyi pidkhid u suchasnomu menedzhmentі [Resource approach in modern management]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 3, pp. 119–122. (in Ukrainian)
2. Bieliaieva H.Ye. (2010). Resursozberezhennia yak napriamok pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv u zahalnoi systemi upravlinnia [Resource saving as a direction of increasing the competitiveness of enterprises in the overall management system]. *Ekolohichniy menedzhment u zahalnoi systemi upravlinnia*, part 1. Sumy: SumDU, pp. 20–23. (in Ukrainian)
3. Demianenko N.V., Fenenko O.M. (2018). Upravlinnia resursozberezhennia yak shliakh do efektyvnoho rozvytku silskohospodarskoho pidpriemstva [Management of resource conservation as a way to the effective development of an agricultural enterprise]. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, vol. 5(10), pp. 170–174. (in Ukrainian)
4. Yershova O.O. Resursozberezhennia yak alternatyvnyi sposib hospodariuvannia na pidpriemstvakh APK [Resource saving as an alternative way of managing the enterprises of AIC]. *Efektyvna ekonomika*. Vol. 4. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1971> (accessed 09 December 2019).
5. Zakharchenko O.V. (2015). Upravlinnia resursozberezhenniam na pidpriemstvi [Management of resource saving at the enterprise], *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia*, vol. 2, p. 14, pp. 134–139. (in Ukrainian)
6. Kondratenko N.O. Kryterii otsinky efektyvnosti resursozberezhennia [Criteria for assessing the effectiveness of resource conservation]. *Nauka i ekonomika*. 2010. Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2010_4/174-180.pdf (accessed 09 December 2019).
7. Mazur O.V., Artemenko L.P. Stratehichne upravlinnia resursozberezhenniam pidpriemstva v umovakh enerhetychnykh obmezhen [Strategic management of resource saving of the company in terms of energy constraints]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI»*, vol. 14. Retrieved from: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/108774/103717> (accessed 09 December 2019).
8. Radchuk I.M. Sutnist poniattia «resursozberezhennia» ta shliakhy yoho vprovadzhennia na pidpriemstvi [The essence of the concept of «resource conservation» and the ways of its implementation at the enterprise]. *Visnyk KhNTU*. Retrieved from: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vkhdntu/2009_3/30922.pdf (accessed 09 December 2019).

E-mail: sudarkina.lyuda@gmail.com

УДК 330.1:338

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.34>

Ткачук Г.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аудиту,
Одеська національна академія харчових технологій

СТРУКТУРОВАНА МОДЕЛЬ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРЕТВОРЕНЬ ПІДПРИЄМСТВА

У даній статті досліджуються особливості функціонування системи економічної безпеки сучасного підприємства харчової промисловості, яке працює в умовах трансформаційних перетворень. Представлено структуровану модель системи економічної безпеки трансформаційних перетворень сучасного підприємства у складі трьох підсистем: концептуальні засади безпечності трансформаційних перетворень, корпоративна політика трансформаційних процесів, система забезпечення економічної безпеки підприємства. Система забезпечення структурована за видами трансформаційних перетворень та представлена елементами організаційно-економічного характеру. Механізм забезпечення економічної безпеки розглядається як складова частина системи забезпечення та системи економічної безпеки підприємства. Визначено основні функції економічного механізму забезпечення та необхідний інструментарій, виділено основні проблеми, які ускладнюють формування на підприємстві дієвої системи забезпечення економічної безпеки трансформаційних перетворень та зроблено висновки щодо проведення подальшого дослідження за тематикою даної статті.

Ключові слова: економічна безпека, трансформація, трансформаційні процеси, трансформаційні перетворення, безпечність трансформацій, економічна система, підприємство, забезпечення економічної безпеки, механізм забезпечення.

СТРУКТУРИРОВАННАЯ МОДЕЛЬ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ ПРЕДПРИЯТИЯ

Ткачук Г.А.

В данной статье исследуются особенности функционирования системы экономической безопасности современного предприятия пищевой промышленности, которое работает в условиях трансформационных преобразований. Представлена структурированная модель системы экономической безопасности трансформационных преобразований современного предприятия в составе трех подсистем: концептуальные основы безопасности трансформационных преобразований, корпоративная политика трансформационных процессов, система обеспечения экономической безопасности предприятия. Система обеспечения структурирована по видам трансформационных преобразований и представлена элементами организационно-экономического характера. Механизм обеспечения экономической безопасности рассматривается как составная часть системы обеспечения и системы экономической безопасности предприятия. Определены основные функции экономического механизма обеспечения и необходимый инструментарий, выделены основные проблемы, которые затрудняют формирование на предприятии эффективной системы обеспечения экономической безопасности трансформационных преобразований, а также сделаны выводы о проведении дальнейшего исследования по тематике данной статьи.

Ключевые слова: экономическая безопасность, трансформация, трансформационные процессы, трансформационные преобразования, безопасность трансформаций, экономическая система, предприятие, обеспечение экономической безопасности, механизм обеспечения.

STRUCTURED MODEL OF ECONOMIC SECURITY SYSTEM
OF TRANSFORMATIONAL TRANSFORMATIONS OF THE ENTERPRISE

Tkachuk Haluna

This article explores the peculiarities of the functioning of the economic security system of the modern food industry enterprise, which works in the conditions of transformational transformations. The use of common methods of economic systems research has allowed the author to present a structured model of the economic security system of transformational transformations of a modern enterprise. The model of economic security of transformational transformations of the enterprise is presented as a part of three subsystems, among which: conceptual bases of safety of transformational transformations, corporate policy of transformation processes, system of ensuring economic security of the enterprise. It is noted that corporate policy is determined in accordance with the chosen concept of security of transformational transformations. In the author's vision, transformational transformations can be considered safe if the existing economic security system of the enterprise is able to predict, timely identify and assess the likely threats and negative trends caused by these transformations, to provide the maximum possible protection against their impact, to develop and implement measures for their rapid implementation, prevention and response. The study found that the elements of the economic security system of different enterprises may be different in number, composition and content. The security system is structured by types of transformational transformations and is represented by elements of organizational and economic character. The economic security mechanism is considered as an integral part of the security system and the economic system of the enterprise. The basic functions of the economic security mechanism and the necessary tools (technologies, tools, security measures) are identified. The author identifies the main problems that complicate the formation at the food industry enterprises of an effective system of ensuring the economic security of transformational transformations. Conclusions are made regarding further research on the topic of this article.

Keywords: economic security, transformation, transformation processes, transformational transformations, security of transformations, economic system, enterprise, ensuring economic security, mechanism of providing.

Постановка проблеми. Економічна безпека підприємства харчової промисловості в сучасних умовах – це такий її стан при якому забезпечується фінансова стабільність функціонування підприємства, створюється підґрунтя для подальшого економічного розвитку. Наявність розгалуженої системи економічної безпеки на підприємстві сьогодні вже не просто данина модним тенденціям в бізнесі, а нагальна потреба. Якщо на підприємстві такої системи немає – її треба терміново створювати. У зв'язку із вищезазначеним виникає важливе питання щодо забезпечення необхідного рівня функціонування системи економічної безпеки. Особливої актуальності це питання набуває в умовах постійних трансформаційних процесів, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі, та відсутності єдиного наукового підходу до структури та змісту самої системи економічної безпеки.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Проблематиці забезпечення економічної безпеки присвячено доволі багато праць сучасних науковців, серед яких Бланк І.А. [1], Васильців Т.Г. [2], Геєць В.М. [3], Іванюта Т.М. [4], Козаченко Г.В. [5], Ляшенко О.М. [6], Франчук В.І. [7] та багато інших. Практично всі науковці визнають необхідність комплексного підходу до вивчення проблемних питань в даній сфері дослідження. Однак, відсутній єдиний підхід до формування складових як системи економічної безпеки підприємства, так і системи її забезпечення. Система економічної безпеки підприємства представлена різними елементами, що мають різний зміст. На наш погляд треба більш детально розглянути аспекти формування системи економічної безпеки та її забезпечення в умовах підвищення ризикованості негативного впливу трансформаційних процесів на підприємстві.

Таблиця 1. Структурована модель системи економічної безпеки трансформаційних перетворень підприємств харчової промисловості

Система економічної безпеки трансформаційних перетворень підприємств харчової промисловості	
Компонент підсистеми	Елементи компонентів підсистеми
Підсистема 1. Концептуальні засади безпеки трансформаційних процесів	
1. Концепція безпечності (економічної безпеки) трансформаційних перетворень	Трансформаційні перетворення можуть вважатися безпечними, якщо існуюча система економічної безпеки підприємства в змозі спрогнозувати, своєчасно виявити та оцінити ймовірні загрози та негативні тенденції, які викликані цими перетвореннями, забезпечити максимально можливий захист від їхнього впливу, розробити та оперативно реалізувати заходи щодо їх запобігання та ліквідації наслідків
2. Мета системи економічної безпеки	Досягнення безпечного рівня трансформаційних перетворень
3. Завдання системи економічної безпеки	1) захист від негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз трансформаційних процесів; 2) забезпечення ефективності корпоративних ресурсів; 3) забезпечення успішної реалізації та захист корпоративних інтересів в умовах трансформаційних перетворень; 4) захист бізнесу від злочинних дій, включаючи ймовірність рейдерства, під час здійснення зовнішніх та внутрішніх трансформацій; 5) захист конкурентоздатності бізнесу
4. Суб'єкти	Служба економічної безпеки, керівники підрозділів підприємства, керівництво та власники підприємства
5. Об'єкти	1) ресурсна безпека; 2) кадрова безпека; 3) інформаційна безпека; 4) продовольча безпека; 5) фінансова безпека; 6) безпека власності та корпоративного управління (правова)
6. Інші концептуальні засади	1) принципи безпеки трансформаційних процесів; 2) методи системи економічної безпеки; 3) заходи забезпечення
Підсистема 2. Корпоративна політика економічної безпеки трансформаційних перетворень	
1) стратегія захисту; 3) професійна діяльність; 5) методологія діагностики та оцінки;	2) менеджмент; 4) корпоративний контроль
Підсистема 2. Система забезпечення економічної безпеки підприємства	
1. За видами трансформаційних перетворень	1) Організація діяльності захисту економічної безпеки трансформаційних перетворень; 2) Економічний механізм забезпечення економічної безпеки
2. За видами забезпечення (кадрове, інформаційно-комунікативне, обліково-аналітичне, фінансове, правове т.п.)	1) Організація діяльності захисту економічної безпеки трансформаційних перетворень; 2) Економічний механізм забезпечення економічної безпеки

Постановка завдання. В даній статті поставлені та реалізовані наступні завдання:

- дослідження структури та складу елементів системи економічної безпеки трансформаційних перетворень підприємства;
- визначення взаємозв'язку між категоріями «система економічної безпеки», «система забезпечення економічної безпеки» та «механізм забезпечення економічної безпеки» для підприємств, які функціонують в умовах трансформаційних перетворень;
- дослідити структуру економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. За нашими міркуваннями, для побудови дієвої системи економічної безпеки та її забезпечення необхідно використовувати системний підхід, виходячи з того, що будь-яка система може бути розкладена на відповідні підсистеми, компоненти та елементи. Для цього визначимо наступне:

1. Для початку відзначимо, що кожне підприємство саме вже представляє собою унікальну систему. Навіть незважаючи на однакову галузеву належність або проведення ідентичних трансформаційних процесів, складові системи економічної безпеки різних суб'єктів господарювання будуть відрізнятися один від одного щонайменше за змістом.

2. Система економічної безпеки підприємства має такі підсистеми:

- 1) концептуальних засад безпеки трансформаційних перетворень;
- 2) корпоративна політика економічної безпеки;
- 3) системи забезпечення економічної безпеки.

До концептуальних засад системи економічної безпеки необхідно включати такі компоненти: концепція економічної безпеки, мета та завдання, суб'єкти та об'єкти системи економічної безпеки, інші компоненти за вибором підприємства (табл. 1).

Концепція безпечності (економічної безпеки) трансформаційних перетворень визначена нами в попередніх дослідженнях [8] та полягає в наступному: трансформаційні перетворення можуть вважатися безпечними, якщо існуюча система економічної безпеки підприємства в змозі спрогнозувати, своєчасно виявити та оцінити ймовірні загрози та негативні тенденції, які викликані цими перетвореннями, забезпечити максимально можливий захист від їхнього впливу, розробити та оперативно реалізувати заходи щодо їх запобігання та ліквідації наслідків.

На зміст елементів кожного компонента впливає багато факторів, включаючи зовнішні та внутрішні ризики трансформаційних процесів, розуміння власників підприємства необхідності створення дієвого

захисту від негативного впливу трансформаційних перетворень, ресурсний потенціал підприємства, рівень ризикованості бізнесу тощо.

Прийняті концептуальні засади дозволяють підприємству сформулювати корпоративну політику економічної безпеки трансформаційних перетворень.

Заявлені концептуальні підходи до формування системи економічної безпеки трансформаційних процесів та відповідна корпоративна політика мають бути реалізовані на практиці через відповідну систему забезпечення економічної безпеки.

Таким чином, система економічної безпеки трансформаційних перетворень представляє собою сукупність заявлених концептуальних засад щодо безпеки трансформаційних процесів, розробленої на їх основі корпоративної політики та системи забезпечення економічної безпеки підприємства, які у взаємодії дозволяють реалізувати корпоративну політику підприємства в умовах трансформаційних перетворень.

3. Система забезпечення економічної безпеки підприємства, на наш погляд, повинна відповідати на питання «хто?» та «яким чином?» буде реалізовувати на підприємстві концептуальні засади та корпоративну політику системи економічної безпеки в умовах трансформаційних перетворень.

Перше питання вирішується за допомогою організації діяльності захисту економічної безпеки трансформаційних перетворень та її регламентації.

За реалізацію другого питання відповідає економічний механізм забезпечення економічної безпеки підприємства.

Проведене структурне дослідження дозволяє зробити висновок щодо змісту системи забезпечення. А саме, система забезпечення економічної безпеки підприємства – це сукупність структурних елементів, які забезпечують процес реалізації концептуальних підходів досягнення необхідного рівня безпечності трансформаційних процесів на підприємстві.

Для забезпечення позитивного стійкого ефекту у якості компонентів системи забезпечення економічної безпеки бажано використовувати види трансформаційних перетворень, які відбуваються на підприємстві або мають зовнішній характер, але суттєво впливають на економічну безпеку підприємства. Підприємство може обрати інший склад компонентів забезпечення економічної безпеки, наприклад, за видами забезпечення тощо.

4. Як бачимо, ми логічно переходимо до розгляду поняття «механізм системи економічної безпеки» користуючись діалектичним методом пізнання. Меха-

нізм забезпечення економічної безпеки ми розглядаємо як структурний компонент системи забезпечення (рис. 1). Вважаємо, що вивчення сутності та структури економічного механізму забезпечення економічної безпеки не раціонально без дослідження особливостей та проблематики системи забезпечення економічної безпеки та самої системи економічної безпеки трансформаційних перетворень.

5. Механізм забезпечення економічної безпеки включає, за нашими міркуваннями, відповідні технології, інструменти та заходи, як показано на рис. 2.

Запропонований економічний механізм виконує інформаційно-комунікаційну, організаційно-регламентаційну, контрольну-моніторингову та методичну функції.

Інструментарій даного механізму включає необхідний набір технологій, інструментів та заходів захисту. В умовах трансформаційних перетворень актуальними стають технології ідентифікації загроз, тестування системи, оцінки негативного впливу загроз, технології захисту.

Необхідно звернути особливу увагу на те, що нагальна проблема створення дієвої системи забезпечення безпеки процесів трансформації полягає у відсутності свідомого підходу до створення самої системи економічної безпеки на підприємствах харчової промисловості. У кращому випадку у керівництва підприємства існує розуміння того, що збитковість діяльності, наявність простроченої дебіторської заборгованості та відсутність власних оборотних коштів є негативним факторами, а підтримка виробничого обладнання у робочому стані та дотримання режиму економії виробничих запасів та високої якості готового продукту – основа конкурентоздатності підприємства. Однак контроль окремих індикаторів не дає змоги побачити цілісну картину безпечності бізнесу підприємства. Тільки системний підхід дозволяє створити повноцінне забезпечення економічної безпеки на підприємстві та сприяти своєчасному виявленню реальних загроз економічній безпеці підприємства, достовірній оцінці їх негативного впливу та запровадження заходів для їх нейтралізації, невідлужно або повній ліквідації їх наслідків.

Висновки з проведеного дослідження. Використання розповсюджених методів дослідження економічних систем дозволило нам представити структуровану модель системи економічної безпеки трансформаційних перетворень сучасного підприємства. В подальших дослідженнях необхідно більш детально розглянути зміст складових елементів механізму забезпечення безпеки трансформаційних процесів.

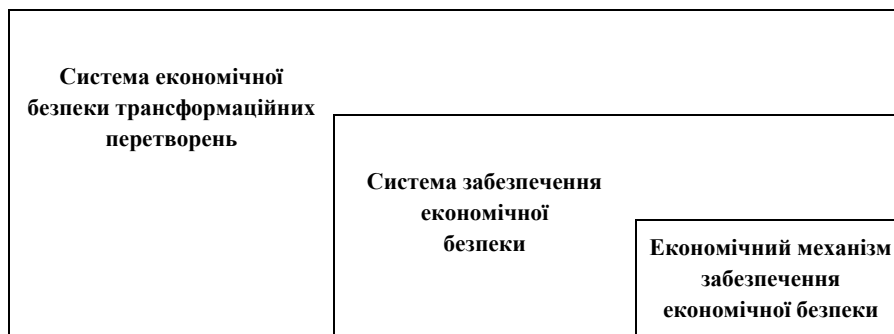

Рис. 1. Місце економічного механізму забезпечення економічної безпеки в системі економічної безпеки трансформаційних перетворень підприємства

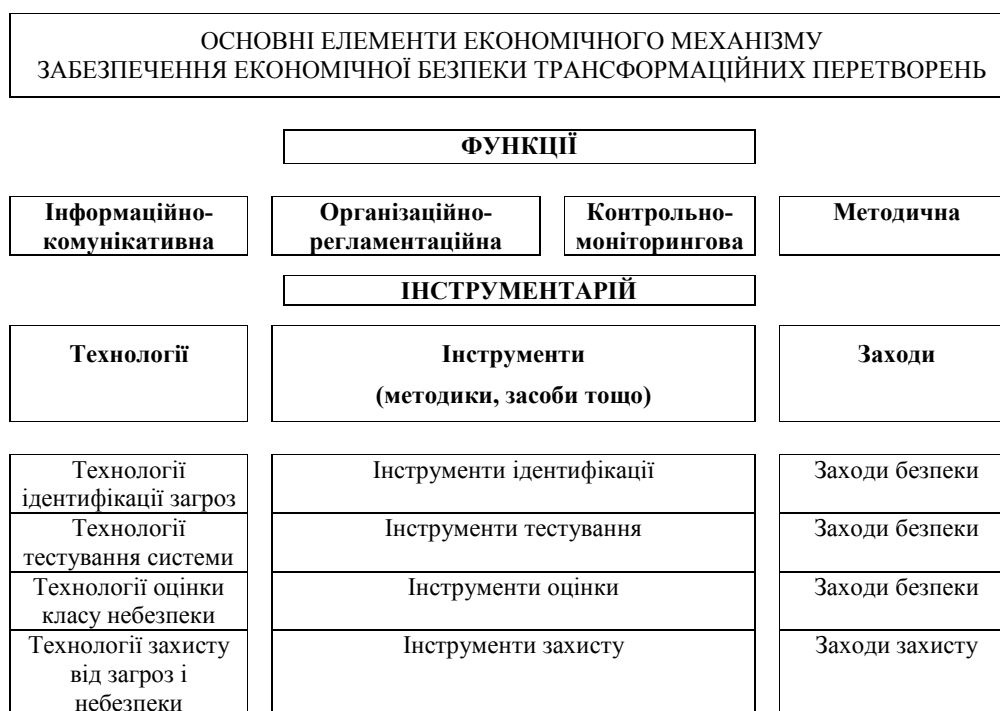

Рис. 2. Основні елементи економічного механізму забезпечення економічної безпеки трансформаційних перетворень

1. Бланк І.А. Управление финансовой безопасностью. Киев : Эльга : Ника-Центр, 2009. 778 с.
2. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення : монографія. Львів : Арал, 2008. 386 с.
3. Гесць В.М. Моделирование экономической безопасности: держава, регіон, підприємство : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. 240 с.
4. Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 256 с.
5. Козаченко Г.В., Пономарев В.П., Ляшенко А.Н. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : [монографія] Київ : Либра, 2003. 280 с.
6. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : [монографія]. Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.
7. Франчук В. І. Основи економічної безпеки : навч. посібник. Львів : ЛДУВС, 2009. 204 с.
8. Ткачук Г.О. Концепція безпечності трансформаційних перетворень на підприємствах харчової промисловості. Інформаційне суспільство: технологічний, економічний та технічний аспекти становлення (випуск 43): матеріали міжнародної наукової інтернет-конференції 14 листопада 2019 року. Тернопіль, 2019. Збірник тез доповідей: випуск 43. Частина 2. С. 31–33.

1. Blank I.A. (2009). Financial Security Management. Kiev: Elga: Nika-Center, 778 p. (in Ukrainian)
2. Vasylytsev T.G. (2008). Economic security of entrepreneurship of Ukraine: strategy and mechanism of strengthening: monograph. Lviv: Aral, 386 p. (in Ukrainian)
3. Geets V.M. (2006). Modeling of economic security: state, region, enterprise: monograph. Kharkiv: VD INZHEK, 240 p. (in Ukrainian)
4. Ivanyuta T.M. (2009). Zaichkovsky AA Economic safety of the enterprise: textbook. tool. [for students higher. teach. lock]. Kyiv: Center for the educational letter of the tour; 256 p. (in Ukrainian)
5. Kozachenko G.V., Ponomarev V.P., Lyashenko A.N. (2003). Economic Security of the Enterprise: Essence and Mechanism of Provision: [monograph]. Kyiv: Libra, 280 p. (in Ukrainian)
6. Lyashenko O.M. (2011). Conceptualization of management of economic security of the enterprise: [monograph]. Lugansk: SNU them. V. Dahl, 400 p. (in Ukrainian)
7. Franchuk V.I. (2009). Fundamentals of economic security: textbook. manual. Lviv: LDUVS, 204 p. (in Ukrainian)
8. Tkachuk H.O. (2019). The concept of security of transformational transformations at the enterprises of the food industry. Information Society: Technological, Economic and Technical Aspects of Becoming (Issue 43): Proceedings of an International Scientific Internet Conference on November 14, 2019. Ternopil. Abstract of theses: issue 43. Part 2, pp. 31–33. (in Ukrainian)

УДК 911.3:331.5:338.48

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.35>

Турло Н.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємства та менеджменту,
Академія праці, соціальних відносин і туризму

Мархонос С.М.

кандидат географічних наук,
доцент кафедри міжнародного туризму та країнознавства,
Національний авіаційний університет

БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ ТА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ ЯК ФАКТОР ЙОГО ЗНИЖЕННЯ

У статті розглянуто тенденції динаміки українського безробіття, проаналізовано сучасний стан безробіття в Україні, виявлено, що ситуація на ринку праці України нині перебуває під впливом складних економічних та політичних умов, визначено шляхи скорочення безробіття в Україні завдяки розвитку сфери туризму, визначено особливості комплексної державної та регіональної політики, яка повинна включати реалізацію заходів зі створення додаткових робочих місць, удосконалення податкового законодавства у напрямку розвитку підприємництва і, як наслідок – підвищення фактичного рівня зайнятості та доходів населення. Досліджено, що туризм створює робочі місця в суто «туристських» галузях, в суміжних, а також в галузях індустрії, безпосередньо не пов'язаних з туризмом, що ілюструється ефектом мультиплікатора, чисельність зайнятих в туризмі постійно зростає, подальший розвиток туризму в країні вимагає підготовки більшої кількості фахівців, що підвищує загальний рівень освіти працездатного населення.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість і безробіття, сфера туризму, туристичний ринок, працересурсний потенціал туристичної сфери.

БЕЗРАБОТИЦА В УКРАИНЕ И РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА КАК ФАКТОР ЕЁ СНИЖЕНИЯ

Турло Н.П., Мархонос С.М.

В статье рассмотрены тенденции динамики украинской безработицы, проанализировано современное состояние безработицы в Украине, выявлено, что ситуация на рынке труда Украины сейчас находится под влиянием сложных экономических и политических условий, определены пути сокращения безработицы в Украине благодаря развитию сферы туризма, определены особенности комплексной государственной и региональной политики, которая должна включать реализацию мероприятий по созданию дополнительных рабочих мест, совершенствованию налогового законодательства в направлении развития предпринимательства и, как следствие – повышение фактического уровня занятости и доходов населения. Доказано, что туризм создает рабочие места в сугубо «туристских» отраслях, в смежных, а также в отраслях промышленности, непосредственно не связанных с туризмом, что иллюстрируется эффектом мультипликатора, численность занятых в туризме постоянно растет, дальнейшее развитие туризма в стране требует подготовки большего количества специалистов, повышает общий уровень образования трудоспособного населения.

Ключевые слова: рынок труда, занятость и безработица, сфера туризма, туристический рынок, трудовые ресурсы, потенциал туристической сферы.

UNEMPLOYMENT IN UKRAINE AND TOURISM DEVELOPMENT AS A FACTOR OF ITS REDUCTION

Turlo Natalia, Markhonos Svitlana

The article examines the trends of the dynamics of Ukrainian unemployment identified ways to reduce unemployment in Ukraine through the development of tourism. New contradictory trends in the dynamics of Ukrainian unemployment require their reflection and consideration in developing an adequate employment policy in the labor market. Therefore, the topic chosen for consideration is important and relevant. Over the past few years, unemployment has repeatedly been reflected in the works of scientists and practitioners. However, in spite of significant global and domestic research, the problems of unemployment are still insufficiently studied. This leaves room for further research. The main purpose of the study was to identify ways to reduce unemployment in Ukraine. To achieve this goal, the following research tasks were put: analyze the current state of unemployment in Ukraine; to propose ways to minimize unemployment in the country. its relative magnitudes, rates of growth and increment. As a result of the study, it was found that the situation on the Ukrainian labor market is now under the influence of difficult economic and political conditions. A significant role in solving the problem of unemployment can play the development of tourism. The tourist market of Ukraine, though at a somewhat slow pace, begins to improve its performance. Positive development of the tourist business of Ukraine in the direction of Euro integra-

tion is possible only due to reforming this industry and adapting its functioning to European standards. The communication component of the tourist service is provided by staff at almost all stages of service and is a powerful factor in the activation of tourists. Dynamics of the industry (technological, marketing, information and other innovations) requires an appropriate dynamic training system capable of working at the level of world and European standards. Evaluating the role and place of tourism in solving the problems of staffing, employment and reducing unemployment it can be stated that: 1) tourism is a powerful generator of employment, because it is characterized by the specificity of the multi-sectoral system. Tourism creates jobs in purely "tourist" industries, in adjacent industries, as well as in industries that are not directly related to tourism, as illustrated by the multiplier effect; 2) the number of people employed in tourism is constantly increasing.

Keywords: labor market, employment and unemployment, tourist sphere, tourism market, labor-saving potential of the tourism sector.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших соціально-економічних проблем сучасного стану розвитку вітчизняної економіки та важливою характеристикою конкурентоспроможності ринку праці є безробіття. Причиною такого розповсюдженого явища є неефективність використання робочої сили у минулому і відсутність економічних умов, які б дали змогу людям застосовувати свої навички у продуктивній роботі за пристойну плату. Саме тому це явище є як економічною, так і соціальною проблемою [1, с. 49]. Зростання безробіття створює цілий комплекс проблем: скорочується купівельна спроможність населення, бюджет втрачає платників податків, підприємство – персонал. Зростають ризик соціального напруження, додаткові витрати на підтримку безробітних. Безробіття у нашій країні набуло масового характеру і складає реальну загрозу для державного та суспільного благополуччя. Оптиміальний шлях вирішення окресленої проблеми полягає у пошуках зниження рівня безробіття до мінімуму, сприятливого для нормального і безперебійного функціонування економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз фундаментальних еволюційних підходів до вирішення проблем безробіття відображений у працях визначних учених: А. Сміта, Т. Мальтуса, Ф. Кене, Д. Рікардо, К. Маркса, Дж. Кейнса, М. Фрідмена, А. Пігу, А. Маршалла, А. Оукена, Г. Стендінга, Е. Лібанової, В. Петюха, В. Васильченка, Є. Качана, А. Колота та ін. Впродовж останніх років проблеми безробіття неодноразово знаходили своє відображення у працях вчених і практиків, серед яких В. Галицький, І. Гнибіденко, О. Лисюк [1], І. Моцін, Ю. Маршавін, М. Папієв, К. Семенова [2], Л. Шиян тощо. Шляхи мінімізації безробіття розглядали також такі українські дослідники цього питання як П. Нікіфоров, А. Вольська, І. Петрова, А. Казановський, О. Котляр, В. Костиков, О. Рузавіна, В. Федоренко та інші. Плідні спроби створення цілісної теорії ринку праці, розроблення її наукового інструментарію належать В. Буланову, С. Дятлову, С. Кузьміну, С. Мочерному, А. Нікіфоровій, І. Прибитковій,

Л. Шевченку. Економічні аспекти проблеми зайнятості активно розробляють С. Бандур, В. Гєєць, Т. Заславська, Е. Лібанова, В. Мандибур, І. Маслова, Б. Нагорний, В. Пилипенко, Г. Соколова та інші. Організаційні аспекти регулювання зайнятості аналізуються у роботах С. Дзюби, О. Хомри. Проте незважаючи на значний загальносвітовий та вітчизняний науковий доробок, проблеми безробіття й нині недостатньо вивчені. Це залишає місце для подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є оцінка сучасного стану безробіття та визначення факторів зменшення його рівня в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безробіття є макроекономічною проблемою, яку формують такі чинники: 1) структурні зрушення в економіці, що призводять до масштабних змін у структурі й кількості попиту на робочу силу; 2) зниження темпів економічного розвитку спричиняє зменшення кількості робочих місць, порушення збалансованості між чисельністю працівників і кількістю робочих місць; 3) недостатній сукупний попит; 4) інфляція, яка викликає скорочення капітальних вкладень, зниження реальних доходів населення. Це призводить до збільшення пропозиції зі зменшенням попиту на робочу силу; 5) співвідношення цін на фактори виробництва, яке веде до переважання працездатних технологій; 6) сезонні коливання виробництва, що викликають зміни у попиту на робочу силу; 7) науково-технічний прогрес, що збільшує диспропорції між попитом і пропозицією робочої сили [2, с. 107].

Безробіття не може бути доцільним ні в економічному, ні в соціальному плані та тягне за собою багато негативних наслідків: посилення соціальної напруги; зростання кількості психічних захворювань; посилення соціальної диференціації; загострення криміногенної ситуації; падіння трудової активності; скорочення податкових надходжень; зменшення ВВП; падіння життєвого рівня населення; зростання витрат на допомоги безробітним.

Основні показники ринку праці України відображено в табл. 1.

Таблиця 1. Показники ринку праці України за 2014-2018 рр.* [3]

Роки	Всього населення, тис. осіб	Економічно активне населення, тис. осіб	Безробітне населення, тис. осіб	Рівень безробіття, %	Зареєстрованих безробітних, тис. осіб
2014	42928,9	19035,2	1847,1	9,7	458,6
2015	42760,5	17396	1654	9,5	461,1
2016	42584,5	17303,6	1677,5	9,7	407,2
2017	42386,4	17193,2	1697,3	9,9	352,5
2018	42153,2	17296,2	1577,6	9,1	341,7

*без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу)

Загальна чисельність безробітних серед працездатного населення нараховує 1577,6 тис. осіб. Серед безробітних майже 60%, або 943 тис. особи чоловічої статі. При цьому, найбільше українців, які не мають роботи, проживають у містах – близько 67% (1063 тис. осіб). Водночас рівень безробіття у сільській місцевості був на 0,6 відсоткових пункти вищим порівняно з міськими поселеннями та становив 9,2%.

Найвищий рівень безробіття серед осіб працездатного віку, зафіксовано у Луганській (16,0%) та Донецькій (14,4%) областях. Ще у 14 регіонах рівень безробіття перевищує середній показник по Україні. Найнижчий відсоток безробітного населення по відношенню до загальної чисельності осіб працездатного віку у Харківській області – 5,5%. У зв'язку з цим виникають порушення пропорцій регіонального соціально-економічного розвитку, що збільшує нерівність між регіонами та сприяє значній маятниковій трудовій міграції й міграції закордон.

У 2018 році в Україні спостерігалось зниження рівня безробіття порівняно з 2014-2017 рр. Згідно із даними статистики, у січні-грудні 2018 року рівень безробіття серед економічно активного населення (розрахований за методологією МОП) становив 8,8%, або знизився на 0,7 відсоткових пункти порівняно з 2017 роком. Серед осіб працездатного віку рівень безробіття є дещо вищим і склав 9,1% проти 9,9% у 2017 р. (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка рівня безробіття в Україні (за методологією МОП) [3]

Рік	Рівень безробіття серед населення у віці 15-70 років, %	Рівень безробіття серед працездатного населення, %
2014	9,3	9,7
2015	9,1	9,5
2016	9,3	9,7
2017	9,5	9,9
2018	8,8	9,1

Позитивна тенденція рівня безробіття в Україні є дуже далекою від реальності, оскільки існує багато проблем щодо статистики безробіття в Україні, які не дозволяють об'єктивно оцінювати реалії безробіття в країні: статистика не враховує часткову зайнятість, неможливо врахувати осіб, які втратили «надію на працю» і не стоять на обліку в службі зайнятості, ті хто примусово знаходяться у відпустках з ініціативи адміністрації, вважаються зайнятими, а також неправдива інформація з боку безробітних.

При цьому статистика не враховує, що саме через відсутність роботи залежно від сезону за кордоном працює 2,5-4,0 млн. наших співвітчизників [4]. Не включаються до складу безробітних селяни, які живуть лише із присадибного господарства, ні ті, котрі працюють на "чверть ставки", ні ті, хто мають тимчасові підробітки. Досить важливим в аналізі проблем безробіття є врахування середньої тривалості пошуку роботи, оскільки цей час показує перебування людини у стані безробіття.

Довготривале безробіття призводить до значних витрат держави на соціальний захист та забезпечення безробітних, втрати безробітними професійно-кваліфікаційних знань та вмінь, втрати активності в пошуках роботи і небажання в подальшому працювати; довготривале безробіття є однією з причин розшарування населення та маргіналізації його частини. В Україні в період 2014-2018 рр. середня тривалість пошуку роботи коливалася в межах 5-7 місяців. Необхідно відмітити, що частка тих, хто здійснював пошук роботи впродовж 12 місяців і більше скорочувалась до 2014 року з встановленням зазначеного показника на рівні 12,8% з наступним різким зростанням до значення 26,7% у 2017 році (у 2018 р. вона становила 21,6%) [3]. Наведені дані засвідчують негативну тенденцію перебування безробітного населення України у стані безробіття, що є критичним явищем у відношенні до характеристик безпечності ринку праці.

Упродовж 2018 р. кількість вільних робочих місць (вакантних посад), яку могли запропонувати роботодавці, зменшилася на 2,3%, та нараховувала у грудні 2018 року 58,4 тисячі вакансій. Тобто, на одну вільну вакансію претендувало 6 осіб.

Скороченню чисельності безробітних може сприяти розвиток туристичної сфери. Україна займає центральне положення та має величезний туристичний потенціал. Розумне поєднання та раціональне використання всього цього багатства створює широкі можливості щодо розвитку як внутрішнього, так і в'їзного туризму.

Розміри організованого туризму відображають масштаби діяльності туристичних фірм країни (табл. 3).

В 2017 році в Україні діяло 3469 суб'єктів туристичної діяльності (498 туроператорів, 2802 турагенти та 169 суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність), що на 31,6% менше ніж в 2013 році. Така тенденція (до зменшення суб'єктів туристичної діяльності) відповідає світовому досвіду розвитку ринку туристичних послуг. Так, у другій половині XX ст. в Європі здійснився перехід від поліпольної структури ринку з

Таблиця 3. Основні показники діяльності туристичних фірм України

Показники	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
1. Кількість суб'єктів туристичної діяльності, од.	5071	3885	3182	3506	3469
2. Середньооблікова чи-сельність персоналу, осіб	14703	12378	10294	11338	11236
2.1. У розрахунку на одну фірму, осіб	3	3	3	3	3
3. Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів), млн. грн.	5676,3	5566,6	4451,3	11935,7	19022,6
3.1. У розрахунку на одну фірму, млн. грн.	1,119	1,433	1,400	3,404	5,484
3.2. На одного працівника, зайнятого туристичною діяльністю, млн. грн.	0,386	0,450	0,432	1,053	1,693

Джерело: складено та розраховано автором на основі даних [3]

багато численними дрібними та середніми фірмами до олігопольної, при якій великі туроператори контролюють 40-60% цього ринку.

Для покращення рівня розвитку туристичної сфери і відповідно зменшення завдяки цьому рівня безробіття в Україні потрібно застосовувати нові механізми та інструменти впливу. Так, ефективне управління трудовими ресурсами туристичної сфери передбачає: запровадження міжнародних професійних стандартів для працівників туристичної сфери; розробку державних та регіональних програм зайнятості в туристичній сфері; забезпечення належних умов для підготовки і перепідготовки працівників туристичної сфери; забезпечення належного рівня якості освітніх послуг навчальних закладів; оптимізацію системи управління туристичною сферою на рівні держави та регіонів.

Рівень зайнятості в туристичній сфері в цілому відповідає рівню її розвитку в країні чи регіоні. При цьому діє ефект мультиплікатора. Із зростанням рівня розвитку туристичної сфери суттєво зростає рівень зайнятості в суміжних та допоміжних галузях – ресторанному господарстві, транспорті, фінансово-страховій сфері тощо. Зменшення рівня безробіття в Україні можна досягнути, якщо одним з пріоритетних економічних напрямів держави визнати саме туристичну сферу і сприяти її розвитку. Чисельність зайнятих в туристичній сфері залежить від таких складових її розвитку як туристичний потенціал і соціально-економічне середовище.

Отже, для зменшення рівня безробіття в Україні варто розвивати її туристичний потенціал та покращувати рівень соціально-економічного розвитку, оскільки від цих факторів залежить як чисельність туристів так і відповідно чисельність зайнятих в туристичній сфері. Найбільш розвинена туристична інфраструктура у тих регіонах, що мають сприятливі природні умови, вищий рівень життя населення та є більш привабливими для туристів та інвесторів. Для зростання чисельності зайнятих в туристичній сфері важливе значення має соціально-економічне середовище регіонів, оскільки від рівня соціально-економічного розвитку, доходів населення, транспортної доступності, науково-технічного прогресу та соціальної мотивації населення залежить рівень попиту на туристичні послуги, а отже й ресурси праці туристичної сфери.

Програма сприяння зайнятості в туристичній сфері України повинна виконуватись на трьох рівнях – державному, регіональному та на рівні підприємств туристичної сфери за певною схемою.

Державна політика повинна бути спрямована на покращення умов природного приросту трудового потенціалу, покращення рівня охорони здоров'я, створення належних соціальних умов для функціонування і розвитку працересурсного потенціалу, запровадження заходів щодо поліпшення умов праці.

На регіональному рівні слід запровадити наступні заходи удосконалення шляхів формування та використання трудового потенціалу туристичної сфери України та зростання рівня зайнятості населення: адміністративно-правові, соціально-економічні, інноваційно-інвестиційні, просторові. Також на регіональному рівні необхідно сприяти зайнятості громадян, які потребують соціального захисту і не здатні конкурувати на ринку праці. Отже, слід створити робочі місця на туристичних підприємствах, що

будуть доступні для осіб з особливими потребами. У кожному регіоні потрібно встановити мінімальний відсоток зайнятості осіб з особливими потребами на підприємствах туристичної сфери.

Керівники туристичних підприємств, у свою чергу, також повинні сприяти функціонуванню та розвитку працересурсного потенціалу України шляхом вирішення проблем зайнятості, застосування мотиваційних механізмів, розширення системи оплати праці, забезпечення раціонального використання працересурсного потенціалу туристичної сфери, оцінювання професійних характеристик, оцінювання продуктивності праці, забезпечення оптимальних умов праці та відпочинку.

До основних пропозицій покращення розвитку туристичної сфери в Україні та зниження рівня безробіття в Україні варто віднести: пріоритетність туристичної сфери для держави; створення інвестиційно-привабливого образу регіонів та країни в цілому для іноземних та вітчизняних інвесторів; децентралізація фінансових надходжень від туристичної сфери; сприяння маркетингу територій на внутрішньому та зовнішньому туристичних ринках.

З метою підвищення атрактивності різних міст і селищ України для туристів створюються різні організації, об'єднання та проекти. Одним з таких перспективних проектів можна назвати "Місто: Розвиток через Туризм", що є спільною ініціативою Туристичної Асоціації України, Української Асоціації Активного та Екологічного Туризму та тренінгового агентства "ASK", спрямованою на туристичний розвиток малих і середніх міст, сіл і селищ України, трансформацію туристичного простору України. Місія проекту – перетворення міст і сіл України на конкурентоспроможні на внутрішньому та міжнародному ринках туристичні центри (дестинації) через запровадження публічно-приватного партнерства. До основних продуктів даного проекту належать розроблення стратегій, програм, дорожніх карт розвитку туризму в місті, проведення тренінгів туристичної тематики, консультування з питань розвитку туризму в населених пунктах. Стратегії розвитку туризму вже розроблені і впроваджуються для міста Житомир, села Казавчин та інших.

Влітку 2018 року стартував ще один туристичний проект "Туристичні кластери 300+". Місія – сталий розвиток регіонів України завдяки збільшенню туристичної привабливості нашої землі. Мета – створити 300+ туристичних кластерів за 3 роки. Практична реалізація полягає в розвитку соціо-культурної інфраструктури на місцях та запуску МСБ в сфері туризму, створенні нових робочих місць та розвитку регіонів України.

Асоціація індустрії гостинності України у 2017 році також проводила грантову програму "Підтримка розвитку внутрішнього туризму в Україні" для сприяння розвитку внутрішнього та в'їзного туризму як генератора економічного зростання, інструменту об'єднання нації та підвищення його ефективності в економіці дестинацій. Мета конкурсу – розробка якісних програм розвитку туризму в містах, районах та областях України.

Також для покращення розвитку туристичної сфери та відповідно збільшення зайнятих в ній було створено Всеукраїнське об'єднання організацій роботодавців "Всеукраїнська Федерація роботодавців у сфері туризму України" (ФРТУ). ФРТУ об'єднує та представляє інтереси 14 організацій роботодавців. На підприєм-

ствах, які входять до членських організацій об'єднання працює близько 15 тисяч працівників. Основною метою діяльності Всеукраїнської Федерації роботодавців у сфері туризму України (ФРТУ) є представлення та захист інтересів своїх членів для створення високорентабельної туристичної, готельної та санаторно-курортної галузі, покликаної забезпечити потреби внутрішнього і міжнародного туризму з урахуванням особливостей природно-кліматичного, рекреаційного, соціально-економічного і історико-культурного потенціалу України. Основним завданням Федерації є здійснення різноманітних заходів для гармонійного входження українського туристичного, готельного та санаторно-курортного бізнесу у загальносвітовий ринок туристичних послуг, що відповідатимуть належному рівню комфортабельності для туристів та відпочиваючих, впровадження системи світових стандартів обслуговування, гарантій безпеки.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в результаті проведеного дослідження було встановлено, що ринок праці дзеркально відображає більшість полі-

тичних і соціально-економічних процесів, що відбуваються в державі, та фокусує в собі найгостріші проблеми, які спричиняють поглиблення кризових явищ, стримують структурні зміни, а їх вирішення створює передумови для соціального і економічного зростання. Успішність подальшого подолання кризових явищ, що склалися, потребує комплексної державної та регіональної політики, яка повинна включати реалізацію заходів зі створення додаткових робочих місць, удосконалення податкового законодавства у напрямку розвитку підприємництва і, як наслідок – підвищення фактичного рівня зайнятості та доходів населення.

Значну роль у вирішенні проблеми безробіття може відіграти розвиток туристичної сфери. Входження України в світовий туристичний процес потребує відповідного кадрового забезпечення, оскільки рівень обслуговування в туризмі великою мірою залежить від рівня підготовки працівників. Це є специфічною рисою туристичної сфери, комплексність обслуговування в якій передбачає не тільки значну частку ручної праці, а й значний обсяг міжособових контактів.

1. Лисюк О.С. Безробіття як соціально-економічна проблема населення України. ВНАУ. 2012. № 4. С. 48–53.
2. Семенова К.Д. Аналіз впливу економічної кризи на рівень безробіття в Україні. Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. № 1(44). С. 106–111.
3. Державна служба статистики України URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 28.05.2019).
4. Скільки українців виїхало на заробітки за кордон за останні чотири роки. Слово і діло. Аналітичний портал: веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/01/11/infografika/suspilstvo/skilky-ukrayincziv-vyyixalo-zarobitky-kordon-ostanni-chotyry-roky> (дата звернення: 28.05.2019).

1. Lysyuk OS Unemployment as a socio-economic problem of the population of Ukraine. VNAU. 2012. № 4, pp. 48–53.
2. Semenova KD Analysis of the impact of the economic crisis on the unemployment rate in Ukraine. Bulletin of socio-economic research. 2012. № 1(44), pp. 106–111.
3. State Statistics Service of Ukraine URL: www.ukrstat.gov.ua (accessed: 05.28.2019).
4. How many Ukrainians have gone to work abroad in the last four years. Word and deed. Analytics Portal: Website. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/01/11/infografika/suspilstvo/skilky-ukrayincziv-vyyixalo-zarobitky-kordon-ostanni-chotyry-roky> (accessed: 28.05.2019).

E-mail: natalkatur@bigmir.net

E-mail: markhonos_sm@ukr.net

УДК 336.025:338.242

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.36>

Тютюнник І.В.

кандидат економічних наук, доцент,
старший викладач кафедри фінансів і підприємництва,
Сумський державний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РОЗРИВАМИ В ЕКОНОМІЦІ

У статті визначено передумови формування концепції податкових розривів в економіці та доцільність її застосування в процесі підвищення макроекономічної стабільності в країні. Визначено сутність податкового розриву та класифіковано підходи до його розуміння. Обґрунтовано доцільність розроблення ефективного інструментарію боротьби з тіньовими фінансовими операціями як передумови підвищення рівня економічної безпеки та фінансової стійкості країни. Управління податковими розривами запропоновано здійснювати в розрізі чотирьох послідовних етапів, в основі яких лежать прогнозування показників обсягу потенційних податкових надходжень до бюджету, оцінювання окремих складників податкових розривів, що не зумовлені існуванням тіньового сектору економіки, оцінка відхилень фактичних обсягів надходжень до бюджету від запланованих та розроблення заходів із протидії корупційним схемам у частині стягнення податкових платежів.

Ключові слова: податковий розрив, мінімізація економіки, державне регулювання, управління розривом, податкові надходження, офіційний сектор економіки.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ НАЛОГОВЫМИ РАЗРЫВАМИ В ЭКОНОМИКЕ

Тютюнник И.В.

В статье определены предпосылки формирования концепции налоговых разрывов в экономике и целесообразность ее применения в процессе повышения макроэкономической стабильности в стране. Определена сущность налогового разрыва и классифицированы подходы к его пониманию. Обоснована целесообразность разработки эффективного инструментария борьбы с теневыми финансовыми операциями как предпосылки повышения уровня экономической безопасности и финансовой устойчивости страны. Управление налоговыми разрывами предложено осуществлять в разрезе четырех последовательных этапов, в основе которых лежат прогнозирование показателей объема потенциальных налоговых поступлений в бюджет, оценка отдельных составляющих налоговых разрывов, не обусловленных существованием теневого сектора экономики, оценка отклонений фактических объемов поступлений в бюджет от запланированных и разработка мероприятий по противодействию коррупционным схемам в части взыскания налоговых платежей.

Ключевые слова: налоговый разрыв, тенезация экономики, государственное регулирование, управление разрывом, налоговые поступления, официальный сектор экономики.

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF MANAGING THE TAX GAPS IN THE ECONOMY

Tiutiunyk Inna

One of the most influential factors of exogenous and endogenous nature, which, on the one hand, act as a catalyst for transformation, and on the other, exacerbate the economic imbalances in the country is the shadowing of the economy. In the context of increasing socio-economic tensions in countries and in the world as a whole, one of the reasons for the low level of tax revenues to the budget is the increase in activation of efforts of economic entities and households aimed at hiding part of their income and putting them in the shadow. The article examines the role and place of shadowing of the economy in the processes of forming tax gaps. It is concluded that the use of shadow withdrawal schemes leads to the emergence of tax gaps in the economy, which means the deviation of key parameters of the tax policy from the potentially possible, which arises as a reaction of taxpayers to change the vectors of public policy and significant volatility of economic indicators. The paper defines the prerequisites for the formation of the concept of tax gaps in the economy and the feasibility of its application in the process of improving macroeconomic stability in the country. The economic essence of the tax gap is determined and approaches to its understanding are classified. The conclusion about the duality of reasons for the formation of gaps in the economy is made: the presence of a shadow sector in the economy and the peculiarities of the tax system in the country. The expediency of developing effective tools to de-shadowing financial transactions as a prerequisite for improving the level of economic security and financial sustainability of the country is substantiated. Management of tax gaps is proposed to be carried out in the context of four consecutive stages, which are based on forecasting the volume of potential tax revenues in the budget, the assessment of individual components of tax gaps that are not caused by the existence of the shadow sector of the economy, the assessment of deviations of actual amounts of budget revenues from planned and development counteracting corruption schemes in the field of collecting tax payments.

Keywords: tax gap, shadow economy, government regulation, gap management, tax revenues, the official sector of economy.

Постановка проблеми. Стабільність та стійкість функціонування національної економіки визначається обсягом коштів, що є в розпорядженні держави. Однак, як свідчать тенденції зміни основних показників економічного розвитку України, з кожним роком відбувається зростання потреб держави у фінансуванні програм соціального та економічного характеру. Водночас досить часто темпи їх зростання суттєво перевищують темпи зростання доходів бюджету. Однією з причин даної ситуації є невідповідність реальних показників розвитку економічних суб'єктів відображенням в офіційній статистиці даним. Маніпулювання з показниками результатів фінансової діяльності господарюючих суб'єктів суттєво занижує обсяги надходжень до бюджету та потенційні можливості держави до виконання покладених на неї функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передумови виникнення податкових розривів в економіці, їх залежність від рівня тінізації, вплив на показники макроекономічної стабільності в країні та механізми управління розривами досліджувалися у наукових працях багатьох вітчизняних та закордонних учених.

Дослідженням питань державного регулювання тінізації економіки наймалися такі науковці, як О. Алімова, Д. Бхаттачар'я, І. Гришова, Г. Енсте, Н. Лайоза, О. Леонова, Ф. Шнайдер та ін.

Особливості формування податкових розривів в економіці та методологічний інструментарій їх оцінювання розглянуто у роботах А. Вдовиченко, А. Зубрицького, О. Мірошніченко та ін.

Однак, не знижуючи важливості існуючого вітчизняного наукового доробку з питань управління тінізацією економіки, зазначимо, що концепція податкових розривів є малодослідженою вітчизняними науковцями. Ураховуючи той факт, що особливості їх формування залежать від специфіки податкової системи країни, дослідження передумов, наслідків та складників формування податкових розривів у межах кожної конкретної країни має вирішальне значення в процесі детінізації економіки.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз теоретичних основ управління податковими розривами в економіці як передумови зростання обсягів наповнення державного та місцевого бюджетів і підвищення фінансової стабільності країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні економічними суб'єктами напрацьовано значну кількість схем із тінізації своїх доходів, більшість з яких реалізується в межах офіційного сектору економіки з використанням його матеріальних та інтелектуальних ресурсів.

Як правило, вся сукупність тіньових операцій може бути класифікована за такими ознаками [1–6]:

1) Залежно від мети тіньові операції можна розділити на корисливі та примусові.

Реалізація корисливих операцій передбачає трансформацію способів здійснення діяльності для зростання рівня матеріального добробуту, підвищення показників ефективності розвитку бізнесу, що реалізується за рахунок ухилення від виконання визначених законом зобов'язань та є наслідком свідомого вибору економічних суб'єктів.

Примусова діяльність охоплює тіньові відносини між окремими суб'єктами господарювання з метою

мінімізації впливу зовнішніх та внутрішніх шоків, задоволення мінімальної потреби в матеріальних благах, забезпечення необхідних стандартів життя. Як правило, дана діяльність здійснюється суб'єктами як офіційного, так і тіньового секторів економіки лише з метою вижити.

2) За тривалістю тіньову діяльність можна розділити на стратегічну й тактичну. Стратегічна характеризується здійсненням операцій на добровільних довгострокових засадах із метою отримання додаткового доходу. Тоді як тактична діяльність заснована на реалізації короткострокових схем тіньового виведення коштів за рахунок повного або селективного ігнорування законодавства, що є наслідком стохастичних волатильних процесів в економіці.

3) За характером можна виділити стабільну та нестабільну тіньову діяльність. Стабільна діяльність здійснюється на постійній основі та передбачає налагодження довгострокових партнерських відносин з іншими учасниками тіньових операцій. Нестабільна – виникає як реакція на волатильність економічного та політичного середовища, що супроводжується впливом ендегенних та екзогенних шоків та спрямована на мінімізацію їхнього негативного впливу.

4) За кількістю учасників можна виділити індивідуальну та групову діяльність. Індивідуальна включає тіньові економічні відносини, що виникають у межах одного підприємства або індивіда з метою створення додаткових грошових та/або матеріальних цінностей, тоді як групова передбачає наявність економічних відносин між двома та більше економічними суб'єктами.

5) За рівнем здійснення – національна та міжнародна. Національна виникає як наслідок взаємодії економічних суб'єктів у межах однієї країни, міжнародна тіньова економічна діяльність реалізується в межах двох та більше країн.

Застосування всього різноманіття схем тінізації доходів призводить до виникнення явища податкових розривів в економіці, під якими пропонуємо розуміти відхилення ключових параметрів податкової політики від потенційно можливих, що виникає як реакція платників податку на зміну векторів державної політики, та значну волатильність показників економічного розвитку.

Водночас зазначимо, що виникнення податкових розривів може відбуватися не лише за рахунок тінізації економіки, а й як результат політики держави. Так, застосування пільгових режимів оподаткування, звільнення окремих операцій та видів діяльності призводить до зниження обсягу надходжень до бюджету, який може бути визначений як розрив політики.

Характеристику окремих видів податкових розривів за різними класифікаційними ознаками наведено на рис. 1.

У цілому концепція податкових розривів характеризується складністю процесів їх оцінки та управління. Передусім це зумовлено наявністю значної кількості схем та каналів тіньового виведення коштів, ідентифікація яких досить часто є складним та тривалим процесом; по-друге, суттєвими відмінностями у формуванні податкових розривів залежно від видів податків та зборів, процедури їх нарахування та сплати. Так, рівень інформатизації податкової системи в країні та відкритості інформації зумовлює наявність різного обсягу розривів за одними і тими самими податками в різних країнах світу.

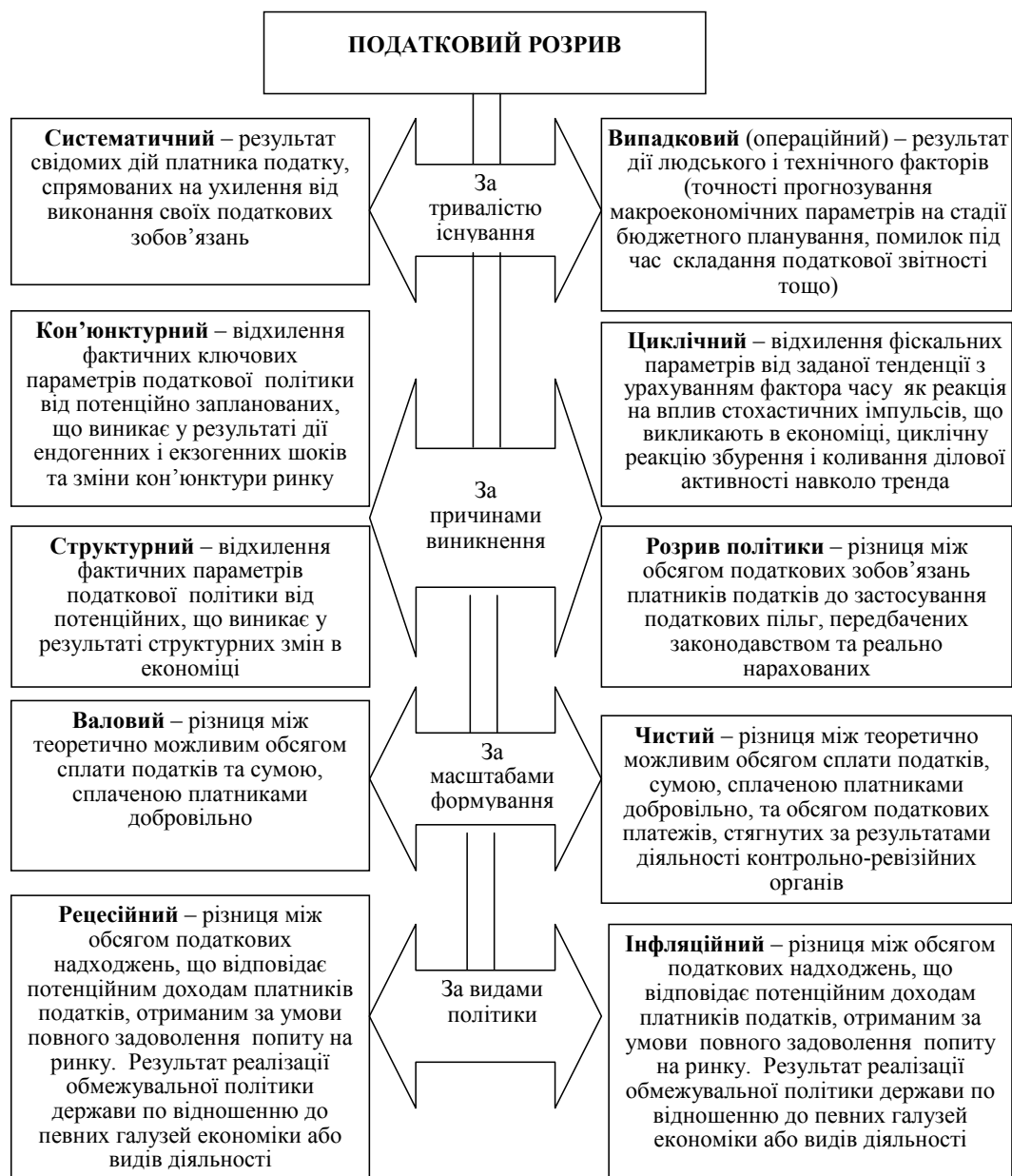

Рис. 1. Класифікація податкових розривів в економіці

Наявність широкого спектру видів податкових розривів призводить до необхідності розроблення комплексу заходів, спрямованих на протидію тінізації економіки та мінімізацію відхилень між фактичними та потенційними обсягами податкових надходжень. Основні етапи управління податковими розривами наведено на рис. 2.

Процес управління податковими розривами можна представити як сукупність чотирьох послідовних етапів, в основі яких лежать оцінювання обсягу податкових розривів та розроблення відповідного інструментарію управління ним.

Висновки з проведеного дослідження. Одними з найбільших глобальних проблем сучасності, що загрожують світовій економічній безпеці, є існування тіньового сектору економіки та відсутність дієвих інструментів боротьби з ним. Сьогодні світовими теоретиками та практиками розроблено значну кількість підходів до

оцінювання частки тіньового сектору економіки, переважна більшість яких базується на макроекономічних показниках розвитку країни (мікрометоди). Водночас, як свідчить практика, більшість із даних методів характеризується значним рівнем неточності та не відповідає реальним показникам.

На противагу даним методам метод оцінювання податкових розривів в економіці є більш наближеним до реальних показників функціонування економічних суб'єктів, оскільки передбачає визначення обсягу тіньових фінансових операцій у межах кожного податку окремо.

Наявність достовірної інформації про обсяги виведених коштів дає змогу розробити ефективний інструментарій детінізації економіки, попередити реалізацію тіньових фінансових операцій (у т. ч. й за рахунок реалізації принципу ризикоорієнтованості) та знизити частку тіньового сектору в країні у цілому.

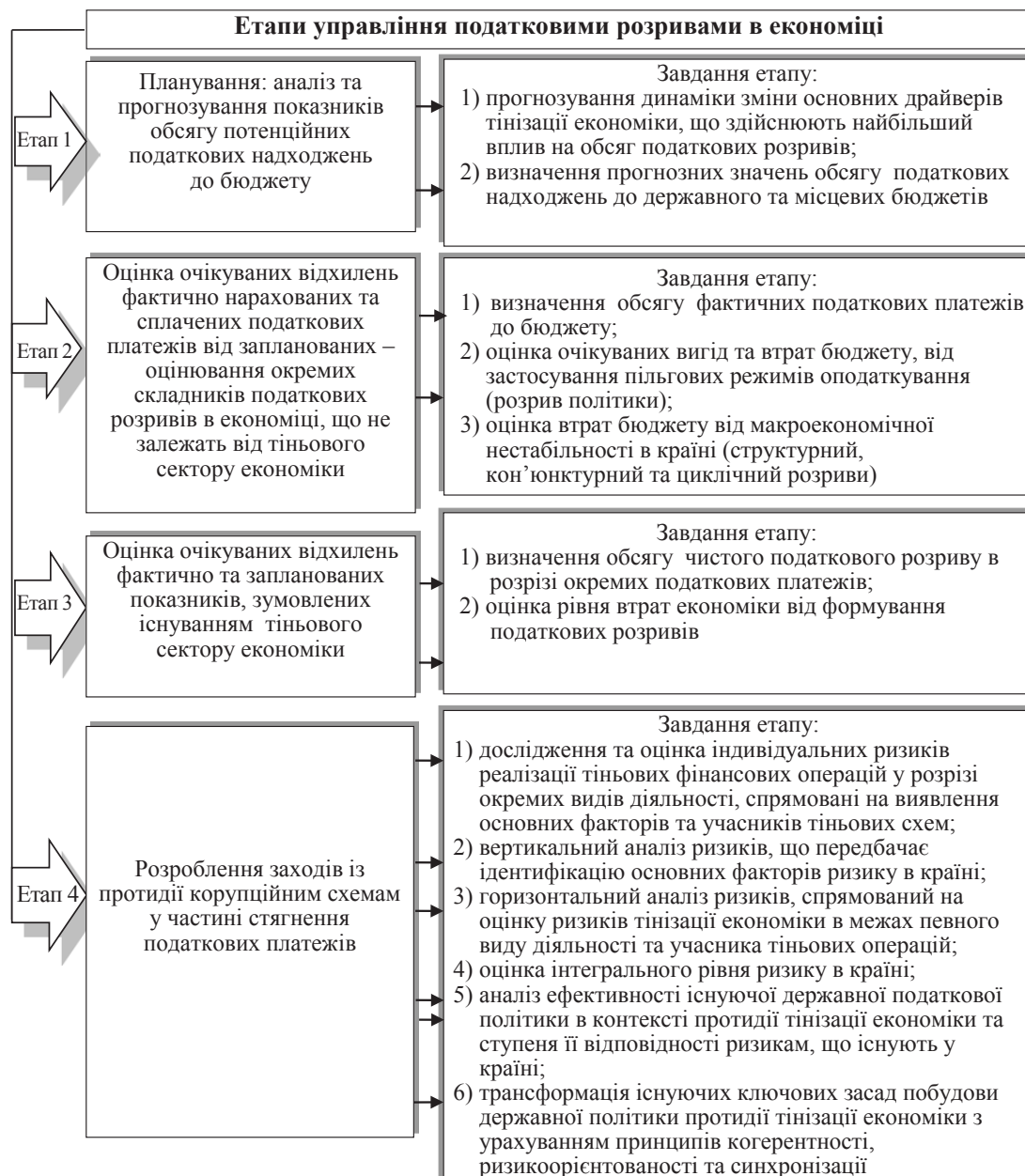

Рис. 2. Етапи управління податковими розривами в економіці

1. Bhowmik D. *Financial Crises and Nexus Between Economic Growth and Foreign Direct Investment. Financial Markets, Institutions and Risks*. 2018. Vol. 2(1). P. 58–74.
2. Murphy R. *The European Tax Gap. A report for the Socialists and Democrats Group in the European Parliament. Global Policy*. 2019. 38 p.
3. *The concept of tax gaps. Report on vat gap estimations by fiscal is tax gap project group. Brussels*. 2016. 100 p.
4. Боженко В.В., Бояджян М.М. Дослідження впливу тіньової економіки на стан економічного, політичного і соціального розвитку в Україні. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. № 6(62). С. 57–62.
5. Жовнірчик Я.Ф. Концептуальні засади державної політики комплексного і збалансованого розвитку регіонів. *Економіка та держава*. 2010. № 11. С. 93–97.
6. Тютюник І.В. Податкові розриви в економіці: економічна сутність та передумови виникнення. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 10/1. С. 36–40.

1. Bhowmik D. (2018) *Financial Crises and Nexus Between Economic Growth and Foreign Direct Investment. Financial Markets, Institutions and Risks*, vol. 2(1), pp. 58–74.
2. Murphy R. (2019) *The European Tax Gap. A report for the Socialists and Democrats Group in the European Parliament. Global Policy*.
3. *The concept of tax gaps (2016) Report on vat gap estimations by fiscal is tax gap project group. Brussels*.

4. Bozhenko V.V., Boyadzhyan M.M. (2017) Investigation of the influence of the shadow economy on the state of economic, political and social development in Ukraine [Doslidzhennia vplyvu tinovoi ekonomiky na stan ekonomichnoho, politychnoho i sotsialnoho rozvytku v Ukraini]. Problems of systematic approach in economy, vol. 6(62), pp. 57–62.

5. Zhovnikchik Ya.F. (2010) Kontseptualni zasady derzhavnoi polityky kompleksnoho i zbalansovanoho rozvytku rehioniv [Conceptual principles of state policy of complex and balanced development of regions]. Ekonomika ta derzhava, vol. 11, pp. 93–97. (in Ukrainian)

6. Tiutiunyk I.V. (2018) Podatkovi rozryvy v ekonomitsi: ekonomichna sutnist ta peredumovy vynykennia [Tax gap in the economy: economic essence and causes]. Economics. Finances. Law, vol. 10/1, pp. 36–40. (in Ukrainian)

E-mail: i.karpenko@finance.sumdu.edu.ua

UDC 338.432

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.37>

Chmil Alla

Postgraduate Student at the Department of Economics,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

MODELING OF THE BEEKEEPING SECTOR BY USING THE AGMEMOD MODEL FOR UKRAINE

The aim of this article is to highlight the main models of partial equilibrium used in agriculture economics. As the agricultural sector of Ukraine is currently in the process of reforming, in order to adapt to EU standards. There are several agrarian policy entities that require decision-making, for example, on reforming the land market, privatization of state ownership or the agricultural tax system. The process of policymaking is not easy, often interferes with certain interests expressed by various stakeholders. Considering this tool for the objective, decision-making can help speed up the decision-making process and thus increase production, trade, and investment in Ukraine's agriculture. Based on best practices for using models in the European Union, Ukraine uses the AGMEMOD model. The AGMEMOD model is developed and maintained by the AGMEMOD Partnership, which is the consortium of numerous universities and research institutes across Europe and beyond. The main group is in Germany (Thünen Institute of Market Analysis) and the Netherlands (Wageningen Economic Research) and coordinates and combines the work done with AGMEMOD model. As an example, the application of the model as shown in the creation of a new sector in the AGMEMOD model for the modeling of the beekeeping industry. The sector of beekeeping is completely new to the AGMEMOD-UA block and requires certain revision, but it is very important for Ukraine. Because Ukraine is one of the biggest exporters of honey to the European Union and one of the important exporters around the world. The beekeeping industry is strategically important not only from the standpoint of export relations of Ukraine-the world but also from the point of view of food security, increasing the yield of the crop and providing fodder base for the livestock sector. Therefore, in modeling, the agrarian sector is also advisable to model and sector beekeeping. This sector will make the model completer and more holistic. Modeling according to this system should improve the interrelations between separate sectors in the block of Ukraine and help in making agropolitical decisions that will concern not only beekeeping but also the agricultural sector.

Keywords: beekeeping, partial equilibrium modeling, agricultural policy analysis, AGMEMOD, honey market, export.

МОДЕЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ БДЖІЛЬНИЦТВА З ВИКОРИСТАННЯМ МОДЕЛІ AGMEMOD ДЛЯ УКРАЇНИ

Чміль А.С.

Метою цієї статті є висвітлення основних елементів формування нового сектору бджільництва в моделі AGMEMOD. В статті також описано основні моделі часткової рівноваги, що застосовуються для аналізу аграрного сектору та аналізу впливу аграрної політики на сільське господарство. На даний час в Україні відбувається активне реформування всіх галузей, та аграрного сектору зокрема, з метою адаптації до стандартів Європейського Союзу. Таким чином, суб'єкти аграрної політики, які впливають на прийняття рішень, наприклад, щодо реформування земельного ринку, приватизації державної власності або податкової системи сільського господарства потребують зважених аналітичних розрахунків та прогнозів щодо можливих наслідків впливу агрополітичних рішень на аграрний сектор. Виходячи з найкращих практик використання моделей часткової рівноваги для оцінки впливу на аграрний сектор в Європейському Союзі, Україна почала використовувати модель AGMEMOD. Модель AGMEMOD (<https://agmemod.eu/>) є економетричною, динамічною, мультинаціональною,

мультипродуктною моделлю часткової рівноваги для аналізу аграрного ринку та політики. Роботу AGMEMOD підтримує ключова група, яка складається із співробітників Тюнен-інституту в Німеччині (Johann Heinrich von Thünen Institute of Market Analysis, <https://www.thuenen.de/en/>) та Wageningen University & Research (Wageningen Economic Research Institute <https://www.wur.nl/en.htm>). Активні користувачі моделі входять до так званого консорціуму AGMEMOD, який виконує роль наглядового органу та щорічно визначає основні напрямки розвитку моделі. Як приклад застосування моделі було показано створення нового сектору бджільництва в AGMEMOD. Даний сектор є абсолютно новим для блоку AGMEMOD-UA і потребує певних доопрацювань, але він є дуже важливим для України. Тому що Україна є одним з найбільших експортерів меду до Європейського Союзу. Галузь бджільництва є стратегічно важливою не тільки з погляду експортних відносин Україна – Світ, але й з точки зору продовольчої безпеки, підвищення урожайності сектору рослинництва та забезпечення кормовою базою сектору тваринництва. Тому, при моделюванні аграрного сектору доцільно також моделювати і сектор бджільництва. Саме цей сектор зробить модель більш повною та цілісною. Моделювання за цією системою має покращити взаємозв'язки між окремими секторами в блоці Україна та допомогти в прийнятті агрополітичних рішень що будуть стосуватися не тільки бджільництва, а й аграрного сектору в цілому.

Ключові слова: бджільництво, моделювання часткової рівноваги, аналіз сільськогосподарської політики, AGMEMOD, ринок меду, експорт.

МОДЕЛИРОВАНИЕ СЕКТОРА ПЧЕЛОВОДСТВА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МОДЕЛИ AGMEMOD ДЛЯ УКРАИНЫ

Чмиль А.С.

Целью данной статьи является выделение основных моделей частичного равновесия, используемых в экономике сельского хозяйства. Поскольку аграрный сектор Украины в настоящее время находится в процессе реформирования для того, чтобы адаптироваться к стандартам ЕС. Процесс внедрения новой политики является не легким, часто мешает определенным интересам, выраженным различными заинтересованными сторонами. В свете этого инструмента для объективного принятия решений может помочь ускорить процесс принятия решений и тем самым увеличить производство, торговлю и инвестиции в сельское хозяйство Украины. Основываясь на передовой практике использования моделей в Европейском Союзе, Украина использует модель AGMEMOD. В качестве примера применения модели было показано создание нового сектора в модели AGMEMOD для моделирования пчеловодства. Сектор пчеловодства совершенно новый для блока AGMEMOD-UA и требует определенной доработки, но это очень важно для Украины. Потому что Украина является одним из крупнейших экспортеров меда в Европейский Союз и одним из важных экспортеров во всем мире. Пчеловодство имеет стратегическое значение не только с точки зрения экспортных отношений Украины-мира, но и с точки зрения продовольственной безопасности, повышения урожайности и обеспечения кормовой базы для животноводческого сектора. Поэтому при моделировании аграрного сектора также целесообразно моделировать и сектор пчеловодства. Этот сектор сделает модель более полной и целостной. Моделирование по этой системе должно улучшить взаимоотношения между отдельными секторами блока Украины и помочь в принятии агрополитических решений, которые будут касаться не только пчеловодства, но и аграрного сектора в целом.

Ключевые слова: пчеловодство, моделирование частичного равновесия, анализ аграрной политики, AGMEMOD, рынок меда, экспорт.

Problem statement. The agrarian policy is an important component of state economic regulation, because, subject to the promotion of effective political measures, it is able to create conditions and promote the development of agrarian economy, provide food security, support the development of Related to agriculture, industries and contribute to the development of rural areas. Taking into consideration that every political decision provokes different consequences, it is important to predict them, evaluate and timely correct these measures in order to implement the most effective for society and the country of decisions. The question of the formation of methods of estimation of accepted or projected political decisions is highlighted not in full measure, because, analyzing agrarian policy and agrarian Science in Ukraine, it is possible to conclude about insufficient use of the economic apparatus The main model of partial equilibrium of the European Union is analyzed in the article.

Analysis of resents research and publications. Research problems of analyzing and simulating the functioning of the agrarian sector are dedicated to the work of many scientists such as M. Bogonos, M. Banse, P. Salamon [3], O. Von Ledebur, M. Van Leeuwen,

F. Bouma, G. Salputra [7], T. Fellmann, O. Nekhay. In particular, the agricultural sector investigated Ukrainian scientists A. Dibrova, S. Kvasha, V. Onegina and others.

Selection of previously unsolved parts of the common problem. The studies on the agricultural sector modeling demonstrate insufficient use of partial equilibrium models to assess the impact of agropolitical solutions and to simulate the activities of the agrarian sector. Therefore, on the example of the use of AGMEMOD is the econometric dynamic partial equilibrium model, which analyzes the impact of scenarios of political decisions on the agricultural sector of the EU countries, as well as Ukraine has shown the main aspects of creating a new sector for the Ukrainian beekeeping industry.

The formulation of the aims of the article (problem statement) is to explain the basic elements of creating a new sector for the beekeeping industry in the AGMEMOD model. And, also to describe the most popular partial equilibrium models used to analyze the agrarian sector and analyze the impact of agrarian policy on agriculture.

Statement of the basic material. The agriculture sector of Ukraine is currently in the reform process, with

the objective to adapt to EU standards. There are several agricultural policy subjects requiring policy decision making, e.g. regarding the reform of the land market, privatization of state property or the agriculture tax system. The policymaking process is not easy, frequently hampered by interests expressed by different stakeholders. Considering this, tools for objective decision making could help speeding up policy decision-making processes and thus boosting production, trade, and investments in the agriculture sector of Ukraine.

Partial equilibrium models' main characteristic is that they concentrate on the isolated market, considering the rest of the economy as an unchanging background for the analysis of supply and demand in this market. When compared to general equilibrium models, PE models are more limited in the sense that they cannot include the effects of dispersion of changes in the analyzed market to other sectors of the economy. However, they can be quite useful for a detailed examination of many factors affecting the behavior of agents in this market, especially when the influence of these factors does not seriously affect sectors other than the one in question. Thanks to their detailed structure, they often include diversified policy variables and services to study the effects of their changes [2].

In addition, the models are classified according to the major links (such as farm-region or sector-economy) which they emphasize, the techniques and methods which they use, and the ways in which technological alternatives and migration activities are incorporated into them. Traditionally, these models are grouped into computable general equilibrium (CGE) and partial equilibrium models.

Econometrics is often used for the estimation of policy effects in agriculture. There are two main approaches in this respect. The first is the estimation of the influence of policy variables within a single equation econometric model. And the second is the estimation within a simultaneous equations system of behavioral relationships. In such a system, supply, demand and price are endogenous variables, and the model is closed when supply equals demand. The equations may be broken into several equations depending on the system modeled. For example, if a commodity is exported, its total demand is a sum of domestic and export demands that depend on different sets of variables. Simulation models include partial and general equilibrium approaches. ESIM and WATSIM [3] are examples of partial equilibrium models. They simulate future effects of the policy reforms on production, consumption, trade and domestic prices of a wide range of agricultural products of the EU countries in static perspective²⁶. Changes in the rest of the sectors of the economy are considered only exogenously. Parameters of the functions of these models are calibrated to the values of the models' reference year. GTAP is an example of a computable general equilibrium model. It is characterized by global coverage and simulates

the development of all the sectors of economies of the countries considered. The model also includes linkages and feedbacks between the sectors and simulates bilateral trade flows between the countries. AGMEMOD [3] and CAPRI [4] are partial equilibrium models that incorporate several modeling techniques. AGMEMOD estimates future effects of the policy reforms on the agricultural sector of the EU and few non-EU countries on a year-to-year basis (i.e., dynamic perspective). Unlike AGMEMOD, CAPRI is a static model and includes only EU countries. The main difference between the two modeling systems is that in AGMEMOD, parameters of the core functions (e.g., areas of crops harvested, yields, animal stocks, consumption) are estimated econometrically, and in CAPRI, mathematical programming technique is used for estimation of the decision-making change.

The commodity coverage of the current version of the model extends to markets for grains, oilseeds and to the markets for their associated meals and oils, root crops, livestock milk and dairy products, apples, oranges, tobacco, and cotton. Most of the equations in the model have been estimated using annual data over the period 1973-2018, or over shorter periods in case of data were not available (such as for the new member states).

Ukraine is divided into 6 regions according to the parties of the world in AGMEMOD.

The previous Ukrainian model in AGMEMOD is developed by Van Leeuwen et al [3]. This version uses historical data until 2010 and starts projections in 2011. Since 2012 Ukraine's country block has been included in the model [3]. In the new version, historical data till 2013 is used and projection starts in 2014. Additionally, a new feature in AGMEMOD has introduced: the regionalization of a country. Ukraine is the first country to be regionalized in AGMEMOD. After consultation with our Ukrainian partners, six regions of Ukraine are defined, as shown in Table 1.

The variables entering in each sub-model represent consecutive positions in the balance sheet of each market. On the supply side the beginning stocks, production, and imports are being considered and on the demand side the domestic use, exports and ending stock are modeled. For each product in each country also the respective domestic prices (market-clearing prices) are modeled. The equilibrium in each market is reached in the model also on the level of the whole EU.

This implies that the EU net export variable is used as the closing variable at the EU level. The necessary condition for the model to be solved is that the equality between supply and demand in each market in each country must hold [5].

The model contains endogenous and exogenous variables (parameters). The endogenous variables are mostly prices and the variables determining the supply and

Table 1. Regionalization of Ukraine in AGMEMOD model

Regions	West (L'viv, Karpaty, Ivano-Frankivsk, Chernivtsi, Ternopol)	Center (Poltava, Kirovograd, Vinnitsa, Cherkasy, Khmelnitsky, Dnipropetrovsk)	East (Donetsk, Lugansk, Kharkov)	South (Zaporizhian, Mykolaiv, Odesa, Kherson)	Crimea	North (Volyn, Zhytomyr, Kyiv, Rivne, Sumy, Chernihiv)
Mnemonics in AGMEMOD	UA_WE	UA_CE	UA_EA	UA_SO	UA_CR	UA_NO

Source: developed by the author based on [7]

demand in the market of each product in every country. The exogenous variables include a set of variables describing the general macroeconomic conditions for the functioning of the agricultural market (GDP, inflation, exchange rates, population), world agricultural prices as well as CAP instruments. A change in exogenous variables may determine the assumptions of scenarios simulated by the model.

In the AGMEMOD model, the equilibrium is reached in each market of each country independently. The characteristic feature of the model is that the price does not serve as a variable, which would lead to the equality between the supply and demand in the separate market at a given moment of time, but is exogenous for the supply and demand variables at a given moment of time. Therefore, one of the positions of the trade balance sheet, in most cases imports or exports, is treated as a closing variable. On the country level, however, there exist interdependencies between markets of products. They result from the assumptions of substitution or complementarities between the products. The arable land allocation between different kinds of crops according to the relative profitability of their products can be given as an example of substitution. At the same time, the use of different grains, oilseeds, and the derived products as fodder in livestock production determines the relation of complementarity between crops and livestock. As it was mentioned before, country market models are solved independently, nevertheless, the behavior of supply and demand variables in each member state market model is driven by a common factor, so-called key price of this product. For each market included in the AGMEMOD model, the key price is the price of the product in the country, which is its most important producer in the EU. In most cases, the country's price of a given commodity depends on the simultaneous development of key prices, lagged domestic and EU (or key country) self-sufficiency rates and other variables [5].

The behavioral equations of the model are mostly individually estimated with econometric techniques (generalized least squares). However, in situations where too short time series were accessible, the quality of data was unsatisfactory, important structural breaks (e.g. policy regime change) were observed or the estimation resulted

in the values of parameters inconsistent with the economic theory (such as positive price elasticity of demand or negative reaction of domestic price to the key price), calibration techniques were used.

Considering many countries and commodities included in the AGMEMOD model, the number of parameters and equations to be estimated is very large. A decentralized estimation strategy is employed to make the task manageable and better informed: all equations of a country model are estimated by the AGMEMOD partner responsible for that country. It is thus impossible to report in detail all the estimation procedures that have been followed as well as all estimation results. Rather we summarize the general criteria provided to each AGMEMOD national team undertaking the processes of estimating the parameters of their country model. Country level econometric estimation results, detailed specification test information and complete documentation of the AGMEMOD country models can be requested, country-by-country, directly from the respective national teams. The general criteria break the model parameterization process into a maximum of five stages: pre-estimation, estimation, post-estimation, calibration, and validation.

Conclusions and results of this study are a highlight of the main elements of forming a new beekeeping sector in the AGMEMOD model. The article also describes the main models of partial equilibrium used for the analysis of the agrarian sector and analysis of the influence of agrarian policy on agriculture.

We also added three new variables HN-honey natural, HP-honey bee colonies productiveness and HC-Honey bee colonies for implementation of the honey market. This sector is broken down only by region. Honey producers in Ukraine are divided into 2 types: households and public enterprises. Regarding the geography of production, it is advisable to distinguish the following regions: West (L'viv, Karpaty region, Ivano-Frankivsk, Chernivtsi, Ternopil), Center (Poltava, Kirovograd, Vinnytsia, Cherkasy, Khmelnytskyi, Dnipropetrovsk), East (Donetsk, Lugansk, Kharkiv), South (Zaporizhia, Mykolaiv, Odesa, Kherson), Crimea, North (Volyn, Zhytomyr, Kyiv, Rivne, Sumy, Chernihiv).

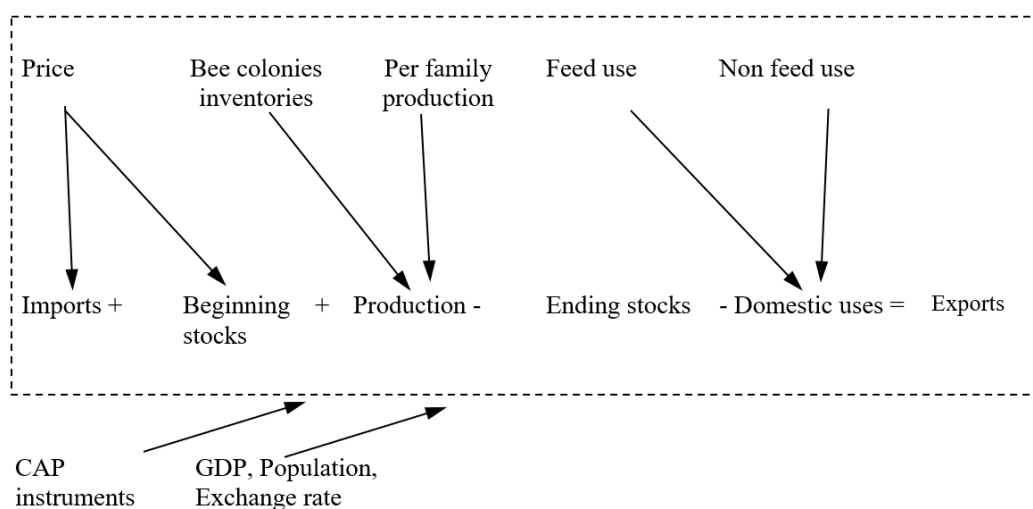

Figure 1. Beekeeping sector modeling structure

Source: developed by the author

The model contains a system of equations that are unlocked simultaneously. This model also considers the influence of exogenous factors, including World market price, GDP, exchange rate and other indicators that compute AGMEMOD. For example, the price of honey depends on the World market price; The exchange rate allows you to convert world prices into national currency, which is necessary for the assessment of domestic market prices. The GDP deflator allows you to calculate real market prices, and the population influences the overall level of consumption in the country. Real GDP shows the level of consumer profits. Thus, due to the consideration of exogenous parameters, we obtain more accurate endogenous variables. To endogenous variables, we include such data as Honey production, Honey imports, Honey exports, Honey domestic use, Honey ending stocks,

Honey per family production, Honey food use and others. To solve this system, a large amount of historical data is required. Figure 1 shows a beekeeping sector modeling structure.

Data sources for the honey production are mainly compiled from two sources: The Food and Agriculture Organization of the United Nations and the State Statistics Service of Ukraine.

In AGMEMOD, each indicator of the honey sector is described by the corresponding equation. These equations are estimated using the program "R-Studio" and time series regression and formed in the system. In the end, we will get detailed simulation results that include predictive estimates of supply, demand, import, the export of domestic prices, etc. Based on the above, we can predict the export potential of honey and the development of the beekeeping industry.

1. AGMEMOD (2018) Agri-Food projections AGMEMOD for the EU Member States. URL: <https://agmemod.eu/> (accessed: 27 February 2018).
2. APD (2017) Agricultural Outlook Ukraine 2017-2030. Baseline: projection of the development of the agricultural sector in current economic and political frameworks and absent monetary state support. Kyiv.
3. Banse, M., P. Salamon, O. Von Ledebur, M. Van Leeuwen, F. Bouma, G. Salputra, T. Fellmann, O. Nekhay (2012) Impact of Russia and Ukraine on the international price formation and the EU markets – A Model based analysis, paper prepared for the 123rd EAAE Seminar 'Price Volatility and Farm Income Stabilisation' held in Dublin, 23.-24.02.12.
4. Britz, W. and P. Witzke (2011) CAPRI model documentation 2011. The University of Bonn.
5. Mariusz Hamulczuk, Katarzyna Hertel (2009) AGMEMOD model – Structure and application for analysis and simulation of the Polish agriculture sector. METODY ILOŚCIOWE W BADANIACH EKONOMICZNYCH X, 2009, str. 88–98.
6. SSSU (2017) Agriculture of Ukraine, Statistical yearbook, State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 13.09.2018).
7. Verena Wolf, Guna Salputra (2015) Deliverable 5.3: Extension of AGMEMOD. Submission date: 31.08.2015. Thünen Institute of Market Analysis, Germany. JRC Institute for Prospective Technological Studies, Spain.

E-mail: alla.chmil@ukr.net

УДК 658.15

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.38>

Чолій Л.О.

аспірант кафедри фінансів,

Київський національний торговельно-економічний університет

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

У статті визначено основні причини та необхідність впровадження фінансового контролінгу у держаному секторі економіки та визначено, що задля прийняття вчасних та ефективних управлінських рішень необхідно використовувати інструменти фінансового контролінгу на державних підприємствах. Розмежовано інструменти оперативного та стратегічного фінансового контролінгу, визначено основні з них та охарактеризовано. Виділено основні методи стратегічного фінансового контролінгу: система розподілу непрямих витрат, політика відкритої звітності, принцип зраї, збалансована система показників, стандарт якості ішість сизма, стратегічні карти, теорія обмежень та окреслено їх переваги та недоліки, які дозволять вчасно коригувати діяльність підприємства в процесі його виробничо-господарської діяльності. Визначено необхідність використання інструментів фінансового контролінгу у системі управління державними підприємствами та їх призначення.

Ключові слова: фінансовий контролінг, державні підприємства, фінанси, збалансована система показників, інструменти, методи.

МЕТОДИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЛИНГА
В ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ

Чолий Л.О.

В статье определены основные причины и необходимость внедрения контроллинга в государственной секторе экономики и определено, что для принятия своевременных и эффективных управленческих решений необходимо использовать инструменты финансового контроллинга на государственных предприятиях. Разграничены инструменты оперативного и стратегического финансового контроллинга, определены основные из них и охарактеризованы. Выделены основные методы стратегического контроллинга: система распределения косвенных расходов, политика открытой отчетности, принцип стаи, сбалансированная система показателей, стандарт качества шесть сигма, стратегические карты, теория ограничений и обозначены их преимущества и недостатки, которые позволяют вовремя корректировать деятельность предприятия в процессе его производственно-хозяйственной деятельности. Определена необходимость использования инструментов контроллинга в системе управления государственными предприятиями и их назначения.

Ключевые слова: финансовый контроллинг, государственные предприятия, финансы, сбалансированная система показателей, инструменты, методы.

METHODICAL INSTRUMENTS OF FINANCIAL CONTROLLING
IN THE PUBLIC SECTOR OF ECONOMY

Cholii Lina

The article is devoted to research of control system of financial relations of the enterprise in the context of controlling, ensuring efficiency in the use of financial instruments of crisis management. Market methods of enterprise management require new approaches, based on principles of efficiency. The article identifies the main reasons and the need to introduce financial control in the public sector of the economy. It is determined that in order to make timely and effective management decisions, it is necessary to use financial controlling tools at state-owned enterprises. The article shows the role of controlling, which in a crisis acts as a pivot around which unite all the key elements of the organization and management of the modern enterprise. Financial controlling creates the conditions for effective search of reserves, identification and elimination of existing deficiencies, which provide both strategic and tactical development of the enterprise. Instruments of operational and strategic financial control are separated, the main ones are defined and characterized. The basic methods of strategic financial control are highlighted: indirect cost allocation system, open reporting policy, principle of flock, balanced scorecard, quality standard six sigma, strategic maps, constraint theory, and outline their advantages and disadvantages that will allow timely adjustment of the enterprise in the process of its production. -business activity. The necessity to use financial controlling tools in the system of management of state-owned enterprises and their purpose is determined. The main problems encountered by domestic enterprises during the organization and implementation of the system of financial control are outlined, and a number of issues that impede the implementation of financial control in the system of management of a state-owned enterprise are outlined. The results of the study showed that the methods of financial controlling are reflected in a set of specific instruments that allow practically realizing the purpose of controlling, they should be correlated and not contradictory. The use of operational financial controlling tools should be consistent with strategic financial controlling tools.

Keywords: financial controlling, state-owned enterprises, finance, balanced scorecard, tools, methods.

Постановка проблеми. Нинішні ринкові умови, у яких функціонують державні підприємства, передбачають їх мобільність та активність, вони повинні працювати так, щоб відповідати вимогам стейкхолдерів і бути висококонкурентоспроможними, тим самим завоюючи нові ринки. Напруженість умов господарювання вимагає від керівництва державних підприємств постійної готовності до змін зовнішнього середовища, у якому вони функціонують.

Для того, щоб вчасно і адекватно відреагувати на різноманітні зовнішні, а отже, і на внутрішні фактори впливу, потрібно максимально ефективно налагодити систему управління державними підприємствами. Важливим для таких цілей є застосування різноманітних методів управління. Особливу увагу заслуговує концепція фінансового контролінгу, яка слугує інструментом оцінювання і збирання необхідної інформації про стан діяльності підприємства, потрібної менеджерам для прийняття ефективних управлінських рішень, що у результаті дозволяє зменшити рівень ризиковості прийнятих рішень, адже зменшує рівень невизначе-

ності під час їхнього прийняття завдяки отриманій інформації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань фінансового контролінгу та його інструментарію займалися такі дослідники: Е. Ананькіна, С. Данилочкін, Н. Данилочкіна, А. Загородній, А. Карминський, Е. Майєр, Р. Манн, І. Мозіль, Н. Оленєв, С. Петренко, Г. Піч, А. Примаєв, І. Стефанюк, О. Терещенко, О. Русановська [4], С. Фалько [5], Д. Хан, П. Хорват та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є поглиблення теоретико-методичних засад фінансового контролінгу та розробка рекомендацій щодо впровадження інноваційних інструментів фінансового контролінгу у практичну діяльність державних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державні підприємства стикаються у своїй діяльності з низкою проблем: недосконала система управління, незадовільні фінансові результати, низька прозорість діяльності.

Через недостатню якість механізмів контролю та незадовільний рівень прозорості, діяльність держав-

них підприємств є джерелом корупційних ризиків та збитків держави. Основною метою впровадження фінансового контролінгу є підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки. Система фінансового контролінгу функціонує на підприємстві шляхом використання сукупності методів та інструментів.

Методи фінансового контролінгу – це сукупність способів та процедур, які спрямовані на досягнення поставлених цілей та мети діяльності підприємства. Інструменти фінансового контролінгу – це сукупність конкретних дій, які необхідно здійснити для досягнення поставлених завдань. Виходячи з поставленої мети, цілей та завдань визначають, які інструменти фінансового контролінгу буде доцільно використовувати на підприємствах державного сектору. Ефективність діяльності суб'єктів державного сектору економіки залежить від правильного вибору найбільш придатних до застосування інструментів фінансового контролінгу.

Різноманітність інструментарію фінансового контролінгу пов'язана з тим, що його використовують у різних галузях діяльності, а саме: менеджмент, логістика, фінанси. Велика кількість інструментів фінансового контролінгу, викликана тим, що вони застосовуються на відповідному етапі та висвітлюють напрям діяльності. Сукупність інструментів фінансового контролінгу на державних підприємствах може змінюватися залежно від галузевої спрямованості, структури управління та підпорядкованості, а також від масштабів таких підприємств.

Сидоренко Е.В. у своїх дослідженнях наводить класифікацію інструментів контролінгу за ознакою управлінської ієрархії та за терміном планування діяльності підприємства. Тобто, автор пропонує класифікувати інструменти фінансового контролінгу на інструменти оперативного та стратегічного фінансового контролінгу [3].

Фалько С.Г. виділяє базові інструменти контролінгу: планування і бюджетування, облік, звітність, система показників, інвестиційні розрахунки, аналіз відхилень [5].

Дослідивши напрацювання Карцевої В.В., можна зробити висновок, що автор пропонує класифікувати інструменти контролінгу виходячи з функцій управління: планування, облік, моніторинг, контроль та рівнями користувачів управлінської інформації [2].

В роботі Фольмута Х.Й. в основу класифікації покладено поділ інструментів контролінгу в залежності від періоду дії – стратегічний і оперативний, причому спочатку дається детальне дослідження оперативних, а потім стратегічних інструментів [6].

Фінансовий контролінг використовує специфічний інструментарій. Більшість авторів, що досліджують інструменти фінансового контролінгу підтримують думку щодо їх поділу на інструменти стратегічного та оперативного фінансового контролінгу. Узагальнивши результати досліджень пропонуємо такий поділ інструментів фінансового контролінгу на державних підприємствах (рис. 1).

Діяльність оперативного фінансового контролінгу повинна бути узгоджена з цілями стратегічного. Нині вирізняють велику кількість інструментів стратегічного контролінгу. Доцільно звернути увагу на основні з них (див. рис 2).

Рис. 1. Інструменти фінансового контролінгу в державному секторі економіки

Рис. 2. Інструменти стратегічного фінансового контролінгу в державному секторі економіки

1. Збалансована система показників – розробниками даного інструменту є Р.С. Каплан і Д.П. Нортон. Його суть полягає у тому, що на підприємстві має бути розроблена система показників, які характеризують діяльність підприємства та враховують усі аспекти його діяльності. Дана система має містити фінансові та нефінансові показники. Використання даного інструменту на підприємствах державного сектору дозволить проаналізувати місце підприємства на ринку, ліквідність та платоспроможність підприємства, виявити проблемні місця, резерви підвищення продуктивності та рентабельності підприємства державного сектору економіки.

Одним із основних завдань фінансового контролінгу є створення системи інформаційного забезпечення державних підприємств. Застосування збалансованої системи показників дозволить збільшити обсяг необхідної інформації для системи управління на державних підприємствах. Для підвищення ефективності на державних підприємствах визначають основні показники діяльності, які узгоджуються з цілями підприємства, досягнення їх є основою для реалізації усіх управлінських функцій та здійснення бізнес-процесів.

2. Система розподілу непрямих витрат – суть даного інструменту фінансового контролінгу полягає в тому, що усю діяльність підприємства розглядають як сукупність бізнес-процесів, які включають в себе набір операцій, між якими встановлюють причинно-наслідкові зв'язки та відповідальних виконавців. На основі даного поділу визначають розмір та носіїв непрямих витрат.

Використання даного інструменту на державних підприємствах надасть можливість зменшити величину непрямих витрат. Велика частка державних підприємств є збитковими, передусім це пов'язано з низьким рівнем управління витратами підприємства. Використання даного інструменту фінансового контролінгу дозволить встановити адресність здійснених витрат, а також відповідальних осіб, на яких покладається здійснення цих витрат. Використовуючи даний інструмент, контролер зможе вчасно виявити проблемні місця на будь-якому рівні управління, так як усю діяльність державного підприємства поділяють на дрібні бізнес-процеси та визначають носіїв витрат.

3. Теорія обмежень – суть даного інструменту фінансового контролінгу полягає в тому, щоб визначити фактори, які стримують розвиток підприємства. Даний інструмент базується на визначенні таких показників: матеріальні витрати, операційні витрати та «вузьке місце» (пропускна здатність).

Головним завданням діяльності підприємства є зменшення витрат та збільшення пропускної здатності, що

приведе до підвищення інвестиційної привабливості та платоспроможності підприємства. Відповідно до методики застосування даного інструменту, на усі фактори, що стримують розвиток підприємства необхідно поставити обмеження. Усі обмеження, пов'язані з діяльністю підприємства, поділяють на фізичні та управлінські. Фізичні обмеження включають чинники, які пов'язані з операційною діяльністю та знижують продуктивність діяльності. Управлінські обмеження пов'язані з людським фактором та усуненням внутрішньокорпоративних конфліктів. Управлінські обмеження становлять більшу питому вагу ніж фізичні обмеження.

У наш час дуже стрімко розвивається ринок інновацій, однак впровадження їх на підприємствах державного сектору економіки є проблемним. Окрім того, що їх впровадження дороге коштує, виникає опір з боку управлінського персоналу, вони не бажають використовувати інноваційні продукти, працюючи і використовуючи застарілі як технології виробництва так і методи обробки та контролю даних. Це в свою чергу впливає на зниження рентабельності та прибутковості підприємств. Усунення управлінських обмежень є одним із пріоритетних завдань впровадження системи фінансового контролінгу на підприємствах державного сектору економіки.

4. Стратегічні карти – суть даного методу фінансового контролінгу полягає у представленні стратегії розвитку підприємства у схематичному вигляді. Даний інструмент у своїй основі містить збалансовану систему показників.

5. Політика відкритої звітності – даний інструмент фінансового контролінгу передбачає побудову розгалуженої системи цілей підприємства, відповідно до якого кожен працівник приймає участь в управлінні підприємством та чітко виконує усі поставлені завдання і несе відповідальність за їх здійснення.

Підприємства державного сектору економіки мають функціонувати як єдиний організм, кожен працівник має виконувати свої обов'язки та нести за них відповідальність. Фінансовий контролінг має забезпечити координацію структурних підрозділів та зворотній зв'язок між ними.

Використання даного інструменту фінансового контролінгу на державних підприємствах дозволить забезпечити ефективне управління, що спрямоване на формування мережі відносин між зацікавленими сторонами шляхом урахування їх очікувань і цілей. Задоволення інтересів стейкхолдерів має базуватися на принципі «співпричетності», який передбачає охоплення всіх зацікавлених сторін, які сприятимуть

досягненню цілей та спрямовані на розвиток підприємств державного сектору економіки.

6. Принцип зграї – суть даного інструменту фінансового контролю полягає в тому, що основну увагу засереджують на працівниках підприємства, визначаючи певний алгоритм їх поведінки. Використання даного інструменту фінансового контролю на державних підприємствах дозволить забезпечити координацію дій усіх працівників, а також розробити детальний алгоритм діяльності підприємства, призначити відповідальних осіб за виконання визначених бізнес-процесів.

7. Стандарт якості шість сигма – суть даного інструменту полягає в тому, що підприємство постійно прагне підвищувати рівень якості виготовленої продукції, при цьому зменшуючи рівень витрат та величину дефектів до мінімальної кількості. Стратегічний підхід до вдосконалення бізнесу, в рамках якого проводяться заходи зі знаходження і виключення причин помилок або дефектів у бізнес-процесах, шляхом зосередження на тих вихідних параметрах, які є критично важливими для споживача.

На підприємствах державного сектору економіки використання даного інструменту дозволить здійснити системний аналіз усього технологічного циклу виробництва продукції, знайти слабкі місця, через які можуть виникати дефекти. Він дозволить підвищити якість продукції, виготовленої державними підприємствами, її конкурентоспроможність, а також гарантувати задоволеність потреб та інтересів стейкхолдерів.

Звісно, перелік інструментів контролю не є вичерпним, тому він постійно доповнюється та розширюється в наукових публікаціях вчених економістів, шляхом розгляду класичних чи виключно сучасних, чи лише найефективніших інструментів контролю, або розгляду контролю в якості інструменту управління підприємством чи окремих його об'єктів.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті проведеного дослідження було визначено сутність методів та інструментів фінансового контролю. Методи фінансового контролю – це сукупність дій, які спрямовані на збір та обробку інформації, необхідної для прийняття ефективних управлінських рішень, спрямовані на довгостроковий розвиток підприємства.

Інструменти фінансового контролю – це дії, які спрямовані на вирішення конкретних завдань, які виникають в ході операційної діяльності підприємства, установ чи організацій та спрямовані на усунення проблемних ділянок. Методи та інструменти фінансового контролю повинні співвідноситись та не суперечити один одному.

Було визначено основні методи фінансового контролю, а також основні класифікаційні ознаки, за якими здійснюється розподіл інструментів фінансового контролю. Ми поділяємо думку більшості дослідників, щодо розподілу інструментів фінансового контролю за часовою ознакою на інструменти оперативного та стратегічного контролю. Використання оперативних інструментів фінансового контролю повинна бути узгоджена з інструментами стратегічного фінансового контролю.

1. Баталов Д.А., Рыбьянцева М.С. Методы и инструменты оперативного и стратегического контроллинга. Научный журнал КубГАУ. 2011. № 67(03). С. 1–19.
2. Карцева В.В. Систематизація інструментарію контролю на підприємстві: теоретичний аспект. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2010. № 1. С. 118–127.
3. Сидоренко Е.В., Ленкова О.В., Акаев К.Б., Горячкина Н.А. Методический инструментариий контроллинга затрат. Современные проблемы науки и образования. 2014. № 2. URL: <http://www.science-education.ru/116-12404>
4. Русановська О.А. Інструменти та методи стратегічного контролю на підприємстві. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VNULPM_2013_769_17.pdf (дата звернення: 12.12.2019).
5. Фалько С.Г. Контроллинг для руководителей и специалистов. Москва : Финансы и статистика, 2008. 272 с.
6. Фольмут Х.Й. Инструменты контроллинга от А до Я / под ред. и с предисл. М.Л. Лукашевич, Е.Н. Тихоленковой. Москва : Финансы и статистика, 2003. 288 с.

1. Batalov D.A., Ryibyantseva M.S. (2011) Metody i instrumenty operativnogo i strategicheskogo kontrollinga. Nauchnyy zhurnal KubGAU, vol. 67, no. 3, pp. 1–19.
2. Kartseva V.V. (2010) Systematyzatsiia instrumentariiu kontrolinhu na pidpriemstvi: teoretychnyi aspekt. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy, vol. 1, pp. 118–127.
3. Sidorenko E.V., Lenkova O.V., Akaev K.B., Goryachkina N.A. (2014). Metodicheskii instrumentariy kontrollinga zatrat. Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya, no. 2. URL: <http://www.science-education.ru/116-12404>
4. Rusanovska O.A. Instrumenty ta metody stratehichnoho kontrolinhu na pidpriemstvi. Available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VNULPM_2013_769_17.pdf (accessed: 12 Desember 2019).
5. Falko S.G. (2008) Kontrolling dlya rukovoditeley i spetsialistov. [Controlling for managers and professionals]. Moscow: Finansy i statistika. (in Russian)
6. Folmut H.Y. (2003) Instrumenty kontrollinga ot A do Ya [Controlling-instrumente Von a-z]. Moscow: Finansy i statistika. (in Russian)

E-mail: gyluk_lina@ukr.net

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 336.76

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.39>

Вовк Є.О.

аспірант кафедри фінансів,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ДО ПИТАННЯ ЩОДО МІСЦЯ ТА РОЛІ РИНКУ АКЦІЙ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад функціонування ринку акцій в сучасній економіці. Висвітлено позиції провідних зарубіжних та вітчизняних учених щодо сутності ринку акцій та пайових цінних паперів. Розкрита авторська позиція щодо дефініцій «ринок акцій», «пайові цінні папери», «акція». Значна увага приділена питанням щодо функцій та ролі ринку акцій в сучасній економіці. Обґрунтовано існування логічного взаємозв'язку між функціонуванням ринку акцій та розвитком корпоративного сектору економіки та встановлено особливе функціональне значення ринку акцій якраз завдяки створенню базису для розвитку корпоративної форми організації бізнесу. Розкрито особливості функціонування акціонерного капіталу в економіці, його вплив на функціонування як ринку акцій, так і інших сегментів фінансового ринку. Обґрунтовано важливість розвитку ринку акцій з погляду забезпечення конкурентоспроможності як безпосередньо економіки, так і корпоративного бізнесу.

Ключові слова: фінансовий ринок, фондовий ринок, ринок акцій, пайові цінні папери, акції, корпорації, акціонерний капітал.

К ВОПРОСУ О МЕСТЕ И РОЛИ РЫНКА АКЦИЙ В СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ

Вовк Е.А.

Статья посвящена исследованию теоретических основ функционирования рынка акций в современной экономике. Отображены позиции ведущих зарубежных и отечественных ученых относительно сущности рынка акций и долевых ценных бумаг. Раскрыта авторская позиция относительно дефиниций «рынок акций», «долевые ценные бумаги», «акция». Большое внимание уделено вопросам функций и роли рынка акций в экономике. Обосновано существование логической взаимосвязи между функционированием рынка акций и развитием корпоративного сектора экономики. Установлено, что особенное функциональное значение рынка акций как раз определено формированием базиса для развития корпоративной формы организации бизнеса и раскрыты особенности функционирования акционерного капитала в экономике, его влияние на функционирование как рынка акций, так и других сегментов финансового рынка. Обоснована важность развития рынка акций с точки зрения обеспечения конкурентоспособности как непосредственно экономики, так и корпоративного бизнеса.

Ключевые слова: финансовый рынок, фондовый рынок, рынок акций, долевые ценные бумаги, акции, корпорации, акционерный капитал.

TO THE ISSUE OF PLACE AND ROLE OF SHARE MARKET IN THE MODERN ECONOMY

Vovk Evgenii

The article is devoted to the research of theoretical and methodological principles of share market functioning in the modern economy. The positions of leading foreign and domestic scientists concerning the essence of share market and equity securities are highlighted. The author's position regarding the definitions of "share market", "equity securities", "share" is disclosed. Considerable attention is given to the functions and role of share market in the modern economy, their relation to the functions of financial market and its other segments. The financial market is segmented according to different classification characteristics and share market according to them is allocated. The place of equity securities in the classification of financial instruments in general and securities in particular is determined. The existence of logical interconnection between the functioning of share market and development of corporate sector of economy is justified. The special functional significance of share market has been established due to the creation of a basis for corporate form of business organization development. Corporations are the dominant form of business in the world because of the features inherent to the share market, equity and shares. The role of primary and secondary share market in corporate financial management is determined. The features of equity in the economy, its influence on the functioning of both share market and other segments of the financial market are revealed. It is share market that creates the preconditions for forming corporations' equity, which, in turn, is the basis for further issuance of debt financial instruments and attraction of debt capital. This ensures the

functioning of corporate sector, ability to solve large-scale problems. The importance of share market developing in terms of ensuring the competitiveness of both economy and corporate business is justified. The influence of share market on economic and financial globalization has been determined. The global share market is characterized as a special segment of global financial environment.

Keywords: financial market, stock market, share market, equity securities, shares, corporations, equity.

Постановка проблеми. За майже три десятиліття незалежності України з цілого ряду причин так і не вдалося подолати ключові проблеми в економічній сфері. Внаслідок цього наша держава стикається з численними негараздами у соціальній площині. Все зазначене якраз і є тими чинниками, які визначають політичну слабкість України, її залежність від геополітичних катаклізмів. Очевидно, що одним із найбільш важливих та пріоритетних напрямків подальших реформ в Україні має стати становлення потужного та конкурентоспроможного на усіх рівнях бізнесу. На сьогодні можна констатувати, що крупний вітчизняний бізнес представлений переважно провідними фінансово-промисловими групами, які використовують свою близькість до влади для отримання додаткових економічних вигод. В той же час, на глобальному рівні така стратегія не спрацьовує, що і визначає необхідність застосування принципово нових підходів до розвитку корпоративного бізнесу в Україні. Зрозуміло, що в будь-якому випадку це має бути пов'язано з підвищенням ефективності вітчизняного ринку акцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку ринку акцій на сучасному етапі, його функцій та механізмів досліджувалася в роботах М. Боровікової, С. Бірюка, М. Гапонюка, О. Гасій, Н. Гончарової, М. Кутузової, О. Мозгового [1], Е. Молчанової, Я. Петракова, Є. Редзюка, І. Ройка, Б. Стеценка, Н. Шапран, І. Школьник.

Постановка завдання. Мета статті – доповнити існуючі теоретичні положення щодо ролі та функцій ринку акцій в економіці та його місця в структурі фінансового ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. На перший погляд, ринок акцій здається найбільш популярним сегментом фінансового ринку серед науковців та дослідників. Численні наукові концепції присвячені саме його розвитку, згадка про ті чи інші теоретичні, методичні чи прагматичні аспекти його функціонування присутні в роботах абсолютної більшості фундаторів економічної науки. Не в останню чергу, це є результатом всеохоплюючого впливу корпоративного сектору, який функціонує в нерозривному зв'язку з ринком акцій. Проте, зазначена розробленість питання щодо ринку акцій багато в чому є уявною. Події кінця XX – початку XXI ст. свідчать, що на цьому сегменті сконцентрована значна кількість «білих плям», які не мають однозначного пояснення. Тут насамперед мова йде і про слабку прогнозованість цінової динаміки, і про «розрив» між вартісними показниками ринку акцій та результатами корпоративного сектору, і про сприяння часто невиправданої експансії ТНК, і про поглиблення фінансових дисбалансів на різних рівнях. Навіть цей неповний перелік свідчить про необхідність нового погляду як на сам ринок акцій, так і на акціонерний бізнес.

В найпростішому варіанті ринок акцій можна визначити як сукупність економічних відносин між покупцями та продавцями акцій. Настільки повно такий під-

хід відображає сутність цього поняття? В першу чергу тут слід звернути увагу на звужену характеристику учасників ринку акцій. Очевидно, що зараз суб'єктний склад ринку акцій є значно ширшим. З цього приводу наведемо думку відомого вітчизняного фахівця О. Мозгового, який виділяє на фондовому ринку наступних учасників: емітенти (продавці цінних паперів, вони ж і споживачі інвестиційного капіталу); інвестори (покупці цінних паперів, вони ж вкладники грошових засобів та утримувачі цінних паперів); посередники (особи, які надають ті чи інші послуги емітентам та інвесторам при здійсненні фондових операцій) [1, с. 27]. Навіть така позиція щодо суб'єктів фондового ринку не видається досконалою, адже досить часто виділяють в цьому ряду інституції інфраструктури (наприклад, фондові біржі, клірингові установи і т.п.).

В роботі інших вітчизняних науковців зазначається: «Залежно від функцій ...учасники ринку можуть бути розподілені таким чином: інвестори, емітенти, посередники, інститути-регулятори, особи, що здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів і спеціальні та загальні державні органи регулювання ринку цінних паперів» [2, с. 196]. З нашої точки зору, зазначена позиція потребує додаткових пояснень, адже: по-перше, незрозуміло, яким чином сприймати виділення в окрему групу «інститути-регулятори»; по-друге, як розуміти дефініцію «особи, що здійснюють професійну діяльність»? Зокрема, складно пояснити одночасне окреслення і «інститутів-регуляторів», і «спеціальні та загальні державні органи регулювання». В той же час, як інвестори, так і посередники можуть мати статус професійного учасника фондового ринку.

Загалом, існування численних альтернативних підходів до суб'єктного складу фондового ринку (а з ним – і ринку акцій) засвідчує, що аналізувати ринок акцій в контексті виключно сфери відносин між покупцями та продавцями цих цінних паперів не варто.

Загалом, аналізуючи дефініцію «ринку акцій» слід особливу увагу приділити економічній та правовій природі цих фінансових інструментів. Поняття «фінансові інструменти» виділяється як на рівні окремих нормативних документів, бухгалтерських стандартів, так і в роботах багатьох дослідників.

Так, у відповідному Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 13 зазначається: «Фінансовий інструмент – контракт, який одночасно приводить до виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструмента власного капіталу в іншого» [3]. Аналізувати наведене визначення слід з врахуванням бухгалтерської специфіки зазначеного документу. З нього чітко прослідковується юридична природа фінансових інструментів, які за своєю суттю є контрактом. Економічна природа фінансових інструментів характеризує їх з точки зору відносин між двома економічними агентами. При цьому, для однієї сторони відносин цей контракт є фінансовим активом, тоді як для іншої фінансовим зобов'язанням або інструментом власного

капіталу. На останнє звернемо особливу увагу, адже саме в контексті інструментів власного капіталу тут мова йде про акції. Надалі в П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» зазначається, що інструментом власного капіталу підприємства є контракт, який підтверджує право на частину в його активах, що залишається після вирахування сум за усіма його зобов'язаннями [3].

В роботах зарубіжних та вітчизняних науковців зустрічаються достатньо варіативні підходи до сутності фінансових інструментів. Так, окремі українські вчені вважають, що фінансовий інструмент – це будь-який інструмент у письмовій формі або електронному вигляді, який має грошову вартість або підтверджує грошові операції [4]. В такому підході акцентується на: по-перше, підкреслюється можливість існування фінансових інструментів у двох формах (документарній та без документарній); по-друге, існування грошової вартості фінансового інструменту та/або підтвердження ним грошових операцій. На наш погляд, тут можна виділити окремі спірні та відсутні положення. Зокрема, існування грошової вартості (і тим більше – підтвердження факту грошових операцій) не можна розглядати в якості прерогативи тільки фінансових інструментів. Також, із наведеного визначення не зовсім ясно, що представляють собою згадувані авторами «грошові операції».

Втім, серед українськими дослідниками наводяться і інші позиції щодо сутності фінансових інструментів. Так, в роботі В. Чеснокова вони характеризуються доволі системно [5]. По-перше, як фінансові документи, продаж або передача яких забезпечує отримання фінансових ресурсів, тобто засоби, за допомогою яких здійснюється функціонування самої фінансової сфери. По-друге, як носії інформації про грошові операції. По-третє, це різноманітні види ринкового продукту фінансової природи, які є фіксаторами майбутніх чи минулих фінансових подій [5]. В наведеній позиції привертають увагу кілька важливих моментів. Насамперед, акцент на інформаційній складовій обігу фінансових інструментів. В процесі випуску, обігу та погашення фінансових інструментів виникають численні інформаційні потоки. Фактично, це дає можливість оцінити процес торгівлі фінансовими інструментами як процес, що заснований саме на інформаційному базисі. В той же час, в позиції В. Чеснокова потребує додаткового роз'яснення визначення фінансових інструментів в якості «ринкових продуктів фінансової природи».

Насамкінець, наведемо визначення фінансових інструментів, яке на сьогодні зафіксоване у вітчизняному законодавстві: «...цінні папери, строкові контракти (ф'ючерси), відсоткові строкові контракти (форварди), строкові контракти на обмін (на певну дату в майбутньому) у разі залежності ціни від відсоткової ставки, валютного курсу або фондового індексу (відсоткові, курсові чи індексні свопи), опціони, що дають право на купівлю або продаж будь-якого із зазначених фінансових інструментів, у тому числі тих, що передбачають грошову форму оплати (курсіві та відсоткові опціони)» [6].

Загалом, аналіз акцій в контексті сутності фінансових інструментів вимагає розгляду питання про класифікацію останніх. Спеціалізована література містить доволі значну кількість класифікаційних ознак, проте з погляду нашого дослідження важливим є поділ за рівнем стандартизації фінансових інструментів з виділен-

ням ринку цінних паперів та ринку нестандартизованих інструментів. Очевидно, що ринок акцій слід аналізувати з погляду ринку цінних паперів, його ключових завдань та функцій. Західні вчені переважно акцентують на іншій класифікаційній ознаці щодо фінансового ринку, яка пов'язана з терміном залучення/обігу ресурсів (капіталу). Відповідно до неї існує поділ на грошовий ринок і ринок капіталів (саме до цього сегменту і відноситься ринок акцій) [7].

Зазначимо, що така позиція щодо цього питання підтримується не усіма вченими. Найчастіше науковці пострадянського простору допускають отождествлення понять «фондовий ринок» та «ринку цінних паперів». Так Т. Гужва вважає: «... під фондовим ринком слід розуміти ринок інструментів, які можуть бути використані для залучення довгострокових інвестицій, тобто ринок акцій і облігацій» [8, с. 24]. Як бачимо, Т. Гужва вважає, що на фондовому ринку обертаються довгострокові пайові та боргові цінні папери. Така ж думка висвітлена і в інших наукових працях.

В свою чергу, О. Калюга не тільки твердить про рівність фондового ринку та ринку капіталів, але й структурує фінансовий ринок наступним чином – фондовий ринок, валютний ринок, ринок позичкового капіталу та ринок золота [9]. Виділяючись своєю оригінальністю, такий підхід до сегментації фінансового ринку є недоречним, оскільки допускає «змішування» кількох класифікаційних ознак. Наприклад, такий висновок можна зробити щодо поєднання валютного ринку та ринку золота і т.п.

Слід звернути особливу увагу на позиціях тих вчених, які в питанні виділення окремих сегментів фінансового ринку, вказують на зв'язок між ринком акцій та функціонуванням акціонерного капіталу в економіці. Так, Е. Боумен зазначає, що за умовами передачі фінансових ресурсів в користування фінансовий ринок поділяють на ринок позичкового і ринок акціонерного капіталу [10]. Чи випадковим є виділення саме ринку акціонерного капіталу, а не ринку акцій? На наш погляд, ні, адже ринок акцій, як складова фондового ринку, є базисом функціонування сучасних корпорацій, а сама акція – вихідною категорією корпоративних фінансів. Якраз випуск акцій створює можливості для корпоративного бізнесу для залучення боргового капіталу – за рахунок залучення кредитів та випуску облігацій. Проте, підмінювати поняття «ринку акцій» поняттям «ринку акціонерного капіталу» не варто, адже на ринку акціонерного капіталу формуються відносини щодо корпоративного контролю і коло його учасників суттєво відрізняється від суб'єктів ринку акцій.

Щодо функцій ринку акцій, то абсолютна більшість науковців окремо їх не розглядають, а аналізують виключно в контексті функцій ринку цінних паперів, фондового ринку і т.п. Зауважимо, що такий підхід хоча і має право на життя, все ж з цілого ряду причин (які будуть описані нижче) потребує певного уточнення. Так, вітчизняні науковці найчастіше вказують, що сучасний ринок цінних паперів виконує регулюючу функцію, контрольну функцію та інформаційну функцію. О. Болдуєв розглядає функціональну властивість фінансового ринку (так само як і ринку цінних паперів) через забезпечення умов для здійснення трансферу грошових ресурсів в економічній системі [11]. Надалі цей науковець виділяє основну різницю – трансферт

грошових ресурсів на ринку цінних паперів відбувається через обіг специфічних активів, якими є цінні папери. В окремих роботах виділяють наступні чотири функції фондового ринку: регуляційну, контрольну, правостановчу та інформаційну [12]. Насамкінець, акцентуємо на надзвичайно важливій характеристиці сучасного ринку акцій, яка пов'язана з глобалізацією. Фактично саме на основі ринку акцій відбулося формування цілісної глобальної фінансової системи. Отже, ринок акцій відіграє надзвичайно важливу роль з погляду фінансової інтеграції та глобалізації. Швидкість обігу акцій а з ними і глобальний рух акціонерного капіталу є ключовою передумовою для сталого розвитку світової економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження місця та ролі ринку акцій дає можливість зробити наступні висновки. З погляду двох основних таксономічних ознак, які використовуються до фінансового ринку, він відноситься до фондового ринку (ринку капіталів) та ринку цінних паперів (стандартизованих фінансових інструментів). Таке позиціонування визначене як найбільш поширеними підходами до виділення окремих сегментів фінансового ринку,

так і економічною та правовою природою акцій. Отожнення ринку цінних паперів та фондового ринку є хибним, оскільки не дає можливості врахувати існування довгострокових нестандартизованих фінансових інструментів, наприклад, кредитних договорів з терміном запозичення ресурсів більше 1 року. Суб'єктна структура ринку акцій множинна та складна. Її представляють як безпосередньо емітенти, покупці та продавці акцій, так і інші учасники – інституції інфраструктури (наприклад, фондові біржі), рейтингові агентства. Інформаційна компонента функціонування сучасного ринку акцій дає можливість віднести до його учасників суб'єктів, які забезпечують виробництво, поширення та споживання різноманітної фінансової інформації. Функції ринку акцій логічно пов'язані з функціями фінансового ринку загалом та ринку цінних паперів – зокрема. Проте, для ринку акцій характерна і специфічні функції та завдання, які витікають з того, що тільки акції є базисом для функціонування та домінування корпорацій в глобальній економіці, відповідно – тільки акцій дають можливість залучити до корпоративного сектору безстроковий (з точки зору термінів) капітал.

1. Мозговой О.Н. Фондовый рынок Украины. Киев : УАННП «Феникс», 1997. 276 с.
2. Павлов В.І., Пилипенко І.І., Крив'язнюк І.В. Цінні папери в Україні. Київ : Кондор, 2004. 400 с.
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти». Міністерство фінансів України. Наказ № 559 від 30.11.2001 р.
4. Головки А., Лаптев С., Кабанов В. Ринки фінансових інструментів та їх інфраструктура. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2009. 560 с.
5. Чесноков В. Фінансові інструменти. Київ : ЦУЛ, 2008. 288 с.
6. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» № 3480-IV від 23.02.2006 р.
7. Фабовици Ф. Управление инвестициями. Москва : ИНФРА-М, 2000. XXVIII, 932 с.
8. Гужва Т.О. Роль фондового ринку в економіці України. Держава та регіони. Серія: економіка підприємства. 2004. № 3. С. 23–27.
9. Калюга О. Фондовий ринок як елемент фінансового ринку. Теорія та практика державного управління. 2017. Вип. 1(56). С. 99–104.
10. Боумэн Е. Основы стратегического менеджмента. Москва : ЮНИТИ, 1997. 840 с.
11. Болдуев О. Визначення ринку цінних паперів як сегменту фінансового ринку. Ефективна економіка. 2013. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1742> (дата звернення: 20.12.2019).
12. Кравченко Ю.Я. Рынок ценных бумаг в вопросах и ответах. Киев : НикаЦентр, 2005. 536 с.

1. Mozghovoi O. (1997) Fondovyi rynek Ukrainy [Capital Market of Ukraine]. Kyev: UANNP «Fenyks». [in Ukrainian]
2. Pavlov V., Pylypenko I., Kryvazniuk I. (2004) Tsinni papery v Ukraini [Securities in Ukraine]. Kyiv: Kondor. [in Ukrainian]
3. Ministerstvo finansiv Ukrainy (2001) Polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 13 «Finansovi instrumenty» [Accounting Standard 13 Financial Instruments]. [in Ukrainian]
4. Holovko A., Laptev S., Kabanov V. (2009) Rynky finansovykh instrumentiv ta yikh infrastruktura [Financial instruments markets and their infrastructure]. Kyiv : Universytet ekonomiky ta prava «KROK». [in Ukrainian]
5. Chesnokov V. (2008) Finansovi instrumenty [Financial instruments]. Kyiv: TsUL. [in Ukrainian]
6. Verkhovna rada Ukrainy (2006) Zakon Ukrainy «Pro tsinni papery ta fondovyi rynek» [Law of Ukraine "On Securities and Stock Market"]. [in Ukrainian]
7. Fabotsy F. (2000) Upravlenye investitsiyami [Investment Management]. Moskva: YNFRA-M. (in Russian)
8. Huzhva T. (2004) Rol fondovoho rynku v ekonomitsi Ukrainy [The role of the stock market in the Ukrainian economy]. Derzhava ta rehiony. Serii: ekonomika pidpriemstva, 3, 23–27. [in Ukrainian]
9. Kaliuha O. (2017) Fondovyi rynek yak element finansovoho rynku [The stock market as an element of the financial market]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, 1(56), 99–104. [in Ukrainian]
10. Boumen E. (1997) Osnovi stratehicheskoho menedzhmenta [basics of strategic management]. Moskva: YuNYTY. (in Russian)
11. Bolduiev O. (2013) Vyznachennia rynku tsinnykh paperiv yak sehmentu finansovoho rynku [Definition of the securities market as a segment of the financial market]. Efektyvna ekonomika. 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1742> (accessed 20.12.2019). [in Ukrainian]
12. Kravchenko Yu. (2005). Rinok tsennikh bumah v voprosakh I otvetakh [Securities Market Question and Answer]. Kyiv: NykaTsentr. (in Russian)

УДК 330.322

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.40>

Данилович-Кропивницька М.Л.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Національний університет «Львівська політехніка»

Левицька Я.В.

аспірант кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,
Національний університет «Львівська політехніка»

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ РИНКУ ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто стан сучасного інноваційного розвитку передових економік світу та обґрунтовано зв'язок рівня інноваційного розвитку країни, який обчислюється за допомогою глобального інноваційного індексу із рівнем її глобалізації. Оцінено функціонування міжнародного ринку інновацій, де суб'єктами виступають національні інноваційні системи, які належать до державної та приватної сфер функціонування. Робота НІС формує єдине бачення напрямку розвитку інновацій в окремій країні, знаходить можливості для їх застосування та просування у пріоритетних галузях її економіки, що сприяє посиленню конкурентоздатності держави на міжнародній арені та її імплементацію у систему нової глобальної економіки. Проаналізовано напрями розвитку ринку інновацій в Україні через формування нових інфраструктурних агентів економічної діяльності. Окреслено основні проблеми повільного розвитку національної інноваційної системи.

Ключові слова: інновації, ринок інновацій, глобалізація, глобальний інноваційний індекс, індекс глобалізації, національна інноваційна система.

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ РЫНКА ИННОВАЦИЙ В УКРАИНЕ

Данилович-Кропивницкая М.Л., Левицкая Я.В.

В статье рассмотрено состояние современного инновационного развития передовых экономик мира и обоснованно связь уровня инновационного развития страны за глобальным инновационным индексом с уровнем ее глобализации. Проведена оценка функционирования международного рынка инноваций, где субъектами выступают национальные инновационные системы (НИС), которые могут относиться и к государственной, и к частным сферам функционирования. Работа НИС формирует единое видение направления развития инноваций в отдельной стране, находит возможности для их применения и продвижения в приоритетных отраслях ее экономики, способствует усилению конкурентоспособности государства на международной арене и ее имплементацию в систему новой глобальной экономики. Проанализированы направления развития рынка инноваций в Украине через формирование новых инфраструктурных агентов экономической деятельности. Определены основные проблемы медленного развития национальной инновационной системы.

Ключевые слова: инновации, рынок инноваций, глобализация, международный инновационный индекс, индекс глобализации, национальная инновационная система.

ANALYSIS OF THE STATE AND THE PERSPECTIVES OF INNOVATION MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE

Danylovych-Kropyvnytska Marta, Levytska Yana

It is considered the state of modern innovative development of advanced economies around the world. The connection between the level of innovative country's development, calculated by the global innovation index and the level of its globalization, is substantiated. The functioning of the international innovation market is evaluated, where subjects are national innovation systems belonging to the public and private spheres of functioning. The experience of the leading countries shows that the most important factor in the development of scientific and technological progress is the competition in the international innovation market, where the subjects are national innovation systems (NIS). The key driver of innovation development is the cluster formation in new long-term industries, which is essential for their competitiveness. Innovative activity dominates the priority directions of our country's development, but the formation of national mechanisms for its support and global implementation remain undeveloped. The work of the National Innovation System (NIS) forms a unified vision of the direction of innovation development in a particular country, finds opportunities for their application and promotion in the priority sectors of its economy, which contributes to the enhancement of the country's competitiveness in the international arena and its implementation in the system of the new global economy. Furthermore, the directions of the innovation market development in Ukraine through formation of new infrastructure agents of economic activity are analyzed. The main problems of slow development of the national innovation system are outlined. A common domestic problem is the low level of innovation infrastructure, reduced state funding in education, science and innovation, and practically no

private funding in this area, when public and private entities cannot create functional associations for effective innovation research. Ukraine is able to form valuable innovative markets in energy, transport, military field, agro-industrial complex, medicine, ecology and environmental protection, IT infrastructure and digital technologies.

Keywords: innovations, innovation market, globalization, global innovation index, globalization index, national innovation system.

Як відомо, інноваційний розвиток призводить до більш ефективного використання праці та капітальних інвестицій, які впливають на ріст продуктивності – одного з основних чинників економічного зростання в більшості країн світу протягом останніх двох десятиліть. У світовій історії інновацій ставали причинами революційних змін, зараз запит на інновації стає все більш актуальним. Глобальні технології змінюють світ кожної миті, вони заставляють уряди країн забезпечувати оптимальні умови для інноваційного розвитку. Аналіз особливостей розвитку передових країн світу показує, що інноваційна інфраструктура забезпечує формування конкурентного середовища в інноваційному секторі економіки, фінансування, розвиток і підтримку інноваційного підприємництва, а також мотивацію економічних суб'єктів до інновацій.

Постановка проблеми. Покращення макроекономічних показників України за останні роки сприяє залученню до країни міжнародних інвестицій, які спрямовуються у перспективні галузі економіки. Однак, відсутність ефективного механізму роботи для цільового використання ресурсів та створення глобальних систем впровадження інновацій гальмує економічний розвиток держави. Міжнародний досвід показує, що ключовим моментом розвитку інновацій є спільна діяльність суб'єктів різних сфер в одній системі. Інноваційна діяльність домінує серед пріоритетних напрямів розвитку нашої країни, але формування національних механізмів її підтримки та глобального впровадження залишаються нерозвиненими. Конкурентний національний ринок інновацій дозволить Україні інтегруватися до процесів світової глобалізації і сформувати повноцінну національну інноваційну систему. Розроблення дієвих механізмів розвитку інноваційного ринку забезпечить позитивний вплив на систему управління усіх рівнів та динамічний розвиток перспективних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ринок інновацій виділяють як окремий підвид економічного ринку, класифікуючи останній за різними критеріями. Дослідники політекономії (Федоренко В.Г.) визначають інноваційний ринок як частину фінансового ринку, тобто як вид спеціалізованих ринків, прихильники економічної теорії – як підвид ринку факторів виробництва. Макаров М.О., Шкарлет С.М. визначають ринок інновацій як частину ринку інфраструктури. Поняття «інноваційного ринку» можна розглядати як економічну систему або форму економічних відносин.

Поняття «інновації» в науковий лексикон ввів Й. Шумпетер в 40-х рр. XX ст., який висунув теорію про інноваційні хвилі розвитку в контексті циклу Кондратьєва. Інноваційні хвилі характеризуються періодичністю виникнення (40-60 років), яка з часом скорочується, що зумовлено темпом розвитку науки та технологій [3].

Початок циклів Кондратьєва в інноваційному розвитку пов'язують із промисловою революцією

1800-х років: виникнення парового двигуна та розвиток текстильного виробництва. Наступною хвилею було будівництво залізничного сполучення, виробництво сталі. Через наступні 50 років інноваціями були електроенергія, інженерія та хімічна промисловість, що дало поштовх четвертій хвилі – масового виробництва автомобілів та виникнення нафтохімічної індустрії. Виникнення п'ятої хвилі інноваційного розвитку, висунуте Лео Нефьодовим у 2004 році, характеризується розвитком інформаційних технологій, а також популяризацією у суспільстві прикладних аспектів психології та здоров'я загалом. За його версією пік п'ятої хвилі припадає на 2020 рік.

Ключовою характеристикою виникнення інноваційних хвиль залишається охоплення світового масштабу. В той час, коли об'єкти інноваційного ринку набувають ознак необхідності у масовому використанні, вони стають інструментом поширення глобалізаційного процесу.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати стан та перспективи розвитку ринку інновацій в Україні в контексті міжнародної конкуренції, визначити пріоритетні напрямки та точки для зростання.

Виклад основного матеріалу. Інноваційному ринку віддають ключову роль у глобалізаційних трансформаціях Швеція, Сінгапур, Швейцарія, США, Великобританія, де він відіграє важливу роль у розвитку економіки, формуванню інноваційної системи та інноваційної інфраструктури. Розвиток інновацій в світі визначають за глобальним інноваційним індексом, обчислення якого почалося із 2007 року і проводиться з метою кращого вивчення глобальних економічних процесів. Для оцінки країн використовують 80 параметрів, які поділяються на два основні види: параметри, які характеризують країну за результатами інноваційної діяльності та за наявними ресурсами для її здійснення. До параметрів результативності відносять організаційну складову (політичне, регуляторне та бізнес середовище), людський капітал та наукові дослідження (рівні освіти та розвитку), інфраструктура (інформаційно-комунікаційні технології, загальна інфраструктура та екологічна стійкість), стан ринку (кредитно-інвестиційний стан, торгівля, конкуренція та масштаби ринку) та рівень ділової майстерності (рівень та якість фахівців, інноваційні зв'язки, засвоєння знань). Параметрами, які показують наявні ресурси є знання та технології виробництва (результати, вплив та дифузія знань) і креативні результати (нематеріальні активи, креативні послуги та блага, Інтернет-креативність). Детальне вивчення критеріїв демонструє оцінку різних взаємодій діяльності держави (політику, законодавство, економіку) та населення (знання, досягнення та креативність). Критерії, які вибрані у кожному із зазначених параметрів аналізують функціональні можливості та різноманітність факторів, які визначають рівень інноваційного розвитку країни.

Країни першої десятки, які очолювали рейтинг в період із 2015 по 2019 роки зображено на рис. 1. Мак-

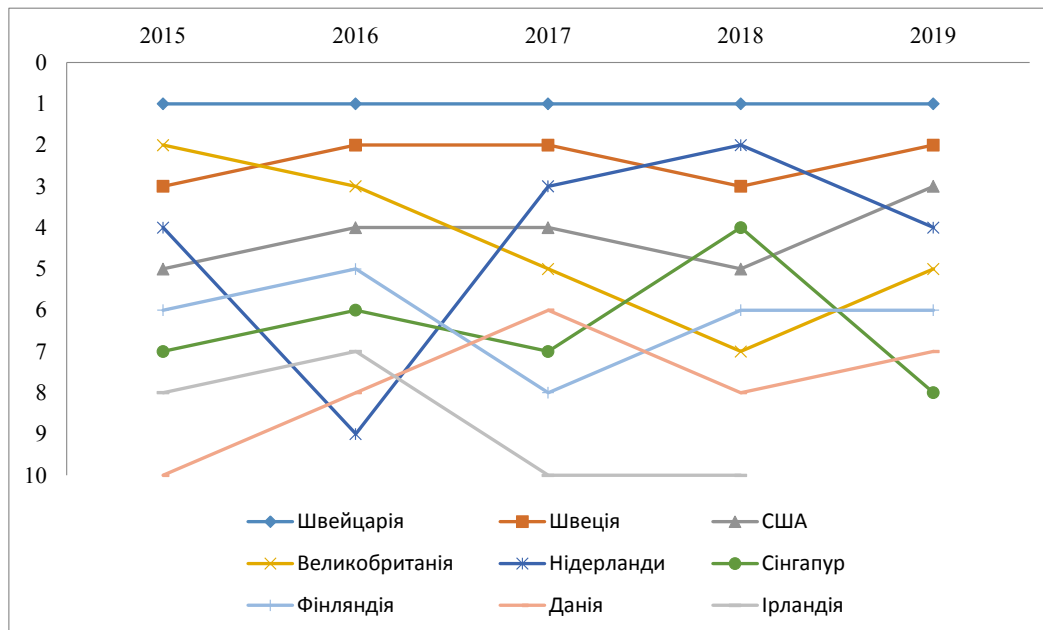

Рис. 1. Країни Топ-10 глобального індексу інноваційного розвитку [7]

симальне значення індексу – 100. За останні 5 років незмінним лідером за індексом інноваційного розвитку є Швейцарія, але значення індексу інновацій у країні за 2019 рік – лише 67,24.

Впродовж аналізованого періоду топ-10 країн за індексом були незмінними: змінювалися місця в рейтингу, але перелік країн залишався практично незмінним, це завжди Швеція, США та Фінляндія. У 2019 році до десятки потрапили також Німеччина та Ізраїль (9 та 10 місце відповідно) із показниками 58,19 та 57,43. Різниця між Швецією та Ізраїлем складає майже 10 балів. Це значний розрив за параметрами оцінки даного індексу.

Паралельно, інноваційний ринок розглядають як один із чинників, який сприяє поширенню процесу глобалізації. Науковець Аксель Дрехер із швейцарського інституту економіки КОФ у 2002 році опублікував перші результати про ступінь глобалізації 122 країн світу, які почали трактувати як індекс глобалізації. Індекс глобалізації КОФ вимірює економічні, соціальні та політичні аспекти глобалізації. Дослідження тривають на постійній основі, але результати публікуються з періодичністю раз у кілька років – останні були в 2017 році. Перша десятка країн за індексом глобалізації представлені у таблиці 1.

Якщо порівняти топ-країн за індексом інноваційного розвитку та індексом глобалізації, то до першої десятки входять ті ж країни: зокрема лідером обох рейтингів є Швейцарія, а найвищі місця займають Швеція, Велика Британія, Нідерланди, Фінляндія, Данія, Німеччина. На основі дані рис. 1 та табл. 1 можна

зробити висновок, що стан інноваційного розвитку країни сприяє розвитку глобалізаційних процесів. Це є підтвердженням того, що зосередження інноваційних ресурсів сконцентровано лише в окремих країнах світу, які входять до першої двадцятки представлених вище рейтингів. Ці країни розширюють та концентрують свій вплив на світові економічні процеси та інноваційний розвиток, а також, частково, і на політичну ситуацію. Це негативний чинник глобалізації, який не зміцнює взаємозв'язки між країнами, а збільшує розрив між ними за різними аспектами розвитку.

Досвід країн-лідерів показує, що найвагомішим чинником розвитку науково-технічного прогресу є конкуренція на міжнародному ринку інновацій, де суб'єктами виступають національні інноваційні системи (НІС). Функціонування національної інноваційної системи передбачає безпосередню взаємодію всіх державотворчих елементів. Загалом така система складається з науково-виробничих та інфраструктурно-забезпечувальних суб'єктів, які належать до різних сфер функціонування: державної та приватної.

Робота НІС формує єдине бачення напрямку розвитку інновацій, визначає пріоритетні галузі та знаходить можливості для їх застосування та просування [4]. Комплексний підхід до розвитку інновацій дозволяє зосередити увагу на глобальних трендах.

Швейцарія створила найпотужнішу на сьогодні національну інноваційну систему, що вже майже десять років забезпечує їй перші місця у рейтингах із розвитку

Таблиця 1. Топ-10 країн за індексом глобалізації за 2017 рік [8]

Місце в рейтингу	Назва країни	Значення індексу	Місце в рейтингу	Назва країни	Значення індексу
1	Швейцарія	91,19	6	Австрія	88,85
2	Нідерланди	90,71	7	Німеччина	88,60
3	Бельгія	90,59	8	Данія	88,26
4	Швеція	89,93	9	Фінляндія	87,70
5	Велика Британія	89,84	10	Франція	87,25

ринку інновацій. Винахідники країни щороку отримують близько 1000 патентів, які обов'язково перевіряються на дієвість і займаються науковими пошуками у сфері ядерних досліджень, машинобудуванні, хімічних технологій та ін.. Умови, які створені державою для функціонування НІС: правовий та захист інтелектуальної власності, інфраструктура, вільний ринок, прогресивне податкове законодавство, які працюють для просування та підтримки наукової діяльності. Інвестиції у функціонування системи практично рівномірно розділяються між прикладними, базовими та експериментальними дослідженнями.

Національна інноваційна система Великобританії сфокусована на трьох університетах світового рівня і окремих інноваційних центрах, які поділяють на дві категорії: перша – розробляє та просуває передові технології для потреб бізнесу, друга – фокусується на конкретному секторі економіки, це, зокрема, біологічні розробки та астрофізика.

Країни Європи, які займають передові позиції у розвитку інновацій сформували поняття кластерної політики. Кластери у галузях нової економіки вважаються ключовим драйвером розвитку інновацій, що збільшує їх конкурентоздатність. Концентрація гравців та зусиль навколо однієї спеціалізації демонструє нові ефекти.

Створення сприятливих умов функціонування НІСів у міжнародній практиці показує, що це реально та ефективно. Системний підхід виступає основою для формування нової глобальної економіки, яка передбачає розбудову взаємовідносин між учасниками, інтеграційні процеси та поширення нових технологій і знань.

Процес глобалізації призвів до того, що місце та роль держави в світі залежить від її можливостей виробляти, споживати та використовувати нові знання та технології. Головним ресурсом сучасного процесу глобалізації є людський капітал, який продукує нові ідеї та технології, що дозволяють підвищувати рівень розвитку інновацій та підсилювати конкуренцію.

Україна має потенціал розвивати власний конкурентний ринок інновацій та підвищувати рівень економічного розвитку. Загалом, після здобуття незалежності в економіці нашої країни відсутні чіткі пріоритетні галузі для розвитку економіки. Занепад та малі темпи зростання характерні для хімічної, авіаційної, космічної промисловості. Розробка та впровадження інновацій можуть сформувати нові перспективні галузі, якими зараз є охо-

рона навколишнього середовища, IT-інфраструктура та цифрові технології. Інновації здатні сформувати стійкі глобальні зв'язки для створення конкурентних відносин.

Через несприятливі політичні, економічні та географічні виклики Україна переживає період трансформації. Впродовж останніх 5 років країна залишається в центрі уваги, що в свою чергу, позначилося на показниках світових рейтингів, де Україна прогресує. Зміни в цінностях та свідомості суспільства призвело до нового, перспективного вектору розвитку. Зокрема, за період з 2015 по 2019 рік спостерігається позитивна динаміка глобалізаційного та інноваційного розвитку (рис. 2):

Всупереч політичній ситуації, стану неоголошеної війни, анексованих територій, Україні все ж поступово вдається закріплювати стабільні позиції у міжнародних рейтингах. Окрім індексів глобалізації та інноваційного розвитку, у кінці жовтня 2019 року Світовим банком було опубліковано рейтинг легкості ведення бізнесу, де Україна піднялася одразу на 7 позицій, посівши 64-те місце із 190 країн. У 2012 році в аналогічному рейтингу ми займали 112-ту позицію.

На даному етапі в Україні уже формуються умови для створення та функціонування конкурентної національної інноваційної системи. Помітні зміни відбуваються як у державному, так і приватному секторі. Продовжують з'являтися нові агенти економічної діяльності (кластери, індустріальні та технопарки), діяльність яких базується на принципах нової економіки. Створено Національний офіс інтелектуальної власності, Центр підтримки технологій та інновацій, Державну інноваційно-фінансову кредитну установу – державні структури, які покликані підтримувати інноваційні ідеї.

Для приватного сектору зараз є характерним об'єднуватися у кластерні групи для ефекту синергії. В різних регіонах України є діючі кластери, як галузеві (IT-кластери Києва, Івано-Франківська, Одеси, Дніпра, Луцька, туристичний кластер Білої Церкви, "Radar Tech"), так і регіональні (інноваційно-технологічний кластер Буковини, мережевий кластер високих технологій, діючі кластери Харкова) [2]. Все більше виникає об'єднань у галузі відновлюваної енергетики (Харківський енергетичний кластер, Прикарпатський енергетичний кластер). Кластери створюють основу регіональної економіки, але впливають на інноваційну та промислову політику держави.

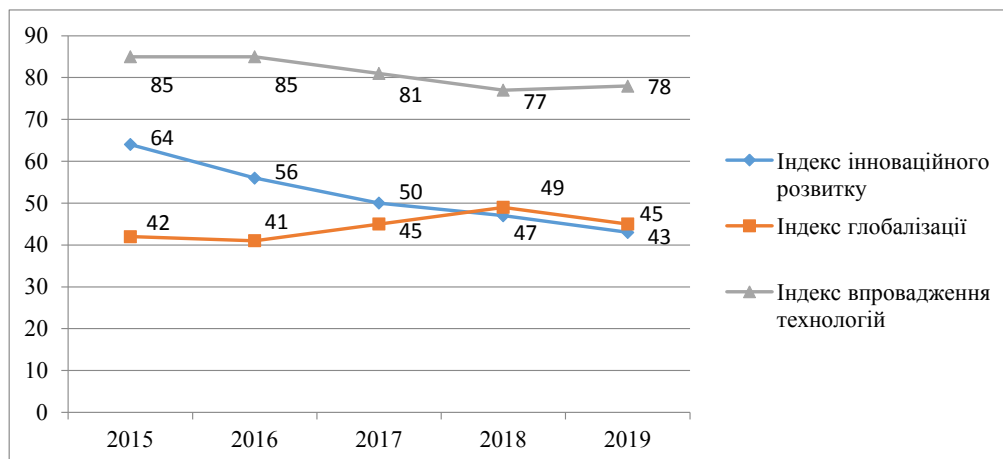

Рис. 2. Динаміка інноваційного розвитку України [5; 7; 8]

Також за останні 5 років в Україні почали утворюватися еко-системи розвитку та підтримки креативного підприємництва при державних навчальних закладах. Набув нової активності напрямок створення технологічних парків, акселераторів та інкубаторів для розвитку національної інноваційної системи.

За висновками Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації трендовими напрямками розвитку ринку інновацій України на 2020 рік є енергетика, транспорт, військова сфера, агропромисловий комплекс, медицина, екологія та охорона навколишнього середовища [5]. В енергетиці інноваційними напрямками є технології поновлювальних джерел енергії. На ринку транспортних технологій інноваційними напрямками досліджень є робототехніка, системи штучного інтелекту та Інтернет речей. Також сюди відносять технології GPS, VR, AR, Smart, які вже стали частиною нашої життєдіяльності. Щодо озброєння, то дослідження проводять в галузі безпілотників, роботизації, біотехнологічної зброї. У агропромисловому комплексі на часі цінують інновації, пов'язані із генетичною модифікацією, нанобіотехнологіями та вертикальним землеробством. Медична сфера задає попит на інноваційні розробки баз даних, портативних індивідуальних медичних пристроїв та роботизації. Екологія та охорона навколишнього середовища виступає одним із

найбільш перспективних інноваційних напрямків не лише в Україні, а й в контексті глобалізації. Напрямки розробок стосуються технологій очищення води, поводження із відходами та очищення повітря.

Ключовими технологіями для розвитку інновацій в Україні є штучний інтелект, «розумні» додатки, інтернет-речі, доповнена і віртуальна реальність, тобто українські розробки спрямовані на глобальні тренди, що дозволяє конкурувати їй на світовому ринку.

Висновки. Зниження обсягів державного фінансування в освіту, науку та інновації, з однієї сторони, та зниження якості людського капіталу з іншої. Україні не вистачає ефективної національної інноваційної системи, більшість суб'єктів інноваційного ринку працюють виключно у власних інтересах, конкуруючи між собою в середині країни, що стримує широке впровадження технологій. Не вистачає функціональних об'єднань для ефективного дослідження інновацій. Законодавча база переходу до інноваційної економіки загалом сформована. Проте стан інноваційної інфраструктури досі лишається на низькому рівні. Причиною цього є безсистемність та відсутність належної державної підтримки вітчизняних підприємств, а також планів кластерного розвитку. Саме тому інноваційна інфраструктура не спроможна забезпечувати якісні послуги щодо комерціалізації інновацій винахідникам, промисловим підприємствам чи державі.

1. Данилович-Кропивницька М.Л. Формування мережевої культури в інституційному середовищі взаємодії підприємницьких структур. *Економіка та суспільство*. Мукачівський державний університет. 2018. № 15. С. 278–284.

2. Данилович-Кропивницька М.Л. Формування бізнес-середовища на основі мережевої взаємодії. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. Випуск 1(44). 2018. С. 114–117.

3. Князевич А.О. Ринок інновацій у складі інноваційної інфраструктури країни. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 3. С. 129–139.

4. Олєфір А.О. До проблеми формування національної інноваційної системи. *Форум права*. 2016. № 1. С. 207–217. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 21.12.2019).

5. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. Київ: УкрІНТЕІ, 2019. 80 с.

6. Степаненко С.В. Сучасні технології на ринку інновацій. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 2(54). С. 1–8.

7. Global Innovation Index 2015-2019. URL: <https://www.globalinnovationindex.org> (дата звернення: 15.11.2019).

8. KOF Globalisation Index 2017. URL: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html> (дата звернення: 18.11.2019).

1. Danylovysh-Kropyvnytska M.L. (2018) Formuvannya merezhevoyi kultury v instytutsijnomu seredovyshhi vzayemodiyi pidpryyemnychkyx struktur [Formation of network culture in the institutional environment of interaction of enterprise structures]. *Economy and Society*, vol. 15, pp. 278–284.

2. Danylovysh-Kropyvnytska M.L. (2018) Formuvannya biznes-seredovyshha na osnovi merezhevoyi vzayemodiyi [Fostering a business environment based on network interactions]. *Business Navigator*, vol. 1–1, no. 44, pp. 114–117.

3. Knyazevich A.A. (2015) Rynok innovacij u skladi innovacijnoyi infrastruktury krayiny [Market of innovations in composition of the innovative infrastructure of country]. *Marketing and Management of Innovations*, vol. 3, pp. 129–139.

4. Olefir A.O. (2016) Do problemy formuvannya nacionalnoyi innovacijnoyi systemy [The Problem of Formation National Innovation System]. *Forum prava*, vol. 1, pp. 207–217.

5. Pysarenko, T.V. and Kvasha, T.K. (2018) Stan innovatsijnoi diial'nosti ta diial'nosti u sferi transferu tekhnologij v Ukraini u 2018 rotsi [State of innovation and technology transfer activities in Ukraine in 2017]. Kyiv: UkrINTEI.

6. Stepanenko S.V. (2018) Suchasni texnologiyi na rynku innovacij [Modern technologies in the market of innovation]. *Pressing problems of public administration*, vol. 2, no. 54, pp. 1–8.

7. The Global Innovation Index (2019, 2018, 2017, 2016, 2015), Available at: <https://www.globalinnovationindex.org/gii> (accessed 15 Nov 2019).

8. KOF Globalisation Index 2017. Available at: <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html> (accessed 18 Nov 2019).

E-mail: mdanylovysh@gmail.com

E-mail: yanalevytska5@gmail.com

УДК 330.131.7:658.11

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.41>

Жигалкевич Ж.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

РИЗИКИ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ В МАШИНОБУДІВНИХ КВАЗІСТРУКТУРАХ

Статтю присвячено вивченню та поглибленню методологічних положень щодо проблеми ризиків інноваційних проектів у машинобудівних квазіінтеграційних структурах. Виявлено необхідність розвитку машинобудування та подані визначення економічного ризику. Визначено ризик інновацій і запропоновано вирішення проблем інноваційних проектів машинобудування через створення квазіінтеграційних структур. Подано визначення машинобудівних квазіінтеграційних структур і визначено характерні ознаки квазіструктур, надано характеристику машинобудівних квазіінтеграційних структур. Пояснено набір підприємств кожного структурного осередку: базового, суміжного, допоміжного, обслуговуючого. Здійснено аналіз можливих ризиків інноваційних проектів, виявлено можливості нівелювання ризиків інноваційних проектів в межах квазіінтеграційних структур. Експертним методом встановлено інноваційну орієнтованість машинобудівних квазіструктур.

Ключові слова: ризик, інновації, інноваційний проект, квазіінтеграційна структура, машинобудування.

**РИСКИ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ
В МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ КВАЗИСТРУКТУРАХ**

Жигалкевич Ж.М.

Статья посвящена изучению и углублению методологических основ относительно проблемы рисков инновационных проектов в машиностроительных квазиинтеграционных структурах. Выявлена необходимость развития машиностроения и даны определения экономического риска. Определен риск инноваций. Предложено решение проблем инновационных проектов машиностроения путем создания квазиинтеграционных структур. Дано определение машиностроительных квазиинтеграционных структур. Определены характерные признаки квазиструктуры, охарактеризованы машиностроительные квазиинтеграционные структуры. Пояснен набор предприятий каждого структурного отделения: базового, смежного вспомогательного, обслуживающего. Осуществлен анализ возможных рисков инновационных проектов, выявлены возможности нивелирования рисков инновационных проектов в рамках квазиинтеграционных структур. Экспертным методом установлена инновационная ориентированность машиностроительных квазиструктур.

Ключевые слова: риск, инновации, инновационный проект, квазиинтеграционная структура, машиностроение.

**RISKS OF INNOVATIVE PROJECTS
IN MECHANICAL ENGINEERING QUASI-STRUCTURES**

Zhygalkevych Zhanna

The article is devoted to the study and deepening of methodological provisions on the problem of risks of innovative projects in quasi-integration structures of machine engineering. Stated that mechanical engineering is the main source of continuous innovative initiatives of developed countries in the world. But the downside is the decline in the share of engineering products in Ukraine. The necessity of the engineering development on the basis of innovations have been revealed. It is also established that all innovations are accompanied by risks. The economic risk definitions are systematized in a table. The analysis of the literature on innovation risks. Established, that all risks of innovative projects are related with uncertainty of the conditions and possible deviations of the obtained results from the expected ones. Offered the solution of problems of innovative engineering projects through creation of quasi-integration structures. Formulated the definition of machine building quasi-integration structures as integration of machine-building enterprise with cooperating enterprises. Identified the features of quasi-structures, which are: innovative orientation reduced cost of information/transaction costs; increased market opportunities; infrastructure security; accelerated information circulation; reduced risks. Given the characteristic of machine-building quasi-integration structures. Explained a set of enterprises of each structural unit: basic, related, subsidiary, servicing. The analysis of possible risks of innovative projects, that included: organizational (low qualification of project developers, delay in execution of project implementation stages; scientific and technical (wear of technological equipment, lack of capacity reserve, lack of typical and design solutions of similar architecture); financial and economic (marketing, inflation, interest, tax, operational and project financing risks). Revealed possibilities of offsetting the risks of innovative projects within the quasi-integration structures. Established the innovative orientation of engineering quasi-structures by the expert method.

Keywords: risk, innovation, innovation project, quasi-integration structure, mechanical engineering

Постановка проблеми. Машинобудування є основним джерелом постійних інноваційних ініціатив розвинутих країн світу. Адже ця промисловість є найважливішою складовою економічної системи, без розвитку якої неможливі технічний і технологічний прогрес. Жодний сектор економіки не може обійтися без продукції машинобудування. Йому належить ключова роль у поширенні передових машин, устаткування та виробничих процесів в інших галузях економіки. Але вітчизняне машинобудування переживає не кращі часи. Негативним фактором є зменшення частки його продукції в загальному обсязі промислової продукції з 30,5% у 1990 р. до 6,4% у 2017 р.

Вирішення проблеми розвитку машинобудування України вбачається через створення квазіінтеграційних структур взаємодіючих підприємств. Визнаними формами зазначених структур є бізнес-групи, що діють як стратегічні альянси, Network об'єднання, кластери, віртуальні організації. А однією з найголовніших характерних ознак є інноваційна орієнтованість.

Розвиток машинобудівних квазіінтеграційних структур можливий на основі впровадження інноваційних проектів. Але будь-який інноваційний проект супроводжується численними ризиками. Тому актуальною проблемою є ідентифікація ризиків інноваційних проектів та запобігання їх впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему ризиків та управління ними визначено багатьма науковцями та практиками. Історія дослідження ризиків почалася ще з XVIII ст. та актуальна сьогодні. Серед фундаментальних робіт дослідників ризиків праці: А. Сміта, А. Маршалла Ф. Найта, Дж. Неймана. Управління ризиками також займаються: Балабанова І.Т., Вітлінський В.В., Гранатуров В.М., Ілляшенко С.М. та ін. Багато робіт з оцінювання ризиків, наприклад: Іванова Ю.Б., Солнцева С.О., МакДональда М. тощо. Разом з тим, потребують детальнішого вивчення ризики інноваційних проектів у машинобудівних квазіструктурах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз ризиків інноваційних проектів та розробка рекомендацій щодо їх зниження у межах машинобудівних квазіінтеграційних структур.

Виклад основного матеріалу. Загалом, під ризиком розуміється ймовірність настання несприятливої події. Щодо ризику з економічної точки зору, то це недоотримання бажаних цінностей.

В табл. 1 наведено різні підходи до поняття економічного ризику.

Стосовно ж ризику інновацій, то тут все складніше. У роботі [6] зазначено, що, з одного боку, компаніям потрібні інновації, щоб витримати конкуренцію на ринку, але, з іншого боку, одним з найбільш важливих

аспектів інновацій є ризик. Якщо компанії не враховують ризики, проект зазнає невдачі, а якщо вони застосують багато систем управління ризиками, ці методи можуть придушити інновації.

О. Лабурцева також зазначає, що мінімізація ризику інноваційної діяльності рівнозначна відмові від інновацій [7, с. 22].

Такі висновки науковців пов'язані з високим ступенем ризику при впровадженні інноваційних продуктів. Адже неможливо передбачити реакцію споживачів та ринку на нові продукти. Важко прогнозувати об'єми випуску та прибутки від реалізації інноваційних продуктів. Тим більше, коли мова йде про продукцію машинобудування. Тобто, ризики інноваційних проектів пов'язані з невизначеністю умов і можливими відхиленнями отриманих результатів від очікуваних. Тому пропонуємо створювати квазіінтеграційні структури з метою зниження ризиків впровадження інновацій.

Що таке квазіінтеграційні структури? Квазіінтеграційні структури – це добровільні просторові партнерські сполучення взаємодіючих виробництв та наукових установ на засадах комплексного використання наявних ресурсів, спрямованих на досягнення найбільшої господарської ефективності та посилення ринкових позицій, особливістю якого є відсутність контролю над власністю активів [8].

Що таке машинобудівні квазіінтеграційні структури? Машинобудівні квазіструктури – це інтеграція машинобудівного (базового) підприємства з взаємодіючими (суміжними, допоміжними та обслуговуючими) підприємствами.

Характерними ознаками квазіструктур є: інноваційна направленість; зменшена вартість інформаційних/транзакційних витрат; збільшені ринкові можливості; інфраструктурна забезпеченість; прискорений інформаційний обіг; знижені ризики.

За рахунок чого зменшуються ризики в квазіінтеграційних структурах? Як вже було зазначено вище, створення машинобудівних квазіструктур зорієнтовано на формування осередків з однорідних елементів (підприємств) по типу: базові, допоміжні, додаткові, обслуговуючі [9].

Базовий осередок створюють підприємства машинобудування першого порядку, управлінські, консалтингові, інформаційні, маркетингові компанії та аналітичні центри.

До суміжного осередку пропонуємо віднести поставальників сировини та необхідних ресурсів, деталей та комплектуючих щодо виробництва кінцевої продукції (це можуть бути: металургійні підприємства; сталеварні, деревообробні, скляні заводи; виробництва деталей та комплектуючих; зварювальне, ливарне, хімічне виробництва; електроенергетичні компанії; переробне виробництво).

Допоміжний осередок складають: інноваційно-технологічні структури (науково-дослідні й проектні інститути,

Таблиця 1. Визначення поняття «економічний ризик»

Визначення ризику	
Ризик – це	ймовірність втрати цінностей (фінансових, політичних, соціальних ресурсів) у результаті діяльності, якщо обставини і умови здійснення діяльності будуть змінюватися у напрямі, що відрізняється від запланованого [1, с. 30]
	потенційна можливість втрати, яку можна кількісно виміряти, і характеризується невизначеністю, що пов'язана з можливістю виникнення несприятливих подій і наслідків [2, с. 9]
	невизначеність фінансових результатів у майбутньому [3]
	можливість того, що може виникнути така ситуація, при якій інвестор частково або повністю втратить власні фінансові ресурси [4]
	ймовірність того, що події, які були спрогнозовані, не зможуть відбутися, у результаті чого реальні грошові потоки будуть менші, ніж очікувалось [5]

Джерело: складено автором

Рис. 1. Класифікація інвестиційних проектних ризиків, що є характерними щодо інноваційних проектів [10, с. 76]

конструкторські бюро, технопарки, наукові парки, інноваційні установи); структури підготовки кадрів (університети, інститути, коледжі та професійно-технічні училища); екологічні структури; структури інфраструктурного забезпечення (це підприємства, що не беруть участі у виробничому процесі, але надають свої потужності, наприклад, основні виробничі та невиробничі фонди).

Останній осередок – обслуговуючий. До його складу включено підприємства торгівлі, логістики, сервісного обслуговування (виробництв та споживачів) та фінансового обслуговування.

Отже, можна припустити, що в межах машинобудівних квазіструктур ризик інноваційних проектів буде роз-

поділений між учасниками, що значно зменшить його сумарну величину. Спробуємо це пояснити на основі аналізу виявлених інвестиційних ризиків інноваційних проектів Мамій О.О. та Байрутян М.А. (рис. 1).

Автори пояснюють вплив кожного фактора. Вплив першої групи ризиків полягає в збільшенні термінів реалізації проекту і в зниженні рівня якості розробки. Друга група ризиків може викликати збільшення собівартості продукції, початкових інвестиційних витрат і зниження конкурентоспроможності продукції. Ризики третьої групи можуть виникнути через: нестійкість попиту, неплатоспроможність споживачів, поява на ринку альтернативного продукту, збільшення ціни пози-

Таблиця 2. Аргументи можливостей зниження ризиків інноваційних проектів

Вид ризику	Можливість нівелювання в межах квазіструктури
<i>Організаційна група ризиків</i>	
Низька кваліфікація розробників проекту	Високий професіоналізм спеціалізованих науково-технологічних установ
Затримка виконання етапів реалізації проекту	Повне інфраструктурне забезпечення
<i>Науково-технічна група ризиків</i>	
Зношуваність технологічного обладнання	Присутність допоміжних підприємств, що не беруть участі у виробничому процесі, але надають свої потужності, наприклад, основні виробничі та невиробничі фонди
Відсутність резерву потужностей	Присутність допоміжних підприємств, що не беруть участі у виробничому процесі, але надають свої потужності, наприклад, основні виробничі та невиробничі фонди
Відсутність типових і проектних рішень подібної архітектури	Досвід управлінських та проектних компаній
<i>Фінансово-економічна група ризиків</i>	
Маркетинговий ризик	Досвід маркетингових та аналітичних компаній
Ризик фінансування проекту	Присутність фінансових структур, що спеціалізуються на інвестуванні інноваційних проектів
Інфляційний ризик	Вирішення за рахунок ефекту масштабу
Процентний ризик	Присутність фінансових структур, що можуть надати кредити на пільгових умовах
Податковий ризик	Вирішення за рахунок ефекту масштабу
Операційний ризик	Вирішення за рахунок ефекту масштабу

Джерело: складено автором

кового капіталу, недосконалістю податкового законодавства в сфері інноваційної діяльності, збільшення частки постійних витрат у сукупних витратах [10, с. 76].

Зазначені ризики виконання інноваційних проектів у межах квазіінтеграційних структур можна знизити. Аргументи наведено в табл. 2.

Таким чином, значною мірою, зниження ризику може бути досягнуто за рахунок більш чіткого розподілу функцій і відповідальності учасників квазіструктури, що задіяні в реалізації інноваційного проекту.

Цікавим фактором є результати проведеного дослідження стосовно відношення до інновацій. Було обрано дві групи експертів. Першу групу складали експерти машинобудівної квазіструктури, другу – зовнішні експерти, що є фахівцями машинобудівного ринку. Результати засвідчили про впевненість учасників квазіструктур у впровадженні інноваційних проектів. Зовнішні ж експерти віддали свої переваги випуску існуючих товарів. Оскільки квазіінтеграційні структури характеризуються як самоналагоджувальні, самонавчальні, саморганізаційні та саморозвива-

ючися економічні системи [9], то це може свідчити, що одним із стимулів до налагодження стійких економічних зв'язків в квазіструктурі є інноваційна орієнтованість її учасників. А також бажання захистити і зміцнити свої ринкові позиції в стратегічній перспективі.

Висновки з проведеного дослідження. Тема ризиків є доволі складною, особливо це стосується ризиків інноваційних проектів. У дослідженні запропоновано вирішення проблеми зниження ризиків інноваційних проектів на машинобудівних підприємствах через створення квазіінтеграційних структур на основі підприємств машинобудування. Звісно, що в управлінні ризиками інноваційних проектів велике значення має ідентифікація всіх можливих ризиків та методика оцінювання їх впливу. Нині існує багато методик, серед таких: якісні, кількісні, аналіз чутливості проекту, імітаційне моделювання, аналіз сценаріїв, аналіз ланцюжка «витрати–обсяг–прибуток» тощо. Але проблема оцінювання ризиків інноваційних проектів в машинобудівних підприємствах стане темою наступних досліджень.

1. Панфилова Э.А. Понятие риска: многообразие подходов и определений. Теория и практика общественного развития. 2010. № 4. С. 30–34.

2. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения. Москва : Дело и Сервис, 2010. 208 с.

3. RiskMetrics, J.P.Morgan/Reuters. RiskMetrics – Technical Document. URL: <http://www.jpmorgan.com/RiskManagement/RiskMetrics/RiskMetrics.html> (дата звернення: 29.12.2019).

4. Благодатских В.В. Оценка рисков на вторичном рынке ценных бумаг. URL: http://www.mirkin.ru/_docs/dissert078.pdf (дата звернення: 29.12.2019).

5. Теплова Т.В. Финансовый менеджмент: управление капиталом и инвестициями. Учебник для вузов. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 495 с.

6. Vargas-Hernández J. G., Noruzi M. R., Sariolghalam N. (2010) Risk or innovation, which one is far more preferable in innovation projects? *International Journal of Marketing Studies*, 2(1), pp. 233–244.

7. Лабурицева О.І. Управління маркетинговими ризиками інновацій. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2012. № 4. С. 15–22.

8. Солнцев С.О., Жигалкевич Ж.М. Квазіінтеграція взаємодіючих підприємств: теоретичний аспект. Глобальні та національні проблеми економіки. URL: <http://global-national.in.ua/archive/12-2016/71.pdf> (дата звернення: 02.01.2020).

9. Солнцев С.О., Жигалкевич Ж.М. Створення та розвиток квазіінтеграційних структур на основі машинобудівних підприємств. Бізнес-навігатор. 2019. Випуск 3(52). С. 128–132.

10. Мамий Е.А., Байбуртян М.А. Методические подходы к анализу рисков инновационных проектов. Финансы и кредит. 2011. № 15(447). С. 75–80.

1. Panfilova E.A. (2010) Ponyatiye riska: mnogoobraziye podkhodov i opredeleniy [The concept of risk: a variety of approaches and definitions]. *Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya*, no. 4, pp. 30–34.

2. Granaturov V.M. (2010) Ekonomicheskiy risk: sushchnost', metody izmereniya, puti snizheniya [Economic risk: nature, methods of measurement, ways to reduce]. Moscow: Delo i Servis. (in Russian)

3. RiskMetrics, J.P. Morgan/Reuters. RiskMetrics. Risk Metrics – Technical Document. Retrieved from: <http://www.jpmorgan.com/RiskManagement/RiskMetrics/RiskMetrics.html> (accessed 29 December 2019).

4. Blagodatskikh V.V. Otsenka riskov na vtorichnom rynke tsennyykh bumag [Risks assessment in the secondary securities market]. Retrieved from: http://www.mirkin.ru/_docs/dissert078.pdf (accessed 29 December 2019).

5. Teplova T.V. (2000) Finansovyy menedzhment: upravleniye kapitalom i investitsiyami. Uchebnik dlya vuzov [Financial management: money and investment management. Textbook for universities]. Moscow: GU VSHE. (in Russian)

6. Vargas-Hernández J.G., Noruzi M.R., Sariolghalam N. (2010) Risk or innovation, which one is far more preferable in innovation projects? *International Journal of Marketing Studies*, vol. 2, no. 1, pp. 233–244.

7. Laburtseva O.I. (2012) Upravlinnia marketynhovymy ryzykamy innovatsii. [Management of innovations marketing risks]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 4, pp. 15–22.

8. Solntsev S., Zhygalkevych Zh. Kvaziintehratsiya vzyemodiyuchykh pidpryyemstv: teoretychnyy aspekt [Quasi-integration of cooperating enterprises: theoretical aspects]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/12-2016/71.pdf> (accessed 2 January 2020).

9. Solntsev S., Zhygalkevych Zh. (2019) Stvorenniya ta rozvytok kvaziintehratsiynykh struktur na osnovi mashynobudivnykh pidpryyemstv [Creation and development of quasi-integration structures on the basis of machine-building enterprises]. *Biznes-navihator*, vol. 3, no. 52, pp. 128–132.

10. Mamiy E.A., Bayburtyan M.A. (2011) Metodicheskiye podkhody k analizu riskov innovatsionnykh proyektov [Methodological approaches to risk analysis of innovative projects]. *Finansy i kredit*, vol. 15, no. 447, pp. 75–80.

УДК 336.71(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.42>

Жигало І.І.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту організацій,
Національний університет «Львівська політехніка»

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВСЬКИХ ГРУП В УКРАЇНІ

У статті за допомогою структурного аналізу на основі офіційних статистичних даних визначено частку присутності банків іноземних банківських груп у структурі банківської системи України та проаналізовано динаміку кількості банківських установ в Україні за період 2008-2020 рр. Розраховано частку групи банків у структурі власності чистих активів банківської системи України та частку іноземного капіталу у статутному капіталі банків України. Визначено частку банків іноземних банківських груп у структурі банківського сектору України та рівень їхньої присутності у рейтингах банків станом на 01.11.2019 р. за такими показниками фінансової діяльності, як: чисті активи, зобов'язання, власний капітал, доходи від операцій з юридичними та фізичними особами, витрати від операцій з юридичними та фізичними особами, прибуток після оподаткування. Також проаналізовано позиції банків іноземних банківських груп у рейтингах банків України за даними інформаційних Інтернет-порталів і виокремлено негативні наслідки присутності іноземного капіталу та його позитивний вплив на банківську систему України.

Ключові слова: структурний аналіз, банки з державною часткою, банки іноземних банківських груп, банки з приватним капіталом, рейтинг банків, статутний капітал, банківська система України.

СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ БАНКОВ ИНОСТРАННЫХ БАНКОВСКИХ ГРУПП В УКРАИНЕ

Жыгало І.І.

В статье с помощью структурного анализа на основе официальных статистических данных определено долю присутствия банков иностранных банковских групп в структуре банковской системы Украины и проанализировано динамику количества банковских учреждений в Украине за период 2008-2020 гг. Рассчитано долю группы банков в структуре собственности чистых активов банковской системы Украины и долю иностранного капитала в уставном капитале банков Украины. Определено долю банков иностранных банковских групп в структуре банковского сектора Украины и уровень их присутствия в рейтингах банков по состоянию на 01.11.2019 г. по таким показателям финансовой деятельности: чистые активы, обязательства, собственный капитал, доходы от операций с юридическими и физическими лицами, расходы от операций с юридическими и физическими лицами, прибыль после налогообложения. Также проанализировано позиции банков иностранных банковских групп в рейтингах банков Украины по данным информационных Интернет-порталов, а также выделены негативные последствия присутствия иностранного капитала и его положительное влияние на банковскую систему Украины.

Ключевые слова: структурный анализ, банки с государственной долей, банки иностранных банковских групп, банки с частным капиталом, рейтинг банков, уставный капитал, банковская система Украины.

STRUCTURAL ANALYSIS OF THE FUNCTIONING OF THE BANKS OF FOREIGN BANKING GROUPS IN UKRAINE

Zhygalo Ivan

The article highlights the important role of banks of foreign banking groups, which they play in the global financial system. Using the structural analysis, the share of presence of banks of foreign banking groups in the structure of the Ukrainian banking system is determined on the basis of official statistics. The presence and activity of banks of foreign banking groups are investigated and their influence on the banking system of Ukraine is determined. The dynamics of the number of banks in Ukraine for the period 2008-2020 is analysed. The presence of almost half of all banks of foreign banks indicates their reliability and high financial resilience to the impact of certain threats, as well as the presence of greater confidence among the population in comparison with domestic banks. The article also calculates the share of a group of banks in the ownership structure of net assets of the Ukrainian banking system and the share of foreign capital in the authorized capital of banks in Ukraine. The share of banks of foreign banking groups in the structure of the Ukrainian banking sector and the level of their presence in the bank ratings as of 01.11.2019 were determined by such indicators of financial activity as: net assets, liabilities, equity, income from operations with entities and individuals, expenses from transactions with entities and individuals, profit after tax. It is revealed that a high proportion of banks of foreign banking groups demonstrate in the

structure of the Ukrainian banking sector in terms of financial activity – 30-35%, which is an unsatisfactory level in terms of ensuring financial and economic security of Ukraine. Also the positions of banks of foreign banking groups in the bank ratings of Ukraine according to information and analytical Internet portals were analysed. The role of the state-owned banks of Ukraine, which under effective management, are able to compete at a high level with the banks of foreign banking groups and serve to support the necessary level of financial and economic security of the country, is established. The negative effects of the presence of foreign capital and its positive impact on the Ukrainian banking system are highlighted.

Keywords: structural analysis, state-owned banks, banks of foreign banking groups, banks with private equity, bank rating, authorized capital, banking system of Ukraine.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси зумовлюють розширення меж співпраці країн та входження у єдині світові стандарти регулювання банківської сфери, підвищуючи таким чином стабільність, інвестиційну привабливість та економічне зростання. Проте, значна експансія іноземного капіталу може мати й негативний вплив на фінансово-економічну безпеку держави, що потребує постійного моніторингу на державному рівні структурних пропорцій присутності капіталу іноземних банківських груп та оцінювання їхнього впливу на розвиток національного банківського сектору. Враховуючи економічну та політичну нестабільність нашої держави, загрози з боку країн-сусідів, невизначеність у співпраці з країнами Європейського Союзу, внутрішні фінансові труднощі, а також двоякість впливу іноземного капіталу на фінансову стійкість банківської системи, питання проведення структурного аналізу функціонування банків іноземних банківських груп в Україні в аспекті їхнього впливу на фінансово-економічну безпеку країни набувають особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу іноземного капіталу на розвиток банківського сектору України знайшли своє вирішення у наукових дослідженнях багатьох українських учених. Зокрема, М.С. Татар, Ю.А. Нужнова, К.М. Рябус [1], П.П. Гаврилко, М.Ю. Лалакуліч, Л.М. Шелемон [2], З.К. Сороківська [3] проаналізували тенденції наявності іноземного капіталу в банківській сфері України й визначили його позитивний та негативний вплив на українську банківську систему. Вчені Н.Я. Юрків та І.М. Месечко [4] визначили специфіку регулювання процесів залучення іноземного капіталу у банківську систему України; проаналізували країни-інвестори та оцінили їхню

частку в банківських активах; виявили зовнішній вплив й роль держави у розвитку національного банківського сектору в контексті залучення іноземного капіталу. Науковець І.Я. Кулиняк [5] представив результати дослідження сучасного стану присутності іноземного капіталу у банківській системі України (зокрема з країн Європейського Союзу та Російської Федерації) та визначив роль банків з іноземним капіталом у забезпеченні сталого розвитку фінансового сектору України.

Більшість досліджень присвячені питанням аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку банківської системи України, вивченню проблем присутності банківського іноземного капіталу та його впливу на фінансово-економічну безпеку країни, проте мало дослідженими залишаються структурні аспекти присутності банків іноземних банківських груп у банківській системі України, що й потребує ґрунтовніших досліджень у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою статті є проведення структурного аналізу на основі офіційних статистичних даних результатів фінансової діяльності та функціонування банків іноземних банківських груп у банківській системі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк з іноземним капіталом – банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10 відсотків.

Станом на 1 січня 2020 р. ліцензію Національного банку України (НБУ) отримали 75 банківських установ (зокрема 35 банків з іноземним капіталом, з них 23 з 100% іноземним капіталом) (табл. 1).

Згідно статистичних даних (див. табл. 1), за період 2008-2020 рр. найбільші структурні зміни у банків-

Таблиця 1. Динаміка кількості банківських установ в Україні

Роки	Кількість діючих банків	Зміна	У т.ч. з іноземним капіталом	Зміна	З них з 100% іноземним капіталом	Зміна
2008	175	–	47	–	17	–
2009	184	+9	53	+6	17	0
2010	182	-2	51	-2	18	+1
2011	176	-6	55	+4	20	+2
2012	176	0	53	-2	22	+2
2013	176	0	53	0	22	0
2014	180	+4	49	-4	19	-3
2015	163	-17	51	+2	19	0
2016	117	-46	41	-10	17	-2
2017	96	-21	38	-3	17	0
2018	82	-14	38	0	18	+1
2019	77	-5	37	-1	23	+5
2020	75	-2	35	-2	23	0

Примітка: дані станом на 1 січня кожного року

Джерело: складено та розраховано автором за даними НБУ [6]

ському секторі спостерігаються на початку 2016 р. (протягом 2015 р. відбулось значне скорочення кількості діючих платоспроможних банків: їхня кількість зменшилась на 46 од., у тому числі на 10 банків з іноземним капіталом). Спостерігаємо пік росту кількості банківських установ за останнє десятиліття на початку 2014 р. – 180 банків (на початку 2009-2010 рр. також зареєстровано значну кількість банківських установ – 184 та 182 банки відповідно, але у наступні роки їхня кількість зменшилась не суттєво). Після 2014 р. бачимо значне скорочення чисельності банківських установ (протягом 2014-2019 рр. кількість банків скоротилась на 105 од.). Також, починаючи з 2015 р., зменшується кількість банків з іноземним капіталом, а кількість банків з 100% іноземним капіталом суттєвих змін не демонструє, а, як підтвердження зростання довіри населення до іноземних банків, їхня кількість збільшується до 23 банків у 2019 р.

Як бачимо, переломним для України та банківської системи став 2014 р., рік політичної, економічної та соціальної кризи. Основними загрозами для банківської системи стали зовнішня інтервенція з боку країни-сусіда та анексія Криму. Суспільні настрої викликали масові демонстрації та паніку, що спровокувало вилучення депозитів, зокрема фізичними особами. Такі обставини погіршили ситуацію України, яка і без того стала не надто інвестиційно привабливою, адже діяльність іноземних банків спрямована, зокрема, на споживче кредитування фізичних осіб. Іноземні банки були більш стійкими до внутрішніх шоків, а інвестиційна привабливість банківської системи України впала до критичного рівня [3, с. 168–169].

Скорочення кількості банківських установ вітчизняних власників свідчить також про неефективність роботи менеджменту і неспроможність протистояти фінансовим загрозам [7, с. 114].

З 10.10.2016 р. відповідно до рішення НБУ, банки розподіляються на окремі групи за такими критеріями:

- банки з державною часткою – банки, в яких держава прямо чи опосередковано володіє часткою понад 75% статутного капіталу банку;
- банки іноземних банківських груп – банки, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам;
- банки з приватним капіталом – банки, в яких серед кінцевих власників істотної участі є один чи

кілька приватних інвесторів, що прямо та/або опосередковано володіють не менше ніж 50% статутного капіталу банку.

У структурі власності активів банківської системи України частка банків іноземних банківських груп з 2011 р. зазнала зменшення і становила 26% станом на 01.01.2013 р., починаючи з 2013 р. демонструє позитивну тенденцію, збільшившись до 35% станом на 01.01.2017 р., проте, станом на березень 2019 р. їхня частка зменшилась до 29,9%. З 2013 р. помічаємо тенденцію зменшення частки банків з приватним українським капіталом на фоні збільшення частки банків з державною часткою, що пояснюється виведенням з ринку значної кількості приватних банків як наслідок фінансової кризи і покращення регулятивного механізму Національним банком України та переходом у 2016 р. системного ПАТ «Приватбанк» у стовідсоткову власність держави [5, с. 40] (рис. 1).

Як підтверджують дані НБУ [10] (див. рис. 2), частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків України знаходиться на високому рівні, перевищивши у 2016-2017 рр. порогове значення у 40%, створюючи таким чином небезпеку для банківського сектора, а станом на 1 січня 2017 р. досягла свого максимуму за десятирічний період – 48,9%. Проте, починаючи з 2018 р., частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків України знизилась, перейшовши в безпечний інтервал.

Високу частку банки іноземних банківських груп демонструють у структурі банківського сектору Укра-

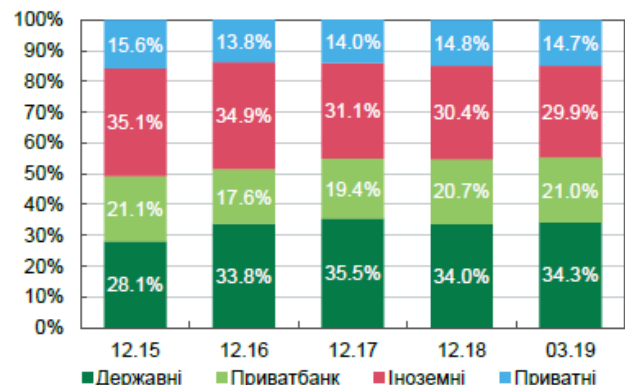
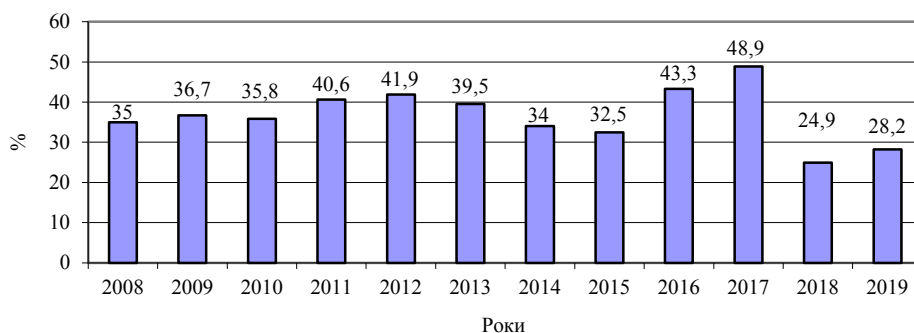

Рис. 1. Структура власності активів банківської системи України [6]

Примітка: дані станом на 1 січня кожного року

Рис. 2. Динаміка частки банків іноземних банківських груп у статутному капіталі банківського сектору України

Джерело: складено за даними НБУ [6]

Таблиця 2. Частка банків іноземних банківських груп у структурі банківського сектору України за показниками фінансової діяльності станом на 01.11.2019 р.

Група банків	Банки з державною часткою		Банки іноземних банківських груп		Банки з приватним капіталом	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Одиниці вимірювання						
Чисті активи	760718	54,4	426358	30,5	210304	15,1
Зобов'язання	677189	56,0	356127	29,5	175301	14,5
Власний капітал	83529	44,3	70231	37,2	35003	18,5
Доходи від операцій з юридичними особами	45380	50,0	30498	33,5	14943	16,5
Доходи від операцій з фізичними особами	17485	47,3	11983	32,4	7514	20,3
Витрати від операцій з юридичними особами	19572	58,3	8958	26,7	5026	15,0
Витрати від операцій з фізичними особами	17246	63,6	5021	18,5	4840	17,9
Прибуток після оподаткування	30439	58,5	16816	32,3	4736	9,2

Джерело: складено та розраховано автором за даними НБУ [6]

їни за показниками фінансової діяльності, результати розрахунку якої станом на 01.11.2019 р. подано у табл. 2. Як бачимо з даних табл. 2, частка банків іноземних банківських груп за показниками фінансової діяльності коливається в межах інтервалу 30-35%, що є незадовільним рівнем в умовах забезпечення фінансово-економічної безпеки України. Найнижча частка банків іноземних банківських груп у розмірі 18,5% припадає на витрати від операцій з фізичними особами, що свідчить про якісну налагоджену систему оптимізації витратної політики іноземних банків.

Варто також зазначити, що вагому роль присутності банків з іноземним капіталом в Україні демонструють рейтинги, в яких вони посідають перші позиції (табл. 3-5). Згідно рейтингів, найбільшу кількість позицій у топ-10 належить банкам іноземних банківських груп, зокрема таких, як: АТ «Райффайзен Банк Аваль» (Австрія), АТ «Альфа-Банк» (Люксембург), АТ «УкрСиббанк» (Франція), АТ «Креді Агріколь Банк» (Франція), АТ «ОТП Банк» (Угорщина), АТ «Кредо-

банк» (Польща) та АТ «ПроКредит Банк» (Німеччина). Варто відзначити хороше фінансове становище та високі рейтингові позиції у чотирьох з п'яти державних банків України – АТ КБ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укрексімбанк» та АБ «Укргазбанк». Група банків з приватним банківським капіталом знаходиться у гіршому фінансовому становищі, користується меншою довірою серед фізичних та юридичних осіб, багато з яких з низьким рівнем фінансового капіталу та незначним охопленням фінансового ринку, причому, станом на 01.11.2019 р. фінансова діяльність п'яти банків була збитковою. Серед банків з приватним капіталом, які займають хороші позиції у рейтингу банків, варто відзначити такі: АТ «ПУМБ», АТ «Універсал Банк», АТ «Таскомбанк» та АТ «А-Банк».

У наукових джерелах позитивний вплив іноземного капіталу на банківську систему України визначають як можливість: 1) додаткового залучення іноземних інвестицій в економіку України; 2) купівлі проблемних вітчизняних банків, що покращує загальний стан бан-

Таблиця 3. Присутність банків іноземних банківських груп у рейтингах банків України

Місце	Народний рейтинг банків від порталу «Мінфін» [8]	Рейтинг життєздатності банків журналістського бізнес-порталу Mind [9]	Рейтинг стійкості банків від порталу «Мінфін» [8]	Рейтинг надійних банків (складено журналом про страхування «Форіншурер») [10]	Рейтинг за розміром мережі (кількості відділень) [6]
	Станом на 7.01.2020 р.	За підсумками 2018 р.	За 3 квартал 2019 р.	За листопад 2019 р.	Станом на 01.10.2019 р.
1	Monobank	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	АТ «Ощадбанк»
2	АТ «Альфа-Банк»	АТ «Креді Агріколь Банк»	АТ «УкрСиббанк»	АТ «Креді Агріколь Банк»	АТ КБ «Приватбанк»
3	АТ «Ощадбанк»	АТ «УкрСиббанк»	АТ «ОТП Банк»	АТ «УкрСиббанк»	АТ «Райффайзен Банк Аваль»
4	АТ «Таскомбанк»	АТ «ІНГ Банк Україна»	АТ «ПроКредит Банк»	АТ «Ощадбанк»	АТ «УкрСиббанк»
5	АТ «А-Банк»	АТ «Сітібанк»	АТ «Креді Агріколь Банк»	АТ «Укрексімбанк»	АБ «Укргазбанк»
6	АТ «Кредобанк»	АТ КБ «Приватбанк»	АТ «Кредобанк»	АБ «Укргазбанк»	АТ «Альфа-Банк»
7	АБ «Південний»	АТ «ОТП Банк»	АТ «ПУМБ»	АТ «ПроКредит Банк»	АТ «А-Банк»
8	АТ «Банк Кредит Дніпро»	АТ «ПроКредит Банк»	АТ КБ «Приватбанк»	АТ «Кредобанк»	АТ «ПУМБ»
9	АТ «Універсал Банк»	АТ «Кредобанк»	АБ «Укргазбанк»	АТ «ОТП Банк»	АТ «Мегабанк»
10	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	АТ «Ідея Банк»	АТ «Укрексімбанк»	АТ КБ «Приватбанк»	АТ «Креді Агріколь Банк»

Примітка: жирним та курсивом відзначено банки іноземних банківських груп

Таблиця 4. Присутність банків іноземних банківських груп у рейтингах банків України за показниками балансу та прибутковості станом на 01.11.2019 р.

Місце в рейтингу	Ранжування банків України за показниками балансу та прибутковості			
	Чисті активи	Зобов'язання	Власний капітал	Прибуток після оподаткування
1	АТ КБ «Приватбанк»	АТ КБ «Приватбанк»	АТ КБ «Приватбанк»	АТ КБ «Приватбанк»
2	АТ «Ощадбанк»	АТ «Ощадбанк»	АТ «Ощадбанк»	<i>АТ «Райффайзен Банк Аваль»</i>
3	АТ «Укрексімбанк»	АТ «Укрексімбанк»	<i>АТ «Райффайзен Банк Аваль»</i>	<i>АТ «УкрСиббанк»</i>
4	АБ «Укргазбанк»	АБ «Укргазбанк»	АТ «Укрексімбанк»	АТ «ПУМБ»
5	<i>АТ «Райффайзен Банк Аваль»</i>	<i>АТ «Райффайзен Банк Аваль»</i>	АТ «ПУМБ»	<i>АТ «ОТП Банк»</i>
6	<i>АТ «Альфа-Банк»</i>	<i>АТ «Альфа-Банк»</i>	<i>АТ «Сбербанк»</i>	<i>АТ «Сітібанк»</i>
7	АТ «ПУМБ»	<i>АТ «УкрСиббанк»</i>	<i>АТ «Альфа-Банк»</i>	<i>АТ «Альфа-Банк»</i>
8	<i>АТ «УкрСиббанк»</i>	АТ «ПУМБ»	<i>АТ «ОТП Банк»</i>	АТ «Укрексімбанк»
9	<i>АТ «ОТП Банк»</i>	<i>АТ «ОТП Банк»</i>	АБ «Укргазбанк»	<i>АТ «Креді Агріколь Банк»</i>
10	<i>АТ «Креді Агріколь Банк»</i>	<i>АТ «Креді Агріколь Банк»</i>	<i>АТ «УкрСиббанк»</i>	ПАТ «Промінвестбанк»

Примітка: жирним та курсивом відзначено банки іноземних банківських груп

Джерело: складено автором за даними НБУ [6]

Таблиця 5. Присутність банків іноземних банківських груп у рейтингах банків України за доходами та витратами від операційної діяльності станом на 01.11.2019 р.

Місце в рейтингу	Ранжування банків України за доходами та витратами від операційної діяльності			
	Доходи від операцій з юридичними особами	Доходи від операцій з фізичними особами	Витрати від операцій з юридичними особами	Витрати від операцій з фізичними особами
1	АТ «Ощадбанк»	АТ КБ «Приватбанк»	АТ «Укрексімбанк»	АТ КБ «Приватбанк»
2	АТ КБ «Приватбанк»	АТ «Альфа-Банк»	АТ «Ощадбанк»	АТ «Ощадбанк»
3	АТ «Укрексімбанк»	АТ «ПУМБ»	АБ «Укргазбанк»	<i>АТ «Альфа-Банк»</i>
4	АБ «Укргазбанк»	<i>АТ «Ідея Банк»</i>	АТ КБ «Приватбанк»	АБ «Укргазбанк»
5	<i>АТ «Райффайзен Банк Аваль»</i>	<i>АТ «ОТП Банк»</i>	<i>АТ «Райффайзен Банк Аваль»</i>	АТ «Укрексімбанк»
6	АТ «ПУМБ»	АТ «А-Банк»	<i>АТ «Альфа-Банк»</i>	АТ «ПУМБ»
7	<i>АТ «УкрСиббанк»</i>	<i>АТ «Райффайзен Банк Аваль»</i>	<i>АТ «Креді Агріколь Банк»</i>	<i>АТ «Райффайзен Банк Аваль»</i>
8	<i>АТ «Альфа-Банк»</i>	АТ «Універсал Банк»	АТ «ПУМБ»	АТ «Таскомбанк»
9	<i>АТ «Сбербанк»</i>	АТ «Ощадбанк»	<i>АТ «ОТП Банк»</i>	АТ «Універсал Банк»
10	<i>АТ «Креді Агріколь Банк»</i>	<i>АТ «УкрСиббанк»</i>	<i>АТ «Прокредит Банк»</i>	АБ «Південний»

Примітка: жирним та курсивом відзначено банки іноземних банківських груп

Джерело: складено автором за даними НБУ [6]

ківської системи; 3) підвищення рівня конкуренції на ринку банківських послуг; 4) пришвидшення інтеграції України у світове господарство, зокрема у фінансові системи найбільш розвинутих країн світу [1, с. 73].

Основними негативними наслідками у наукових джерелах зазначені такі: надмірна конкуренція, яку створюють іноземні банки вітчизняним, що не дає змоги останнім втримувати свої позиції на ринку банківських послуг; складність контролю та моніторингу угод злиття та поглинання банків за участю іноземних учасників; прихід іноземного власника досить часто кардинально змінює підхід до ведення банківського бізнесу у придбаному банку; встановлення контролю за банківською системою України з боку іноземних власників вітчизняних банків [1, с. 75].

Висновки з проведеного дослідження. Надходження іноземного капіталу у банківську систему України є позитивним аспектом, що дозволяє державі підвищити фінансову стійкість, покращити рівень конкуренції, впроваджувати фінансові інновації, пришвидшити інтеграцію України у фінансові системи розвинутих країн тощо.

Проте держава повинна контролювати рівень концентрації іноземного банківського капіталу у структурі банківської системи з метою підтримання необхідного рівня фінансово-економічної безпеки країни, який може значно підірвати як політика іноземних банківських структур, які будуть розширювати межі свого впливу на розвиток економіки у певних сферах, що може бути несумісним з національними інтересами України, так і стрімкий вплив іноземного капіталу за кордон у випадку створення несприятливого внутрішнього середовища функціонування банків іноземних банківських груп.

На сьогодні банки іноземних банківських груп відіграють вагомий роль у розвитку вітчизняної банківської системи України, що підтверджується результатами проведеного дослідження:

– станом на початок 2020 р. майже половина банків (35 з 75) є банками з іноземним капіталом, у т.ч. 23 банки із 100%-м іноземним капіталом. Починаючи з 2014 р., внутрішні процеси в Україні та вплив зовнішніх загроз призвели до різкого скорочення кількості банків, при чому іноземні банки виявилися більш стій-

кими до кризового стану, інвестиційна привабливість банківської системи України знизилась до критичного рівня. Високу частку банки іноземних банківських груп демонструють у структурі банківського сектору України за показниками фінансової діяльності – 30-35%, що є незадовільним рівнем в умовах забезпечення фінансово-економічної безпеки України;

– наявність більшої частки іноземних банків у рейтингах свідчить про їхню надійність та високу фінансову стійкість до впливу певних загроз, а також наявність більшої довіри серед населення порівняно з вітчизняними банками;

– укріплюється роль банків із капіталом західних країн, що підтверджується їхньою фінансовою стабільністю та прагненням громадян до інтеграції з

Європейським Союзом. Знижується частка ресурсної бази банків із російським капіталом, що зумовлено погіршенням відносин між Україною та Російською Федерацією та введенням певних обмежуючих заходів з боку НБУ щодо російських банків;

– вагому роль відіграють державні банки України, які за ефективного управління здатні конкурувати на високому рівні із банками іноземних банківських груп та служити підтримкою необхідного рівня фінансово-економічної безпеки країни.

Подальшим напрямом дослідження буде розроблення заходів державного регулювання процесів залучення іноземного капіталу у банківську систему України з метою підтримання оптимального рівня фінансово-економічної безпеки нашої країни.

1. Татар М.С., Нужнова Ю.А., Рябус К.М. Вплив іноземного капіталу на банківську систему України в умовах глобалізації. *Часопис економічних реформ*. 2019. № 3. С. 66–75.

2. Гаврилко П.П., Лалакулич М.Ю., Шелемон Л.М. Вплив іноземного капіталу на банківську систему України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2018. № 12. С. 20–24.

3. Сороківська З.К. Оцінка впливу іноземного капіталу на банківський сектор України. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 4. С. 167–170.

4. Юрків Н.Я., Месечко І.М. Специфіка регулювання процесів залучення іноземного капіталу в банківську систему України. *Економіка і регіон*. 2018. № 1. С. 47–55.

5. Кулиняк І.Я. Банки з іноземним капіталом: рейтингування та роль у забезпеченні сталого розвитку фінансового сектору України. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 3. С. 36–50.

6. Наглядова статистика / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 03.01.2020).

7. Кулиняк І.Я., Прокопишин-Рашикевич Л.М., Бородавко А.П. Оцінювання рівня фінансової безпеки комерційних банків України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал*. 2019. № 12(40). С. 113–118.

8. Рейтинг стійкості банків за підсумками 3 квартала 2019. URL: <https://minfin.com.ua/ua/banks/rating/> (дата звернення: 3.01.2020).

9. Рейтинг банків. URL: <https://mind.ua/banks/rating> (дата звернення: 03.01.2020).

10. Рейтинг надежных банков Украины 2020. URL: <https://forinsurer.com/rating-banks> (дата звернення: 03.01.2020).

1. Tatar M.S., Nuzhnova Yu.A., Riabus K.M. (2019). Vplyv inozemnoho kapitalu na bankivsku systemu Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Influence of foreign capital on the banking system of Ukraine in the conditions of globalization]. *Chasopys ekonomichnykh reform*, 3, 66–75. (in Ukrainian)

2. Havrylko P.P., Lalakulych M.Yu., Shelemon L.M. (2018). Vplyv inozemnoho kapitalu na bankivsku systemu Ukrainy [Impact of foreign capital on the banking system of Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 12, 20–24. (in Ukrainian)

3. Sorokivska Z.K. (2018). Otsinka vplyvu inozemnoho kapitalu na bankivskiy sektor Ukrainy [Assessment of the impact of foreign capital on the banking sector of Ukraine]. *Biznes-navihator*, 4, 167–170. (in Ukrainian)

4. Yurkiv N.Ya., Miesiechko I.M. (2018). Spetsyfika rehuliuвання protsesiv zaluchennia inozemnoho kapitalu v bankivsku systemu Ukrainy [Specificity of regulation of processes of attraction of foreign capital in the banking system of Ukraine]. *Ekonomika i rehion*, 1, 47–55. (in Ukrainian)

5. Kulyniak I.Ya. (2018). Banky z inozemnym kapitalom: reitynhuvannia ta rol u zabezpechenni staloho rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy [Banks with Foreign Capital: Ranking and the Role in Ensuring of the Sustainable Development of the Financial Sector of Ukraine]. *Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu*, 3, 36–50. (in Ukrainian)

6. Nahliadova statystyka / Natsionalnyi bank Ukrainy [Supervisory statistics / National Bank of Ukraine]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist> (accessed 3 January 2020).

7. Kulyniak I.Ya., Prokopyshyn-Rashkevych L.M., Borodavko A.P. (2019). Otsiniuvannia rivnia finansovoi bezpeky komertsiiynykh bankiv Ukrainy [Evaluation of financial security level of commercial banks in Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii»*. Serii «Ekonomika», 12(40), 113–118. (in Ukrainian)

8. Reitynh stiikosti bankiv za pidsumkamy 3 kvartala 2019 [Resilience rating of banks according to the results of 3 quarters of 2019]. Retrieved from: <https://minfin.com.ua/ua/banks/rating/> (accessed 3 January 2020).

9. Reitynh bankiv [Bank rating]. Retrieved from: <https://mind.ua/banks/rating> (accessed 3 January 2020).

10. Reitynh nadezhnykh bankov Ukrainy 2020 [Rating of reliable banks of Ukraine 2020]. Retrieved from: <https://forinsurer.com/rating-banks> (accessed 3 January 2020).

E-mail: ivan.i.zhyhalo@lpnu.ua

УДК 330.341.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.43>**Колесник М.В.**

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності підприємств,
Національний авіаційний університет

Командровська В.Є.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та бізнес-технологій,
Національний авіаційний університет

Созинова І.В.

аспірантка кафедри маркетингу,
Національний авіаційний університет

ВІДКРИТІ ІННОВАЦІЇ ЯК ПРОЯВ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглянуто особливості відкритих інновацій, сучасний механізм яких дозволяє збільшити потік нових знань при формуванні інноваційного процесу та активізації його внутрішніх складових, проаналізовано ключові визначення явища відкритих інновацій і наведено їх переваги та недоліки. Оскільки інновація дозволяє формувати стійкі конкурентні переваги підприємств, проведено порівняльний аналіз відмінностей принципів закритих і відкритих інновацій з метою визначення більш ефективних методів. В статті запропоновано концепцію відповідної конкурентної стратегії з урахуванням особливостей бізнес-моделі відкритих інновацій. Даний підхід визначено на підставі сучасного дослідження підходів до формування інноваційних стратегій, практична цінність якого полягає в докладній описовій частині підходу щодо задоволення потреб споживачів. Застосування в практичній діяльності підприємств запропонованого підходу до формування стратегій має забезпечити активізацію його бізнес-процесу, в тому числі у відповідності до рівня інтенсивності конкуренції в цифровій економіці.

Ключові слова: інноваційний процес, відкриті інновації, закриті інновації, інноваційні стратегії, методи формування конкурентних переваг, бізнес-процес, цифрова економіка.

ОТКРЫТЫЕ ИННОВАЦИИ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ МОДЕЛИ ИННОВАЦИОННОГО ПРОЦЕССА

Колесник М.В., Командровская В.Е., Созинова И.В.

В статье рассмотрены особенности открытых инноваций, современный механизм которых позволяет увеличить поток новых знаний при формировании инновационного процесса и активизации его внутренних составляющих. Проанализированы ключевые определения явления открытых инноваций и приведены их преимущества и недостатки. Поскольку инновация позволяет формировать стойкие конкурентные преимущества предприятий, в статье проведен сравнительный анализ различий в принципах закрытых и открытых инноваций с целью определения более эффективных методов. В статье предложена концепция соответствующей конкурентной стратегии с учетом особенностей бизнес-модели открытых инноваций. Данный подход определен на основании современного исследования подходов к формированию инновационных стратегий, практическая ценность которого заключается в подробной описательной части подхода относительно удовлетворения потребностей потребителей. Применение в практической деятельности предприятий предложенного подхода к формированию стратегий должно обеспечить активизацию его бизнес-процесса, в том числе в соответствии с уровнем интенсивности конкуренции в цифровой экономике.

Ключевые слова: инновационный процесс, открытые инновации, закрытые инновации, инновационные стратегии, методы формирования конкурентных преимуществ, бизнес-процесс, цифровая экономика.

OPEN INNOVATIONS AS A DEMONSTRATION OF A MODERN MODEL OF INNOVATIVE PROCESS

Kolesnyk Maksym, Komandrovskaya Veronika, Sozynova Iryna

The features of open innovation are considered in the article, the modern mechanism of which allows to increase the flow of new knowledge while forming the innovation process and activating its internal components. The key definitions of the phenomenon of open innovation are analyzed and their advantages and disadvantages are given. Since innovation allows create the sustainable competitive advantages of enterprises, a comparative analysis of the differences between the principles of closed and open innovation has been carried out in order to identify more effective methods. Authors of the article proposed the concept of the appropriate competitive strategy taking into account the peculiarities of the open innovation

business model. This approach is defined on the basis of the study of modern ways for the formation of innovative strategies, the practical value of which is detailed in descriptive part of the approach to meet the needs of consumers. The application of the proposed approach for creating of strategies in the practical activity of enterprises should ensure the intensification of its business process in accordance with the level of competition in the digital economy. Modern enterprises concentrate on the development of certain strategic approaches to creating competitive advantages in the market in the conditions of intensification of international economic competition. They apply the results of innovative activity for this purpose, depending on their own market position, their financial status, strategic current needs. Open innovation allows use not only internal sources but also external ones to be involved, since the open innovation business model defines the innovation process as an open system. Therefore, the proposed new approach to the development of innovative strategies are proposed in the article and should ensure the competitiveness of the enterprise both cases: in the case of its autonomous application and in the case of adaptive integrated application with other approaches. And this proposed method in the article is important scientific challenge for the development domestic enterprises.

Keywords: innovation process, open innovation, closed innovation, innovation strategies, methods for formation of competitive advantage, business process, digital economy.

Постановка проблеми. Результатом трансформації економіки України в процесі євроінтеграції має бути інтенсифікація інноваційної діяльності, в тому числі в організації та розвитку технологій науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), їх трансферту в інноваційних процесах. При цьому глобалізація і швидкий розвиток нових інформаційно-комунікаційних можливостей призводять до структурних змін економіки, зміцнюють формати бізнес-моделей підприємств, неврахування змін яких призведе до зниження ефективності інноваційної діяльності. Отже, для підвищення ефективності інноваційної діяльності вітчизняних підприємств вирішальне значення набуває використання нових підходів і методів управління інноваціями.

З цієї точки зору, концепт цифрової економіки сприяє формуванню релевантного до нових тенденцій розвитку відкритих інновацій, в тому числі пошук нових методів управління інноваціями, як то, наприклад, створення відкритих платформи для використання спільних ідей, формування широкого кола винахідників, налагодження системи комунікацій, які передбачають залучення стейкхолдерів, таких, як, наприклад, клієнти, підприємці-початківці та університети, а також персонал, який орієнтований на створення відкритих інновацій. Отже, формування та реалізація інноваційного процесу на принципах відкритих інновацій мають забезпечити процес пошуку ідей та розробки інновацій, що не обмежений інтересами окремих підприємств, а активно залучає до інноваційної діяльності незалежних інноваторів, в тому числі коли досягається подолання розриву між бізнесом та академічною наукою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне підприємство має перманентно розвивати свою конкурентоспроможність. Відомим методом формування стійких конкурентних переваг підприємства є впровадження інноваційних знань в економічну діяльність. Отже, важливість та актуальність теми інноваційного процесу спричинило постійний інтерес науковців до цієї тематики, формуванню теорії «інноватики» та написанню великої кількості наукових праць іноземних та вітчизняних вчених, зокрема: Дж. Вест [2], С. Галлагер, В.А. Дергачев, М.І. Дідківський, Н.В. Краснокутська, Ю.О. Лазаренко, Т.В. Майорова, Л.І. Михайлова, Г.В. Осовська, В.В. Стаднік, С.Г. Турчина, Й. Шумпетер, І.Л. Федулова тощо. Останнім часом, в цій предметній сфері набуває актуальності поняття «відкритих інновацій», яким присвячено багато наукових праць іноземних та вітчизняних вчених, як то І.В. Альошина [1],

Дж. Вест [2], О. Гассман [3], Т. Гросфелд [4], Е. Енкель [3], С.С. Кудрявцева [6], О.В. Маркова [7], Т. Роланд [4], Г. Чесброу, А.І. Шинкевич та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових публікацій засвідчує наукову проблему, суть якої полягає в недостатньому розумінні сутності відкритих інновацій як бізнес-моделі з залученням зовнішніх для організацій джерел нових ідей або продуктів шляхом обміну знаннями в такому інноваційному процесі, а особливо її різних прикладних аспектів. Зазначена проблема вимагає наукового дослідження та напрацювання відповідних науковообґрунтованих методів.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є дослідження особливостей бізнес-моделі відкритих інновацій як сучасного механізму формування його стійких конкурентних переваг.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, Й. Шумпетер ввів термін «інновація», який означав втілення наукового відкриття, технічного винаходу в новій технології або новому виді виробу. При цьому інновація розглядалася Й. Шумпетером пов'язано з підприємницькою діяльністю як нова функція виробництва чи її нова комбінація. Уточнимо, що сьогодні стало вживання терміна «інновація» має на увазі, як правило, втілення кінцевого результату інноваційного процесу у вигляді нового продукту, технологічного чи організаційного процесу. При цьому відкриті інноваційні процеси припускають вільну і добровільно зацікавлену взаємодію багатьох незалежних учасників (як окремих людей, так і організацій) і є сучасним явищем, яке існує релевантно до умов розвинених ринкових відносин, в тому числі в умовах дії таких факторів, як постійно зростаюча мобільність досвідчених і професійно підготовлених фахівців, збільшення обсягів приватного венчурного капіталу (стартап-компаній) та тенденції до скорочення життєвого циклу інновацій. Наведемо основні проблеми розвитку відкритих інновацій у практичній діяльності:

1. Різне відношення до інновацій, розроблених співробітниками компанії та розроблених сторонніми організаціями та / або дослідниками [8, с. 19].

2. Збереженні стійкої прихильності персоналу до орієнтації на внутрішнє середовище компанії [8, с. 19].

3. Необхідність забезпечення сталості інноваційно-інвестиційного процесу в умовах турбулентних ринків, оскільки це проактивно зменшує можливі прояви спротиву інноваційним змінам як у внутрішньому, так і зовнішньому середовищі підприємства [8; 9].

Проте узагальнення передового досвіду управління великими міжнародними компаніями «Силіконової долини» засвідчують концепцію відкритих інновацій як актуальну та ефективну. Наприклад, сьогодні деякі компанії практикують відкриті інновації шляхом формування комунікацій застосовуючи веб-сайти або портали, як зовнішній інтерфейс для перманентної взаємодії з потенційними джерелами нових наукових знань та креативних ідей.

Зазначене дозволяє проводити відповідний моніторинг та відбирати ті, які, на їхню думку, дозволять розширити їх бізнес, а подавець ідей, в свою чергу, отримає винагороду. Інші підприємства сприймають відкриті інновації як метод з більш широкою взаємодією, як то, наприклад, надання потенційним інноваторам своїх кампусів чи навіть лабораторій. Тому, коли сучасний учасник інноваційного процесу стверджує, що бере участь у відкритих інноваціях, варто дослідити, як він трактує цей термін.

Термін «відкриті інновації» до наукового лексикону ввів Генрі Чесбро наступним її визначенням: «це є цінні ідеї, які можуть надходити як з самої компанії, так і ззовні та можуть надаватися на ринку в результаті як дій самої компанії» [10, с. 21], чим підкреслив специфіку відкритих інновацій як нову реальність у використанні цільових потоків знань для прискорення внутрішніх процесів підприємств. При цьому можна відстежити по декількох напрямках, описуваних в літературі, взаємозв'язок застосування обох зазначених концепцій відкритих та закритих інновацій. Наприклад, О. Гассман вважає, «що феномен відкритих інновацій – це комплексне явище, яке отримано в результаті взаємодії різних дослідницьких течій» [3]. У зв'язку з цим їм виділяються такі особливі елементи інноваційного процесу відкритих інновацій, як: глобалізація інновацій, аутсорсінг досліджень і розробок, рання інтеграція постачальників в інноваційний процес, отримання ідей інновацій від споживачів, зовнішня комерціалізація і застосування технологій.

Отже, підприємство може залучати нові ідеї і виходити на ринок з новим продуктом не тільки завдяки власним розробкам, але також завдяки застосуванню інноваційних пропозицій від інших організацій за бізнес-моделю «відкритих інновацій». Це є процес отримання інформації з зовнішніх джерел для одержання

вигоди з бізнесу, що дозволяє передавати знання між організаціями.

Актуальні варіанти визначення різних авторів щодо поняття «відкриті інновації» та їх аналіз наведено в табл. 1.

О. Гассман і Е. Енкель, характеризуючи розвиток теорії відкритих інновацій, виділяють притаманні їй тенденції:

- широке проникнення в різні галузі промисловості;
- інтенсивність діяльності з наукових досліджень та розробок (від високих до низькотехнологічних галузей);
- зміна розміру від великих транснаціональних компаній до малого і середнього бізнесу;
- зміна складу від автономії до партнерств і альянсів;
- зростання ролі університетів у спільних дослідженнях і розробках;
- підвищення професіоналізму в управлінні процесами відкритих інновацій;
- зміна змісту інновацій (від продуктів до послуг);
- зміна ролі інтелектуальної власності (від захисту до ринкового використання) [3].

Отже, незважаючи на те, що розвиток бізнес-моделей відкритих інновацій знаходиться на ранній стадії фази розвитку, цей процес передбачає широкі можливості для інноваційних досліджень, забезпечуючи більш гнучку політику щодо НДДКР та інтелектуальної власності на відміну від закритих інновацій.

Відкриті інновації базуються на наступних принципах:

- перехід від використання виключно внутрішніх закритих розробок до використання зовнішніх знань;
- на ринку є багато ідей, які можуть принести прибуток для компанії;
- створення стійкої бізнес-моделі суб'єкта господарювання є пріоритетним в порівнянні з першістю на ринку (не потрібно бути першовідкривачем, щоб отримати прибуток від відкриттів);
- необхідно ефективно використовувати як внутрішні, так і зовнішні ідеї і розробки [10].

Дж. Вест і С. Галлагер виділяють три основні завдання відкритих інновацій: мотивація, інтеграція, ефективне використання інновацій. Вони також визначили чотири основні стратегії відкритих інновацій:

1. Організація процесу досліджень і розробок шляхом об'єднання в загальний фонд.
2. Розробка окремих компонентів інноваційного продукту окремими компаніями.

Таблиця 1. Варіанти визначення поняття «відкриті інновації»

№	Автор	Поняття «відкритої інновації»	Примітка
1	Чесброу Г. [10]	Компанії використовують зовнішні ідеї і технології, а невикористані власні ідеї надають іншим компаніям.	Визначення підкреслює розширену ефективність впровадження креативних ідей.
2	Гросфелд Т., Роланд Т. [4]	Процес спільного виведення на ринок нових товарів і послуг і створення нових комерційних можливостей шляхом обміну знаннями між партнерами.	Визначення підкреслює розширену спільну взаємодію між учасниками інноваційного процесу.
3	Маркова О.В. [7]	Найбільш ефективний спосіб забезпечення довгострокової конкурентної переваги на сучасному ринку.	Визначення підкреслює комерційну спрямованість відкритих інновацій, але не розкрита її специфічність.
4	Кудрявцева С.С., Шинкевич А.І. [6]	Комерціалізація науково-дослідницьких і конструктивних розробок, розвиток нових високотехнологічних виробництв за рахунок утворення складної системи відкритої взаємодії різних суб'єктів.	Акцентовано увагу на залучення науково-обґрунтованих ідей в інноваційний процес.
5	Альошина І.В. [1]	Закономірне явище глобалізованих, динамічних і висококонкурентних ринків товарів та ідей, які перетинають кордони компаній, країн і континентів, представляючи собою крос-культурний процес.	Акцентовано увагу на глобалізовані міжнародні комунікації в такому інноваційному процесі.

Таблиця 2. Порівняння принципів закритих і відкритих інновацій

Середовище компанії	Функціональна сфера компанії	Принципи	
		закритих інновацій	відкритих інновацій
Внутрішня	Управління персоналом	Висококваліфіковані співробітники, особливо дослідники і розробники, є найбільш важливим джерелом інноваційних ідей, які працюють на компанію.	Компанія працює з талановитими працівниками усередині і за межами компанії.
	Управління НДДКР	Для того, щоб отримати прибуток, ми повинні самі здійснити винахід, розробити його до рівня продукту та довести до кінцевого результату.	Значну цінність можуть створювати зовнішні НДДКР, внутрішні НДДКР необхідні, щоб отримати частину цієї цінності.
	Управління конкурентоспроможністю	Якщо ми зробимо винахід самі, то зможемо першими вийти з ним на ринок та також необхідно запропонувати кращі ідеї.	Конкурентоспроможність досягається зменшенням витрат на інноваційні ідеї, коли оптимально використовуються внутрішні і зовнішні ідеї.
	Управління інтелектуальною власністю	Власні ідеї вважається конфіденційним. Патенти, авторські права і захист інтелектуальної власності захищають ідеї компанії і дослідження від їх крадіжки суперниками.	Інновації не повинні бути створені тільки для бізнес-процесу розробника. Прибуток може бути отриманий від використання іншими нашої інтелектуальної власності.
Зовнішня	Управління відносинами із зовнішнім оточенням	Інноваційна взаємодія здійснюється переважно по вертикалі з великими науково-дослідними лабо-раторіями.	Інноваційна взаємодія здійснюється зі споживачами, поста-чальниками, конкурентами, посередниками, іншими інноваційно-орієнтованими суб'єктами з горизонтальними зв'язками

3. Вільний продаж розробок широкого застосування, які можна використовувати для створення різних інноваційних продуктів.

4. Зменшення рівня бюрократії при прийнятті інноваційних рішень у великих фірмах [2].

Порівняльний аналіз принципів відкритих і закритих інновацій наведено в табл. 2.

Уточнимо, що підприємство використовує, як правило, закриті чи відкриті інновації, в залежності від трьох маркетингових чинників:

1. Комплексність інновацій. Якщо технології дуже тісно пов'язані, відкриті інновації можуть нести певні ризики: можуть бути включені невідповідні елементи до інноваційного процесу, які завдають шкоди на сам процес або навіть роблять негативний вплив на весь асортимент продукції.

2. Унікальність інновацій. Закриті інновації зазвичай є більш ефективними, коли інновація призводить до технологічного удосконалення, які дають підприємству незаперечну перевагу перед конкурентами. Така маркетингова позиція особливо важлива у випадку реалізації підприємством базової маркетингової стратегії диференціації за класифікацією М. Портера. Відкриті інновації найкращі там, де є необхідним безперервний процес в якому вигоди можуть бути отримані комплексно завдяки співпраці.

3. Високий рівень конкуренції. У галузях з інтенсивною конкуренцією закриті інновації зазвичай краще підходять для використання переваг підприємства. Підприємства можуть, наприклад, надати перевагу ноу-хау на протидію патентуванню інноваційних ідей.

Таблиця 3. Типи стратегічних підходів до інноваційного розвитку

Назва та суть стратегічного підходу	Ідея	Відбір проектів	Розробка продукту	Вихід на ринок
Орієнтовані на потреби (англ. – need seekers). В першу чергу орієнтовані на дослідження та формування потреб нових продуктів, послуг і процесів.	Зібрання інформації про клієнтів та аналіз їх потреб, сегментування клієнтської бази.	Контролювання окупності інвестицій в інновації.	Дизайн продукту, які відповідають пріоритетам споживача.	Успішний запуск цілком нового продукту, його позиціонування та ціноутворення.
Швидкі послідовники (англ. – market readers). В першу чергу структуру ринку та поступово вдосконалюють товар.	Проведення дослідження ринку, збір інформації щодо конкурентів.	Контролювання високого технологічного виробництва.	Швидкий вихід на ринок з акцентом на підвищену модульність та простоту.	Ретельне керування життєвим циклом товару до зняття його з виробництва.
Технологічні лідери (англ. – technology drivers). Фокусуються на проривних технологіях, часто звертаючись до неусвідомленим потребам споживача.	Пошук нових технологій. Розробка карти нових технологій та аналіз тенденцій.	Управління ризиком.	Ретельна перевірка якості.	Залучення споживачів та добрих відгуків.
Відкриті інновації. (англ. – open innovators). Досягають зростання маркетингового потенціалу завдяки оптимізації інноваційної діяльності.	Свідомий обмін ідеями з іншими компаніями для поліпшення і прискорення власних інновацій.	Підвищення точності маркетингових досліджень і орієнтації на клієнта, зниження витрат на інноваційний процес.	Розробка кращої бізнес-моделі важливіше, ніж бути першою на ринку. Підключення клієнтів на початку процесу розробки.	Отримання прибутку від інновацій та від використання нашої інтелектуальної власності іншими компаніями.

Зазначимо, що для ефективного функціонування моделі відкритої інновації необхідним є створення партнерств для спільного проведення досліджень і розробок, що дозволяє знизити витрати на НДДКР, збільшити обсяги випуску, а також створювати принципово нові ринки інноваційної продукції.

З метою оптимізації такого співробітництва, підприємствам доцільно дотримуватись наступних рекомендацій:

1) визначити цілі для бізнес-процесу в цілому та для кожного партнера окремо відповідно до завдань цього процесу;

2) класифікувати науково-дослідні можливості організації та інших учасників інноваційного процесу;

3) узгодити ціннісні орієнтири та бізнес-моделі компаній учасників партнерства.

На підставі наведеного, нами пропонується доповнити три основні підходи («need seekers», «market readers», «technology drivers») до формування інноваційних стратегій [5], бізнес-моделлю відкритих інновацій («open innovators»), що наведено у табл. 3.

Ця класифікація враховує конкурентні стратегічні підходи до активності підприємств використовують власну технологічну базу і втягують своїх клієнтів у процес формування нових продуктів.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах підвищення рівня міжнародної конкуренції, інтенсифікації процесів економічної інтеграції та інтернаціоналізації господарської діяльності, сучасні підприємства концентруються на розвитку стратегічних підходів до створення конкурентних переваг, застосовуючи для цього результати інноваційної діяльності залежно від власного ринкового становища, їх фінансового стану, стратегічних та поточних потреб. При цьому відкриті інновації дозволяють задіяти не тільки внутрішні джерела, але також і зовнішні, оскільки бізнес-модель «відкритих інновацій» визначає інноваційний процес як відкриту систему. Тому запропонований в статті новий підхід до розробки інноваційних стратегій має забезпечити конкурентоспроможність підприємства як у випадку його автономного застосування, так і у випадку адаптивного комплексного застосування з іншими підходами.

Також слід зазначити, що «ера» відкритих інновацій активно розвивається у відповідності до сучасних вимог ринкового середовища і важливим науковим завданням є подальша розробка запропонованого в статті підходу конкретними методами, що має забезпечити ефективний інноваційний розвиток вітчизняних підприємств.

1. Альошина И.В. Поведение потребителей. Московский Вестник «Экономист». 2006. № 7. С. 99–101.
2. Вест Дж., Галлагер С. Відкриті інновації: парадокс фірмових інвестицій в програмному забезпеченні з відкритим кодом. США: Управління науково-дослідними розробками, 2006. 316 с.
3. Гассман О., Енкель Е. Теорія відкритих інновацій: три архетипи основних процесів. Матеріали конференції з управління науково-дослідними розробками (Лісабон). 2004. С. 1–18.
4. Гроссфелд Т., Роланд Т. Логика открытых инноваций: создание стоимости путем объединения сетей и знаний. Московский Вестник «Форсайт». 2008. № 1(5). С. 24–29.
5. Інноваційні стратегії: (веб-сайт). URL: <https://www.urenio.org/2008/11/25/three-innovation-strategies/> (дата звернення: 01.12.2019).
6. Кудрявцева С.С., Шинкевич А. . Применение логистического подхода в моделировании открытых инноваций. Казань : Экономика, управление и инвестиции, 2016. 284 с.
7. Маркова О.В. Использование концепции «открытых инноваций» для развития инновационной активности бизнеса региона. Вестник Самарского университета. 2018. № 7. С. 49–52.
8. Командровська В.Є., Петриченко К.В. Використання концепції відкритих інновацій для забезпечення економічного зростання країни. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2018. № 5(104). С. 17–21.
9. Колесник М.В., Командровська В.Є., Пунда О.В. Методологічні аспекти забезпечення сталого розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств на засадах корпоративної соціальної відповідальності. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : економічні науки. 2015. № 15. С. 65–68.
10. Чесбро Г. Відкриті бізнес моделі. Як досягти успіху в новому інноваційному оточенні. Бостон : Гарвардська бізнес-школа преса, 2006. 272 с.

1. Al'oshyna I. V. (2006) Povedinka spozhivachiv [Consumer behavior]. Moscow Journal 'Economist', vol. 7, pp. 99–101.
2. West J., Hallakher S. (2006) Vidkrytykh innovatsiy: paradoks investitsiy u prohramne zabezpechennya z vidkritim kodom [Open innovation: the paradox of firm investment in open source software]. USA: R&D Management.
3. Gassmann O., Enkel E. (2004) Teoriya vidkrytykh innovatsiy: try arkhetypy osnovnykh protsesiv [Towards a theory of open innovation: three core process archetypes]. The Proceedings of the R&D Management conference of Lissabon, pp. 1–18.
4. Hrosfeld T., Roland T. (2008) Lohika vidkrytykh innovatsiy: stvorennya vartosti shlyakhom ob'yednannya merezh y znan'a [The logic of open innovation: value creation through the integration of networks and knowledge]. Forsayt, vol. 1(5), pp. 24–29.
5. Innovatsiyni stratehiyi [innovative strategies] (electronic journal). Available at: <https://www.urenio.org/2008/11/25/three-innovation-strategies/> (accessed 01 December 2019).
6. Kudryavtseva S.S., Shynkevych A.I. (2016) Zastosuvannya lohistychnoho pokhodu v modelyuvanni vidkrytykh innovatsiy [Application of logistics approach in open innovation modeling]. Kazan: Ekonomika, upravlinnya ta investytsiyi.
7. Markova O.V. (2018) Vykorystannya Kontseptsiyi «vidkrytykh innovatsiy» dlya rozvytku innovatsiynoyi aktivnosti biznesu rehionu [Using the concept of "open innovation" to develop innovative activity of business in the region]. Visnyk Samarskogo universytetu, № 7, pp. 49–52.
8. Komandrov'ska V.Ye., Petrychenko K.V. (2018) Vykorystannya Kontseptsiyi vidkrytykh innovatsiy dlya zabezpechennya ekonomichnoho zrostantnya krayiny [Using the concept of open innovation to ensure the economic growth of the country. State and regions]. Derzhava ta rehiony. Seriya: ekonomika ta pidpryemnytstvo, vol. 5(104), pp. 17–21.

9. Kolesnyk M.V., Komandrovska V.E., Punda O.V. (2015) *Metodolohichni aspekty zabezpechennya staloho rozvytku innovatsiyno-investitsiynoyi diyal'nosti pidpryyemstv na zasadakh korporativnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti* [Methodological aspects of ensuring sustainable development of innovation and investment activity of enterprises on the basis of corporate social responsibility]. *Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: ekonomichni nauky*, vol. 15, pp. 65–68.

10. Chesbro H. (2006) *Vidkryti biznes modeli. Yak dosyahty uspikhu v novomu innovatsiynomu otochenni* [Open Business Models: How to Thrive in the New Innovation Landscape]. Boston: Harvards'kyi biznes-shkola.

E-mail: maks.vit.koles@gmail.com

УДК 330

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.44>

Колодяжна І.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри інноватики та управління,
Приазовський державний технічний університет

АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

У даній статті розглядається підхід щодо оцінки інноваційної привабливості підприємств морської галузі, аналізуються необхідні показники, що характеризують їхню інноваційну привабливість. В статті отриманий інтегральний показник інноваційної привабливості морського порту, на підставі якого збудований відповідний рейтинг інноваційної привабливості державних морських портів України. Проведено ранжування морських портів за показниками, які підтверджують сильний розкид масштабів українських портів за рівнем їх фактичної потужності. Побудована матриця привабливості морських портів на підставі класифікації соціально-економічних властивостей і характеристик досліджуваних ознак. Пропонується виділити найбільш суттєві групи показників ринкової частки та інноваційної привабливості морських портів за секторами, які впливають на прийняття рішення для подальшої побудови на їх основі моделі інноваційної привабливості підприємства.

Ключові слова: стратегія, інновація, інноваційна діяльність, підприємство морської галузі, інноваційна привабливість, система управління.

АНАЛИЗ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ МОРСКОЙ ОТРАСЛИ

Колодяжная И.В.

В данной статье рассматривается подход к оценке инновационной привлекательности предприятий морской отрасли, анализируются необходимые показатели, характеризующие их инновационную привлекательность. В статье получен интегральный показатель инновационной привлекательности морского порта, на основании которого построен соответствующий рейтинг инновационной привлекательности государственных морских портов Украины. Проведено ранжирование морских портов по показателям, подтверждающие сильный разброс масштабов украинских портов по уровню их фактической мощности. Построена матрица привлекательности морских портов на основании классификации социально-экономических свойств и характеристик исследуемых признаков. Предлагается выделить наиболее существенные группы показателей рыночной доли и инновационной привлекательности морских портов по секторам, которые влияют на принятие решения для дальнейшего построения на их основе модели инновационной привлекательности предприятия.

Ключевые слова: стратегия, инновация, инновационная деятельность, предприятия морской отрасли, инновационная привлекательность, система управления.

ANALYSIS OF THE MARITIME ENTERPRISES INVESTMENT ATTRACTIVENESS

Kolodyaznaya Iryna

The study aim is a theoretical study of the strategic management problems of marine industry innovative activities. The article considers the approach to assessing the enterprises innovative attractiveness in the maritime industry, analyzes the necessary indicators characterizing their innovative attractiveness. To assess the investment attractiveness of the seaport, it

was proposed to introduce such factors as the volume of cargo turnover, its dynamics, the profitability of the port and the rate of its change, the presence and condition of infrastructure, capital productivity, diversification, and investment attractiveness of the region into the integral indicator model. A generalized assessment of seaports was conducted in terms of their competitive position in the market and investment attractiveness. In the work, an integral indicator of the seaport innovative attractiveness is obtained, on the basis of which the corresponding rating of innovative attractiveness of Ukraine state seaports is built. The seaports were ranked by indicators, confirming the strong scatter in the scale of Ukrainian ports in terms of their actual capacity. The matrix of seaports attractiveness is constructed on the basis of the socio-economic properties and characteristics classification of the studied features. To build a matrix of investment attractiveness and market share indicators, we used statistical tools that allowed us to take into account the degree of the data homogeneity, their variation, and distribution features. At the same time, six high-quality port groups have been identified, reflecting the ability of enterprises to be attractive objects for the implementation of public-private partnership projects. It is proposed to single out the most significant groups of market share indicators and innovative attractiveness of seaports by sectors, which influence the decision-making process for the further development of enterprise innovative attractiveness model on their basis. Distribution of market share and investment attractiveness indicators of seaports by sector.

Keywords: strategy, innovation, innovative activity, marine sector enterprises, innovative attractiveness, management system.

Постановка проблеми. Основною метою функціонування підприємства є можливість сприяти розвитку морської транспортної інфраструктури України та підвищенню конкурентоспроможності українських морських портів шляхом проведення адміністративної реформи та створення умов і механізмів для залучення інвестицій. Згідно «Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року» морський транспортний комплекс є багатофункціональною структурою, що задовольняє потреби національної економіки у транспортному забезпеченні [4].

Сьогодні більшість підприємств стикається з інноваційними викликами, пов'язаними з розвитком високих технологій, інформатизацією, зміною змісту праці та якості робочої сили. Кризова ситуація в інноваційній сфері українських підприємств зумовлена відсутністю стратегії інноваційного розвитку. Інноваційний розвиток є безперервним процесом удосконалення діяльності підприємства за допомогою інновацій, які впроваджуються у всі сфери діяльності підприємства. Саме реалізація стратегії інноваційного розвитку, яка втілює бачення підприємства, і надає можливість максимально використовувати його потенціал, дозволяє домогтися значної переваги на ринку, посилити і надовго закріпити свої конкурентні позиції.

Взагалі актуальність розробки інноваційної стратегії підприємства визначається низкою умов, серед яких: швидкість та інтенсивність зміни чинників зовнішнього середовища, функціонування підприємств в умовах підвищеного ризику, кардинальна зміна цілей операційної діяльності підприємства, пов'язана з новими комерційними можливостями

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню формування інноваційної стратегії останнім часом приділялося багато уваги зі сторони науковців. Здебільшого дослідження проводили такі вчені, як І.Ю. Гришова, О.П. Дяченко [1; 2], В.О. Морозова, М.І. Торбіна, В.В. Батюлькевич, В.С. Коталько, К.В. Ларина, М.Г. Саєнко, Л.С. Довгань, В.П. Сладкевич, Г.В. Осовська, А.В. Трачук, А.Г. Поршнев, Т.Г. Дудар, Г.В. Мітченко, Л.В. Страшинська, Л.О. Коростильова та багато інших.

Результати наукових досліджень цих і багатьох інших вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків внесли вагомий вклад у розв'язання теоретичних та прикладних аспектів проблеми стратегічного управління

інноваційним розвитком і служать важливою теоретико-методологічною базою щодо подальшого розвитку досліджень у цьому напрямі. Однак, деякі питання розробки, формування та практичного застосування концепції стратегічного управління інноваційним розвитком як важеля підвищення ефективності управління та високопродуктивної діяльності морських портів не одержали свого остаточного визначення. В результаті виникла об'єктивна необхідність виявити основні проблеми стратегічного управління інноваційним розвитком діяльності морських портів, дослідити й обґрунтувати взаємодію та оцінку ефективності функціонування складових елементів даної системи.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне дослідження проблем стратегічного управління інноваційною діяльністю підприємства морської галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. В галузі морського транспорту (а саме секторі державних морських портів), в умовах проходження процесу роздержавлення, конкуренція спостерігається не стільки за вантажі та клієнтів, скільки за інвесторів, тому інтерес представляють характеристика порту з найважливіших фінансово-економічних критеріям і вибір відповідних адекватних способів взаємодії держави та приватних інвесторів за допомогою різних форм і договорів державно-приватного партнерства [1, с. 99].

Для оцінки інвестиційної привабливості морського порту в модель інтегрального показника було запропоновано ввести такі фактори, як обсяг вантажообігу, його динаміку, рентабельність діяльності порту і темп її зміни, наявність та стан інфраструктури, фондодідачу, диверсифікованість, інвестиційна привабливість регіону. У результаті нескладної статистичної обробки вихідних даних про діяльність 18 державних морських портів України за 2017-2018 рр. був отриманий інтегральний показник інвестиційної привабливості морського порту, на підставі якого збудований відповідний рейтинг (рис. 1).

Результати розрахунків показують, підтверджуючи реальний стан справ, лідерство Одеського морського торгового порту. Незважаючи на 4-е місце в рейтингу вантажообігу в 2018 р, за рахунок високої рентабельності і розвиненої інфраструктури, Маріупольський морський торговельний порт зайняв 2-е місце за рівнем інвестиційної привабливості, обійшовши такі потужні порти, як Південний та Іллічівський, у зв'язку з падін-

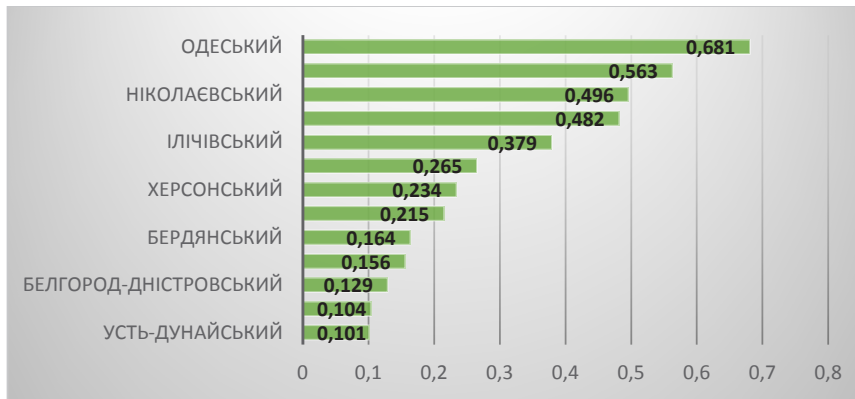

Рис. 1. Рейтинг інвестиційної привабливості державних морських портів України

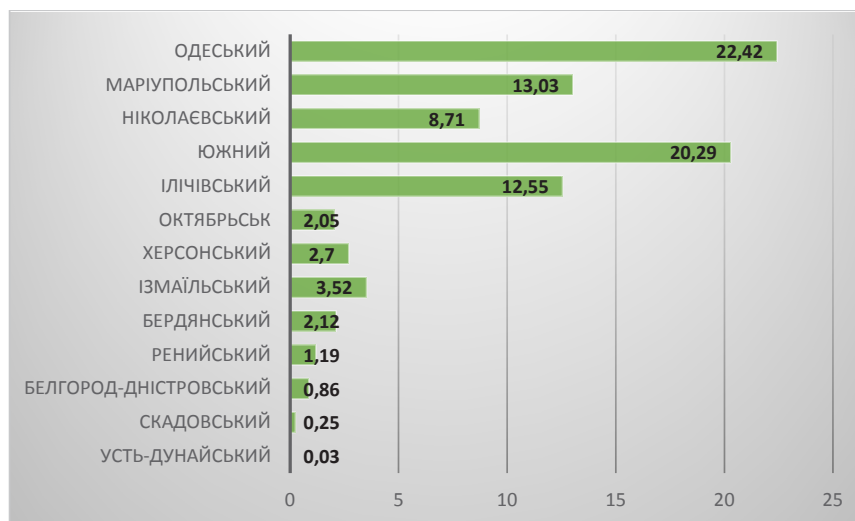

Рис. 2. Розподіл державних морських портів України за середньою ринковою часткою у 2017-2018 рр.

ням вантажообігу на цих підприємствах в 2018 р., високими витратами на одиницю обробленого вантажу в порівнянні з Николаївським морським портом меншою рентабельністю.

Відсутність стабільних і відповідних проектних потужностей вантажопотоків, призводить до ситуації, коли рейтинг інвестиційної привабливості вище середнього тільки в першій шістці морських портів, тоді як Усть-Дунайський, Скадовський і Білгород-Дністровський порти мають більш ніж в 4 рази гірші показники, ніж лідер галузі.

Аналіз ринкових часток державних морських портів за 2017-2018 рр. дозволяє їх ранжувати в чотири групи за цим показником (рис. 2), який підтверджує сильний розкид масштабів українських портів за рівнем їх фак-

тичної потужності та явну диференціацію [2, с. 9]:

- лідери галузі – Одеський порт;
- порти з сильною конкурентною позицією – Маріупольський, Іллічівський і Николаївський;
- порти зі слабкою конкурентною позицією – Ізмаїльський, Херсонський, Бердянський;
- порти-аутсайтери ринку – Ренійський, Білгород-Дністровський, Скадовський, Усть-Дунайський.

Виходячи з цього, постає питання про доцільність існування портів останньої групи окремо і можливості їх об'єднання для вирішення спільних проблем. Тобто розподіл часток ринку державних морських портів України занадто неоднорідне: існує явний лідер – Одеський морський торговельний порт і група портів, переробних вантажі на кілька порядків менше (Усть-Дунайський та Скадовський).

Якщо конкурентну позицію визначають ринкова частка, темпи її зростання, то силу конкурентної позиції характеризують динаміка продажів, рентабельність, економічні показники діяльності підприємства, тобто ті фактори, які вводяться в модель оцінки інвестиційної привабливості підприємства. Виходячи з цього, провести узагальнену оцінку морських портів з точки зору їх конкурентного становища на ринку та інвестиційної привабливості пропонується за допомогою матриці привабливості

морських портів України, яка може стати дієвим інструментом галузевого аналізу і вибору тих чи інших форм співпраці держави і приватних інвесторів. Матриця була побудована на підставі класифікації соціально-економічних властивостей і характеристик досліджуваних ознак в чотири групи (табл. 1).

При цьому виділяється шість якісних груп портів, що відбивають здатність підприємств бути привабливими об'єктами для реалізації проектів державно-приватного партнерства:

- порти першої групи – лідери ринку і підприємства з високою ринковою часткою, що володіють високою і достатнім ступенем інвестиційної привабливості (квадрати 1-4);

Таблиця 1. Форма матриці привабливості морських портів України

Інвестиційна привабливість морського порту	Ринкова доля морського порту			
	Лідери ринку	Порти з сильною ринковою позицією	Порти зі слабкою ринковою позицією	Аутсайтери ринку
Високо привабливі	1	3	5	9
Досить привабливі	2	4	6	10
Помірно привабливі	7	8	11	13
Малопривабливі	15*	16*	12	14

* не описує в подальшому ситуації, що подаються як практично неможливі

Таблиця 2. Розподіл показників ринкової частки та інвестиційної привабливості морських портів за секторами

Найменування порту	Інвестиційна привабливість морського порту, коеф.		Середня ринкова доля, %	
	1-й сектор	2-й сектор	1-й сектор	2-й сектор
Бердянський	–	0,164	–	2,12
Білгород-Дністровський	–	0,129	–	0,86
Ізмаїльський	–	0,215	–	3,52
Іллічівський	0,376	–	12,55	–
Маріупольський	0,563	–	13,03	–
Миколаївський	0,496	–	8,71	–
Одеський	0,681	–	22,42	–
Октябрьск	–	0,265	–	2,05
Ренійський	–	0,156	–	1,19
Скадовський	–	0,104	–	0,25
Усть-Дунайський	–	0,101	–	0,03*
Херсонський	–	0,234	–	2,70
Південний	0,482	–	20,29	–
Середнє значення	0,512	0,169	15,4	1,91
ВСЬОГО	–	–	77,00	33,00

* Виключається з аналізу для підвищення якості його результатів

– порти другої групи – підприємства зі слабкою конкурентною позицією, з високою і достатньою інвестиційною привабливістю, за рахунок якої можна буде наростити ринкову частку (квадрати 5 і 6);

– порти третьої групи – помірно привабливі підприємства з точки зору якості їх фінансово-господарської діяльності, однак володіють достатнім ринковим потенціалом (квадрати 7 і 8);

– порти четвертої групи – аутсайтери ринку за показником ринкової частки, проте досить привабливі з фінансових, економічних та технічних характеристиками, що дозволяє припустити їх подальше зростання при вмілому управлінні (квадрати 9 і 10);

– порти п'ятої групи – помірно привабливі підприємства з меншим, ніж середній, показником ринкової частки, які не мають ні явно виражених конкурентних переваг, ні високу ймовірність їх появи (квадрат 11);

– порти шостої групи – явно непривабливі на перший погляд підприємства, які можуть використовуватися не як джерело прибутку і високоприбуткових вкладень, а як інструмент мінімізації витрат промислової групи, в транспортний ланцюжок якої можуть увійти квадрати 12, 13 і 14.

Для побудови матриці привабливості морських портів України за показниками інвестиційної привабливості та ринкової частки було використано статистичний інструментарій, який дозволив врахувати ступінь однорідності даних, їх варіацію, особливості розподілу. Розрахунки статистичних показників варіації продемонстрували значний розкид значень двох досліджуваних сукупностей, так як коефіцієнт варіації інвестиційної привабливості склав 60,24%, а ринкової частки – 126%, що свідчить про неможливість адекватного застосування методики подальшого аналізу і зіставлення значень даних параметрів без певного упорядкування [3]. Тому, щоб виключити вплив дуже великих та дуже маленьких показників вантажопереробки та інвестиційної привабли-

вості сукупність цих значень була розділена на два сектори: в перший визначені порти з показником індексу інвестиційної привабливості та ринкової частки вище середньої, а в другий – нижче цього значення (табл. 2).

Після проведеного поділу значень параметрів на два сектори показники варіації істотно покращилися: за ринковою часткою в першому секторі $V_{ar1} = 37\%$, у другому секторі $V_{ar2} = 83\%$ (до меншого значення прийти не представляється можливим через дуже високої відносного коливання крайніх значень ознаки навколо середньої – коефіцієнт осциляції дорівнює 277%); за інвестиційною привабливістю морських портів в першому секторі $V_{ar1} = 20\%$, у другому секторі $V_{ar2} = 40\%$. При формуванні такої матриці важливим питанням є визначення меж інтервалів запропонованих класифікаційних груп.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, для вирішення цієї проблеми доцільно використовувати структурне угруповання при заданій кількості груп з рівними інтервалами. Розраховується ширина інтервалу шляхом ділення на кількість груп різниці максимального і мінімального значень ознаки. Однак такий підхід дещо спотворює реальну ситуацію з класифікацією певних об'єктів за обраними ознаками, так як часто їх варіація неоднорідна, і відбувається невинуватиме усунення окремих значень ознаки в групи з кращими або гіршими характеристиками.

Результати аналізу свідчать, що морські порти України для здійснення інноваційних процесів мають внутрішній потенціал. Головна мета системи стратегічного управління інноваційним розвитком орієнтована на підвищення конкурентоспроможності портової галузі та інтеграції її до пріоритетної Європейської транспортної мережі. а подальші дослідження в сфері залучення інвестицій в інфраструктурні проекти розвитку портового господарства дозволять удосконалити державні механізми.

1. Гришова І.Ю., Дяченко О.П. Державна інвестиційна політика розвитку морських портів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 11. С. 97–102.
2. Гришова І.Ю., Дяченко О.П. Державна політика розвитку морських портів України в контексті розвитку міжнародних транспортних коридорів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 13. С. 5–11.
3. Про морські порти України: Закон України від 17 трав. 2012 р. № 4709-VI із змінами // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 7. Ст. 65. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4709-17> (дата звернення: 05.01.2020).
4. Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року. URL: <http://www.uspa.gov.ua/perspektivnij-plan-rozvitku-galuzi-do-2038-roku> (дата звернення: 05.01.2020).

1. Gryshova, I. Yu., Dyachenko, O. P. (2019). *Derzhavna investytsiyna polityka rozvytku mors'kykh portiv Ukrainy* [State investment policy of development of seaports of Ukraine]. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 11, 97–102.
2. Gryshova, I. Yu., Dyachenko, O. P. (2019). *Derzhavna polityka rozvytku mors'kykh portiv Ukrainy v konteksti rozvytku mizhnarodnykh transportnykh korydoriv* [State policy of development of Ukrainian seaports in the context of development of international transport corridors]. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 13, 5–11.
3. *Pro mors'ki porty Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 17 trav. 2012 r. # 4709–VI iz zminamy* [On the seaports of Ukraine: the law of Ukraine] (2012). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2013. # 7. St. 65. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4709-17> (accessed 05 December 2020).
4. *Stratehiya rozvytku mors'kykh portiv Ukrainy na period do 2038 roky* [The development strategy of the seaports of Ukraine for the period until 2038]. Retrieved from: <http://www.uspa.gov.ua/perspektivnij-plan-rozvitku-galuzi-do-2038-roku> (accessed 05 December 2020).

E-mail: irina3063@meta.ua

УДК 339.9:631.15

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.45>

Костирко Л.А.

доктор економічних наук, професор,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

Соломатіна Т.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ СФЕРІ

У статті запропоновано дефініцію стратегічного розвитку фінансового потенціалу аграрного сектору в зовнішньоекономічній сфері та надано кількісну й якісну оцінку зовнішньоекономічного потенціалу сільськогосподарства загалом, його окремих підгалузей і товарних груп сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження. Формалізовано динаміку прямих іноземних інвестицій по національній економіці загалом і по аграрному сектору зокрема протягом десятирічного періоду, представлену параболою з гілками донизу. Проаналізовано розподілення інвестиційного потенціалу зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору економіки між галузями рослинництва і тваринництва. Проведено порівняльну оцінку фінансового потенціалу залучення пайового і боргового іноземного інвестування в аграрний сектор економіки. Запропоновано шляхи зміцнення стратегічного розвитку фінансового потенціалу аграрного сектору в зовнішньоекономічній сфері.

Ключові слова: стратегічний розвиток, фінансовий потенціал, аграрний сектор, сільське господарство, зовнішньоекономічна сфера, інвестиції.

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА АГРАРНОГО СЕКТОРА ВО ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Костырко Л.А., Соломатина Т.В.

В статье предложена дефиниция стратегического развития финансового потенциала аграрного сектора во внешнеэкономической сфере и дана количественная и качественная оценка внешнеэкономического потенциала сельского хозяйства в целом, его отдельных подотраслей и товарных групп сельскохозяйственной продукции растительного и животного происхождения. Формализована динамика прямых иностранных инвестиций по национальной экономике в целом и по аграрному сектору в частности в течение десяти лет, представленная параболой с ветвями вниз. Проанализировано распределение инвестиционного потенциала внешнеэкономической деятельности аграрного сектора экономики между отраслями растениеводства и животноводства. Проведена сравнительная оценка финансового потенциала привлечения долевого и долгового иностранного инвестирования в аграрный сектор экономики. Предложены пути укрепления стратегического развития финансового потенциала аграрного сектора во внешнеэкономической сфере.

Ключевые слова: стратегическое развитие, финансовый потенциал, аграрный сектор, сельское хозяйство, внешнеэкономическая сфера, инвестиции.

STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF THE AGRICULTURAL SECTOR IN THE FOREIGN ECONOMIC SPHERE

Kostyrko Lidya, Solomatina Tetiana

The article defines the strategic development of the financial potential of the agricultural sector in the foreign economic sphere as a time-consuming process of quantitative and qualitative changes in monetary and financial resources and production and marketing opportunities of economic entities that ensure their competitiveness in the external commodity market of agricultural products and agricultural commodities. financial condition and rising cost. It is shown that the basis of the financial potential of the agrarian sector in the foreign economic sphere is plant production, which accounts for almost a quarter of total exports by the national economy. Fats and oils of animal or vegetable origin make three times less contribution to the structure of export structure. The foreign economic potential for trade in animal products is low. Despite the impressive quantitative indicators, the quality of financial potential in foreign trade in vegetable products is considered low due to the export of raw agricultural products (cereals). It is established that the investment potential of the foreign economic activity of the agrarian sector of the economy is low, but the trends of its development coincide with the general economic. It is statistically shown that at the level of sub-sectors of agriculture, more than half of the financial potential for attracting foreign investment is owned by crop production (primarily the cultivation of annual and biennial crops). Livestock accounts for about one-third of the investment potential of foreign economic activity in the agricultural sector of the economy. It is revealed that the financial potential of attracting debt foreign investment in the agrarian sector of the economy, at the level of relatively general economic, is twice more than in comparison with financing in the form of equity capital. This situation reflects the risky nature of unit investment in agriculture, due to the dependence of its production processes on the climatic, weather conditions, life of biological organisms, etc. The ways of strengthening the strategic development of the financial potential of the agricultural sector in the foreign economic sphere are substantiated: protectionism policy; customs tariff regulation; simplification of licensing of export activity and its shadowing; implementation of international standards for quality assurance and food safety.

Keywords: strategic development, financial potential, agricultural sector, agriculture, foreign economic sphere, investments.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку експортного потенціалу АПК є важелем розвитку національної економіки, зміцнення її зовнішньої безпеки і потребує відповідного фінансування, інвестування, кредитного забезпечення, валютної лібералізації тощо [1, с. 29]. Важливими пріоритетами мають стати: захист внутрішнього аграрного ринку від імпорту сільськогосподарської продукції і продовольства, створення паритетних умов для іноземних та національних інвесторів, структурна перебудова сільського господарства, орієнтована на зміцнення його зовнішньої конкурентоспроможності. Формування і реалізація фінансової політики розвитку зовнішньоекономічної діяльності передбачає розроблення не лише короткострокових планів і прогнозів (тактик), а й довгострокових горизонтів (стратегій).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансовий потенціал є ієрархічною категорією, який оціню-

ється на мега-, макро- мезо- і мікрорівнях і привертає увагу дослідників. С.І. Урба акцентує увагу на макроекономічній значущості експорту аграрної продукції, який є потужним джерелом надходження валютної виручки в державу і забезпечує можливості регулювання офіційного валютного курсу гривні в умовах посилення фінансової нестабільності [2, с. 121]. О.І. Савицька, К.О. Феденко розглядають фінансовий потенціал регіону як сукупність економічних, податкових, бюджетних, кредитних, інвестиційних показників, які свідчать про кількість і якість ресурсів, наявні та приховані можливості їх зростання [3, с. 399]. Г.С. Тимофієва наголошує на необхідності найповнішого використання потенціалу дорадництва в контексті інформаційно-консультаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств як передумови залучення іноземних інвестицій, наповнення державного бюджету країни та формування

іміджу України на світовій арені [4, с. 177]. Високо оцінюючи науковий доробок зазначених авторів, слід констатувати, що питання діалектичної єдності і протиріч фінансового та зовнішньоекономічного потенціалу суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки потребують подальших розвідок.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-прикладних конструкцій стратегічного розвитку фінансового потенціалу аграрного сектору в зовнішньоекономічній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом оцінки фінансового потенціалу аграрного сектору в зовнішньоекономічній сфері є вплив зовнішньоекономічної діяльності на фінансовий стан підприємства та її вартість [5, с. 7].

Фінансовий потенціал зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору економіки можна визначати як на рівні країни, так і на рівні суб'єктів господарювання. На макроекономічному рівні його зростання проявляється у збільшенні зовнішньоторговельного обороту [6, с. 68], яке може відбуватися за інтенсивним та екстенсивним сценаріями. У першому випадку відбувається активізація руху фінансових ресурсів між країнами на конкурентному ринку через модернізацію експортоорієнтованих галузей економіки, розвиток інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання, зростання їхніх можливостей у залученні іноземного капіталу. За другим сценарієм збут сільськогосподарської продукції та продовольства розширюється за рахунок неконкурентних ринків, які не висувають високих вимог до безпечності й якості харчових продуктів, а також цінової експансії і демпінгу. Слід зазначити, що розвиток фінансового потенціалу зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору економіки пов'язаний саме з інтенсивним збільшенням зовнішньоторговельного обороту. Більше того, екстенсивний сценарій може призвести до скорочення фінансового потенціалу суб'єктів господарювання сільськогосподарства.

У процесі розроблення стратегій розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору економіки на макrorівні необхідно враховувати стан розвитку окремих галузей сільськогосподарства, ситуацію з продовольчою безпекою в частині забезпечення продуктами харчування рослинного і тварин-

ного походження, кон'юнктуру світових ринків продовольства та сільськогосподарської продукції [7, с. 134].

У табл. 1 наведено товарну структуру зовнішньої торгівлі за дев'ять місяців 2019 р., яка припадає на аграрний сектор економіки України.

Різниця імпорту й експорту по всіх товарних групах, які припадають на аграрний сектор економіки, є від'ємною, що свідчить про високий експортний потенціал сільського господарства і харчової промисловості України. Найбільше сальдо питомої ваги у структурі експорту та імпорту мають: продукти рослинного походження (-21,54%), у т. ч. зернові культури (-18,11%), а також жири та олії тваринного або рослинного походження (-8,56%). Загалом по національній економіці імпорт перевищує експорт на 7 098,8 млн дол. США, або на 19,13%.

В основі розроблення стратегій розвитку фінансового потенціалу аграрного сектору в зовнішньоекономічній сфері у сучасний період лежать ресурсно-факторні переваги, коли превалює експорт сировинної аграрної продукції, що супроводжується низькими цінами її реалізації [8, с. 35]. Перспективним є впровадження стратегії технологічних переваг, коли суб'єкти господарювання аграрного сектору економіки нарощують обсяг експортних операцій за рахунок підвищення технологічного рівня, зростання конкурентоспроможності продукції, залучення інвестицій, у т. ч. іноземних.

Передумовами ефективної реалізації зовнішньоекономічних стратегій є: забезпечення привабливості інвестиційного клімату на фінансовому і аграрному ринках, створення конкурентного середовища, експорт сільськогосподарської продукції з високою глибиною переробки і доданою вартістю, імплементація міжнародних стандартів технічного регулювання і сертифікації продуктів харчування [9, с. 223].

Індикаторами стану інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки є обсяг, рівень і динаміка прямих іноземних інвестицій у формі акціонерного капіталу і боргових інструментів.

У табл. 2 наведено динаміку і структуру прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в економіці України за видами економічної діяльності у 2019 р.

У період 2010–2019 рр. динаміка прямих іноземних інвестицій у національну економіку і в аграрний сектор описується параболою з гілками донизу:

Таблиця 1. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за дев'ять місяців 2019 р. (аграрний сектор економіки)

Назва товарних груп	Експорт		Імпорт		Сальдо	
	тис дол. США	у % до загального обсягу	тис дол. США	у % до загального обсягу	тис дол. США	у % до загального обсягу
Усього	37092560,3	100,0	44191338,8	100,0	7098778,5	0,0
у тому числі						
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	958689,0	2,58	724825,4	1,64	-233863,6	-0,94
II. Продукти рослинного походження, у т. ч.	9015632,9	24,31	1221599,4	2,76	-7794033,5	-21,54
- зернові культури	6834424,2	18,43	140849,5	0,32	-6693574,7	-18,11
- насіння і плоди олійних рослин	1673094,7	4,51	320353,6	0,72	-1352741,1	-3,79
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	3331892,0	8,98	186603,7	0,42	-3145288,3	-8,56
IV. Готові харчові продукти	2324632,3	6,27	1767780,1	4,00	-556852,2	-2,27

Джерело: власні розрахунки

по економіці загалом:

$$y = -445,05x^2 + 2982,9x + 41086, R^2 = 0,5872, \quad (1)$$

по аграрному сектору:

$$y = -2,1602x^2 + 2,7734x + 713,27, R^2 = 0,5436 \quad (2)$$

Протягом 2010–2014 рр. відбувалося зростання прямих іноземних інвестицій як по національній економіці (із 38 992,9 млн дол. США до 53 704,0 млн дол. США, або в 1,38 рази), так і по аграрному сектору (із 669,2 млн дол. США до 776,9 млн дол. США, або в 1,16 рази). Випереджальні темпи збільшення прямих іноземних інвестицій у національній економіці призвели до скорочення частки сільського, лісового та рибного господарства з 1,72% у 2010 р. до 1,39% у 2013 р. У 2015 р. відбувся різкий спад показника як по національній економіці, так і по аграрному сектору, понижувальна тенденція збереглася до кінця 2018 р., коли обсяги прямих іноземних інвестицій становили відповідно 31 606,4 млн дол. США і 578,6 млн дол. США.

Аграрний сектор економіки України є малопривабливим для прямих іноземних інвестицій, протягом I півріччя 2019 р. його частка зросла з 1,4% до 1,6% від загальноекономічного показника. На рівні підгалузей аграрного сектору економіки на кінець аналізованого періоду превалююча частка (99,55%) прямих іноземних інвестицій припадає на сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг, на лісове і рибне господарство припадає відповідно 0,4% і 0,05%.

За видами економічної діяльності в сільському господарстві основними реципієнтами є вирощування однорічних і дворічних культур (частка зросла із 48,43% до 53,54%, або на 5,11%), а також тваринництво (питома вага скоротилася з 35,69% до 31,74%, або на 3,95%). Третє і четверте місця у рейтингу освоєння прямих іноземних інвестицій займають допоміжна діяльність у сільському господарстві та післязрожайна діяльність (близько 8%) і вирощування багаторічних культур (близько 4%) із тенденцією до незначного скорочення часток.

Протягом I півріччя 2019 р. обсяг прямих інвестицій (боргові інструменти) в аграрному секторі економіки України скоротився з 297,36 млн дол. США до 292,45 млн дол. США, а його питома вага – з 3,4% до 3,2%.

Стратегічний розвиток фінансового потенціалу аграрного сектору в зовнішньоекономічній сфері стимулюють об'єктивні й суб'єктивні чинники. До першої групи відносяться такі: ірраціональна модель сільськогосподарського виробництва, його низька ефективність; недостатня, а іноді й низька конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції та продуктів харчування, відставання її якості та безпеки від міжнародних стандартів. Другу групу становлять чинники, пов'язані з корупційним складником, митними бар'єрами, політикою протекціонізму країн-партнерів в аграрній сфері з метою захисту внутрішнього сільськогосподарського ринку, низьким експортним потенціалом малих і дрібних сільськогосподарських товаровиробників.

Таблиця 2. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) в економіці України за видами економічної діяльності у I півріччі 2019 р.

Вид економічної діяльності	Обсяги станом на				Приріст	
	01.01.2019		01.07.2019			
	тис дол. США	у % до загального підсумку	тис дол. США	у % до загального підсумку	тис дол. США	у % до загального підсумку
УСЬОГО	32884762,1	100,0	33724390,1	100,0	839628	0
СІЛЬСЬКЕ, ЛІСОВЕ ТА РИБНЕ ГОСПОДАРСТВО	461173,1	1,4	525509,7	1,6	64336,6	0,2
		100,0		100,0		0
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	458938,0	99,52	523130,1	99,55	64192,1	0,03
Вирощування однорічних і дворічних культур	223350,4	48,43	281343,2	53,54	57992,8	5,11
Вирощування багаторічних культур	20951,1	4,54	21470,3	4,09	519,2	-0,45
Відтворення рослин	2441,2	0,53	2428,5	0,46	-12,7	-0,07
Тваринництво	164598,4	35,69	166804,4	31,74	2206	-3,95
Змішане сільське господарство	8084,0	1,75	8062,1	1,53	-21,9	-0,22
Допоміжна діяльність у сільському господарстві та післязрожайна діяльність	38418,0	8,33	41883,5	7,97	3465,5	-0,36
Мисливство, відловлювання тварин і надання пов'язаних із ними послуг	1094,9	0,24	1138,1	0,22	43,2	-0,02
Лісове господарство та лісозаготівлі	1974,0	0,43	2103,6	0,40	129,6	-0,03
Лісівництво та інша діяльність у лісовому господарстві	634,7	0,14	631,5	0,12	-3,2	-0,02
Лісозаготівлі	802,0	0,17	916,3	0,17	114,3	0
Збирання дикорослих недревних продуктів	184,9	0,04	188,3	0,04	3,4	0
Надання допоміжних послуг у лісовому господарстві	352,4	0,08	367,5	0,07	15,1	-0,01
Рибне господарство	261,1	0,06	276,0	0,05	14,9	-0,01
Рибальство	219,3	0,05	231,9	0,04	12,6	-0,01
Рибництво (аквакультура)	41,8	0,01	44,1	0,01	2,3	0

Джерело: власні розрахунки

Шляхами зміцнення стратегічного розвитку фінансового потенціалу аграрного сектору в зовнішньоекономічній сфері є: політика протекціонізму і захист вітчизняного товаровиробника, підтримка українських експортерів аграрної продукції шляхом використання засобів митно-тарифного регулювання, спрощення ліцензування експортної діяльності, боротьби з проявами антидемпінгової політики, детінізації експортної діяльності аграрного сектору економіки; впровадження міжнародних стандартів гарантування якості та безпеки продовольства *HACCP* (*Hazard Analysis and Critical Control Point*).

Зовнішньоекономічна і фінансова стратегії підприємства мають узгоджуватися між собою, постійно переглядатися та адаптуватися до вимог зовнішнього середовища [10, с. 54]. Вдалий синтез векторів зовнішньоекономічної і фінансової стратегій здатний забезпечити стійкий розвиток і фінансову безпеку суб'єкта господарювання, а також збільшити його частку на внутрішньому і зовнішньому аграрних ринках, реалізувати стратегію лідерства.

Висновки з проведеного дослідження. Стратегічний розвиток фінансового потенціалу аграрного сектору в зовнішньоекономічній сфері пропонується визначити як розгорнутий у часі процес кількісних та якісних змін валютно-фінансових ресурсів і виробничо-збутових можливостей суб'єктів господарювання, які забезпечують їхню конкурентоспроможність на зовнішньому товарному ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, зміцнення фінансового стану і зростання вартості.

Основу фінансового потенціалу аграрного сектору в зовнішньоекономічній сфері становить рослинництво, на яке припадає майже чверть загального експорту по

національній економіці. Втричі менший внесок у формування структури експорту роблять жири та олії тваринного або рослинного походження. Зовнішньоекономічний потенціал торгівлі продуктами тваринного походження є низьким. Незважаючи на вражаючі кількісні показники, якість фінансового потенціалу у зовнішній торгівлі продукцією рослинного походження слід визнати низькою, оскільки він зумовлений експортом сировинної сільськогосподарської продукції (зернових культур).

Інвестиційний потенціал зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору економіки є низьким, але тренди його розвитку співпадають із загальноекономічним максимальним значенням у 2014 р. і тенденцією до подальшого скорочення. На рівні підгалузей сільського господарства більше ніж половиною фінансового потенціалу залучення іноземних інвестицій володіє рослинництво (передусім вирощування однорічних і дворічних культур). На тваринництво припадає близько третини інвестиційного потенціалу зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору економіки.

Фінансовий потенціал залучення боргового іноземного інвестування в аграрний сектор економіки, за рівнем відносно загальноекономічного, вдвічі більше порівняно з фінансуванням у формі акціонерного капіталу. Зазначена ситуація віддзеркалює ризиковий характер пайового інвестування в сільське господарство, пов'язаний із залежністю його виробничих процесів від природно-кліматичних, погодних умов, життєдіяльності біологічних організмів тощо.

Перспективою подальших досліджень є визначення шляхів стратегічного розвитку фінансового потенціалу аграрного сектору економіки во внутрішніх інвестиційних процесах.

1. Софіценко І.Я. Диверсифікація механізмів фінансування експортного потенціалу аграрного сектору. *Фінансові послуги*. 2017. № 3. С. 27–31.
2. Урба С.І. Реалізація експортного потенціалу аграрного сектору в системі зовнішньоекономічної безпеки України. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 33. С. 116–124.
3. Савицька О.І., Феденко К.О. Перестраховування у зовнішньоекономічній діяльності як фактор розвитку фінансового потенціалу регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2016. Вип. 1(1). С. 396–401.
4. Тимофієва Г.С. Використання потенціалу системи дорадництва в контексті інформаційно-консультаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 5. С. 175–180.
5. Рогулін Р.О. Поняття фінансового потенціалу зовнішньоекономічної діяльності підприємства та методи його оцінки. *Управління розвитком*. 2013. № 17. С. 5–8.
6. Фролов С.М., Савицька О.І., Шестопалов В.Г. Прогнозна модель зовнішньоекономічної діяльності як складова фінансового потенціалу. *Управління розвитком*. 2015. № 4. С. 61–71.
7. Вітко Ю.Д. Стратегічні підходи до розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 3. С. 129–137.
8. Гончаренко І.В., Івкін Ю.В. Стратегічні пріоритети у розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств Миколаївської області. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2013. № 5. С. 34–37.
9. Малуїтіна Г.Б. Регулювання зовнішньоекономічної стратегії аграрного підприємства з метою забезпечення підвищення його конкурентоспроможності. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2014. № 3(1). С. 221–224.
10. Домаскіна М.А., Станішевська А.І. Формування стратегії зовнішньоекономічної діяльності аграрного підприємства. *Агросвіт*. 2015. № 18. С. 52–55.

1. Sofishhenko I.Ja. (2017). *Dyversyfikacija mehanizmv finansuvannja eksportnogo potencialu agrarnogo sektoru* [Diversification of mechanisms for financing the export potential of the agricultural sector]. *Fynansovyje uslugy*, 3, 27–31. (in Ukrainian)

2. Urba S.I. (2019). *Realizacija eksportnogo potencialu agrarnogo sektoru v systemi zovnishn'oeconomichnoi' bezpeky Ukrai'ny* [Realization of export potential of agrarian sector in the system of foreign economic security of Ukraine]. *Infrastruktura rynku*, 33, 116–124. (in Ukrainian)

3. Savyc'ka O.I., Fedenko K.O. (2016). *Perestrahuvannja u zovnishn'oekonomichnij dijal'nosti jak faktor rozvytku finansovogo potencialu regionu* [Reinsurance in foreign economic activity as a factor of development of financial potential of the region]. *Naukovyj visnyk Uzhgorod's'kogo universytetu. Serija : Ekonomika*, 1(1), 396–401. (in Ukrainian)
4. Tymofijeva G.S. (2013). *Vykorystannja potencialu systemy doradnyctva v konteksti informacijnogo-konsul'tacijnogo zabezpechennja zovnishn'oekonomichnoi' dijal'nosti agrarnyh pidpryjemstv* [Utilization of the potential of the advisory system in the context of information and consulting support of foreign economic activity of agricultural enterprises]. *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo agrarnogo universytetu im. V.V. Dokuchajeva. Ser. : Ekonomichni nauky*, 5, 175–180. (in Ukrainian)
5. Rogulin R.O. (2013). *Ponjattja finansovogo potencialu zovnishn'oekonomichnoi' dijal'nosti pidpryjemstva ta metody jogo ocinky* [The concept of financial potential of foreign economic activity of the enterprise and methods of its evaluation]. *Upravlinnja rozvytkom*, 17, 5–8. (in Ukrainian)
6. Frolov S.M., Savyc'ka O.I., Shestopalov V.G. (2015). *Prognozna model' zovnishn'oekonomichnoi' dijal'nosti jak skladova finansovogo potencialu* [Forecast model of foreign economic activity as a component of financial potential]. *Upravlinnja rozvytkom*, 4, 61–71. (in Ukrainian)
7. Vitko Ju.D. (2017). *Strategichni pidhody do rozvytku zovnishn'oekonomichnoi' dijal'nosti agrarnyh pidpryjemstv* [Strategic approaches to the development of foreign economic activity of agricultural enterprises]. *Visnyk HNAU. Serija : Ekonomichni nauky*, 3, 129–137. (in Ukrainian)
8. Goncharenko I.V., Ivkin Ju.V. (2013). *Strategichni priorityty u rozvytku zovnishn'oekonomichnoi' dijal'nosti agrarnyh pidpryjemstv Mykolai'vs'koi' oblasti* [Strategic priorities in the development of foreign economic activity of agricultural enterprises of the Mykolaiv region]. *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo agrarnogo universytetu im. V.V. Dokuchajeva. Ser. : Ekonomichni nauky*, 5, 34–37. (in Ukrainian)
9. Maljutina G.B. (2014). *Reguljuvannja zovnishn'oekonomichnoi' strategii' agrarnogo pidpryjemstva z metoju zabezpechennja pidvyshhennja jogo konkurentospromozhnosti* [Regulation of foreign economic strategy of agrarian enterprise in order to ensure its competitiveness]. *Visnyk Hmel'nyc'kogo nacional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky*, 3(1), 221–224. (in Ukrainian)
10. Domaskina M.A., Stanishevs'ka A.I. (2015). *Formuvannja strategii' zovnishn'oekonomichnoi' dijal'nosti agrarnogo pidpryjemstva* [Formation of strategy of foreign economic activity of agrarian enterprise]. *Agrosvit*, 18, 52–55. (in Ukrainian)

E-mail: t.solomatina@i.ua

УДК 338.001.36:008.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.46>

Кравченко С.І.

кандидат економічних наук, доцент, Віце-президент
Інституту розвитку міжнародної співпраці (Польща)

ПЕРЕДУМОВИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

У статті проаналізовано характерні умови розвитку національних інноваційних систем (НІС) та вказується на неефективність самоорганізації, саморегулювання і саморозвитку НІС, що може призвести до формування інституційного та ринкового середовища, яке буде вороже до інновацій. Охарактеризовано роль основних агентів впливу на інтенсивність і траєкторію розвитку НІС та зазначається, що всі вони виконують власну функцію і мають різні інтереси та ступінь впливу на стан системи. Підкреслено незаперечність державного регулювання функціонування НІС для корекції та усунення провалів ринку, проте уточнюється, що за певних обставин воно само здатне створити нові диспропорції. В цілому в роботі доведена відсутність єдиної універсальної моделі інноваційного розвитку та необхідність обґрунтування пріоритетів розвитку конкретної НІС, з урахуванням інституційних умов, у яких вона виникла та еволюціонувала.

Ключові слова: інституційне середовище, громадське суспільство, науково-освітній комплекс, провали ринку, цілеспрямований вплив.

ПРЕДПОСЫЛКИ РЕГУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ

Кравченко С.И.

В статье проанализированы характерные условия развития национальных инновационных систем (НИС). Указывается на неэффективность самоорганизации, саморегулирования и саморазвития НИС, что может привести к формированию институциональной и рыночной среды, враждебной к инновациям. Охарактеризована

роль основних агентів впливу на інтенсивність і траєкторію розвитку НИС. Отзначається, що всі вони виконують свою функцію і мають різні інтереси і ступінь впливу на стан системи. Підкреслена неоспоримість державного регулювання функціонування НИС для корекції і усунення провалів ринку, однак вказується, що при певних обставинах воно само здатне створити нові диспропорції. В цілому в роботі обґрунтовано відсутність єдиної універсальної моделі інноваційного розвитку, а також необхідність формування пріоритетів розвитку конкретної НИС, з урахуванням інституціональних умов, в яких вона виникла і еволюціонувала.

Ключові слова: інституціональна середовище, громадянське суспільство, науково-освітній комплекс, провали ринку, цільовий вплив.

PREREQUISITES FOR REGULATION OF THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM DEVELOPMENT

Kravchenko Sergey

The article is devoted to the analysis of the basic prerequisites for regulating the national innovation systems development as an unconditional basis for the management decision-making process. The inefficiency of self-organization, self-regulation and self-development of national innovation systems, which can lead to the formation of an institutional and market environment that will be hostile to innovation, creative initiatives and cause crises, is noted. Emphasis is placed on the specific methodological complexity of managing or regulating by the national innovation system development, which, on the one hand, lies in the multicomponent nature of the NIS and the lack of coordination between its elements, and thus implies the presence of a large number of possible states of the system. On the other hand, it is caused by the uncertainty and asymmetry of information, irrational behavior of economic agents, competing interests and the imperfection of the tools for managing the development of complex systems. The role of the main agents of influence on the intensity and trajectory of development of national innovation systems (government, market, society, scientific and educational sphere) is characterized. It is noted that they all fulfill their function and can be characterized by competing interests and varying degrees of influence on the current and future state of NIS. It is proved that state regulation is the most promising for correcting and eliminating market failures in the area of creating and ensuring the effective and socially responsible functioning of the national innovation system. Nevertheless, it is noted that preventive state regulation is able to create new disparities that do not allow setting up of effective institutions to address externalities. In general, the paper notes the absence of a single universal model of innovative development and the need to justify the development priorities of a particular NIS, taking into account the institutional conditions in which it arose and evolved. The research results form the scientific and practical basis for the formation of effective tools for regulating innovative development.

Keywords: institutional environment, civil society, scientific and educational complex, market failures, targeted impact.

Постановка проблеми. Національні інноваційні системи (НИС) є складними та комплексними утвореннями, які об'єднують кілька коеволюційно взаємопов'язаних систем мережевого характеру, у зв'язку з чим їх структуру і внутрішні вертикальні та горизонтальні взаємозв'язки досить складно чітко визначити й впорядкувати ієрархічно. Більш того, історично обумовлена специфіка основних структурних компонентів НИС (науково-освітній, громадянське суспільство, виробничо-економічний та державно-політичний) припускає ймовірність значних відмінностей ефективності НИС у різних країнах світу, які знаходяться на різному рівні економічного, науково-технічного та соціально-політичного розвитку.

Так, наприклад, в Україні у 2017 р. інноваційною діяльністю в промисловості займалися всього 759 підприємств, при цьому їх кількість у порівнянні з 2010 р. скоротилася на 52%. Питома вага загального обсягу витрат на науково-дослідні роботи (НДР) у ВВП становила 0,45% (у т.ч. кошти державного бюджету – 0,16%) [1, с. 83-84]. Для порівняння, у країнах ЄС-28 ця величина у середньому становила 2,03% (наприклад, Швеція – 3,25%, Фінляндія – 2,75%, Македонія, Латвія, Румунія, Мальта – від 0,43% до 0,61%). Загальна кількість виконавців НДР у 2017 р. у порівнянні з 2010 р. скоротилася на 51% при цьому їхня частка у загальній кількості зайнятого населення становила 0,58%, у тому числі дослідників – 0,37% [1, с. 34]. Для порівняння, за даними Євростату у 2015 році ці частки були від-

повідно: у Фінляндії (3,21% і 2,35%), Швеції (2,97% і 2,33%), сусідній Польщі (1,0% і 0,75%).

Така низька ефективність вітчизняної НИС, ймовірно, обумовлена не тільки особливостями функціонування та взаємодії її ключових структурних компонентів, але й недосконалим інструментарієм управління розвитком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку НИС є актуальною вже значний період та стала об'єктом дослідження багатьох авторів. Окремі з них (наприклад, [2; 3]) значної уваги приділяють розвитку сутності концепції національної інноваційної системи, що вдосконалює теоретичне підґрунтя регулювання. Інші – аналізу стану НИС різних країн та порівнянню їхньої ефективності (наприклад, [4; 5]), забезпечуючи матеріалом щодо практичних результатів функціонування систем. Деякі дослідники більшою мірою акцентують увагу на формуванні інструментарію регулювання НИС (наприклад, [6; 7]), сприяючи обґрунтованості управлінських рішень.

Проте і сьогодні, не дивлячись на численність відповідних досліджень та певних досягнень, управління інноваційним розвитком на макрорівні є пріоритетною стратегічною метою більшості країн світу і неодмінним елементом їхньої економічної та державної політик.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз основних передумов регулювання розвитку національних інноваційних систем як безумовного підґрунтя процесу прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державне регулювання, ринкові відносини, життєдіяльність суспільства та відповідні наукові дослідження є повсюдними константами цивілізації. Таким чином, навіть якщо цілеспрямовані зусилля по формуванню і розвитку НІС у країні не вживаються, наявність і коеволюція даних констант веде до самоорганізації, саморегулювання та саморозвитку національних інноваційних систем на підґрунті специфічного інституційного середовища, яке визначає державний устрій, величину споживчого попиту і характер конкуренції виробників, особливості взаємодії між покупцями та продавцями, а також їхню інноваційно-інвестиційну активність.

Слід зазначити, що, з одного боку, самоорганізовані моделі НІС можуть бути неефективними, не мати чіткої, ієрархічно впорядкованої структури та знаходитися в зародковій стадії розвитку. З іншого, залишається можливість, що в умовах саморегулювання, тобто природного конкурентного відбору, зберігаються і відтворюються найбільш успішні (ефективні, висококонкурентні) рутини, підходи й стратегії інноваційної діяльності та, як наслідок, найбільш окупні та затребувані нововведення. Проте, не слід забувати, що можливе формування такого інституційного та ринкового середовища, яке буде вороже до інновацій, творчих ініціатив та, отже, призведе до економічної стагнації, застарівання основних виробничих фондів і рутин управління, а також, згодом, до виникнення кризових ситуацій з важкими наслідками.

Певна методологічна складність управління або регулювання розвитком НІС значною мірою обумовлена комплексністю та широтою розуміння понять «національна інноваційна система» та «розвиток». В першу чергу ця складність полягає в масштабності та мультикомпонентності НІС, як об'єкту аналізу, а також відсутності координації між її елементами. У другу – невизначеністю, асиметричністю інформації, нерациональною поведінкою економічних агентів, конкуруючими інтересами та недосконалістю інструментарію довгострокового прогнозування розвитку складних систем.

Слід відзначити, що принципова відмінність між управлінням та регулюванням полягає у процесі цілеспрямування. Управління – процес, який обумовлює визначення бажаних майбутніх станів об'єкта управління з подальшим приведенням цього об'єкта до заданого стану. У свою чергу, регулювання – процес підтримки системи в заданому стані. Регулятор блокує потік різноманітності від збурень до істотних змінних, тим самим зводячи кількість станів системи до необхідної [8, с. 285].

Згідно із законом необхідної різноманітності У. Ешбі кількість станів суб'єкта регулювання (управління) має бути не менше, ніж кількість станів об'єкта управління [8]. Особливого значення цей закон набуває зі зростанням складності систем. Оскільки процес коеволюції НІС припускає наявність великої кількості можливих станів економічної, соціокультурної, державно-політичної та науково-освітньої підсистем, то завдання, що постають в контексті її розвитку вбачається надмірно ускладненими. Це також зумовлено відсутністю чітко поставлених цілей еволюційного процесу, який протікає у суспільстві та створюваних ним інститутах.

Д. Норт і Р. Томас як основоположні чинники економічного розвитку визначали технологію та законо-

давче оформлення інституту прав власності [9]. За їх уявленнями ефективна організація економіки сприяє активізації функціонування всіх інституційних структур, що забезпечує права власності та задає стимули реалізації індивідуальних переваг. Результатом цього стає зближення суспільної та індивідуальної вигоди. Одержані дослідниками висновки про ефективність інституціональної структури та стимулів належать до пояснення початкової точки траєкторії економічного зростання та вибору напрямку цієї траєкторії.

За інституціоналізмом економічний розвиток включає три елементи: розвиток інститутів; керовані інституційні зміни; розвиток людського капіталу. При цьому дані елементи повинні мати на меті забезпечення необхідної різноманітності соціальних функцій в економіці та доступу до них суб'єктів незалежно від величини їх особистих доходів. Таким чином, розвиток соціальних інститутів складає якісне ядро довгострокового економічного зростання та основу розвитку в широкому розумінні. Разом з тим необхідно враховувати, що інститути здатні втрачати свій якісний зміст. Тому інституційний та економічний розвиток має зводитися до зменшення кількості та глибини дисфункціональних станів соціальних інститутів у чому полягає завдання регулювання.

Отже, в рамках дослідження передбачається, що процес цілеспрямованого впливу на розвиток НІС містить два рівні цілеспрямування:

- довгострокове прогнозування та стратегічне цілеспрямування розвитку НІС (досягнення бажаного стану та ступеня ефективності НІС);
- регулювання (корекція) процесу еволюції НІС у встановлених інституціональних рамках з метою досягнення стратегічних цілей.

Національна інноваційна система як «об'єкт стратегічного управління і регулювання» відноситься до макрорівня (держава в цілому). Таким чином, основними «суб'єктами стратегічного управління і регулювання», здатними надавати визначальний вплив на інтенсивність і траєкторію розвитку НІС є: (а) національні інститути влади, (б) ринки, як сукупність конкуруючих економічних агентів, і (в) громадянське суспільство, а також, більш опосередковано:

- політичні рішення (стратегії, альянси) країн, які є світовими лідерами, й тому визначають загальний тренд розвитку;
- інноваційно-інноваційна політика країн, які є основними союзниками або конкурентами;
- конкуренція на міжнародному ринку і базисні епохальні інновації, які задають тренд розвитку і супроводжуються виникненням екстерналій.

Кожен великий агент впливу на інтенсивність і траєкторію розвитку НІС включає безліч окремих агентів впливу на мезо– та мікрорівні – політичні фракції та окремі популярні політики, окремі підприємства та їх кластери, споживачі. Всі вони – потенційні суб'єкти регулювання розвитку НІС, характеризуються різними інтересами та ступенем впливу на поточний і майбутній стан НІС, а також процеси, які відбуваються на рівні окремих структурних її компонентів. При цьому чіткі горизонтальні та вертикальні зв'язки між цими агентами з метою формування взаємовигідного підвищення ефективності НІС та безпосередньо прагнення, як правило, відсутні.

Також слід зазначити, що кожен з макроагентів впливу виконує власну роль, проте, деякі їх функції перетинаються.

Так, уряд на законодавчому рівні формує середовище – інститути, стимули та антистимули для проведення інноваційної діяльності самою державою, як макроекономічним інститутом, та мікроекономічними агентами ринку, встановлюючи «правила гри», а також формує попит (державне замовлення) на інновації виходячи із загальнодержавних інтересів, встановлених довгостроковими стратегіями розвитку. Відповідно, державна стратегія розвитку, навіть якщо вона усвідомлено не спрямована на безпосередній розвиток НІС, значною мірою визначає панівний інноваційний тренд державного (захисного) значення та його вплив всі сфери в країні та, можливо, на інноваційно-інвестиційну політику інших країн – конкурентів і контрагентів (постачальників імпорту або споживачів експорту).

Учасники ринку в контексті вільної конкурентної боротьби в умовах, створених для них національними урядами, забезпечують попит і пропозицію на окупні (затребувані ринком) новації, інвестуючи кошти в їх розробку і просування на внутрішньому і зовнішньому ринках збуту. Мотив – зберегти свої конкурентні переваги або придбати нові, отримати квазіренту шляхом короткострокової монополії на унікальний товар або досягти економії своїх витрат (у т.ч. шляхом інноваційної технології виробництва), а також зберегти фінансову стабільність і потенціал для розвитку в майбутньому. Таким чином, переслідуючи інші, ніж державні, цілі та не маючи загальної формальної стратегії, ринок також визначає панівний інноваційний тренд ринкового (споживчого) значення шляхом інвестування у власні НДДКР або розробки незалежних організацій, а також за допомогою маркетингу.

Громадянське суспільство одночасно формує попит на інноваційний продукт широкого побутового призначення, забезпечуючи його окупність і, відповідно, впровадження у серійне виробництво, а також поставляє інтелектуальний ресурс, необхідний для його розробки або адаптації до місцевих інституціональних умов.

Науково-освітній комплекс формує інтелектуальний ресурс та задовольняє відповідний попит, сформований державою, як макроекономічним агентом, і безпосередньо ринком, як сукупністю мікроекономічних агентів. Слід також зазначити, що в науковому середовищі важливу роль відіграють не лише цілеспрямована довгострокова робота з пошуку рішення поставленої наукової задачі, а також чинник випадковості зроблених наукових відкриттів.

Відповідно, саме держава та, ймовірно, альянси транснаціональних корпорацій (створювані між собою та/або спільно з урядами країн, де розміщені їх основні фонди), володіють реальними можливостями та найбільшим потенціалом для цілеспрямованого впливу на стан НІС і траєкторію її розвитку. Враховуючи, що власники корпорацій, у першу чергу, орієнтовані на отримання прибутку і забезпечення найкращих умов для розвитку власного бізнесу, а не гармонійний розвиток НІС в інтересах суспільства в цілому, держава виступає природним ініціатором і гарантом наближення граничних приватних витрат і вигід до граничних суспільних (соціальних) витрат і вигід.

Отже, для корекції та усунення провалів ринку у сфері створення та забезпечення ефективного і соціально-відповідального функціонування НІС найбільш перспективним є саме державне регулювання.

Слід зазначити, що інноваційний шлях розвитку традиційно і загальноновизнано є найкращою стратегією успіху. Це здебільшого обумовлено тим, що на світовому рівні домінують індустріальні технологічно розвинені капіталістичні країни, які на власному досвіді демонструють, що активна інноваційна політика забезпечує високий рівень життя для населення та конкурентоспроможності на міжнародних ринках. Країни-лідери за допомогою глобалізації поширюють свій світогляд на країни-супутники (в минулому – колонії, у поточному стані – економічні контрагенти). З іншого боку, існує не мало прикладів, коли стратегії інноваційного розвитку окремих країн (з переважанням екстрактивних державних інститутів), легітимно оформлені на законодавчому рівні, носять виключно політично-орієнтований, декларативний характер і реалізуються тільки формально, не досягаючи заявлених цілей і не відповідаючи по суті заявленим цілям. Тобто, державне регулювання розвитку НІС також пов'язане з низкою провалів державної політики.

Отже, з одного боку, згідно з неокласичною економічною теорією державне втручання в ринкові механізми обумовлене провалами ринку. Разом з тим превентивне державне регулювання здатне створити нові диспропорції, які не дозволяють налагодити роботу ефективних інститутів для розв'язання проблем екстерналій, зокрема:

- асиметричність і неповнота інформації для аналізу наслідків державного втручання (у результаті втручання можуть з'явитися побічні негативні наслідки для розвитку НІС, які раніше не прогнозувалися);

- відсутність ефективного механізму виконавчої влади (створення та реалізація адекватних сучасним умовам інституційних механізмів, оформлених у відповідних законодавчих актах, є об'єктом діяльності виконавчої влади та може бути пов'язана з різними труднощами).

Важливою умовою забезпечення розвитку НІС є використання економічного інструментарію – прав власності, податків, платежів, торгових дозволів, важливість інтерналізації та окупності інноваційних витрат. Саме економічний інструментарій дозволяє знайти адекватне сумісне вирішення шляхом ринкового коригування якості; зростання ефективності або мінімізації витрат; регулювання зміни обставин. Ключовою властивістю цього інструментарію є його здатність використовувати ринок і особисту вигоду окремих економічних суб'єктів, перетворюючи «супротивників» інноваційного розвитку на союзників. Це досягається не розпорядчими діями, а зміною стимулів для виробників і споживачів.

Друге місце посідають методи соціальної мотивації (переконання, інформування, реклами та пропаганди), у тому числі державні індикативні плани, що виступають інструментом рекомендаційного недирективного впливу на траєкторію економічного розвитку. Прогнозні критерії національного індикативного плану розвитку інформаційно орієнтують економічних агентів відносно поточних та стратегічно важливих економічних пріоритетів і трендів, спонукаючи

їх враховувати у власній практиці завдання офіційної стратегії загальнодержавного розвитку, що враховує інтереси країни та суспільства в цілому. Вчасне досягнення прогностичних індикаторів створює можливість підтримки та контролю сталих темпів зростання при збереженні самостійності економічних агентів на ринку, адже державне втручання має виборчий «точний» характер. При цьому, слід враховувати, що індикативне планування має ґрунтуватися на стимулах ринкової економіки та інтересах суспільства, а не суперечити їм [10]. В іншому випадку – зростатимуть ризики консолідації олігополій з метою захисту власних інтересів та ухилення від державного контролю, а також невизначеності, викликані економічними кри-

зами й політичними конфліктами, а також поведінкою приватного сектора.

Висновки. Досвід багатьох країн дозволяє упевнитися, що в сучасних умовах розвитку світової економіки основним елементом національної інноваційної системи та запорукою інтерналізації зовнішніх ефектів є державне регулювання. При цьому єдиної моделі інноваційного розвитку, універсальної для всіх інституційних умов, не існує. Це потребує пошуку пріоритетів розвитку конкретної НІС, з урахуванням інституційних умов, у яких вона виникла та еволюціонувала. В цілому результати дослідження формують науково-практичне підґрунтя для формування ефективного інструментарію регулювання інноваційним розвитком.

1. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 178 с.
2. Караяннис Э. Четырехзвенная спираль инноваций и «умная специализация»: производство знаний и национальная конкурентоспособность. Форсайт. 2016. Т. 10. № 1. С. 31–42. doi: 10.17323/1995-459x.2016.1.31.42
3. Schutz F., Heidingsfelder M.L., Schraudner M. Co-shaping the Future in Quadruple Helix Innovation Systems: Uncovering Public Preferences toward Participatory. Research and Innovation. She Ji: The Journal of Design, Economics, and Innovation. 2019. № 5(2), pp. 128–146. doi: <https://doi.org/10.1016/j.sheji.2019.04.002>
4. Амоша О.І., Ніколаєнко А.І. Національна інноваційна система України в контексті міжнародних порівнянь. Економічний вісник Донбасу. 2015. № 1(39). С. 115–121.
5. Kravchenko S. Simulation of the national innovation systems development: a transnational and coevolution approach. Virtual Economics. 2019. No. 2(3), pp. 41–54. doi: [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.03\(4\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.03(4))
6. Кравченко С. Регулювання національної інноваційної системи у глокалізаційному аспекті. Економіка промисловості. 2019. № 4(88). С. 58–74.
7. Бабаєв В.Ю., Дрозжжін Д.Ю. Механізм державного регулювання розвитку інноваційної інфраструктури в Україні. Теорія та практика державного управління. 2012. Вип. 4(39). С. 214–223.
8. Эшби У.Р. Введение в кибернетику. Москва : КомКнига, 2006. 432 с.
9. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Пер. с англ. А.Н. Нестеренко. Москва : Фонд экономической книги «Начала», 1997. 180 с.
10. Гэлбрейт Дж.К. Новое индустриальное общество. Избранное. Антология экономической мысли. Москва : Эксмо, 2008. С. 25–344.

1. Scientific and innovative activity of Ukraine. Statistical collection (2018). State Statistics Service of Ukraine. Kiev. (in Ukrainian)
2. Carayannis, E. (2016). Quadruple Innovation Helix and Smart Specialization: Knowledge Production and National Competitiveness. Foresight and STI Governance, 10(1), 31–42. doi: 10.17323/1995-459x.2016.1.31.42
3. Schutz F., Heidingsfelder M.L., Schraudner M. (2019). Co-shaping the Future in Quadruple Helix Innovation Systems: Uncovering Public Preferences toward Participatory. Research and Innovation. She Ji: The Journal of Design, Economics, and Innovation, 5(2), 128–146. doi: <https://doi.org/10.1016/j.sheji.2019.04.002>
4. Amosha A.I., Nikolaenko A.I. (2015). National Innovative System of Ukraine in Context of International Comparisons. Economic Bulletin of Donbass, 1(39), 115–121. (in Ukrainian)
5. Kravchenko S. (2019). Simulation of the national innovation systems development: a transnational and coevolution approach. Virtual Economics, 2(3), 41–54. [https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.03\(4\)](https://doi.org/10.34021/ve.2019.02.03(4))
6. Kravchenko S. (2019). Regulation of the national innovation system in the glocalization aspect. Economy of Industry, 4(88), 58–74. (in Ukrainian)
7. Babaev V., Drozhzhin D. (2012). State regulation mechanism of innovative infrastructure development in Ukraine. Theory and Practice of Public Administration, 4(39), 214–223. (in Ukrainian)
8. Ashby W.R. (2006). Introduction to Cybernetics. Moscow: KomKniga. (in Russian)
9. North D. (1997). Institutions, institutional changes and the functioning of the economy (transl. from English A.N. Nesterenko). Moscow: Fund of the economic book “Nachala”. (in Russian)
10. Galbraith J.K. (2008). New industrial society. Favorites. Anthology of economic thought. Moscow: Eksmo. (in Russian)

E-mail: sergey.iv.kravchenko@gmail.com

УДК 339

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.47>**Ординський В.І.***здобувач кафедри маркетингу,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»***Шевченко Ю.А.***здобувачка кафедри міжнародних фінансів,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»*

ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ІНВЕСТИВАННЯ ТНК

Статтю присвячено проблемі переходу інвестиційної діяльності транснаціональних корпорацій на інноваційний рівень управління власними ресурсами з метою набуття конкурентних переваг на міжнародному фінансовому ринку. Розкрито основні тенденції і напрями інвестування ТНК у сучасних умовах розвитку економічної системи, при цьому особливу увагу приділена інвестиціям у сферу Інтернет-маркетингу. Наведено приклади інвестиційних проєктів в інновації у сфері сільського господарства, соціального розвитку приймаючих країн та визначено роль Інтернет-маркетингу в їх успішній реалізації. Дослідження доводить, що інвестиції, особливо у сферу Інтернет-маркетингу, поліпшують умови існування економічних суб'єктів приймаючих країн за рахунок отриманого іноземного досвіду ведення бізнесу. Доведено, що Інтернет-маркетинг є більш ефективним засобом реклами, поширення інформації серед споживачів.

Ключові слова: Інтернет-маркетинг, інвестиційна поведінка, проєкт, транснаціональні корпорації, трансформація.

ІНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГ КАК ОДНО ИЗ НАПРАВЛЕНИЙ ИНВЕСТИРОВАНИЯ ТНК

Ордынский В.И., Шевченко Ю.А.

Статья посвящена проблеме перехода инвестиционной деятельности транснациональных корпораций на инновационный уровень управления собственными ресурсами для приобретения конкурентных преимуществ на международном финансовом рынке. Раскрыты основные тенденции и направления инвестирования ТНК в современных условиях развития экономической системы, при этом особое внимание уделено инвестициям в сферу Интернет-маркетинга. Приведены примеры инвестиционных проектов в инновации в сфере сельского хозяйства, социального развития принимающих стран и определена роль Интернет-маркетинга в их успешной реализации. Исследование доказывает, что инвестиции, особенно в сферу интернет-маркетинга, улучшают условия существования экономических субъектов принимающих стран за счет полученного иностранного опыта ведения бизнеса.

Ключевые слова: Интернет-маркетинг, инвестиционное поведение, проект, транснациональные корпорации, трансформация.

INTERNET MARKETING AS ONE OF TNC'S INVESTMENT DIRECTIONS

Ordynskyi Volodymyr, Shevchenko Yuliia

The article devotes to the problem of transition of investment activities of transnational corporations to the innovative level of managing their own resources in order to gain competitive advantages in the international financial market. The main trends and directions of investment of TNCs in the current conditions of the development of the economic system disclose, with particular attention paid to investments in the field of Internet marketing. Examples of investment projects in innovation in the field of agriculture, social development of host countries are given and the role of Internet marketing in their successful implementation is determined. Internet-marketing is a modern result of innovative activity and provides the useful models of business management which adapts to the current huge transformation according to the Fourth Innovative revolution, virtual space and new currencies. The study proves that investments, especially in the field of Internet marketing, improve the living conditions of the economic entities of the host countries due to the gained foreign business experience. Investments give opportunities to develop their own economic activity especially in the innovative and creative industries. Management of transnational corporations seeks the best way in the allocation of their own capital and resources with the aim of prosperity and sustainable development. The article provides the comparison concerning the main channels of marketing and defines that transnational corporations in the modern turbulent, transformative environment choose the variety of techniques for entering foreign markets, improving the economic situation in the host countries. The sustainable development is the most recent and appropriate theory which helps to promote investing activity due to the future social, ecological, economic stability and to maintain competitive entity despite of global changes, economic crises and instability in international relationship. However, the transnational corporations transform their whole productive complex and try to use new methods of management, marketing and distribution of own services, goods, skills and knowledge.

Keywords: internet marketing, investment behavior, project, transnational corporations, transformation.

Постановка проблеми. У рамках сучасного стану розвитку міжнародних економічних відносин найбільшими гравцями у сфері інвестування виступають держави та великі корпорації, які мають значну сировинну, капітальну та дохідну базу для здійснення інвестування за межами розташування материнської компанії. Під час створення та зародження транснаціоналізації корпорації ставали лідерами в певних сферах, тому що були або першими, хто виходив на зарубіжний ринок, або мали товари, які ніхто до цього часу не зустрічав.

Сьогодні, щоб бути конкурентоспроможним, необхідно мати певний товар, який задовольняє попит споживачів. Виникає потреба у переході до Четвертої промислової революції в межах переоснащення всього виробничого комплексу на екологічно безпечні та економічно ефективні технології, машини та устаткування. Набувають цінності віртуальний бізнес, використання Інтернет-маркетингу з метою просування власних товарів, інструменти інтелектуальної власності в розрізі найбільш дохідних та найменш ризикових інвестицій. Слід зауважити, що високотехнологічними ТНК залишаються корпорації зі США, КНР, Німеччини та Франції. Успіх таких компаній полягає у швидкій зміні та трансформації до нових умов нанотехнологічного прогресу.

Звідси й випливає актуальність дослідження Інтернет-маркетингу як одного з напрямів інвестування ТНК та виникає потреба у більш ретельному та ґрунтовному дослідженні даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням Інтернет-маркетингу як одного з напрямів інвестування ТНК та інноваційним аспектом міжнародного інвестування займалися багато вчених: І. Додсон [6], С. Кінгстон [9], Д. Лук'яненко [1], О. Мозговий [1], Л.В. Руденко-Сударева [3], експерти Всесвітнього економічного форуму [7], ЮНКТАД [10] та ін.

Їхні напрацювання є актуальними, цікавими та розгорнутими в межах дослідження поведінки ТНК та розподілу ресурсів за межами материнських компаній. Відбувається доведення розвитку економічної системи приймаючих країн на інноваційному рівні, глобалізація усіх сфер економічного життя. Надаються ґрунтовні пояснення виникненню транснаціоналізації міжнародного бізнесу та трансформації об'єктів інвестування.

У результаті змін у національному законодавстві приймаючих країн, майбутньої перспективи утворення глобальних економічних союзів, наприклад між США та Європейським Союзом, фінансових криз ТНК намагаються переоснащувати весь комплекс управлінських, виробничих інструментів на інноваційність з урахуванням концепції сталого розвитку відповідно до Порядку денного ООН на 2030 р. та переходу до майже повного використання мережі Інтернет у своїй діяльності. Внаслідок цього виникає необхідність у більш детальному та глибокому вивченні проблеми інвестування великих корпорацій в інноваційні проекти, розвиток нових технологій, Інтернет-маркетинг.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження переваг Інтернет-маркетингу як одного з напрямів інвестування ТНК.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному суспільстві все більше інформаційних потоків починають охоплювати його аудиторію, розповсюджуючись як у реальному, так і у віртуальному середовищі. Такі рекламні канали, як газети, зовнішня реклама і

навіть телебачення, починають відходити на другий план, поступаючись місцем реклами в мережі Інтернет. Дана тенденція зумовлена стрімким ростом кількості користувачів Інтернету з подальшою концентрацією на його ресурсах різних цільових аудиторій. Як результат, здійснення інвестицій у новітні методи просування продукції до цільового споживача, зокрема в мережі Інтернет, є не тільки можливістю, а й вимогою часу.

Інтернет став ефективним каналом комунікації із цільовою аудиторією. Згідно з дослідженням TNS, проникнення Інтернету в Україні становить 72%, що приблизно становить 22 млн осіб. У середньому користувач проводить 25 годин на місяць, відвідуючи Інтернет-ресурси з ПК чи ноутбуку. Загальна кількість користувачів, що входять до Інтернету з ПК, становить 19,3 млн осіб, 10,5 млн – із мобільних телефонів та 2,6 млн мають доступ до Інтернету на планшеті [4]. Дана статистика показує, що Інтернет створив принципово нове середовище з великою кількістю Інтернет-ресурсів з подальшою концентрацією на них різних цільових груп потенційних споживачів. Для рекламодавців це відкриває широкі можливості для здійснення інвестицій у комунікацію із цільовою аудиторією шляхом використання різних інструментів Інтернет-маркетингу [6]. Разом із цим Інтернет не є єдиним каналом, в який ТНК можуть здійснюватися інвестиції. Залежно від сфери діяльності ТНК чи конкретної компанії у сфері маркетингу відбувається розподіл інвестицій між такими каналами комунікації із цільовою аудиторією, як TV, зовнішня реклама, преса, метро, кінотеатри, Інтернет та ін. Рис. 1 показує динаміку та обсяги інвестицій у різні канали комунікацій в Україні в 2006–2018 рр. Дана інформація свідчить про стрімке збільшення інтересу рекламодавців до здійснення інвестицій у сферу Інтернету. Згідно з аналітичним звітом ВРК (Всеукраїнська рекламна коаліція) за перше півріччя 2018 р., телебачення продемонструвало збільшення інвестиційних бюджетів на 6%. Кількість брендів на ТВ також зросла, досягнувши докризового рівня 2013 р. Обсяги інвестицій у ТВ щорічно зростають, що зумовлено маркетинговими цілями ТНК, але спостерігається залежність від стану економіки [4].

Інвестиції в пресу передусім пов'язані зі зростаючою кількістю спеціальних проєктів, в яких преса є основною комунікаційною платформою. Завдяки пресі компанії реалізують стратегію позиціонування своїх брендів, можуть детально доносити ідею комунікаційної кампанії та формувати лояльну цільову аудиторію. Крім того, преса є ефективним каналом комунікації у віддалених регіонах, де користувачі демонструють високу лояльність до регіональних видань.

Радіо демонструє повільніші темпи росту, ніж інші рекламні канали. Найпопулярнішими сегментами реклами на радіо є алкоголь, розваги та торгівля. Високий інтерес із боку компаній продемонстрував ринок зовнішньої реклами, де за перше півріччя 2018 р. обсяги інвестицій збільшилися на 35%. Але, на нашу думку, ріст інвестицій може уповільнитися, що пов'язано з планами міських рад Києва на Дніпра зменшити кількість великих форматів [4].

Щодо інвестицій на ринку Інтернет-реклами, то динамічний розвиток нових технологій, поява нових способів та форматів ведення комунікації спричиняють складнощі, пов'язані з трекінгом, збором та верифікацією статистики

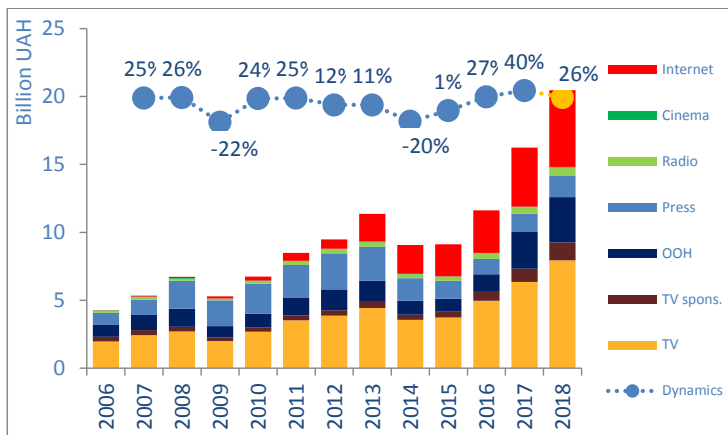

Рис. 1. Динаміка медіаринку України в 2006–2018 рр. [4]

за різними видами діяльності у сфері Інтернет-маркетингу, у результаті чого дослідникам складно оцінити реальні обсяги інвестицій компаній у даній сфері [5].

Транснаціональні корпорації стають центром накопичення інвестицій, оскільки прибутки деяких із них, наприклад таких ІТ-компаній, як Amazon, Facebook, Netflix, Google, Huawei та Apple, перевищують у декілька разів державні бюджети окремих країн.

З одного боку, вони можуть надавати приймаючим країнам свої знання, накопичені ресурси у вигляді прибутку на розвиток, висококваліфікований персонал, нові технології, а з іншого – ставати монополістами на певному ринку та диктувати свої правила, незважаючи на існуюче національне законодавство приймаючої країни [1]. При цьому у сфері Інтернет-комунікацій національні регулятори майже не в змозі відслідкувати межі такого впливу, тому нові технології можуть навіть не тільки поліпшувати спосіб життя громадян, а й мати невизначений результат свого впливу і дії.

Держави також пристосовуються до інноваційних змін, утворюючи ТНК державної власності. Відбувається поширення концепції державно-приватного партнерства із залученням представників наукових кіл під час розміщення інвестицій. Наприклад, відповідно до Звіту ЮНКТАД про світові інвестиції за 2019 р. [10], кількість державних ТНК у світі становить приблизно 1 500. Слід зауважити, що їх присутність у топ-100 глобальних ТНК із кожним роком зростає. Своєю чергою, їхня діяльність стосовно злиття та поглинання скоротилася на 4% від загальної кількості злиттів та поглинань.

Слід зауважити, що, відповідно до напрацювань Л.В. Руденко-Сударевої, інвестиції повинні бути спрямовані на соціальний розвиток приймаючих країн і одним із найбільш важливих елементів є інвестування в інфраструктуру, яка дає можливість бути інноваційно спрямованим. Інфраструктура нового покоління вимагає значних інвестицій, які можуть бути отримані за рахунок співпраці між приватним бізнесом та державою [3].

Ще одним прикладом успішного інноваційного аспекту інвестування ТНК є те, що корпорація Netflix у 2018 р. інвестувала у придбання великої кількості фільмів та телевізійного контенту [10].

Виходячи на нові ринки, першочерговим завданням ТНК постає формування знання про свій продукт, що реалізується шляхом ведення комунікації із цільовою аудиторією. Різні канали комунікації відрізняються

рівнем охоплення аудиторії та якістю контакту з користувачем, що впливає на їх місце та частку під час розподілу бюджету, обґрунтованого інвестиційною та маркетинговими стратегіями. В Україні найвищий рівень охоплення мають зовнішня реклама та ТВ, відкриваючи доступ ТНК до комунікації відповідно з 96% та 91% аудиторії віком від 12 до 65 років, що проживає у містах із населенням від 50 тис осіб. За рівнем охоплення Інтернет на третьому місці – 72% (табл. 1).

Водночас, згідно з даними дослідження TNS, різні канали комунікації відрізняються рівнем уваги та довіри користувачів до розміщуваної інформації. У табл. 2 наведено показники якості контакту з інформацією в різних рекламних каналах, що вимірюються у відсотках від 1 до 100.

Таблиця 1. Охоплення каналів комунікації

Канал комунікації	Охоплення 12-65 50k+, %	Δ 2016-2017 р., %
TV	91%	-2%
Internet	72%	+2,6%
Radio	56%	+12%
OOH	96%	+0,2%
Press	44%	-7%

Джерело: складено за [2]

Таблиця 2. Якість контакту різних каналів комунікації

Media channel	Attention	Trust
TV	56,6	18,1
Internet	30,9	12
OOH	34,4	8,8
Newspapers	20	16,1
Magazines	16,9	4,6

Джерело: складено за [2]

Серед усіх каналів комунікації найвища якість контакту на ТВ. За рівнем уваги до повідомлення зовнішня реклама на другому місці, за рівнем довіри на другому місці преса. Інтернет займає третє місце за двома показниками.

У таких умовах ТНК постають перед вибором каналів комунікації з метою отримання найефективнішого способу здійснення інвестицій. Незважаючи на те, що зовнішня реклама має найвищий показник охоплення аудиторії та високий рівень уваги до оголошення, загальні обсяги інвестицій компаній у даний канал знаходяться на третьому місці, що зумовлено ціною розміщення, а також складнощами комунікації з багатьма регіональними підрядниками, що розміщують оголошення. Тому телебачення є основним каналом комунікації для більшості брендів, що дає змогу охопити майже всю аудиторію потенційних споживачів з ефективною ціною. При цьому в Україні весь ТВ-інвентар розподілений між основними медіагрупами: «Інтер», «StarLightMedia», «Україна» та «1+1», що не ускладнює процес розміщення багатьма підрядниками.

Своєю чергою, Інтернет є більше дешевим каналом комунікації порівняно із зовнішньою рекламою та має високі показники якості контакту та можливості

для реалізації різних маркетингових стратегій і розглядається ТНК як додатковий канал взаємодії з аудиторією, що дає змогу досягти синергетичного ефекту у поєднанні з ТВ. Окрім того, завдяки Інтернету ТНК можуть охопити тих користувачів, що не дивляться телебачення, це особливо характерно для молодшої аудиторії. Синергетичний ефект комунікації на ТВ та в Інтернеті проявляється не тільки в можливості донесення користувачам інформації в різних форматах, що сприяє її ефективнішому засвоюванню, а й в частоті контакту (табл. 3).

Таблиця 3. Вплив частоти контакту на запам'ятовування оголошень

Частота	AdRecall індекс
1	1x
2	1.7x
3-5	2.2x
6+	2.7x

Джерело: складено за [2]

Як бачимо, зі збільшенням частоти контакту збільшується показник AdRecall, що відображає рівень запам'ятовуваності інформації користувачами. Інтернет дає змогу ТНК ефективно підвищувати якість контакту з аудиторією, що була охоплена іншими каналами, зокрема на ТВ. Тому ТНК інвестують в Інтернет-маркетинг, розуміючи можливості цього більш дешевого каналу комунікації, що виникають із розвитком нових технологій та ще не випробувані на аудиторії користувачів більшою кількістю компаній. При цьому значний інвестиційний потенціал ТНК дає їм перевагу у дослідженні Інтернет-аудиторії з метою пошуку ефективних шляхів взаємодії з нею.

На практиці збільшення інтересу компанії до Інтернет-маркетингу проявляється у збільшенні інвестиційних бюджетів. Рис. 2 відображає динаміку росту інвестицій в Інтернет із 2014 по 2018 р. Дані свідчать, що обсяги інвестицій в Інтернет-комунікації збільшуються, перевищуючи щорічний рівень більше ніж на 30%, починаючи з 2016 р. Сумарні обсяги інвестицій збільшилися майже втричі порівняно з 2014 р.

Із метою ефективної побудови інкрементального охоплення аудиторії в Інтернеті до ТВ ТНК розробляють маркетингові стратегії, що базуються на «якості» та «обсягах». Це означає, що, з одного боку, компанії орієнтуються на розміщення на ресурсах мережі Інтернет із високою частотою цільової аудиторії та в помітних форматах, з іншого – вибирають площадки з високим рівнем охоплення та низькою ціною розміщення. Стратегічне планування допомагає ТНК поєднати «якість» та «обсяги» шляхом аргументації вибору найефективніших інструментів та форматів розміщення з визначенням їхньої частки в інвестиційному медіаспліті.

Згідно з дослідженнями, користувачі сприймають 45% інформації візуально, 36% – аудіально та 19% – відчуттями, тому поєднання візуального та аудіального впливу, що здійснюється через ТВ, а також додатково здійснюється через рекламу в мережі Інтернет у різних форматах відео, дає змогу підвищити ефективність контакту та досягти синергетичного впливу на аудиторію [9].

Згідно з класифікацією IAB, є три основних формати розміщення відео в мережі Інтернет: in-stream, content-roll та video-баннер. In-stream передбачає розміщення реклами на вебсайтах із відеоконтентом перед, під час і після завершення перегляду відеороликів. Це найефективніший формат розміщення реклами, що має високі показники VTR та Viewability. Розміщення у форматі content-roll дає змогу показувати ролики в контенті вебсайтів, що робить даний формат дешевшим, але з меншим показником 100% переглядів. Video-баннер є найдешевшим форматом розміщення, що може дати високі показники охоплення з низькою якістю контакту. Тому основні обсяги інвестицій у рамках відеоформатів спрямовуються на розміщення у форматі in-stream, при цьому інші формати відеореклами можуть використовуватися з метою отримання додаткового охоплення [2].

Інновації в міжнародному інвестуванні ТНК проявляються й у швидкій комунікації між людьми, торговими партнерами, інвесторами та іншими зацікавленими сторонами через соціальні мережі. У даному разі корпорація Facebook запровадила платформу обміну повідомленнями з урахуванням конфіденційності на основі системи сукупності принципів (рис. 3).

Міжнародне інвестування ТНК у сільськогосподарську галузь набирає обертів на основі інноваційних лабораторних досліджень. Так, останнім часом поширеною є концепція виведення харчових продуктів у спеціальних інститутах. Якщо раніше інвестували у розвиток штучних продуктів рослинного походження, то сьогодні вчені розробили м'ясну продукцію без додаткового вирощування тварин у природних умовах.

Відповідно до Звіту Всесвітнього економічного форуму «Інновації з метою: вдосконалення перевірки в харчових ланцюгах через технології», до 2030 р. нові технології блокчейну, сенсорних досліджень, технологій перевірки чутливості харчових продуктів зможуть вирішити дефіцит продовольства до 85 млн т. Заражені продукти харчування збуджують епідемії та сприяють поширенню інфекційно небезпечних хвороб, тому інвестиції від ТНК у дану галузь допоможуть знизити ризики захворюваності та розвинути технології точної перевірки вмісту товарів на відповідність санітарним та фітосанітарним нормам. Було б доцільним ТНК поділитися досвідом із маленькими та середніми фермерськими господарствами з метою запровадження розгалуженої системи захисту та контролю продукції, які вони поширюють і продають [7].

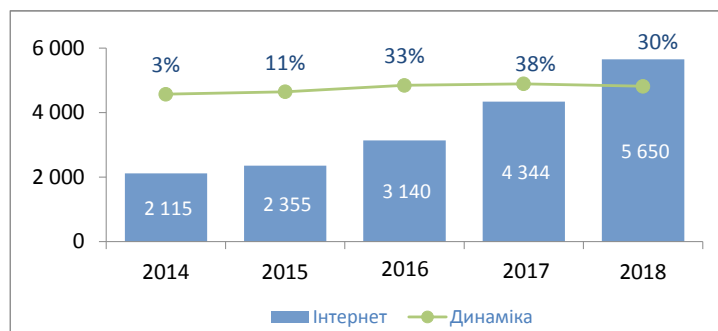

Рис. 2. Динаміка росту інвестицій в Інтернет із 2014 по 2018 р.

Джерело: складено за [9]

Рис. 3. Конфіденційна модель компанії Facebook

Джерело: складено за [8]

Інвестування в розвиток нових технологій та напрямів комунікації зі споживачами є привабливим для ТНК, особливо що стосується фармацевтичної галузі, транспорту, ІТ, блокчейну, нано- та біотехнологій у медицині, сільському господарстві. Але разом із вигодами існують ризики переходу на віртуальне ведення бізнесу, креативність думок управлінців ТНК, скорочення робочих місць у зв'язку з переходом до роботизації, комп'ютеризації, нефізичного характеру економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, доходимо висновку, що ТНК змінюють свою інвестиційну поведінку у бік інноваційних проєктів різноманітного характеру – від проєктів в інфраструктуру до систем

контролю якості харчових продуктів і більше того. Треба підкреслити важливість Інтернет-маркетингу як одного з напрямів інвестування, тому що він є зв'язувальним елементом між корпорацією та клієнтами.

Найбільші технологічні ТНК із розвинених країн світу займають перші позиції в обсягах інвестування. Відбувається переосмислення звичайної класичної організаційної структури ТНК на віртуальну кібернетичну архітектуру з використанням різних електронних додатків, сенсорних та сканерних технологій забезпечення безпеки харчових продуктів. З одного боку, ми можемо розглядати їх як інвестиції в нові об'єкти інвестування, а з іншого – як результат Четвертої промислової революції й адаптації до її викликів.

1. Міжнародна інвестиційна діяльність : підручник / Д.Г. Лук'яненко та ін.; Київ. нац. екон. ун-т. Київ, 2003. 387 с.

2. Офіційний вебсайт IAB (Interactive advertising bureau). 2019. URL: <https://video-guide.iab.com/digital-video-adverape> (дата звернення: 08.10.2019).

3. Руденко-Сударєва Л.В., Пашинська К.С. Практика застосування державно-приватного партнерства у створенні соціально орієнтованих економік. Ефективна економіка. 2017. № 6.

4. Cmeter TNS Research. 2019. URL: <https://tns-ua.com/what-we-do/expertise/tns-qualitative> (дата звернення: 08.10.2019).

5. Gemius Audience Overnight. 2019. URL: <https://audience.gemius.com/en/>

6. Ian Dodson. The Art of Digital Marketing: The Definitive Guide to Creating Strategic, Targeted, and Measurable Online Campaigns Hardcover, 2016. 400 p.

7. New Report Traces Hidden Connection between Food Loss, Hunger, Consumer Demand and Climate Change. 2019. URL: <https://www.weforum.org/press/2019/> (дата звернення: 06.12.2019).

8. Official Facebook web-site. 2019. URL: <https://newsroom.fb.com/news/2019> (дата звернення: 06.12.2019).

9. Simon Kingston. Digital Marketing Strategy: An Integrated Approach to Online Marketing Paperback. 2016. 698 p.

10. World Investment Report. Geneve, 2019. URL: <https://unctad.org/en/Pubca.pdf> (дата звернення: 06.09.2019).

1. Cmeter TNS Research (2019). URL: <https://tns-ua.com/what-we-do/expertise/tns-qualitative> (дата звернення: 08.10.2019).

2. Gemius Audience Overnight (2019). Available at: <https://audience.gemius.com/en/> (accessed: 08.10.2019).

3. Dodson I. (2016). The Art of Digital Marketing: The Definitive Guide to Creating Strategic, Targeted, and Measurable Online Campaigns Hardcover, 400 p.

4. Kingston S. (2016). Digital Marketing Strategy: An Integrated Approach to Online Marketing Paperback, 698 p.

5. Lukianenko D.G. (2003). Mizhnarodna investycijna diyalnist [International investment activity]. Kiev: KNEU, 387 p. (in Ukrainian)

6. Rudenko-Sudarieva L.V., Pashinskaya K.S. (2017) *Praktyka zastosuvannya derzhavno-pryvatnogo partnerstva u stvorenni socialno-oriyentovany ekonomik [The practice of using public-private partnerships in creating socially-oriented economies]*. Efficient economy, no. 6.

7. New Report Traces Hidden Connection between Food Loss, Hunger, Consumer Demand and Climate Change (2019). Available at: <https://www.weforum.org/press/2019/> (accessed: 05.11.2019).

8. Official Facebook web-site (2019). Available at: <https://newsroom.fb.com/news/2019> (accessed: 06.12.2019).

9. Official web-site of IAB (Interactive advertising bureau) (2019). Available at: <https://video-guide.iab.com/digital-video-advertising-landscape> (accessed: 08.10.2019).

10. World Investment Report. Geneve (2019). Available at: <https://unctad.org/en/Publica.pdf> (accessed: 06.09.2019).

E-mail: shevchenko-julia@ukr.net

E-mail: vladimir.o.i@ukr.net

УДК 330.341.1:001.895

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.48>

Скворцов І.Б.

доктор економічних наук,
професор кафедри економіки підприємства,
Національний університет «Львівська політехніка»

Гринаш Л.П.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки та менеджменту,
Національний університет «Львівська політехніка»

Скворцов Д.І.

кандидат економічних наук,
асистент кафедри технологій управління,
Національний університет «Львівська політехніка»

ІННОВАЦІЙНІСТЬ ЯК ВИМІРЮВАЧ ЕКОНОМІЧНОЇ ІННОВАЦІЇ

У статті розглянуто сутність економічної інновації та показник, яким її можна вимірювати. Це «інноваційність» і його особливість полягає у тому, що він визначається економічним прибутком (надприбутком). Запропоновано метод розподілу бухгалтерського прибутку на складові елементи – нормальний та економічний прибутки. Розкрито причину утворення економічного прибутку. Він утворюється внаслідок економії умовно-постійних витрат, що виникає під час упровадження інноваційних рішень. Метод визначення цього прибутку базується на розрахунку економічної потужності підприємства, оскільки ця потужність визначає точку, від якої цей прибуток починає утворюватися, тому основним предметом дослідження має бути не точка безбитковості, а точка економічної потужності. Ця точка має два значення: відповідає рівноважному значенню між попитом і пропозицією і визначає значення «нормального прибутку». Засобом, який дає можливість описувати і досліджувати усі ці процеси та показники, є функціональний опис економічних явищ та процесів.

Ключові слова: інновація, економічна інновація, нормальний і економічний прибуток, економічна потужність підприємства, функціональний опис економічних явищ.

ИННОВАЦИОННОСТЬ КАК ИЗМЕРИТЕЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИННОВАЦИИ

Скворцов И.Б., Гринаш Л.П., Скворцов Д.И.

В статье рассмотрена сущность экономической инновации и показатель, которым ее можно измерять. Это показатель – «инновационность» и его особенность заключается в том, что он определяется экономической прибылью (сверхприбылью). Предложен метод распределения бухгалтерской прибыли на составные элементы – нормальной и экономической прибыли. Раскрыта причина образования экономической прибыли. Она образуется в результате экономии условно-постоянных расходов, возникающих при внедрении инновационных решений. Метод определения этой прибыли базируется на расчете экономической мощи предприятия, поскольку эта мощность определяет точку, от которой эта прибыль начинает образовываться, поэтому основным предме-

том исследования должна быть не точка безубыточности, а точка экономической мощи. Эта точка имеет два значения: соответствует равновесному значению между спросом и предложением и определяет значение «нормальной прибыли». Средством, которое дает возможность описывать и исследовать все эти процессы и показатели, является функциональное описание экономических явлений и процессов.

Ключевые слова: инновация, экономическая инновация, нормальная и экономическая прибыль, экономическая мощь предприятия, функциональное описание экономических явлений.

INNOVATION AS A MEASURER OF ECONOMIC INNOVATION

Skvortsov Igor, Grynash Liliia, Skvortsov Denys

The article deals with the essence of economic innovation and an indicator of how it can be measured. The name of this indicator is "innovation". Its peculiarity is that it is determined by economic profit (extra profit). The method of dividing accounting profit into components – normal and economic income – is proposed. There is a method we propose to justify normal profit, but the article considers a simplified version – this profit should correspond to the value of profitability of products, which is included in the price. Within a single enterprise, we distinguish four types of innovation: logistic, production, marketing and economic. Economic profit is a value that exceeds the value of normal profit. The reason for the formation of economic profit is revealed. It is created as a result of the cost savings that arise from the implementation of innovative solutions. The method of determining this profit is based on the calculation of the economic power of the enterprise, since this power determines the point from which this profit begins to form. The main subject of research should be not the break-even point, but the point of economic power. This point has two values: it corresponds to the equilibrium value between supply and demand, defines the value of "normal profit". A tool to describe and explore all these processes and indicators is a functional description of economic phenomena and processes. There are three main functions used in this study: the demand function and the two supply functions, cost and value. These functions are viewed from the perspective of the economist (exogenous economic system). Demand function – means that will be paid by the consumer for the output (ie real demand is not considered). Supply functions: cost – costs (fixed and variable) incurred by the manufacturer of the product when producing the corresponding volume of production; value proposition is a cost proposition to which normal profit is added. The consideration of normal profitability in the value proposition function depends on the pricing scheme used in the enterprise. Therefore, the article considers the most generalized version of the possible scheme.

Keywords: innovation, economic innovation, normal and economic profit, economic power of the enterprise, functional description of economic phenomena.

Постановка проблеми. Питання інновацій та інноваційного розвитку підприємств є актуальними для будь-яких галузей та держав. Тому не дивно, що на цю тематику існує значна кількість наукових досліджень та публікацій. Це також має логічне пояснення, оскільки будь-яка інновація обов'язково охоплює різні сфери людської діяльності: наукову, виробничу, споживчу тощо. А тому у такому процесі під час проходження різних етапів відбуваються як кількісні, так і якісні зміни, які, на нашу думку, потребують також різних методів моделювання та дослідження.

Відповідним недоліком значної кількості досліджень, які стосуються цієї теми, є те, що в них інновація розглядається як якесь аморфне й абстрактне поняття, яке може існувати самостійно, тобто без будь-якої конкретизації. У цьому також немає нічого дивного, оскільки будь-яке нове поняття, показник або процес здебільшого також проходили через етап абстрактного дослідження й усвідомлення. Але після нього має відбуватися наступний етап – його конкретизація. Тобто класичний шлях науки «від абстрактного – до конкретного» ще ніхто не зміг оминати. А для інновацій цей етап, на нашу думку, дещо затримується.

Для реалізації цього підходу треба передусім усвідомити, про яку конкретно інновацію в будь-якому дослідженні йдеться: наукову, технічну, виробничу, економічну, маркетингову тощо? Без такого розподілу створити науково обґрунтовану модель дослідження цього процесу, на нашу думку, просто неможливо, оскільки на кожному етапі предмет і об'єкт дослідження принципово змінюються. Створити теоретичну модель (описати формулами) або конструкторську модель, або

навіть пробну зовсім не означає можливість здійснення виробничого етапу, бо на кожному з них вирішуються зовсім різні питання і виникають різні проблеми.

У межах окремого підприємства ми виділяємо чотири види інновацій: логістичну, виробничу, маркетингову та економічну. Перші три види є очевидними і зрозумілими, а от з економічними інноваціями питання більш дискусійне. У цій публікації розглядатиметься саме цей вид інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «інноваційна діяльність» у більшості наукових праць [1; 6] розглядається відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність»: діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [1]. У цьому разі основна увага акцентується на кінцевому результаті – випуску нових товарів і послуг. І цей підхід є переважно виправданий, але не повною мірою розкриває всю складність інноваційного процесу. Тому в межах цієї статті інноваційна діяльність визначається відповідно до збірника праць під назвою «Керівництво Осло»: інноваційною діяльністю є всі наукові, технологічні, організаційні, фінансові та комерційні дії, що реально призводять до здійснення інновацій або задумані із цією метою [4]. Згідно з «Керівництвом Осло», більшість видів інноваційної діяльності є інноваційними самі по собі, оскільки передбачають випуск нових видів продукції або послуг [2; 3], але є деякі, які не закінчуються впровадженням нових видів продукції, але теж є невід'ємним складником інноваційної діяльності [5]. Дослідження саме таких випадків передбачається у цій статті.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття сутності економічної інновації й обґрунтування показника, яким її доцільно вимірювати.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність утворення економічної інновації обґрунтовується двома причинами: по-перше, всі інші інновації мають завершуватися саме нею; по-друге, вона може існувати як самостійне явище. Ці властивості пояснюються її означенням.

Економічна інновація – реалізація будь-якого заходу, який на підприємстві створюватиме умови для отримання надприбутку.

Очевидно, що найбільш розповсюдженим заходом для створення таких умов є впровадження інновацій. Але не все так просто. Космічна галузь, яка є найбільш інноваційною, почала окупатися майже через п'ятдесят років. А випуск у США в середині минулого століття кольорових телевізорів був збитковим протягом двадцяти років. Усе це свідчить про те, що ракетобудування і випуск кольорових телевізорів, без сумніву, треба розглядати як інноваційне виробництво, але воно тривалий час не досягало рівня економічної інновації. Можна навіть зробити узагальнення, що чим революційніше відкриття застосовується в інновації, тим тривалішим буде лаг між виробничою й економічною інноваціями, а тому його треба враховувати під час дослідження будь-якої інновації.

Існує й інше логічне запитання: а чому економісти раніше не виділяли цього виду інновацій? Відповідь на нього також проста. Для виділення будь-якої інновації, на нашу думку, має існувати система показників, якими можна обґрунтовувати її наявність. Ми вважаємо, що для економічної інновації такими показниками можуть бути тільки ті, які базуються на величині отриманого надприбутку, оскільки отримання нормального прибутку для інноваційного проєкту є недостатньою величиною, бо вона не компенсує всі ризики і додаткові лагові витрати в період її освоєння.

Але при цьому виникає ще одна проблема. Тепер в економіці відсутні методи теоретичного обґрунтування величини нормального й економічного прибутків (останній ми розглядаємо як надприбуток). Розрахунок нормального прибутку, який базується на використанні теоретичного або статистичного значення інвестиційної норми прибутку, нами запропоновано в [3]. Але у цій публікації ми розглянемо спрощений варіант, коли рентабельність продукції прийматиметься за усередненим значенням для підприємств, які здійснюють однаковий вид економічної діяльності, оскільки обґрунтування ще й цього показника потребує значно більшого дослідження.

Розрахунок економічного прибутку залежить, головним чином, від вибраної схеми ціноутворення на конкретному підприємстві. Тепер ми розглянемо найбільш просту модель.

У традиційній економіці вже досить давно започаткували розрахунок точки беззбитковості. Важливість цієї точки очевидна, оскільки вона дає можливість теоретично обґрунтувати, за якої продуктивності (інтенсивності) випуску продукції на підприємстві почне утворюватися прибуток (рис. 1, т. А).

Проте цьому традиційному підходу притаманні такі два недоліки: отримані залежності описуються не функціонально, а як результат логічних міркувань; розраховується єдиний показник – одна з координат точки без-

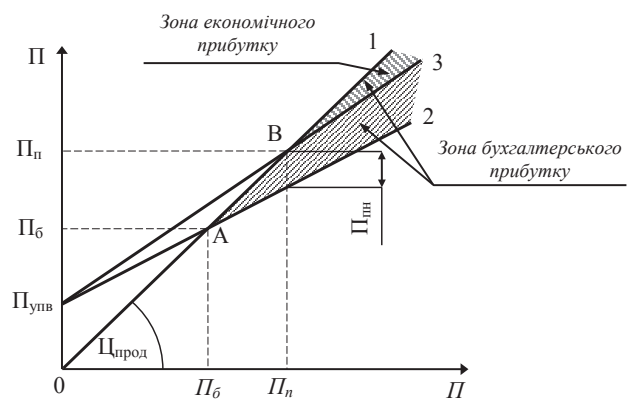

Рис. 1. Визначення точки беззбитковості (т. А) і економічної потужності підприємства (т. В), де $P_{узн}$ – умовно-постійні витрати; $P_{нн}$ – річна величина нормального прибутку; $P_{прод}$ – ціна продукції

збитковості. Тобто опис умов, за яких ця лінійна модель є коректною, які інші залежності можна розглядати у цій площині, як ця площа може утворювати інші простори, у традиційному підході не досліджують.

Основні елементи запропонованого нами підходу такі:

- 1) якщо підприємство функціонує на ринку досконалої конкуренції, то всі залежності описуються лінійно, бо ціна не залежить від зміни обсягів;
- 2) на осях координат відкладаються обсяги випущеної продукції в натуральних (Π) і грошових (Π) одиницях, а також їхні складові елементи;
- 3) досліджуються три залежності: функція попиту (лінія 1) і функції пропозиції собівартісної та вартісної (лінії 2 і 3).

Ці функції описуються такими виразами (для адитивної схеми ціноутворення [3]):

$$P_{поп} = C_{прод} \cdot P, \quad (1)$$

$$P_{проп}^c = P_{узн} + C_{узн} \cdot P, \quad (2)$$

$$P_{проп}^e = P_{узн} + C_{узн} \cdot (1 + H_n) \cdot P, \quad (3)$$

де $P_{поп}$, $P_{проп}^c$ і $P_{проп}^e$ – функції попиту та пропозицій собівартісної і вартісної; $C_{прод}$ і $C_{узн}$ – ціна продукції і умовно-змінні витрати в її складі; H_n – норма прибутку, яка у цій формулі відповідає значенню рентабельності продукції, що розраховується відносно величини умовно-змінних витрат.

Дві найбільш важливі точки цієї площини визначаються за умови рівності функцій попиту і пропозицій. Тільки для визначення координат точки беззбитковості треба привняти вирази (1) і (2), а для економічної потужності – вирази (1) і (3). Розв'язавши отримані рівняння, можна отримати такі формули:

$$P_б = \frac{P_{узн}}{C_{прод} - C_{узн}} \quad (4)$$

$$P_н = \frac{P_{узн}}{C_{прод} - C_{узн} \cdot (1 + H_n)}, \quad (5)$$

де $P_б$ і $P_н$ – координати точок беззбитковості і економічної потужності підприємства, які визначають обсяги випущеної продукції в натуральних одиницях вимірювання.

Для розрахунку других координат цих точок, що визначатимуть обсяги цієї продукції, але в грошових

одинацях вимірювання, треба ці координати перемножити на ціну продукції

$$P_6 = P_{\text{прод}} \cdot P_6 \quad (6)$$

$$P_n = P_{\text{прод}} \cdot P_n \quad (7)$$

Ці координати використовуються нами для моделювання і розрахунку більшості економічних процесів, які відбуваються на підприємстві.

Наступним недоліком традиційного економічного підходу, вважаємо, є те, що більша частина економічних понять і показників трактується однозначно, тобто без урахування специфіки предмета й об'єкта дослідження, які здійснюють різні фахівці на підприємстві: менеджери, маркетингологи, економісти тощо.

Наприклад, ще з радянських часів під потужністю підприємства економісти розуміють максимальний річний обсяг випущеної продукції. Без сумніву, це важливий показник, але він однобічно характеризує підприємство, виключно з його технологічних можливостей – із позицій операційного менеджменту. І при цьому не надає жодної інформації стосовно його прибутковості або рівня задоволення попиту споживачів тощо. А ці останні показники для будь-якого потенційного інвестора є більш важливими, чим той попередній, оскільки вони більш конкретно характеризують основний зміст його діяльності в ринкових умовах.

Нами запропоновано три види економічної потужності підприємства: з позицій менеджменту, маркетингу і економіки. Перше визначення ми вище вже наводили, а з позицій маркетингу – це такий обсяг випущеної продукції, який відповідає попиту.

Економічна потужність підприємства визначає, за якої продуктивності випуску продукції на підприємстві отримуватимуть «нормальний прибуток», що відповідає рентабельності, яку закладають у ціну (це спрощений варіант, оскільки для повного розрахунку цього показника треба значно більше інформації, а відповідно, й розрахункових дій).

В економічних дослідженнях точка економічної потужності (т. В), на нашу думку, відіграє значно більшу роль, аніж попередня (т. А). Це зумовлено тим, що вона визначає, з якого моменту на підприємстві почне утворюватися економічний прибуток – надприбуток, оскільки саме цей показник цікавить будь-якого інвестора, а не умова, коли він отримуватиме нульовий прибуток.

Ця точка має й інше теоретичне значення – вона відповідає рівноважній точці, довкола якої відбуваються коливання обсягів виробництва (цю площину ще в 1904 р. в «Економічних нарисах» уперше дослідив В.К. Дмитрієв, але він розглядав її для монопольного виробництва; на жаль, його моделі не отримали належної підтримки та розвитку й фактично забуті).

Зміну величини економічного прибутку від зміни обсягів випущеної продукції можна визначити, якщо від виразу (1) відняти вираз (3) і виконати додаткові скорочення:

$$\Pi_{\text{пр}}^e = \Pi_{\text{упв}} \cdot P - \Pi_{\text{упв}}, \quad (8)$$

де $\Pi_{\text{упв}}$ – умовно-постійні витрати у складі ціни продукції.

Із виразу (8) видно, що величина економічного прибутку цілком залежить від двох чинників: умовно-постійних витрат і обсягів виробництва. Внаслідок цього ми виділяємо три можливі варіанти зміни вели-

чини економічного прибутку, які можуть спостерігатись на підприємстві:

1) якщо обсяги виробництва (P) є меншими від економічної потужності підприємства (P_n), то цей прибуток матиме від'ємне значення;

2) якщо обсяги виробництва відповідають потужності підприємства ($P = P_n$), то економічний прибуток дорівнюватиме нулю;

3) якщо обсяги виробництва (P) є більшими від економічної потужності підприємства (P_n), то цей прибуток матиме додатне значення.

Із цього аналізу видно, що показник «економічна потужність підприємства» є головним чинником, який перерозподіляє економічний прибуток на дві зони – збиткову і надприбуткову. Очевидно, що власників і інвесторів цікавить передусім те, щоб підприємство не покидало цю надприбуткову зону. А це, на нашу думку, можна реалізувати, якщо існуватиме економічний показник, котрий визначатиме її наявність або умови, за якими існують можливості у цю зону попадати.

Таким показником, вважаємо, може стати економічне поняття, яке ми назвали інноваційністю [5]. Його сутність – кількісний вимірник ефективності економічної інновації. Це відносний показник, який визначається за виразом:

$$E_{\text{ін}} = \frac{\Pi_{\text{пр}}^e}{K_{\text{ін}}}, \quad (9)$$

де $E_{\text{ін}}$ – коефіцієнт економічної інноваційності; $\Pi_{\text{пр}}^e$ – економічний прибуток; $K_{\text{ін}}$ – кошти на реалізацію інноваційного заходу.

Економічний зміст цього показника не має викликати запитань для економістів, оскільки він значною мірою нагадує показник загальної ефективності капітальних вкладень, який застосовується в економіці вже давно. А от стосовно коштів, які виділяються на захід, питання можуть виникати. Та й причину утворення економічного прибутку, як свідчить наш досвід, значна частина економістів не дуже чітко уявляє. І для цього є об'єктивні причини, оскільки на цю тему є мало обґрунтованих досліджень.

Уся складність полягає у тому, що в економіці, з незрозумілих нам причин, чітко не відокремлюють, а головне – не моделюють, процеси виготовлення продукції та її реалізації. Це, з одного боку, дуже споріднені процеси, але з іншого – вони мають значні особливості, які треба чітко уявляти (рис. 2).

Ці графіки ми спеціально побудували на числових даних, щоб будь-хто їх зміг перевірити і розібратися у сутності розглянутих процесів.

Основні показники умовного підприємства наведено в табл. 1.

Розглянемо особливості моделювання виробничого процесу (рис. 2а). Основними його залежностями є лінії 2 і 3 – функції пропозиції собівартісної і вартісної, які описуються виразами (2) і (3). Існує також додаткова залежність умовно-постійних витрат (УПВ), яка позначена лінією 4, оскільки вона рідко використовується (але в нашому прикладі вона потрібна).

Виготовлення і випуск продукції є ендогенним (внутрішнім) процесом, який відбувається на підприємстві, а тому всі його показники треба також розглядати як внутрішні. Внаслідок цього собівартість продукції визначатиметься як сума всіх витрат, що відповідає сумі

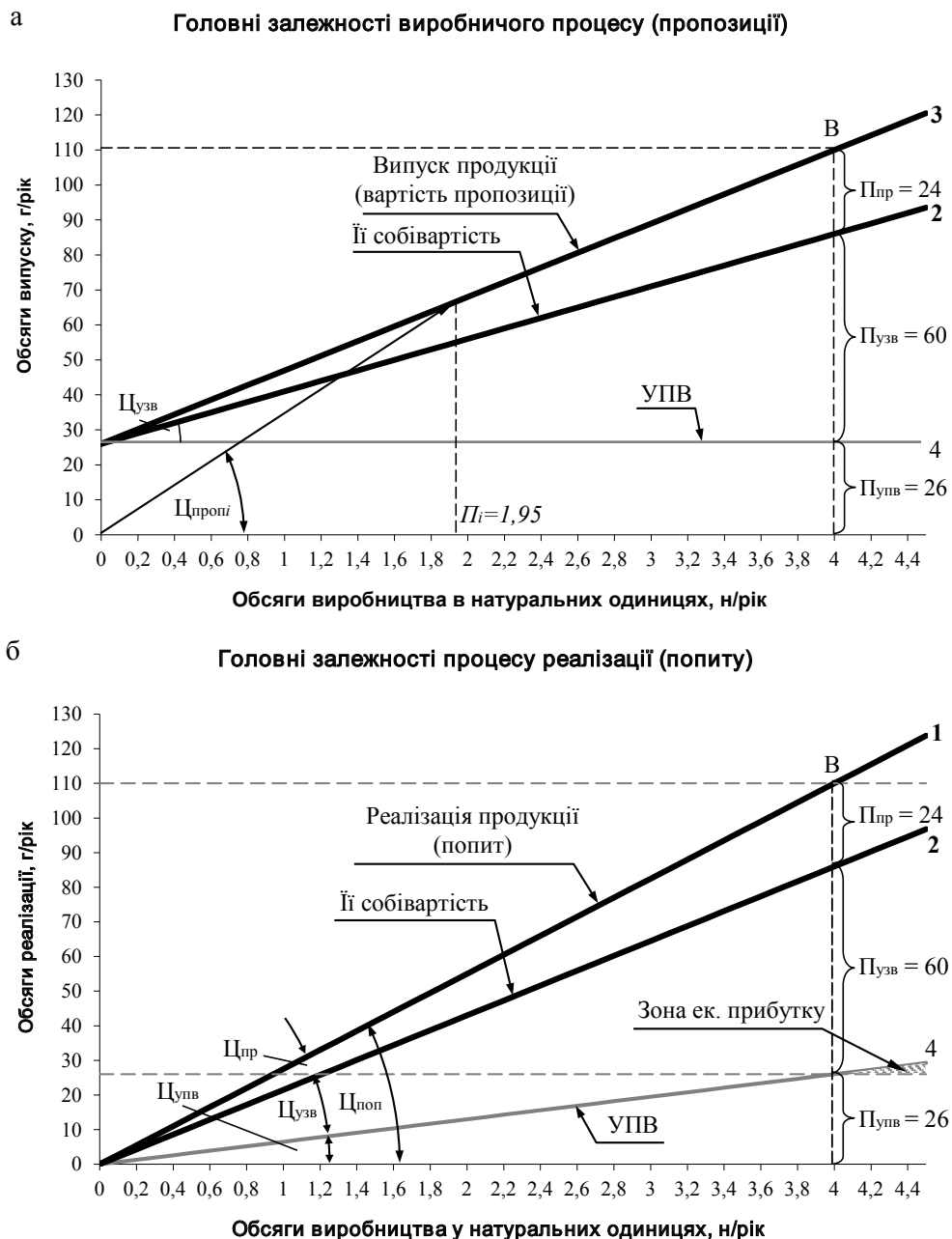

Рис. 2. Головні залежності процесів виробництва продукції (пропозиції) та її реалізації (попиту)

умовно-постійних та умовно-змінних. Але останні залежать від обсягів, а тому це має відповідати виразу (2). Вартість, з якою продукція покидає підприємство, відрізняється від попереднього показника тим, що в її склад входить прибуток. Існують різні методи врахування прибутку в складі випущеної продукції, але здебільшого це

здійснюють із використанням різних видів «норми прибутку», які можуть визначати його від собівартості, від заробітної плати робітників основного виробництва, від умовно-змінних витрат тощо (тепер ми використали останній метод). Тобто в побудові ліній (2) і (3) проблем навіть зі студентами не виникає.

Таблиця 1. Основні показники діяльності підприємства

Назва економічного поняття	У складі					
	Потужності			ціни		
Умовно-постійні витрати	$P_{упв} =$	26	г/р	$C_{упв} =$	6,5	г/н
Умовно-змінні витрати	$P_{узв} =$	60	г/р	$C_{узв} =$	15	г/н
Прибуток	$P_{пр} =$	24	г/р	$C_{пр} =$	6	г/н
Потужність і ціна	$P_{п} =$	110	г/р	$C_{п} =$	27,5	г/н

Примітка: г, н і р – одиниці вимірювання грошові, натуральні і річні.

Основна проблема виникає у розумінні сутності показника «ціна пропозиції». Оскільки ціна – це вартість одиниці продукції, то для цього треба вираз (3), який визначає вартість випущеної продукції, поділити на її кількість:

$$\Pi_{\text{проп}}^i = \frac{\Pi_{\text{ув}}}{\Pi_i} + \Pi_{\text{ув}} \cdot (1 + H_{\text{п}}). \quad (10)$$

Якщо цей вираз розглядати з математичних позицій, то це гіпербола. А це означає, що за зменшення обсягів виробництва ціна зростатиме, а за збільшення, навпаки, зменшуватиметься. Наприклад, перевіримо ціну пропозиції для обсягу, який показано на рис. 2а. Підставивши у вираз (10), отримаємо:

$$\Pi_{\text{проп}}^i = \frac{26}{1,95} + 15 \cdot (1 + 0,4) = 13,33 + 21 = 34,33 \text{ (г/н)}.$$

Якщо цю ціну порівняти з рівноважною, яка показана в табл. 1 й яка відповідає ринковій, то видно, що вона її перевищує: $34,33 \text{ г/н} > 27,5 \text{ г/н}$. У точці В ці ціни співпадатимуть, а далі, коли обсяги зростатимуть, вона буде меншою від ринкової. Виникає запитання: чому? Але щоб дати відповідь на нього, треба розглянути особливості процесу реалізації продукції.

З рис. 2а видно, що основними залежностями є дві лінії 1 і 2 – реалізації продукції і її собівартості. Існує також додаткова лінія 4, яку в нашому дослідженні треба також урахувувати. Особливістю усіх цих залежностей є те, що вони починаються з початку координат. Цим вони принципово відрізняються від попередніх залежностей, оскільки у процесі виробництва вони всі починалися з умовно-постійних витрат. Це зумовлено тим, що для процесу виробництва головним показником є собівартість і всі її складові елементи, а ціна і прибуток менеджерів нижчої і середньої ланок практично не цікавить. А споживача цікавить зовсім інше – ціна товару. Оскільки ми розглядаємо підприємство, яке функціонує на ринку досконалої конкуренції, то ця ціна вже існує і виробник практично не може на неї вплинути, тому реалізацію продукції треба моделювати (і планувати) виходячи із цієї ціни.

Тобто якщо ми знаємо свої витрати – постійні і змінні на одиницю продукції ($\Pi_{\text{ув}}$) і в ціну плануємо закладати норму прибутку, яка відповідає середньому рівню для таких підприємств (наприклад, $H_{\text{п(ув)}} = 0,4$), то можна визначити його економічну потужність за виразом (5):

$$\Pi_{\text{п}} = \frac{26}{27,5 - 15 \cdot (1 + 0,4)} = 4 \left(\frac{\text{н}}{\text{р}} \right).$$

Тобто треба випускати чотири натуральні одиниці виробу за рік, для реального підприємства це може бути 4 тис. шт. виробів за рік тощо.

Знаючи ці показники і сутність цих двох процесів, ми можемо дослідити два їх спільні елементи: чому точка В на графіках відповідає рівноважній і яка при-

чина утворення економічного прибутку (це також пояснює, чому ціна пропозиції після т. В є меншою від ринкової)?

Точка В, яка показана на рис. 2 а і б, є рівноважною тому, що тільки в ній всі показники випущеної і реалізованої продукції співпадають загалом і за складовими елементами – постійними, змінними витратами і прибутком, як показано на рисунку.

Грошова форма прибутку утворюється в процесі реалізації продукції. З рис. 2б видно, що споживач виплачуватиме за придбану продукцію тільки таку суму, яка відповідає її конкретній кількості і ринковій ціні. А це відповідає функції попиту, тобто лінії 1. На цьому роль споживача завершується, оскільки далі аналізувати повинен виробник.

Наприклад, якщо виробник організував виробництво і збут продукції, який відповідає обсягу $\Pi_i = 4,4 \text{ н/р}$, то споживач йому фактично оплатить усі витрати і прибуток пропорційно до ринкової ціни і складових елементів потужності підприємства. Тобто суми нормального прибутку зростуть пропорційно до росту УЗВ, а вони зростуть пропорційно до обсягів... Але з графіка видно (лінія 4), що і УПВ зростають пропорційно до обсягів виробництва. Однак ми знаємо, що за таких незначних змін цей показник залишається сталим, тому приросту цих витрат просто не відбуватиметься. Заштрихована зона на рис. 2б показує причину утворення економічного прибутку, яка за числовими значеннями і площею повністю відповідає зоні, яка показана на рис. 1. Тільки остання є формою перерозподілу бухгалтерського прибутку на складові його елементи – нормальний та економічний.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі виконаного дослідження можна зробити такі висновки: 1) запропоноване поняття економічної інновації доповнює методологію моделювання та дослідження інновацій та інноваційного процесу; 2) інноваційність як відносний економічний показник доцільно застосовувати під час визначення ефективності інноваційного процесу, оскільки він визначає рівень економічної інновації; 3) координати точки економічної потужності підприємства є більш важливими порівняно з точкою беззбитковості, оскільки вона збігається зі значеннями двох важливих точок – рівноваги і початком зони утворення економічного прибутку (надприбутку); 4) запропоновані функції попиту і пропозицій (собівартісна і вартісна) дають змогу моделювати економічні процеси і розраховувати всі його важливі точки – беззбитковості й економічної потужності.

Однак функції попиту і пропозицій значно залежать від схем ціноутворення, які застосовують на підприємствах, тому запропоновану базову модель для впровадження в реальні умови треба доповнювати й уточнювати, щоб урахувати всі індивідуальні ознаки.

1. Закон України від 04.07.2002 «Про інноваційну діяльність» № 40-IV, редакція від 05.12.2012.

2. Сковорцов І.Б., Загорецька О.Я., Балик У.О. Стратегічне ціноутворення : монографія. Львів : МІС, 2012. 340 с.

3. Сковорцов І.Б., Гринаш Л.П. Капіталізація підприємств на засадах інноваційного розвитку : монографія. Львів : Просвіт, 2013. 208 с.

4. Руководство Осло. Рекомендации по сбору и анализу данных по инновациям; 3-е изд., совместная публикация ОЭСР и Евростата / пер. на рус. яз. Москва : Центр исследований и статистики науки, 2010. 107 с.

5. Сковорцов Д.І. Інновація, інноваційність та інноваційний розвиток з позицій економічної теорії. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 776. С. 309–314.

6. Жежуха В.Й. Поняття інноваційності технологічних процесів машинобудівних підприємств. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку / відп. ред. О.Є. Кузьмін. Львів : Львівська політехніка, 2009. 564 с.

1. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 04.07.2002 "On Innovative Activities" № 40-IV, Revision of 05.12.2012.
2. Skvortsov I.B., Zagoretska O.Y., Balyk V.O. (2012) *Strategichne tsinoutvorennja [Strategic Pricing]*. Lviv. (in Ukrainian)
3. Skvortsov I.B., Grinash L.P. (2013) *Kapitalizacija pidpryemstv na zasadah innovatsijnoho rozvytku [Enterprise capitalization on the basis of innovative development]*. Monograph. Lviv: Prosvit Publishing House. (in Ukrainian)
4. Rukovodstvo Oslo (2010) *Recommendations for the collection and analysis of innovation data*. 3rd ed., Joint publication of OECD and Eurostat / Trans. on rus. Moskva: GU "Center for Research and Statistics of Science", 107 p.
5. Skvortsov D.I. (2013) *Innovatsija, innovatsijnist ta innovatsijnyj pozvytok z pozytsiji ekonomichnoji teoriji [Innovation, innovation and innovative development from the standpoint of economic theory]*. Visnyk Natsionalnogo universytetu Lvivska Politehnika. № 776: Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development, pp. 309–314.
6. Zhezhukha V.Y. (2009) *Ponjattja innovatsijnosti tehnologichnyh protsesiv mashynobudivnyh pidpryemstv [The concept of technological processes technological innovations of engineering enterprises]*. Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development: (eds. A.E. Kuzmin). (in Ukrainian)

E-mail: meblior.info@gmail.com

УДК 338.22

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.49>

Франчук Т.М.

аспірант,

ДННУ «Академія фінансового управління»

Міністерства фінансів України

ФІНАНСОВИЙ СЕКТОР В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКОВІ УКРАЇНИ: РЕГУЛЯТОРНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто наукові підходи до сутності дефініції «фінансовий сектор» та його ключові характеристики. Проведено аналіз можливих моделей державного регулювання фінансового сектору та визначено особливості державного регулювання фінансового сектору в Україні. Досліджено зв'язок рівня розвитку фінансових інституцій та інвестиційних процесів в нашій державі, виділено ключові переешкоди, які обумовлюють низьку функціональну спроможність вітчизняного фінансового сектору з позицій стимулювання інновацій. Акцентовано на необхідності подолання суб'єктних диспропорцій в розвитку фінансового сектору та посиленні ролі небанківських фінансових інституцій. Обґрунтовано ряд пропозицій, спрямованих на удосконалення регуляторного впливу держави на діяльність вітчизняного фінансового сектору (зокрема, в частині захисту прав інвесторів, транспарентності діяльності).

Ключові слова: економічна політика, управління національною економікою, державне регулювання економіки, інновації, фінансовий сектор, фінансові інституції.

ФИНАНСОВЫЙ СЕКТОР В ИННОВАЦИОННОМ РАЗВИТИИ УКРАИНЫ: РЕГУЛЯТОРНЫЙ АСПЕКТ

Франчук Т.М.

В статье рассмотрено научные подходы к сущности дефиниции «финансовый сектор» и ее ключевым характеристикам. Проведен анализ возможных моделей государственного регулирования финансового сектора и определены особенности государственного регулирования финансового сектора в Украине. Исследована связь уровня развития финансовых институций и инвестиционных процессов в нашем государстве. Выделены ключевые препятствия, которые обуславливают низкую функциональность отечественного финансового сектора в кон-

тексте стимулювання інновацій. Акцентовано на необхідності подолання суб'єктних диспропорцій в розвитку фінансового сектора і на посиленні ролі небанковських фінансових інституцій. Обосновано ряд пропозицій, направлених на посилення ролі регуляторного впливу держави на діяльність вітчизняного фінансового сектора (в частині, стосовно захисту прав інвесторів, а також прозорості діяльності).

Ключові слова: економічна політика, управління національною економікою, державне регулювання економіки, інновації, фінансовий сектор, фінансові інституції.

FINANCIAL SECOTR IN INNOVATION DEVELOPMENT OF UKRAINE: REGULATORY ASPECT

Franchuk Tamara

The article analyzes the problems of financial sector development in Ukraine. Scientific approaches to the essence of definition "financial sector" and its key characteristics are considered. The logical relation between the term "financial sector" and the concepts of "financial system", "financial infrastructure" is defined. The analysis of foreign models of financial sector state regulation, their implementation in general model of state regulation of national economy is conducted. The peculiarities of financial sector state regulation in Ukraine from the point of view of existing foreign experience and European integration prospects of our country are determined. The connection between the development level of financial institutions and innovative processes in our country is researched. The key obstacles that cause the low functional capacity of domestic financial sector from position of innovation stimulating are highlighted. In particular, the causes of low activity of financial institutions in the corporate securities market were determined. Emphasis is placed on the necessity to overcome subjective imbalances in financial sector development and to strengthen the role of non-banking financial institutions. It is determined that the long-term orientation in the state economic policy on banking sector development will be unjustified, which led to systemic crisis in 2014-2016. It is proved that at this stage the key task is to bridge the gap between "household savings – the financial sector" and ensure access of individual participants to a wide range of financial instruments and services. The analysis of the transformation of the regulatory model of the financial sector in Ukraine into its probable medium-term development trends is conducted. A number of proposals aimed at improving the regulatory influence of the state on the activity of domestic financial sector (in particular, in the field of investor protection, transparency of activity) are justified. It is proved that at this stage the key task is overcoming of gap "household savings - the financial sector" and ensure the access of individual participants to a wide range of financial instruments and services. The analysis of regulatory model transformation of financial sector in Ukraine into its probable medium-term development trends is conducted.

Keywords: economic policy, management of national economy, state regulation of economy, innovations, financial sector, financial institutions.

Постановка проблеми. Для кожної країни характерний власний шлях у питанні розбудови фінансового сектору. Але усі існуючі успішні приклади реформ фінансового господарства були засновані насамперед на дієвій моделі його державного регулювання. Саме за рахунок виваженої державної політики щодо фінансових інституцій багатьом країнам вдалося швидко реалізувати реформи, а надалі – і стимулювати інноваційний розвиток шляхом розширення спектру фінансових інструментів та послуг. В Україні спостерігається принципово інша ситуація – слабкість фінансових інституцій поєднується з гострим дефіцитом капіталів, що поглиблює технологічне відставання нашої держави, знижує її конкурентоспроможність на глобальному рівні. Як наслідок, на сучасному етапі постають складні завдання у сфері фінансового посередництва, вирішення яких в Україні можливе і через застосування принципово нових підходів до його регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку фінансового сектору, в тому числі – моделі його державного регулювання розглядалися в роботах С. Бірюка, М. Бурмаки, Ю. Дяченка [5], В. Зимовця, В. Корнєєва, Д. Леонова, І. Лютого [7], С. Міщенко [4], В. Опаріна, В. Осецького, В. Федосова, І. Школьник та інших науковців.

Постановка завдання. Мета статті – визначити роль державного регулювання у розвитку фінансового сектору та окреслити напрями позитивного впливу регуляторних механізмів на інноваційну компоненту функціонування фінансових інституцій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізові теоретичних засад регулювання фінансового сектору має передувати вивчення його змістовних характеристик. Підкреслимо, що частина учених аналізують і такі поняття як «фінансова система», «інституційна фінансова інфраструктура», ототожнюючи їх з поняттям «фінансовий сектор», тоді як інші наголошують на суттєвій різниці у дефініціях.

В документах Міжнародного валютного фонду зазначається, що в економіці країни можна виділити 6 головних секторів (як є сукупністю інституційних одиниць). В цьому переліку виділяється і фінансовий сектор (сектор фінансових корпорацій). Фінансові корпорації визначаються як підприємства, що надають послуги в області фінансового посередництва та включають в себе депозитні корпорації (центральный банк, комерційні банки, інвестиційні банки, ощадні банки) та інші фінансові корпорації (страхові компанії, пенсійні та інвестиційні фонди) [1]. Таким чином, з позиції фахівців цієї міжнародної організації фінансовий сектор визначається виключно в контексті фінансового посередництва та фінансових послуг і є множиною фінансових інституцій, основне функціональне спрямування яких – фінансове посередництво.

В документах OECD зустрічається і інший погляд на сутність фінансового сектору. Він визначається як набір інституцій, інструментів та регуляторного середовища, який сприяє здійсненню трансакцій в економіці шляхом взяття та погашення боргових зобов'язань [2].

Звернемо увагу на той факт, що фінансовий сектор розглядається не тільки в якості множини інституцій та інструментів, але й у їх логічному поєднанні з регуляторним середовищем, що є ще одним підтвердженням важливості останнього. На наш погляд, така позиція багато в чому обумовлена тим, що без ефективного регулювання складно, а вірніше – неможливо, розраховувати на ефективність фінансового сектору. Проте, не зовсім доречним, з нашої точки зору, виглядає положення щодо включення до фінансового сектору інструментів. Зрозуміло, що зв'язок між фінансовими інституціями і фінансовими інструментами є очевидним, але останні навряд чи можна розглядати в якості основної складової фінансового сектору. Зауважимо, що в роботах окремих науковців аналогічним чином (як набір інституцій та інструментів) розглядається фінансова система [3].

В інших джерелах поняття «фінансовий сектор» вживається для позначення сукупності всіх організацій, головною метою діяльності яких виступає фінансове посередництво [4]. Тобто в підході С. Міщенко фінансовий сектор розглядається як сукупність (множина) фінансових посередників, які функціонують в національній економіці. Але цей науковець допускає, з нашого погляду, дуальні тлумачення: зокрема, в якості частини фінансового сектору розглядаються «органи грошово-кредитного регулювання», тоді як жодним чином не виділені органи, які регулюють діяльність небанківських фінансових інституцій.

В роботі Ю. Дяченко зазначається, що фінансовий сектор: «...є цілеспрямованою самоорганізуючою підсистемою фінансової системи і являє собою сукупність фінансових інститутів, що здійснюють операції з надання фінансових послуг і пов'язані з іншими секторами економіки» [5]. На перший погляд, вказана позиція багато в чому схожа з думками тих науковців, що розглядають фінансовий сектор виключно в контексті фінансових інституцій та фінансового посередництва. Разом з тим, в ній чітко окреслено, що фінансовий сектор є самоорганізуючою підсистемою саме фінансової системи.

Такий підхід багато в чому перебивається і з поглядами відомого західного вченого Г. Габбарда, який стверджує, що фінансова система – це мережа ринків та інститутів, які є посередниками між заощаджувачами та позичальниками [6, с. 34]. Ця позиція дещо «звужено» аналізує сутність фінансової системи і скоріше характеризує змістовні характеристики фінансового сектору. Вона в більшій мірі характерна для західної наукової думки, тоді як вітчизняні вчені трактують сутність фінансової системи значно ширше. Все це підтверджується аналізом робіт провідних фахівців, в яких акцентовано на суттєвій різниці між фінансовою системою та фінансовим сектором [7–8]. Загалом, абсолютна більшість українських вчених виходить з того, що фінансова система представляє собою сукупність фінансових відносин, що пов'язані з використанням фінансових ресурсів в масштабах економіки. Відповідно, фінансовий сектор розглядається як вторинне, похідне відносно фінансової системи поняття.

Надалі ми будемо орієнтуватися на сутність фінансового сектору, як певної множини

ринків та інституцій, а також пов'язаного з ними регуляторного середовища. Щодо останнього зауважимо, що питання вибору регуляторної моделі фінансового сектору є надзвичайно складним як з погляду економічної теорії, так і з позиції практичного втілення. Не в останню чергу це можна пояснити відсутністю чітких положень щодо взаємного впливу фінансового сектору та економіки. На сьогодні існує доволі велика кількість досліджень щодо ролі фінансових інституцій та фінансового сектору в економічних процесах. Зауважимо, що отримані результати не завжди подібні [9].

Очевидно, що на сьогодні в Україні сформована перехідна модель фінансового сектору, з домінуванням характеристик континентальної моделі. В такій моделі головну роль у формуванні інвестиційних потоків відіграють банки. Існує інша типологія, яка базується на рівні їх розвитку [10]. За цим підходом Україну можна віднести до країн, з менш розвиненими фінансовими ринками, що формуються (в порівнянні, наприклад, з ринками Польщі та Бразилії) (рис. 1).

Як бачимо з даних рис. 1, Україна досить непереконливо виглядає у порівнянні з Бразилією та Польщею як з погляду розвитку ринку акцій (за показником його капіталізації), так і з позиції тенденцій на ринку кредитування (за обсягом кредитів, що надані нефінансовим корпораціям). В підсумку, можна стверджувати, що на сьогодні в Україні сформовані численні загрози у фінансовому секторі, а перспективи його розвитку без докорінної зміни підходів з боку держави-регулятора та його учасників виглядають вкрай слабо.

На наш погляд, з позиції завдань державного регулювання діяльності фінансових інституцій ключовими проблемами на сьогодні є (рис. 2).

З рис. 2 видно, що ключові проблеми на рівні фінансового сектору України, які мають бути вирішені за рахунок виваженої регуляторної політики доцільно розділити на дві підгрупи:

– по-перше, це проблеми метарівня, які стосуються усього фінансового сектору та чинять визначальний деструктивний вплив на функціонування усіх без винятку його суб'єктів;

– по-друге, секторальні проблеми, які характеризують перешкоди для розвитку окремих визначених сегментів фінансового сектору та його інституцій.

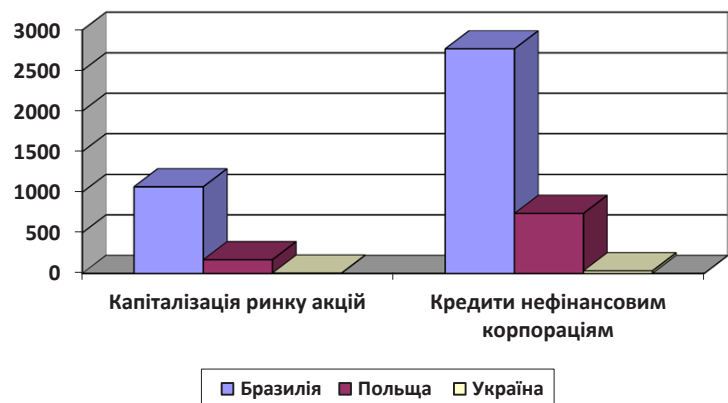

Рис. 1. Окремі показники розвитку фінансового сектору Бразилії, Польщі та України, станом на початок 2019 року

Джерело: складено автором за даними WFE та BIS [11–12]

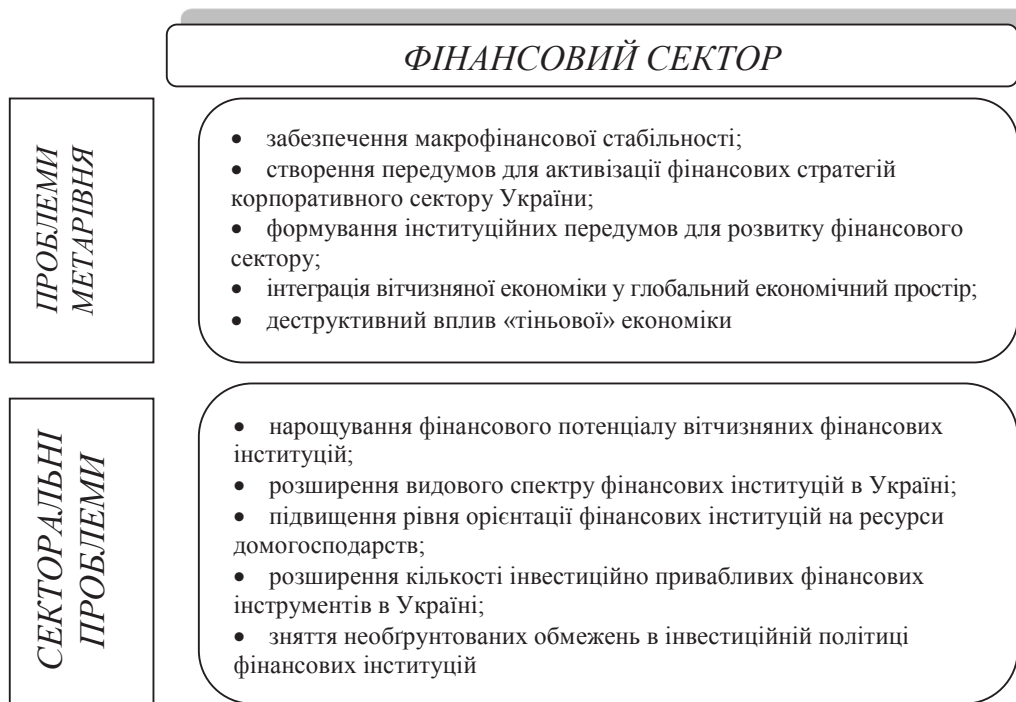

Рис. 2. Ключові проблеми розвитку фінансового сектору України, які знижують його інноваційну спрямованість

Джерело: розроблено автором

Одним із ключових та пріоритетних завдань посилення ролі фінансового сектору в інноваційній моделі розвитку України є притік індивідуальних заощаджень. Будь-який підхід до розвитку вітчизняного фінансового сектору вимагає вирішення завдань, що сконцентровані на рівні ощадно-інвестиційної діяльності домогосподарств. Ці завдання першочергово мають орієнтуватися на: по-перше, посилення ефективності механізмів захисту прав інвесторів у фінансові інструменти та споживачів фінансових послуг; по-друге, покращення доступу індивідуальних учасників до ринків, інструментів та послуг; по-третє, забезпечення транспарентності діяльності фінансових установ.

Які недоліки чинної моделі регулювання фінансового сектору можна виділити в Україні? Насамперед, до них можна віднести наступні:

1. Десинхронізація регуляторної діяльності. На сьогодні в Україні функціонує три регуляторних органи щодо фінансового сектору. Національний банк відповідає за банківський нагляд та регулювання, Нацкофінпослуг – за сектор небанківських фінансових установ (окрім ІСІ та КУА), НКЦПФР – за фондовий ринок та за діяльність у сфері спільного інвестування в Україні. Очевидно, що в таких умовах постає питання про узгодження позицій регуляторів з різних питань. На сьогодні така синхронізація фактично відсутня, скоріше мова йде про численні приклади боротьби за повноваження, відсутність регуляторної координації і т.п.

2. Невідповідність чинної регуляторної моделі поширеним у світовій практиці підходам. Зокрема, сформовану на сьогодні в Україні модель не можна назвати ні функціональною, ні секторальною (інституційною). Вона фактично представляє собою симбіоз характеристик кількох моделей.

3. Дисбаланси в регуляторних повноваженнях державних органів. Для прикладу наведемо ситуацію з регулюванням такої специфічної та особливої сфери як діяльність у сфері накопичувального пенсійного забезпечення. Фактично, ми тут маємо справу з цікавим парадоксом, коли функціонування ринків, в які вкладаються пенсійні активи підпадає під регуляторний вплив насамперед НКЦПФР, тоді як Нацкомфінпослуг безпосередньо регулює як самі НПФ, так і адміністраторів НПФ.

Очевидно, що існуюча ситуація і стала однією із першопричин реалізації практичних рішень щодо переформатування регуляторної моделі фінансового сектору в Україні та припинення діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг у 2020 році.

Висновки з проведеного дослідження. Подальший поступ української держави на шляху реформ об'єктивно визначає першочерговість змін на рівні фінансових відносин. Як свідчить досвід інших країн – і розвинених, і з «перехідними» економіками – без пертурбації у принципах функціонування фінансового сектору не варто розраховувати на успіх у будь-яких економічних реформах. В цьому контексті важливим питанням для України є ідентифікація місця держави як регулятора у функціонуванні сучасного фінансового сектору. Слід забезпечити реалізацію наступних важливих кроків:

– чітко окреслити стратегічні координати моделі регулювання фінансового сектору України та розробити покроковий сценарій її досягнення на часовому проміжку до 10 років. Розглянути перспективи побудови в Україні моделі регулятора в якості одного із можливих варіантів розвитку ситуації;

– посилення рівня фінансової інклюзії, насамперед, для індивідуальних інвесторів та споживачів фінансових послуг. Слід подолати сформовані на протязі кількох десятиліть споживчі стереотипи фізичних осіб у відповідності з якими ця група учасників орієнтується переважно на банківські депозити, фактично ігноруючи інші можливі напрями вкладень заощаджень;

– забезпечити прийнятний рівень транспарентності діяльності фінансових установ, в тому числі, за раху-

нок формування вимог щодо їх представлення у віртуальному середовищі;

– знизити необґрунтовані адміністративні бар'єри для входження нових учасників до вітчизняного фінансового сектору, що в кінцевому варіанті призведе до посилення конкуренції та зростання ефективності функціонування фінансових інституцій;

– розробити державну стратегію функціонування іноземного капіталу у фінансовому секторі України з врахуванням завдань у сфері національної безпеки.

1. International Monetary Fund. *Monetary and Financial Statistics Manual*. October 20, 2000. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/mfs/manual/pdf/mmfsFT.pdf> (дата звернення: 20.12.2019).
2. *Glossary of Key Terms*. OECD. URL: www.oecd.org (дата звернення: 20.12.2019).
3. Schinasi G. *Safeguarding Financial Stability: Theory and Practice*. Wash.: IMF, 2006, pp. 40–42.
4. Міщенко С. Формування ефективної структури фінансового сектору України : дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2009. 246 с.
5. Дяченко Ю. Реструктуризація фінансового сектору в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2010. 19 с.
6. Габбард Р. Гроші, фінансова система та економіка. Київ : КНЕУ, 2004. 889 с.
7. Фінанси. За ред. І. О. Лютого. Київ : Ліра-К, 2017. 728 с.
8. Кремень О., Кремень В. Фінанси. Київ : Центр учб. літ., 2017. 412 с.
9. Merton R., Bodie Z. *Design of financial systems: towards a synthesis of function and structure*. *Journal of Investment Management*. 2005. Vol. 3(1), pp. 1–23.
10. *FTSE Annual Country Classification Review*. FTSE. September 2015. 3 p.
11. Data. OECD. URL: <https://data.oecd.org> (дата звернення: 20.12.2019).
12. *Statistics Portal*. World Federation of Exchange. URL: <https://statistics.world-exchanges.org> (дата звернення: 20.12.2019).

1. International Monetary Fund (2000) *Monetary and Financial Statistics Manual*. October 20. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/mfs/manual/pdf/mmfsFT.pdf> (accessed 20.12.2019).
2. OECD (2019) *Glossary of Key Terms*. URL: www.oecd.org (accessed 20.12.2019).
3. Schinasi G. (2006) *Safeguarding Financial Stability: Theory and Practice*. Wash.: IMF, pp. 40–42.
4. Mischenko S. (2009) *Formuvannia efektyvnoi strukturi finansovogo sektoru Ukraini* [Formation of the effective structure of the financial sector of Ukraine]. PhD Dissertation. Kyiv, 246 p. (in Ukrainian)
5. Diachenko Yu. (2010) *Restrukturyzatsiia finansovoho sektoru v Ukraini* [Restructuring of the financial sector in Ukraine]. Abstract of PhD Dissertation. Kyiv, 19 p. (in Ukrainian)
6. Habbard R. (2004) *Hroshi, finansova systema ta ekonomika* [Money, financial system and economics]. Kyiv: KNEU, 889 p. (in Ukrainian)
7. Liutij I. (2017) *Finansi* [Finance]. Kyiv: Lira-K, 728 p. (in Ukrainian)
8. Kremen' O., Kremen' V. *Finansi* [Finance]. Kyiv: Centr uchb. lit., 412 p. (in Ukrainian)
9. Merton R., Bodie Z. (2005) *Design of financial systems: towards a synthesis of function and structure*. *Journal of Investment Management*. Vol. 3(1), pp. 1–23.
10. FTSE (2015) *FTSE Annual Country Classification Review*. September, p. 3.
11. OECD (2019) *Data*. URL: <https://data.oecd.org> (accessed 20.12.2019).
12. World Federation of Exchange (2019) *Statistics Portal*. URL: <https://statistics.world-exchanges.org> (accessed 20.12.2019).

E-mail: tamara_franchuk@ukr.net

БІЗНЕС ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ

УДК 338.3:658

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.50>

Бойченко К.С.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри бізнес-економіки та підприємництва,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ФАКТОРИ ІНТЕГРОВАНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Мета статті полягає в ідентифікації та виокремленні ключових чинників інтегрованого розвитку підприємства для формування спектру ключових драйверів підвищення результативності зростання бізнесу. Для досягнення визначеної мети використано такі методи: системно-аналітичний, діалектичний і аналіз економічних явищ та процесів інтегрованого розвитку. Проведені дослідження дали змогу сформувати призму чинників бізнес-середовища інтегрованого розвитку підприємства з виокремленням семи спектральних факторів: цінності, інститути, зрілість галузей, інфраструктура, технології, людський капітал і ESG-фактори. Як показник оцінювання чинників інтегрованого розвитку запропоновано використовувати ступінь збалансованості спектру факторів, який можна визначити за допомогою коефіцієнта варіації параметрів у межах окремого підприємства. Визначено, що середовище інтегрованого розвитку підприємства є поєднанням внутрішніх і зовнішніх чинників, їх інтегрований континуум у результаті системно-синергетичного впливу на бізнес-процеси, що відбуваються на підприємстві, а також на процеси соціального та іншого характеру, які формують умови досягнення цілей інтегрованого розвитку і зацікавлених сторін бізнесу.

Ключові слова: інтегрований розвиток, фактор, драйвер, ESG-фактор, бізнес-середовище, ефективність.

ФАКТОРЫ ИНТЕГРИРОВАННОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Бойченко К.С.

Цель статьи заключается в идентификации и выделении ключевых факторов интегрированного развития предприятия для формирования спектра ключевых драйверов повышения результативности роста бизнеса. Для достижения поставленной цели были использованы следующие методы: системно-аналитический, диалектический и анализ экономических явлений и процессов интегрированного развития. Проведенные исследования позволили сформировать призму факторов бизнес-среды интегрированного развития предприятия с выделением семи спектральных факторов: ценности, институты, зрелость отраслей, инфраструктура, технологии, человеческий капитал и ESG-факторы. В качестве показателя оценки факторов интегрированного развития предложено использовать степень сбалансированности спектра факторов, который можно определить с помощью коэффициента вариации параметров в пределах отдельного предприятия. Определено, что среда интегрированного развития предприятия – это сочетание внутренних и внешних факторов, их интегрированный континуум в результате системно-синергетического влияния на бизнес-процессы, происходящие на предприятии, а также на процессы социального и иного характера, которые формируют условия достижения целей интегрированного развития и заинтересованных сторон бизнеса.

Ключевые слова: интегрированный развитие, фактор, драйвер, ESG-фактор, бизнес-среда, эффективность.

FACTORS OF INTEGRATED ENTERPRISE DEVELOPMENT

Boichenko Kateryna

The purpose of the article is to identify and highlight the key factors of integrated development of the enterprise in modern conditions of management to form a spectrum of key drivers to improving the efficiency of business growth. The following methods were used to achieve this purpose: system-analytical, dialectical and structural and functional analysis of economic phenomena and processes of integrated development. The performed researches allowed forming the prism of the factors of business environment of integrated development of enterprise with allocation of seven spectral factors: values, institutions, industry maturity, infrastructure, technologies, human capital and ESG-factors. It is established that today the typical driver of spectral factors aimed at leadership, competitiveness and success of companies and states is knowledge and competence: the ability to generate and quickly master breakthrough technologies, create the widest possible opportunities for the realization of business potential. The combination of factors of integrated development of the company can be differentiated into the factors that contribute to the development and have a resource base, as well as factors that inhibit it in a certain way. The degree of balance in the range of factors is proposed to be used as an indicator for assessing integrated development factors.

It can be determined using the coefficient of variation of parameters (values, institutions, industry maturity, infrastructure, technologies, human capital, ESG-factors) within a single enterprise. The environment of the integrated development of the enterprise is a set of internal and external factors, their integrated continuum as a result of systemic and synergetic influence on the business processes occurring in the enterprise, as well as on the processes of social and other nature, which form the conditions for achieving the targets of integrated development and business stakeholders. The practical significance of the article is in the systematization of the factors of the company's development and the formation of the prism of identified factors with the selection of a spectrum of key factors of integrated development.

Keywords: integrated development, factor, driver, ESG-factor, business environment, efficiency.

Постановка проблеми. Інтеграційні процеси розвитку підприємства створюють нові можливості для формування конкурентних переваг і сприяють підвищенню ефективності його діяльності у цілому. У результаті впровадження інтегрованого типу розвитку компанії виявляється синергетичний ефект, зумовлений системними властивостями інтелектуально-інноваційного поєднання процесів і формування результативної бізнес-моделі. Тому сьогодні актуальною є ідентифікація та систематизація чинників інтегрованого розвитку підприємства з метою підвищення його ефективності та формування лідируючих позицій компанії на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню чинників розвитку підприємства присвячено значну кількість праць науковців з усього світу, що мають різні фокусування та глибину. Наприклад, С. Інесса, С. Артем, Дж. Вельки [1, с. 166] розробили модель оптимізації процесів формування інвестиційного потенціалу підприємств на основі аналізу факторів управління на основі формування чотирьох груп макроекономічних показників.

У працях А. Абдуллаєва, К. Курпаяніді [2, с. 57], Дж. Донг, Д. Лю, Д. Ванг і К. Чжан [3, с. 1754] проведено дослідження ключових факторів, які мають реформуюче значення для трансформації та розвитку підприємств. Вченими визначено, що основні чинники впливу на стійкий розвиток компанії випливають з її внутрішнього середовища, а також ситуації на ринку. З метою відстеження змін даних ключових факторів Дж. Донг, Д. Лю, Д. Ванг і К. Чжан запропонували методику постійного відстеження та оновлення критеріїв розвитку підприємства.

Такими вченими, як А. Джавед, М. Ясір і А. Маджид [4, с. 6] досліджено взаємозв'язки між факторами функціонування соціального підприємництва та стійкого розвитку суб'єктів господарювання. При цьому авторами виокремлено чотири аспекти соціального підприємництва: соціальна місія, інновація, мережі та фінансова віддача (соціальна, екологічна та економічна).

Результати досліджень Б. Грей, Дж. Кірквуд, І. Монахан та Е. Етемаддар [5, с. 326] свідчать актуальність саме ресурсів партнерських організацій як основного чинника розвитку сучасних підприємств.

У працях таких науковців, як А. Зеркал [6, с. 271], К.С. Бойченко, М.О. Теплюк, Н.Я. Рекова, І.І. Сташкевич і М. Моркунас [7, с. 62], Т. Гуо, Дж. Ванг [8, с. 7552], виокремлено такі чинники розвитку підприємств: інфраструктурні, інтелектуальні, інформаційні ресурси, соціальне бізнес-середовище, інноваційно-технологічні та інтегровані бізнес-процеси, також коливання фінансово-економічних факторів у контексті ефективного інтегрованого розвитку компаній.

Вивчення проблематики дослідження, зокрема факторів інтегрованого розвитку підприємства, дало змогу опрацювати значну кількість публікацій, що засвідчує

різноспрямовані погляди науковців щодо визначення ключових чинників ефективного розвитку бізнесу. Встановлено, що сьогодні підхід до ідентифікації факторів розвитку підприємства в контексті його інтегрованості є недостатньо висвітленим у результатах досліджень сучасних науковців і потребує більш глибокого дослідження, оскільки особливістю інтегрованого розвитку є багатогранна взаємозалежність драйверів бізнес-середовища, що характеризує здатність до підвищення результативності використання інтелектуально-інноваційного контенту та інформаційного забезпечення діяльності суб'єкта господарювання.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати мету даного дослідження, яка полягає в ідентифікації та виокремленні ключових факторів інтегрованого розвитку підприємства в сучасних умовах господарювання для формування спектру ключових драйверів підвищення результативності зростання бізнесу.

Визначення факторів інтегрованого розвитку підприємства засноване на таких методичних рішеннях: по-перше, інтегрованість як комплексна динамічна характеристика не регулюється впливом великого числа чинників, але формується і підтримується їх сукупністю; по-друге, вплив будь-якого чинника залежить від розвитку інших факторів і сукупності подій. Будучи тісно пов'язаними між собою, фактори інтегрованості часто є взаємодоповнюючими за напрямом, що впливає на діяльність підприємства і здатний зменшити або навіть усунути позитивний ефект від інших факторів, і навпаки.

Для досягнення визначеної мети були використані такі методи:

- системно-аналітичний метод, згідно з яким дослідження факторів інтегрованого розвитку розглядається як драйвер соціально-економічного розвитку бізнес-структури та всіх зацікавлених сторін;
- діалектичний метод, викликаний необхідністю аналізу та узагальнення певних аспектів наукових знань, які визначають сукупність наукових поглядів щодо інтегрованих бізнес-процесів;
- структурно-функціональний аналіз економічних явищ і процесів інтегрованого розвитку, що дав змогу ідентифікувати та структурувати актуальні фактори, які впливають на його результативність.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі інтегрованого розвитку необхідно враховувати сукупність екологічних, соціальних та економічних показників підприємства як основних елементів концепції сталого розвитку, здатності підприємства підвищувати ефективність діяльності, конкурентоспроможності, а також досягати намічених цілей відповідно до розробленої стратегії в умовах появи нових можливостей і протистояння негативним впливам із боку зовнішнього середовища функціонування бізнесу.

Ступінь інтегрованості розвитку підприємства як соціально-економічної системи залежить від цілої низки чинників. Дослідження наукових праць сучасних авторів свідчить про наявність різних підходів до виділення факторів інтегрованого розвитку підприємств.

Слід зазначити, що хоча й існує певне припущення відносно самостійності чинників інтегрованого розвитку, очевидно, що за своєю сутністю вони є системоутворюючими. Тільки за системного, комплексного обліку впливу даних факторів може бути досягнуто ефективний інтегрований розвиток підприємства.

Вважаємо доцільним виокремлення таких вимог до процесу інтегрованого розвитку підприємства:

- відображення соціальних, екологічних і економічних аспектів інтегрованого розвитку;
- використання кількісних параметрів оцінювання його результативності;
- простота інформаційного забезпечення діяльності суб'єкта господарювання;
- використання інформації з офіційних джерел;
- можливість порівняльного аналізу;
- відображення динаміки зміни процесів у часі;
- простота інтерпретації отриманих результатів;
- кількість ключових індикаторів результативності повинна бути достатньою, але мінімальною;
- можливість використання в процесі прийняття і коригування управлінських рішень.

Ураховуючи наведені вимоги, можна сформувати призму факторів інтегрованого розвитку підприємства (рис. 1), у якій виділено сім спектральних факторів.

У центрі уваги призми факторів бізнес-середовища інтегрованого розвитку суб'єкта господарювання такі спектральні фактори, як цінності, інститути, зрілість галузей, інфраструктура, технології, людський капітал і ESG-фактори.

Ключові фактори інтегрованого розвитку підприємства, на нашу думку, слід розглядати за спектром факторів середовища функціонування на мега-, макро-, мезо- і мікрорівнях через призму інтегрованого розвитку компанії.

Сьогодні все більш важливим, вирішальним фактором лідерства, конкурентоспроможності та успіху компаній і держав стають знання та компетентності: здатність генерувати й швидко освоювати проривні технології, створювати максимально широкі можливості для реалізації таланту, потенціалу кожної людини.

Ми вважаємо, що середовище інтегрованого розвитку компанії – це поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників, їх континуум, утворений системно-синергетичним впливом на бізнес-процеси, що відбуваються на підприємстві, а також на процеси соціального та іншого характеру, які здатні вплинути на досягнення цілей інтегрованого розвитку і зацікавлених сторін бізнесу.

Важливим показником виступає ступінь збалансованості спектру факторів, який можна визначити за допомогою коефіцієнта варіації параметрів (цінності, інститути, зрілість галузей, інфраструктура, технології, людський капітал, ESG-фактори) в межах окремого підприємства. Таким чином, для цільового стану управління розвитком спектр факторів інтегрованого розвитку підприємства повинен бути збалансованим.

Створити високу концентрацію висококласних фахівців, що забезпечують лідируючі позиції на всіх рівнях за рахунок формування наукомістких та інтелектуальних галузей, зможуть тільки компанії, які зважилися на інтеграцію середовища, роблячи його відкритим, інтелектуальним і цифровим.

Слід також зауважити, що в сучасних умовах господарювання підвищується увага міжнародних і національних фінансових інститутів до виокремлення екологічних, соціальних, управлінських аспектів результативності розвитку підприємства (ESG-факторів), а також відбувається посилення вимог корпоративних регуляторів до оцінювання впливу компаній на соціально-економічний розвиток регіону і місцевої громади, підвищення ступеня відкритості корпоративної інформації на основі проведення незалежних досліджень національних індикаторів стійкого розвитку діяльності компаній з урахуванням ESG-факторів і нефінансових показників результативності компанії.

Рис. 1. Призма факторів інтегрованого розвитку підприємства

Джерело: розробка автора

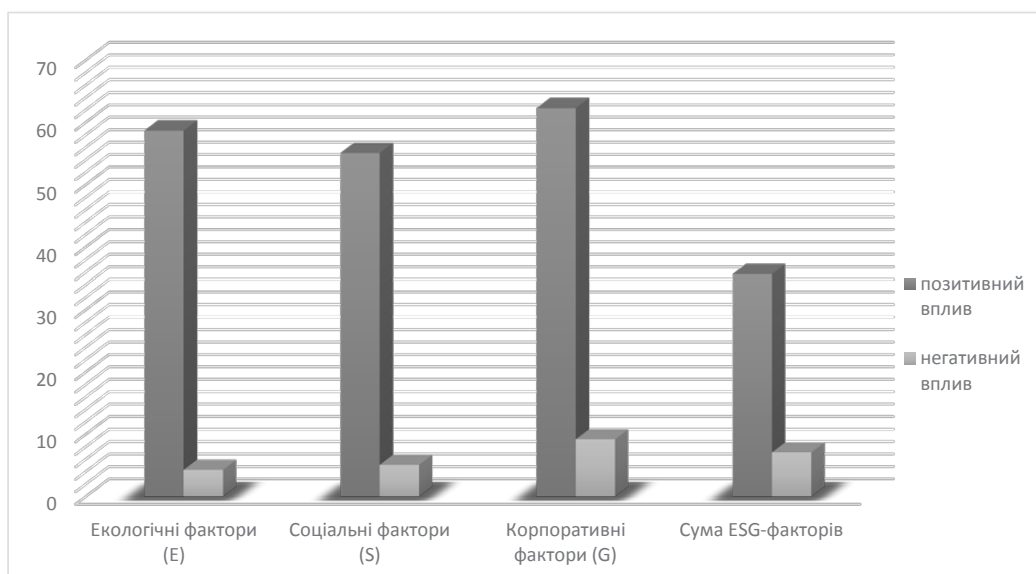

Рис. 2. Вплив ESG-факторів на результативність компаній, %

Джерело: сформовано автором на основі [9, с. 10–13]

На рис. 2 відображено вплив ESG-факторів на ефективність розвитку компаній, розглянутих у наукових роботах за результатами досліджень Deutsche Asset Management. Сумарний позитивний вплив ESG-факторів на фінансову стійкість підприємств становить більше третини, а саме сума всіх ESG-факторів у позитивному аспекті становить 35,7%, негативному – 7,3%. При цьому, як відзначають дослідники, важливі всі три складники ESG-факторів, але в конкурентній боротьбі за фінансову стійкість компанії виграє той бізнес, який приділяє підвищену увагу певній спрямованості ESG-факторів.

Оскільки частка екологічних чинників становить 58,7%, а на частка соціальних чинників – 55,1%, на частку корпоративних чинників, які забезпечують фінансову стабільність компаній, припадає 62,5%. Тому успіху досягає той бізнес, який вибирає не зміщений і рівномірний підхід розвитку всіх ESG-факторів, а спеціалізований підхід до ESG-факторів, тобто такий, що забезпечує інтегрованість за певним напрямом і стійку траєкторію розвитку компанії [9, с. 12].

Не менш важливим фактором зміщення акценту уваги інвесторів із класичної фінансової звітності на звітність компаній зі сталого розвитку, включаючи вплив ESG-факторів, є та обставина, що частка нематеріальних активів, що впливають на ринкову вартість компаній, постійно зростає і становить 84% на противагу 16% частки матеріальних активів [9, с. 21].

Метою стейкхолдерів у процесі інтегрованого розвитку стає не просто встановлення взаємозв'язків між різними структурами та об'єктами, а й створення цілісних екосистем, які інтегрують і різнобічно розвивають усіх задіяних у ній учасників.

Проведені дослідження концептуальних положень формування сприятливого бізнес-середовища і зрілої екосистеми дадуть змогу забезпечити цілі інтегрованого розвитку компанії в умовах реіндустріалізації.

Уся сукупність факторів інтегрованого розвитку компанії може бути диференційована на фактори-каталізатори, що сприяють розвитку, а також фактори-інгібітори, які його певним чином обмежують. Окрім

того, зовнішніми є фактори на мега-, макро- і мезорівнях, внутрішніми – фактори мікрорівня. Відповідно, зовнішні фактори формують зовнішнє середовище інтегрованого розвитку підприємства, внутрішні – внутрішнє середовище функціонування бізнесу.

У процесі міркування про напрями інтегрованого розвитку вважаємо за доцільне виходити з необхідності переходу до парадигми «економіка для людини». Слід говорити про якість життя людей, тому що очевидно, що кожен наступний виток розвитку економіки, зміни укладів підвищує роль людини. Тому створення якісних умов життя – ключовий фактор, щоб економіка ставала іншою, щоб вона росла, щоб найкращі таланти залишалися в Україні.

Зведена структура факторів-каталізаторів інтегрованого розвитку за ресурсним принципом може бути наведена на основі таких:

- цифрові ресурси: цифрова екосистема, що складається із цифрових платформ у всіх індустріях і сферах життєдіяльності з подальшим розширенням на ЄС;
- компетентнісні ресурси: українські університети (з особливим статусом, науково-дослідні, опорні);
- інформаційні ресурси: інформаційно-аналітичні і data-центри, центри інтелектуальної власності та авторського права, центри експертизи й комерціалізації технологій;
- фінансові ресурси: державне інвестування, державні програми, інвестиційні фонди, венчурні фонди, фонди розвитку, промислово-виробничі і техніко-впроваджувальні (технопарки, інноваційні центри, наукові містечка); зони територіального розвитку, території випереджаючого розвитку, вільні економічні зони, особливі території економічного розвитку, страхові фонди і компанії;
- матеріально-технічні ресурси: лізингові програми, малі інноваційні підприємства при вишах (зокрема, спін-офф), центри колективного користування, інноваційні (наукові) центри, наукові парки, бізнес-інкубатори, бізнес-акселератори, бізнес-каталізатори, науково-промислові парки, технопарки;

– паливно-енергетичні ресурси: операційні, бізнес-ангели, центри ліцензування, стандартизації та сертифікації, коучінг– і тренінг-центри;

– маркетингові ресурси: центри трансферу технологій, центри комерціалізації та комерціалізації інновацій і технологій, центри маркетингових досліджень, надання консалтингових та аутсорсингових послуг компаніям.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження дали змогу сформувати призму факторів бізнес-середовища інтегрованого розвитку підприємства з виокремленням семи спектральних факторів: цінності, інститути, зрілість галузей, інфраструктура, технології, людський капітал і ESG-фактори. Встановлено, що сьогодні характерним драйвером спектральних факторів, спрямованих на лідерство, конкурентоспроможність та успіх компаній і держав, стають знання й компетентності: здатність генерувати і швидко освоювати проривні технології, створювати максимально широкі можливості для реалізації бізнес-потенціалу.

Сукупність факторів інтегрованого розвитку компанії може бути диференційована на фактори-катализатори, що сприяють розвитку і мають ресурсну основу, а також фактори-інгібітори, які його певним чином стримують.

Як показник оцінювання факторів інтегрованого розвитку запропоновано використовувати ступінь збалансованості спектру факторів, який можна визначити за допомогою коефіцієнта варіації параметрів (цінності, інститути, зрілість галузей, інфраструктура, технології, людський капітал, ESG-фактори) у межах окремого підприємства. Таким чином, для цільового стану управління розвитком спектр факторів інтегрованого розвитку підприємства повинен бути збалансованим.

Середовище інтегрованого розвитку підприємства – це поєднання внутрішніх і зовнішніх факторів, їх інтегрований континуум у результаті системно-синергетичного впливу на бізнес-процеси, що відбуваються на підприємстві, а також на процеси соціального та іншого характеру, які формують умови досягнення цілей інтегрованого розвитку і зацікавлених сторін бізнесу.

1. Inessa S., Artem S., Wielki J. *Analysis of macroeconomic factors affecting the investment potential of an enterprise. European Research Studies Journal. 2019 Is. XXII. № 4. P. 140–167.*
2. Abdullaev A.M., Kurpayanidi K.I. *Actual issues of activation of financial factors development of entrepreneurship in Uzbekistan. Kazakhstan Science Journal. 2019. Is. 2. № 3. P. 49–58.*
3. Dong J., Liu D., Wang D., Zhang Q. *Identification of key influencing factors of sustainable development for traditional power generation groups in a market by applying an extended MCDM model. Sustainability. 2019. № 11(6). P. 1754.*
4. Javed A., Yasir M., Majid A. *Is social entrepreneurship a panacea for sustainable enterprise development? Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS). 2019. № 13(1). P. 1–29.*
5. Gray B., Kirkwood J., Monahan E., Etemaddar M. *Internal factors influencing effective opportunity identification in a Tongan social enterprise. Journal of Small Business & Entrepreneurship. 2019. № 31(4). P. 323–347.*
6. Zerkal A.V. *The influence of commercial awareness factors to the development of the enterprise. Young. 2018. № 64(12). P. 270–273.*
7. *Management of fluctuation of financial and economic integrated development of innovative enterprise / K.S. Boichenko et al. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2019. № 3(30). P. 62–69.*
8. Guo T., Wang G., Wang C. *Empirical Study on the Effect of Environmental Factors on Enterprise Growth-Comparative Analysis of Chinese Large Scale Industrial Enterprises and Small/Medium Industrial Enterprises. Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education. 2017. № 13(11). P. 7549–7559.*
9. *Mapping the ESG Behavior of European Companies / I.E. Iamandi et al. A Holistic Kohonen Approach. Sustainability. 2019. № 11(12). P. 3276.*

1. Inessa, S., Artem, S., & Wielki, J. (2019). *Analysis of macroeconomic factors affecting the investment potential of an enterprise. European Research Studies Journal, Issue XXII, № 4, pp. 140–167.*
2. Abdullaev, A.M., & Kurpayanidi, K.I. (2019). *Actual issues of activation of financial factors development of entrepreneurship in Uzbekistan. Kazakhstan Science Journal, 2(3), pp. 49–58.*
3. Dong, J., Liu, D., Wang, D., & Zhang, Q. (2019). *Identification of key influencing factors of sustainable development for traditional power generation groups in a market by applying an extended MCDM model. Sustainability, 11(6), p. 1754.*
4. Javed, A., Yasir, M., & Majid, A. (2019). *Is social entrepreneurship a panacea for sustainable enterprise development? Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS), 13(1), pp. 1–29.*
5. Gray, B., Kirkwood, J., Monahan, E., & Etemaddar, M. (2019). *Internal factors influencing effective opportunity identification in a Tongan social enterprise. Journal of Small Business & Entrepreneurship, 31(4), pp. 323–347.*
6. Zerkal, A. V. (2018). *The influence of commercial awareness factors to the development of the enterprise. Young, 64(12), pp. 270–273.*
7. Boichenko K. S., Tepluk M. A., Rekova N. Y., Stashkevych I. I., & Morkunas M. (2019). *Management of fluctuation of financial and economic integrated development of innovative enterprise. Financial and credit activity: problems of theory and practice, 3(30), pp. 62–69.*
8. Guo, T., Wang, G., & Wang, C. (2017). *Empirical Study on the Effect of Environmental Factors on Enterprise Growth-Comparative Analysis of Chinese Large Scale Industrial Enterprises and Small/Medium Industrial Enterprises. Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 13(11), pp. 7549–7559.*
9. Iamandi, I. E., Constantin, L. G., Munteanu, S. M., & Cernat-Gruici, B. (2019). *Mapping the ESG Behavior of European Companies. A Holistic Kohonen Approach. Sustainability, 11(12), 3276.*

УДК 378

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.51>

Зінов'єва О.В.

аспірантка

Державний науково-дослідний інститут
інформатизації та моделювання економіки

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТ: ЗАПРОВАДЖЕННЯ СМАРТ-ТЕХНОЛОГІЙ

В статті розглянуті питання науково-технічної революції. Показано, що НТР сприяла визначенню поняття, як «інтелектуальна економіка». Дана еволюція розвитку інтелектуальної економіки. Проаналізовані перші результати впливу економіки знань і її орієнтованості на інновації. На прикладі м. Києва показано втілення муніципальною владою концепції «розумного міста» як інструменту державного регулювання для розвитку столиці та її громади.

Ключові слова: новітні технології, державні інституції, смарт-технології, столиця, сервіси, органи міського управління.

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ГОРОДОВ: ВВЕДЕНИЕ СМАРТ-ТЕХНОЛОГИЙ

Зиновьева О.В.

В статье рассмотрены вопросы научно-технической революции. Показано, что НТР способствовала определению понятия, как «интеллектуальная экономика». Данная эволюция развития интеллектуальной экономики. Проанализированы первые результаты влияния экономики знаний и ее ориентированности на инновации. На примере г. Киев показано воплощение муниципальными властями концепции «умного города» как инструмента государственного регулирования для развития столицы и ее общины.

Ключевые слова: новейшие технологии, государственные институты, смарт-технологии, столица, сервисы, органы городского управления.

ECONOMIC DEVELOPMENT OF CITIES: INTRODUCING SMART TECHNOLOGIES

Zinovieva Oksana

Kyiv is the first Ukrainian city which has started to integrate smart city initiatives into urban governance four years ago. Kyiv Smart City system incorporates the Open Budget, unified e-ticket for public transit travel, online kindergarten enrollment, online booking of medical appointments, pets-related e-services, Kyiv residence card, Kyiv resident personalized online platform, E-petitioning, Safe City e-surveillance system and other e-services. All of them help make the lives of the residents more comfortable, improve the efficiency of services, cut municipal spending through making the urban management more transparent and reducing the corruption component in municipal budgeting. Such initiatives promote the community's sustainable growth and encourage investment and entrepreneurship. But there is still a need to further learn how the innovative concepts and smart solutions that Ukraine successfully implements contribute to the sustainable development of the Ukrainian communities. Further studies should focus on the economic and social development of cities and regions, given the low level of digital competences of municipal officials, urban activists and large numbers of residents. Only Ukraine's capital city so far understands the positive impact of smart city initiatives on its' development and growth. Today Kyiv sets a positive example of the successful collaboration of the city government, business and the community in this context. By the way, Ukraine's capital entered the top 100 smartest cities in the world, according to a new survey made jointly by the IMD World Competitiveness Center's Smart City Observatory and the Singapore University of Technology and Design. To create a theory and methodology framework and practical guidance, formalize the existing knowledge and current practice on a positive relationship between smart city initiatives and both state and local administration of sustainable community development. The research provides a theoretical framework and can be used as a blueprint for implementation of smart city concept into urban governance (based on the example of Kyiv). It also provides municipalities with ideas and guidance on the most effective ways to implement smart city initiatives that contribute to efficient and sustainable economic and social community growth.

Keywords: newest technologies, state institutions, smart technologies, capital, services, local government.

Постановка проблеми. Сьогодні новітні технології, що використовують в управлінні містами, державними інституціями та країнами суттєво впливають на економічний розвиток та інвестиційну привабливість міст і держав, комфорт життя їх громадян.

В європейських, азійських країнах та державах Північної Америки технології використовують для поліпшення умов життя громад, також цифрові інновації активно

залучають для втілення системи «розумних міст», подолання важливих екологічних проблем. Україна почала впроваджувати «розумні» технології в муніципальному управлінні, державному та економічному регулюванні.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідження питань SMART-технологій представлено в наукових працях вітчизняних та закордонних науковців. Наприклад, в Індії тему сталого розвитку громад тісно

пов'язують з урбанізацією і перетворенням депресивних регіонів на комфортні за допомогою концепції smart city, як йдеться в працях А. Датта. А українські науковці В. Ляхно та Д. Касаткін розглядають потенційні моделі фінансування smart city в українських містах та територіальних громадах. Також чимало уваги державному регулюванню розвитку сталих громад у профільних наукових працях присвячують: Дж. Брейверман, А. Ваноло, Т. Нам, М. Ангеліду [6], Н. Камнінос, Р. Дамері, С. Кривелло, М. Дікін [8], Дж. Місурака, Л. Ван Зунен, І. Жукович [5], С. Гаврилюк [1], О. Васильєва [4], О. Тур, В. Поліщук, О. Бобровський, Л. Богун.

Проте існує потреба в подальшому вивченні і продовженні наукових досліджень за напрямом державного регулювання сталого розвитку громад за допомогою новітніх технологій та інноваційних концепцій безпосередньо в Україні. З особливим фокусом на соціально-економічний розвиток міст та регіонів в умовах низької технологічної освіченості робітників органів міської влади, активістів та ін. Зазначене характеризує актуальність обраної теми дослідження і обумовлює визначення її мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження.

Постановка завдань. Метою статті є визначення поточного розвитку технологій smart-city в місті Києві та їх вплив на економічний розвиток столиці та інших міст України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна як держава, що розвивається під час піку третьої хвилі науково-технічної революції, залишалась досі на етапі попереднього витку розвитку [1, с. 27]. Пришвидшення науково-технічного прогресу стало гострою потребою, зокрема, для великих міст, чисельність населення яких продовжувала стрімко зростати через погіршення економічної ситуації на периферії.

Київ став першим містом в Україні, що розпочало втілювати систему Smart City [2]. І сьогодні все, що тільки починає робити країна для втілення «розумних» технологій, столиця вже активно використовує. Бо розвиток системи smart city дозволив запровадити десятки електронних сервісів для жителів міста.

Це і: «Відкритий бюджет», єдиний електронний квиток у громадському транспорті, запис дітей в садок онлайн, запис до лікаря онлайн, електронний реєстр домашніх тварин, «картка киянина», «електронний кабінет киянина», система відеоспостереження з інтелектуальною функцією та інші електронні міські сервіси [1]. Також в столиці запроваджено електронний документообіг. Вся документація, записи про засідання міської ради, комісій, дані про аукціони, закупівлі та багато іншої інформації доступні онлайн. Задля більшої прозорості процесів управління запроваджено інтерактивну мапу міста з відображеними на ній об'єктами комунального майна. А також персоналізовану веб-платформу Kyiv ID, де кожен бажаючий може скористатися міськими сервісами.

Ці сервіси поліпшують комфорт для мешканців міста і допомагають швидше отримувати якісні послуги. Подібні ініціативи місцевої влади впливають на сталий розвиток громади, а також на залучення інвестицій в місто та розвиток стартапів. Наприклад, вже більше 50 мільйонів поїздок у громадському транспорті Києва було сплачено єдиним електронним квитком, що почали запроваджувати в місті менше року тому. Одним з пріоритетів визначили розвиток технологій безготівкових розрахунків. Кияни вже можуть здійснювати розрахунки

за допомогою технологій PayPass, Google Pay, Apple Pay, а також безконтактно оплачувати прохід у метро.

Київське метро стало п'ятим у світі, де почала працювати система безконтактних платежів банківською картою. Також столиця впровадила систему екомоніторингу, що дає оцінку якості повітря.

Працює в Києві і система Smart Lighting, що автоматично регулює вуличне освітлення з урахуванням часу доби та сонячного світла. Так місту вдається суттєво економити електроенергію.

200 тисяч дітей влаштували в дитячі садки онлайн. Більше половини пацієнтів записуються на прийом до лікарів дистанційно та не витрачають часу на очікування у чергах. Електронні послуги Києва охоплюють навіть домашніх улюбленців. В Реєстрі домашніх тварин внесені дані про більш як тисячу котів та собак.

Серед популярних сервісів є «Картка киянина», якою користується майже 800 тисяч людей. Банківська картка ідентифікує власника та надає йому можливість сплатити за житлово-комунальні послуги без відсотків, отримати знижки на товари в супермаркетах, аптеках. А також дозволяє пільговикам безкоштовно їздити у транспорті [3].

В особистому кабінеті киянина тисячі жителів щодня користуються сервісами, що пропонує служба міста. Додаток KyivSmartCity, яким вже користується 75 тисяч киян, втілює у собі концепцію міста в смартфоні. Функціонал додатку поступово розширюється. В майбутньому кияни матимуть можливість сплатити за комунальні послуги чи, наприклад, проголосувати за проект Громадського бюджету, клікнувши у потрібному розділі додатку.

В столиці активно розвиваються технології «Safe City». Так, в рейтингу міст світу з найбільшою кількістю камер відеоспостереження нещодавно столиця посіла 49 місце серед 120 міст. Загалом у Києві встановлено понад 8 тисяч «розумних» камер – на дорогах і мостах, в публічних місцях, у школах і садочках, на об'єктах соціальної інфраструктури та біля архітектурних пам'яток. Ці відеокамери мають розпізнавальні та аналітичні функції, що дозволяє фіксувати небезпечні ситуації та прогнозувати потенційну небезпеку і запобігати їй. Інформація комплексно аналізується у міському центрі обробки даних – «Data Centre». Нею також користуються Національна поліція та Служба безпеки. За інформацією столичної поліції, рівень злочинності в публічних місцях, в порівнянні з 2016 роком, знизився майже на 60%. Тобто, відеоспостереження допомагає забезпечувати порядок та безпеку в місті.

«Розумні» технології допомагають і ефективному управлінню, і боротьбі з корупцією, запроваджуючи прозорість процесів управління. Так, Київ одним з перших в Україні впровадив електронну систему закупівель ProZorro. І сьогодні 1800 структурних підрозділів здійснюють закупівлі через ProZorro. За період роботи системи в Києві зекономили понад 6 мільярдів гривень бюджетних коштів. Тільки 2019 року – 1,7 мільярди грн.

А найпершим з «розумних» проектів у Києві запровадили «Відкритий бюджет», що допомагала розробляти німецька компанія SAP. І тепер всі надходження і витрати з міського бюджету – відкриті. Кожен мешканець онлайн може подивитися надходження і витрати будь-якої організації міста – дитсадка і школи – до міських департаментів чи закладів.

Наприклад, мер столиці може керувати процесами в місті за допомогою спеціальних додатків, встановлених у його планшеті.

«Smart city потребує smart інструментів. На моєму планшеті є інформація про всі ключові показники зі стратегічних сфер міста, – заявив мер столиці. – Завдяки інноваційним інструментам ми створили систему Електронного документообігу. З її допомогою я можу, незалежно від свого місцезнаходження, в будь-якій точці світу, у будь-який момент, підписувати розпорядження з допомогою електронного цифрового підпису. Бачити хто виконавець моїх доручень, і, відповідно, контролювати як відбувається виконання поставлених завдань» [2].

Аналіз показав, що за допомогою GPS-трекерів та бортових комп'ютерів, встановлених у авто комунальної техніки, можна контролювати ефективність її роботи. Під онлайн-контролем у столиці на сьогоднішній день 1 тис. 211 одиниць громадського транспорту та 729 технологічних машин.

Також програма дає можливість отримати оперативну інформацію з різних сфер життєдіяльності міста: скільки мешканців звернулося за матеріальною допомогою, які підрозділи КМДА працюють ефективніше, з яких питань кияни звертаються до контактного центру, статус їх виконання, дані про фінансові показники, про платників податків, про кількість місць у школах та дитсадках по районах, і багато іншої інформації – все це допомагає в ухваленні рішень для ефективного управління та розвитку міста [4, с. 39]. Ці проекти називають тільки початком втілення «розумних» технологій. Адже досвід показав, наскільки ефективним є впровадження інновацій в міське управління.

Київський досвід поширюється і на інші міста України. Також залучаються ідеї й проекти успішних smart-міст світу. Особливо у пріоритетних для української столиці галузях – безпеці, транспорті, е-демократії, освіті, медицині, IT-стартапах [5, с. 13].

Технології – як засіб та інструмент, що допомагає втілити головну мету, – вирішувати виклики, що постають

перед містами, – маленькими чи мегаполісами. Smart City допомагає, передусім, поліпшити міські сервіси та зробити життя мешканців більш комфортним і безпечним [6, с. 267]. Цьому тренду – впровадженню «розумних» технологій та розбудови міської цифрової інфраструктури – слідує глобальні міста світу [7, с. 10].

Українська столиця увійшла до ТОП-100 найбільш «розумних» міст світу (за даними спільного дослідження Обсерваторії Smart City Центру світової конкурентоспроможності IMD і Сінгапурського університету технологій та дизайну). На першому місці серед найбільш технологічних міст світу сьогодні – Сінгапур, за ним слідує Цюрих, Осло, Женева, Копенгаген. Київ посів 92 місце.

За даними аналізу, існує потреба в подальшому вивченні і продовженні наукових досліджень за напрямом державного регулювання сталого розвитку громад за допомогою новітніх технологій та інноваційних концепцій безпосередньо в Україні [8, с. 91]. З особливим фокусом на соціально-економічний розвиток міст та регіонів в умовах низької технологічної освіченості робітників органів міської влади, активістів, чималої кількості мешканців міст [9, с. 24].

Бо в Україні поки тільки в столиці зрозуміли наскільки важливим для розвитку і зростання міста є впровадження новітніх технологій у його управління. І Київ сьогодні демонструє позитивний приклад співпраці в цьому напрямку міської влади, бізнесу і громади.

Висновки. Як показав аналіз, концепція smart-city широко використовується в світі органами міського управління для поліпшення комфорту і безпеки жителів великих міст. Зокрема, за прикладом Києва технології «розумних міст» стають невід'ємним елементом регулювання, допомагають ефективно використовувати кошти міського бюджету, підвищувати комфорт отримання міських сервісів та демонструвати громаді прозорість усіх процесів управління містом.

1. Гаврилюк В.Т. Об'єктивна необхідність прискорення науково-технічного прогресу. Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер. : Економіка і менеджмент. 2012. № 1. С. 21–28.
2. Офіційний сайт Київської міської державної адміністрації. URL: <https://kyivcity.gov.ua/>
3. KyivSmartCity. URL: <https://www.kyivsmartcity.com/>
4. Васильєва О.І., Васильєва Н.В. Концептуальні засади впровадження SMART-технологій сталого розвитку територіальних громад. Інвестиції: практика та досвід. 2018. С. 86–89.
5. Жукович І.А. Smart-місто як новий об'єкт статистичних досліджень: визначення терміна. Щоквартальний науково-інформаційний журнал «Статистика України». 2015. № 1(68). С. 18–22.
6. M. Angelidou. Smart city policies: A spatial approach. Cities 41, S3-S11, 2014.
7. N. Brenner; C. Schmid. Planetary Urbanization. The globalizing cities reader. 2017.
8. M. Deakin. Smart cities: governing, modeling and analyzing the transition. Routledge, 2013.
9. Datta, Ayona. The digital turn in postcolonial urbanism: Smart citizenship in the making of India & 100 smart cities. Transactions of the Institute of British Geographers, 2018.

1. Havryliuk V.T. Obiektivna neobkhdnist pryskorennia naukovo-tekhnichnoho prohresu. Visnyk Shkhidnoievropeiskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu. Ser.: Ekonomika i menedzhment. 2012. № 1. S. 21–28.
2. Ofitsiyniy sait Kyivskoi miskoi derzhavnoi administratsii. URL: <https://kyivcity.gov.ua/>
3. KyivSmartCity. URL: <https://www.kyivsmartcity.com/>
4. Vasyliieva O.I., Vasyliieva N.V. Kontseptualni zasady vprovadzhenia SMART-tekhnologii staloho rozvytku terytorialnykh hromad. Investytsii: praktyka ta dosvid. 2018. С. 86–89.
5. Zhukovych I.A. Smart-misto yak novyi ob'iekt statystychnykh doslidzhen: vyznachennia termina. Shchokvartalnyi naukovo-informatsiyniy zhurnal «Statystyka Ukrainy». 2015. № 1(68). S. 18–22.
6. M. Angelidou. Smart city policies: A spatial approach. Cities 41, S3-S11, 2014.
7. N. Brenner; C. Schmid. Planetary Urbanization. The globalizing cities reader. 2017.
8. M. Deakin. Smart cities: governing, modeling and analyzing the transition. Routledge, 2013.
9. Datta, Ayona. The digital turn in postcolonial urbanism: Smart citizenship in the making of India & 100 smart cities. Transactions of the Institute of British Geographers, 2018.

УДК 338:669

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.52>

Мельник О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ОЦІНЮВАННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЗА СУЧАСНИХ УМОВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті представлено результати дослідження методології оцінювання капіталізації підприємства з урахуванням постіндустріальної специфіки господарювання. Традиційна система принципів пов'язана із вартісним підходом до оцінювання капіталізації. За сучасних умов діяльності детермінантами капіталізації стають фактори впливу, які визначають результати капіталотворення у інкорпорованій площині, що ускладнює використання традиційної прескриптивної методології. У статті представлено наукову аргументацію розширеної системи усталених принципів оцінювання капіталізації (доповнено принципами гармонізації, самогенерації, рівномірної оптимізації, якісної визначеності оцінки, валідності та верифікованості), що дозволить формалізувати її множинність різних показників та здійснювати вимірювання на основі певної рівнодіючої величини усіх складових, що задіяні у її формуванні результатів капіталотворення, а також забезпечить рівномірність у розвитку усіх впливових факторів і результатів процесів капіталотворення.

Ключові слова: капіталізація, методологія оцінювання капіталізації, принципи оцінювання капіталізації, критерії, аналітичні індикатори.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ БАЗИС ОЦЕНКИ КАПИТАЛИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Мельник О.В.

В статье представлены результаты исследования методологии оценки капитализации предприятия с учетом постиндустриальной специфики хозяйствования. Традиционная система принципов связана со стоимостным подходом к оценке капитализации. В современных условиях деятельности детерминантами капитализации становятся факторы влияния, которые определяют результаты капиталобразования в инкорпорированной плоскости, что затрудняет использование традиционной прескриптивной методологии. В статье представлена научная аргументация расширенной системы устоявшихся принципов, оценки капитализации (дополнено принципами гармонизации, самогенерирования, равномерной оптимизации, качественной определенности оценки, валидности и верифицируемости), что позволит формализовать ее (капитализацию) множественностью разнородных показателей и осуществлять измерения на основе определенной равнодействующей величины всех составляющих, которые задействованы в формировании результатов капиталобразования, а также обеспечить равномерность в развитии всех наиболее влиятельных факторов и результатов капитализации.

Ключевые слова: капитализация, методология оценки капитализации, принципы оценивания капитализации, критерии, аналитические индикаторы.

METHODOLOGICAL BASIS OF CAPITALIZATION EVALUATION IN MODERN ENTERPRISE ACTIVITIES

Melnik Oksana

Postindustrial specificity of management causes significant changes in the understanding of capitalization of the enterprise. This is primarily due to the broadening of the contextual context of basic categories such as capital, value, growth, which determine capitalization. In today's scientific research, the value nature of capital is revealed in the unity of the interrelation of such constructs as utility, meaningfulness, price / cost. And the sources of economic growth are the non-materialized factors that shift the research focus to the plane of incorporated capital formation. Such changes lead to an update of the prescriptive methodology of capitalization valuation, which in this article is presented with new principles that should be the basis for evaluating the processes and results of capital formation. In the course of work on the article, general scientific and special methods of scientific knowledge were used, namely: bibliographic and terminological analysis - to streamline scientific positions on the interpretation of the content of capitalization in modern post-industrial conditions of activity of enterprises; scientific generalization - in the systematization of existing principles of capitalization valuation on the basis of cost approach; system analysis and synthesis - in determining the specific principles of assessing the capitalization of the enterprise, taking into account its modern specifics. Based on a critical analysis of the existing principles of capitalization valuation, it has been established that they can be conditionally divided into systematic and established ones. The systems involve the construction of a system of valuation of business in the unity and interdependence of all elements: the principle of purpose; principle of

completeness; the criterion of certainty; the principle of quantification of estimates; the principle of combining state assessments and changes; the principle of objectivity (independence). Established include the principle of future benefits, the principle of excess productivity, the principle of prediction, the principle of adding value; principles based on owners' perceptions: expectation principle; the principles of assessment, which are determined by the operation of the enterprise and features of the business: the principle of contribution, the principle of marginal productivity, the principle of balance; market driven principles: regression and progression, competition; the principles of the institutional environment: the principle of economic and political stability, the principle of change in value, the principle of the most efficient use. Intellectualization of business processes of enterprises causes updating of the traditional methodology of capitalization estimation, which is connected with the necessity of integration of fundamental factors which, according to the logic of modern capital formation, operate in the mental and cognitive organizational space. Such a substantive statement of the problem actualized the extension of the set of established principles as follows: the principle of harmonization, self-generation, uniform optimization, qualitative certainty of evaluation, the principle of validity and verification. The practical value of the updated format of principles will allow us to formalize the processes and results of capital formation by a multiplicity of analytical indicators, which will characterize the level of capitalization in a multidimensional way and will ensure uniformity of consideration of all influential factors that determine the quality of capital formation processes taking into account the heterogeneous business environment.

Keywords: capitalization, methodology for assessing capitalization, principles for assessing capitalization, criteria, analytical indicators.

Постановка проблеми. Сучасна теорія капіталізації набуває принципово нових зрізів дослідження, що пов'язано із змістовною зміною базових понять (капітал, цінність, зростання), які її визначають. Так, за постіндустріальних умов розвитку середовища проблематика капіталу актуалізується не тільки у фізичному просторі функціонування різних видів капіталу, а і у суспільному, що зумовлює зміни у ядрі капіталів, де домінуючою компонентою стає інтелектуальна складова людського капіталу. Такий контекст принципово змінює конфігурацію видового впливу капіталів у економічних відносинах суб'єктів господарювання, від пріоритетної ролі власників матеріально-речових ресурсів, до тих, хто безпосередньо здійснює контроль над інтелектуальним капіталом.

Щодо ціннісної природи капіталізації, то традиційним аспектом її дослідження була вартісна проблематика, яка описується у категоріях ціна/витрати. Із зміною пріоритетності визначального впливу форм та видів капіталу на результати та процеси капіталізації, розширюється змістовний контекст капіталотворення в аспектах корисності та змістозначущості. Так, постіндустріальна специфіка полягає у домінуванні суб'єктивного над матеріальним, що зумовлює зміни парадигм цілеполягання, та, відповідно, ідентифікації та вимірювання економічних результатів, як наслідків цільової діяльності суб'єктів господарювання.

Щодо питань зростання в аспекті капіталізації, то об'єктом дослідницького фокусування є не стільки фінансово-економічні результати капіталотворення, скільки наслідки процесів капіталізації що відбуваються у інкорпорованій площині. Постіндустріальні умови функціонування та розвитку бізнесу зумовили зміни якості економічного зростання. Відбувається процес принципівих трансформацій у суспільних потребах, технологічному способі та структурі суспільного виробництва, формуються нові рушійні сили і можливості економічного зростання в результаті інтелектуалізації усіх сфер та напрямків діяльності підприємств. Індустріальний енергомісткий капітал, як драйвер економічного зростання поступається постіндустріальним наукомістким технологіями, що змінює контекст дослідження капіталізації на якісно новому рівні. Відбувається трансформація капітальної структура економічного зростання. Якщо на індустріальній стадії домінуючим фактором впливу на економічне зростання суб'єктів господарювання був

фізичний капітал, то постіндустріальна епоха характеризується поступовим нарощенням вкладу інтелектуальної складової людського капіталу в економічну динаміку процесів капіталотворення. Науковці наголошують на тому, що в теорії економічного зростання «завершується панування технократичного підходу, який представлений принципом «капітального фундаменталізму» [1]. Одномірність товарно-вартісного світогляду атомарного економічного максимізатору прибутку та загальної корисності економічних благ трансформується в більш багату палітру соціальної та антропоцентричної багатомірності економічної думки. Якісно нова реальність економічного простору «інтелектуалізується», «соціалізується» та «психологізується» [2], що зумовлює ментальний характер процесу прийняття рішень та передбачає екзогенність окремих змінних (традиції, переваги, пристрасті) при моделюванні економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна проблематика дослідження капіталізації представлена у наукових працях вчених пострадянського простору І. Булеєва, Н. Брюховецької, А. Гриценко, С. Гинди, М. Дедкової, Т. Малової, Н. Мамонтової, М. Лотоцького, Л. Мельник, М. Козоріз. Питання оцінювання капіталізації на основі вартісного підходу розкриваються у дослідженнях В. Буханця, М. Дедкової, І. Івашковської, М. Козоріз, О. Мендрула [7], Т. Теплової, А. Турила, Н. Шевчук та ін. При цьому варто зазначити, що сучасна проблематика оцінювання капіталізації є набагато складнішою, так як сама змістовна природа капіталізації виходить за межі об'єктивованого простору капіталотворення, а результатні аспекти капіталізації неможливо ідентифікувати та формалізувати на основі вартісних критеріїв.

Постановка завдання. Визначені тенденції у процесах капіталізації безпосередньо мають відобразитися на повноцінному врахуванні інкорпорованих та нематеріальних об'єктивованих форм капіталу в оцінюванні капіталізації. Актуалізація такої постановки проблеми зумовлена тим, що на даний момент відсутньою є методологія та кількісні методи вимірювання цінності інкорпорованих та нематеріальних об'єктивованих форм капіталу та їх впливу на формування фінансово-економічних результатів капіталотворення. В аспекті бізнес-аналітики є відсутніми корпоративна звітність, яка інформує про стан нематеріального об'єктивованого та інкорпорованого капіталу та системи показників, що

дозволяють здійснити вимірювання структурних елементів диференційованих відповідних видів капіталу. Варто констатувати, що у практиці бізнес-культури зберігається консервативний тип мислення основних фінансових стейкхолдерів бізнесу (власників, менеджерів, інвесторів), які не сприймають нефінансові форми капіталу як об'єкт пріоритетного інвестування. Варто констатувати наявність ігнорування або не усвідомлення зв'язку між благами, що створюються нематеріалізованими формами капіталу та ефективністю бізнесу. Організаційні ментальні установки вітчизняного бізнесу орієнтовані на отримання економічних результатів у короткостроковій перспективі, у той час як рішення щодо розвитку інкорпорованих форм капіталу пов'язані з пролонгованим ефектом та не завжди можна ідентифікувати економічними вигодами. Така постановка проблеми актуалізує проблематику оновлення методології оцінювання капіталізації відповідно до потреб та вимог сучасної реальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узгалянення наукових джерел [3–5] дозволяє говорити про те, що у науковій літературі методологію прийнято розглядати в двох аспектах: теоретичному – дескриптивна, описова методологія, що формується таким розділом філософського знання, як гносеологія; практичному – прескриптивна, нормативна методологія. Існуюча методологія оцінювання капіталізації є прескриптивною і представляє собою певний алгоритм, набір прийомів і способів аналітичної діяльності, які здійснюються у ході розробки планів, політик, стратегії підприємства. Теорія методології наукових досліджень визначає такі структурні елементами методології: принципи; логічна структура; прийоми, засоби, способи, методи дослідження. У змістовних межах даної наукової статті розглянемо принципи оцінювання капіталізації з урахуванням сучасної специфіки її визначення.

Розглядаючи капіталізацію як складне соціально-економічне явище можна говорити про наявність значного кола проблем щодо її формалізованого кількісного оцінювання. В даному контексті доречним є думка науковців про те що «...оцінка складних соціально-економічних об'єктів та явищ стали рівнозначними пошуку «філософського каменю» [6, с. 7]. Численні наукові підходи до розв'язання задач пошуку багатокритеріального аналітичного упорядкування складних економічних систем, до яких можна віднести і систему капіталотворення підприємства, не призвели до створення універсального інструментарію, що став би прийнятним для метрології об'єктів економічної природи. За сучасних умов розвитку економіки, що характеризуються домінантою нематеріалізованих та нефінансових драйверів, дієва вимірювально-оціночна система може бути побудована на основі евристично-спонтанних методів, що синтезовані вдалою комбінацією з відомими типовими рішеннями та одночасно вирішувати задачі змістовного аналізу та формального синтезу різних індикаторів. Імплементуючи дану тезу у процеси оцінювання капіталізації принципова основа може бути визначена виходячи з таких положень:

Принципова основа відповідно до пропонованої в дисертації логіки її визначення, можна сформулювати принципову вихідну основу, яка базується на наступних положеннях: капіталізацію можна віднести до складних активних багатоцільових систем, які з точки зору оці-

ночних технологій є абсолютно ідентичними; оцінювання капіталізації має виходити з потреби у критеріях, які є самогенеруючими та самонастроюваними, а також такими, що самі формують інформацію для свого змістовного наповнення. Такі критерії мають бути інваріантними до кількості показників, їх комбінації, одиниць виміру, а за своєю природою вони мають відповідати управлінським потребам, тобто вирішувати задачі аналізу та орієнтувати об'єкти оцінювання на існуючі тренди та досягнення цілей відповідно до визначеної ієрархії.

Традиційна методологія оцінювання капіталізації підприємств базується на принципах оцінювання їх ринкової вартості. У наукових джерелах принципово виділяють певні групи, які можна упорядкувати у такій логічній послідовності. Перша група принципів, може бути визначена як така, що базується на системному підході до оцінювання капіталізації, а їх зміст інтерпретується з позиції необхідності побудови системи оцінювання вартості бізнесу у єдності та взаємозумовленості всіх елементів: принцип цільового призначення; принцип повноти; принцип критеріальної визначеності; принцип кількісної визначеності оцінок; принцип поєднання оцінювань стану та змін; принцип об'єктивності (незалежності).

Друга група принципів може бути визначена як усталені принципи оцінювання вартості підприємства [7–10]: із класифікації принципів, що наведено у роботах зарубіжних авторів: принцип майбутніх переваг, принцип надлишкової продуктивності, принцип передбачення, принцип додавання приведених вартостей; принципи, що базуються на уявленнях власників: принцип очікування; принципи оцінювання, що зумовлені експлуатацією підприємства та особливостями бізнесу: принцип внеску, принцип граничної продуктивності, принцип збалансованості; принципи, що зумовлені дією ринкового середовища: принцип регресії та прогресії, принцип конкуренції; принципи, що зумовлені дією інституційного середовища: принцип врахування економічної та політичної стабільності, принцип зміни вартості, принцип найбільш ефективного використання.

В основу існуючої методології оцінювання капіталізації (і як величини накопиченого капіталу, і як здатності підприємства, як організаційної форми капіталу, формувати цінність) закладено метричний підхід, який характеризується переважністю використання фінансово-економічних показників, що дозволяють у «явному» вигляді зробити вартісні вимірювання та здійснювати відповідні управлінські впливи на диференційовані процеси капіталотворення. Основною перевагою даного підходу є однозначність в інтерпретації отриманих результатів, що визначаються їх кількісною природою. Метрики, що традиційно застосовуються для економічного оцінювання можуть бути дієвими та ефективними по відношенню до неекономічних факторів, що формують капіталізацію, однак існує низка об'єктивних причин, які не завжди дозволяють використовувати метричні методи до вимірювання інкорпорованого та об'єктивованого капіталу у нематеріальній формі. Специфіка таких видів капіталу унеможливорює розповсюдження на них принципів дії для оцінювання ринкової вартості. Крім даної проблеми, варто наголосити ще на тому, що, зазвичай, досить складно інтерпретувати вихідні параметри, що характеризують соціальні, природні, та інші неекономічні явища для отримання їх грошового еквіваленту, яким в подаль-

шому можуть оперувати аналітичні вимірювання. Дані обставини значно ускладнюють використання традиційної методології для оцінювання капіталізації у інкорпорованій та не матеріалізованій об'єктивованій площині і, як наслідок, призводять до того, що методики управління підприємством за вартісними критеріями ігнорують очевидну необхідність інтеграції фундаментальних факторів, які за логікою сучасного капіталотворення діють у ментальному та когнітивному організаційному просторі. Наведені міркування актуалізують потребу у розширенні сукупності принципів оцінювання капіталізації, що в основному зумовлено постіндустріальною специфікою бізнес-середовища. Нова (специфічна) сукупність принципів може бути такою.

Принцип гармонізації. Вибір даного принципу оцінювання капіталізації можна аргументувати тим, що не можна вважати жодну з існуючих концепцій вимірювання вартості повною для задачі пошуку та побудови корисної з точки зору практики та універсальної системи багатокритеріального її оцінювання. Особливо це важливо в умовах домінантного впливу ментально-когнітивних факторів у процесах інкорпорованої капіталізації на узагальнюючі результати капіталотворення. При цьому важливо враховувати, що для характеристики процесів інкорпорованого капіталотворення не визначено власного інтегрованого критерію, подібного до того, як для об'єктивованої капіталізації – доданої вартості підприємства. У такому контексті гармонізація – це як інтеграл усіх цілей, що передбачає як вихідний момент, узгодженість інтересів усіх рівнів капіталотворення з приводу досягнення найвищої цілі (за рівнем узагальнення) – зростання цінності підприємства, так і конкретних цілей в рамках просторів інкорпорованої та об'єктивованої капіталізації. Змістовний аналіз даного принципу свідчить про те, що його найбільш суттєвим моментом (з позицій оціночного аспекту) є багатомірність, багатофакторність, різноманітність, що в явному вигляді передбачає множинність вимірюваних та контрольованих властивостей. Таким чином, зміст принципу гармонізації для оцінювання капіталізації полягає у намаганні її як системи досягати найвищої цілі, за умов, коли сформульовано повний набір конкретних цілей задач для «кореневого» рівня, а ступінь досягнення жодної з них характеризується якісно високим рівнем.

Принцип самогенерації. Зміст даного принципу полягає у перетворенні багатомірної результативності в одномірну односпрямовану характеристику. Фундаментальна капіталізація є багатоцільовим явищем. В силу цього система оцінювання має виходити із умови повноти опису стану множиною оціночних показників. Необхідним є врахування довільної, але кінцевої кількості на конкретний момент неоднорідних властивостей, що характеризують об'єкт оцінювання або цілі його функціонування. Кожен з показників слугує індикатором ступеня притаманності об'єкту тих чи інших властивостей, причому ціль може бути заданою в будь-якій формі: у вигляді числового значення, стандарту, еталону або бажаного напрямку змін.

В процесі перетворення багатомірності у одномірну величину, мають бути синтезованими у цілісне явище (у кількісній формі) різномірні показники. При цьому узагальнюючий критерій має бути інваріантним до типу індикаторів, їх комбінаціям, сполученням різних часткових показників. Одночасно він має бути чутливим до

рівня розвитку кожного з них. Серед науковців-економістів безперечним є положення про те, що «...ідеальний спосіб згортання показників на одну числову вісь має бути таким, щоб рух кожного з них по одиниці забезпечував збереження власної та помітної для управлінського ока інформаційної цінності» [11, с. 62].

В такій змістовній постановці цілком закономірно виникає питання про зумовленість конкретних показників по відношенню до кожного об'єкту, що вивчається, внутрішній єдності, існування єдиного зв'язку між ними. Вбачається, що внутрішня єдність різномірних властивостей та зв'язок між ними може бути відчутною тільки в процесі руху, у розвитку, в переходах властивостей об'єкту оцінки в нові, більш переважні стани в напрямку того вектору руху, який є заданим ззовні. В дослідженні Л.Б. Шабанової та Я.П. Демідова зазначено: «На певному рівні абстрагування можна відволіктися від різноманітності змісту конкретних показників та представити систему у спрощеному виді руху до єдиної мети – максимізації такої корисності, яка проявляється наближеністю до ідеального стану у вимірюваній формі критерію рівномірності розвитку, певного умовного індексу гармонізації» [11, с. 62].

Принцип рівномірної оптимізації. Капіталізація є багатомірною, а особливою вимогою до її трансформації в одномірність є те, щоб будь-які зміни значень показників були помітними для управління лише тоді, коли буде відбуватися якісний стрибок у варіації їх рівня, коли реалізується складний механізм перетворення кількості в якість, механізм граничного розрізнення переходу показника з однієї якісної зони в іншу. Тобто первинною умовою оцінювання є створення так званого семантичного фільтру для своєчасного та надійного розпізнавання таких переходів, якісних стрибків. В такому контексті принцип рівномірної оптимізації, зміст якого у рівномірному підвищенні ступеню досягнення усіх різноякісних цілей, є конструктивним.

Даний принцип є логічним продовженням двох попередніх. Якщо оцінювання здійснюється відповідно до принципів гармонізації та самогенерації, то цільова функція в процесі оцінювання неминуче трансформується у функцію рівномірної оптимізації, тобто вибору тих складових, які будуть визначати інтенсивність та спрямованість відповідних впливів на об'єкт оцінки. Дотримання даного принципу дозволяє оцінювачу концентрувати увагу на значущих аспектах об'єкту оцінки та надає оптимальний режим для реалізації принципу гармонізації.

Принцип якісної визначеності оцінки. Кількісна варіація аналітичних індикаторів, сама по собі, не несе жодної інформації для прийняття управлінських рішень. Це помилка традиційних уявлень про ефективність управління. Необхідним є аналіз досвіду відносно даної властивості у часовій та просторовій динаміці, що доповнюється контекстом стану інших характеристик. І тільки на основі такого аналізу виникає якісна інформація, яка є корисною для менеджменту підприємства.

Принцип валідності та верифікованості. Верифікація та наступна валідація результатів оцінювання капіталотворення є обов'язковою умовою їх використання в процесі обґрунтування та прийняття управлінських рішень. Так, наприклад, подібно тому, як додана вартість не викликає сумніву як міра якості формування та використання капіталу та сприймається як у науковому та бізнес-товаристві як даність, так і інтегрований кри-

терій інкорпорованої, об'єктивованої, ін.. видів капіталізації повинен мати дані властивості. При оцінюванні дуже важливим є усвідомлення того, що яка б альтернативна методика оцінювання не була «підключена» для вимірювання сукупних або часткових показників результатів капіталотворення, розраховане (отримане) значення має бути не тільки єдиним та кінцевим за величиною, але і мати абсолютний рівень довіри, верифікованості та валідності.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, в умовах інтелектуалізації економічних процесів дієва вимірювально-оціночна система капіталізації підприємства має бути побудована на основі евристично-алгоритмічних методів, що синтезовані вдалою комбінацією

з відомими типовими рішеннями з метою одночасного вирішення задачі змістовного аналізу та формального синтезу різних сукупностей аналітичних індикаторів. Такий контекст актуалізував потребу у розширенні сукупності принципів оцінювання капіталізації підприємства (доповнено принципами гармонізації, самогенерації, рівномірної оптимізації, якісної визначеності оцінки, валідності та верифікованості. Оцінювання капіталізації на основі реалізації даної групи принципів дозволить описати її повним комплексом (набором, множинністю) показників; здійснювати вимірювання на основі певної рівнодіючої величини усіх складових, що задіяні у її формуванні; забезпечить рівномірність у розвитку усіх впливових факторів і результатів сукупності процесів капіталотворення.

1. Дацьук А.А. Синтез количественных и качественных подходов к оценке темпов экономического роста. Вестник экономики, права и социологии. 2010. № 3. С. 26–28.
2. Гидденс Э. Последствия модернити. Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. Москва : Academia, 1999. С. 101–122
3. Ипполитова Наталья Викторовна Взаимосвязь понятий «Методология» и «Методологический подход». Вестник ЮУрГУ. Серия : Образование. Педагогические науки. 2009. № 13(146). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyaz-ponyatiy-metodologiya-i-metodologicheskij-podhod> (дата звернення: 15.12.2019).
4. Пономарев А.Б., ПикULEVA Э.А. Методология научных исследований. Пермь, 2014. 186 с.
5. Платонова Виктория Аркадьевна. Методология исследований дисциплинарных онтологий. Педагогика. Психология. Философия. 2016. № 2(02). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-issledovaniy-distiplinarnykh-ontologiy> (дата звернення: 15.12.2019).
6. Шабанова Л.Б. Ретроспективный анализ основных направлений интеллектуализации измерительных технологий. Экономический анализ: теория и практика. 2010. № 22(187). С. 7–15.
7. Мендрул О.Г. Управління вартістю підприємств : Монографія. Київ, 2002. 272 с.
8. Грязнова А.Г., Федотова М.А. Оценка бизнеса : Учебник. Москва : Финансы и статистика, 2007. 736 с.
9. Филиппов Л.А. Оценка бизнеса. Москва : КНОРУС, 2007. 720 с.
10. Харитонов А.Ю. Эффективное управление предприятием на основе его стоимости : Монография. Архангельск, 2008. 172 с.
11. Шабанова Л.Б. Инновационная технология в социально-экономических измерениях. Экономический анализ: теория и практика. 2011. № 13(220). С. 55–66.

1. Datsyk A.A. (2010) Sintez kolichestvennykh i kachestvennykh podkhodov k otsenke tempov ekonomicheskogo rosta [The synthesis of quantitative and qualitative approaches to assessing the rate of economic growth]. Vestnik ekonomiki, prava i sotsiologii [Bulletin of Economics, Law and Sociology]. No. 3, pp. 26–28. (in Russian)
2. Giddens E. (1999) Posledstviya moderniti. Novaya postindustrial'naya volna na Zapade [Consequences of modernity. The New Post-Industrial Wave in the West]. Antologiya. Moskva: Academia, pp. 101–122. (in Russian)
3. Ippolitova Natal'ya Viktorovna (2009) Vzaimosvyaz' ponyatiy «Metodologiya» i «Metodologicheskij podkhod» [Interconnection of the concepts "Methodology" and "Methodological approach"]. Vestnik YUUrGU. Seriya: Obrazovaniye. Pedagogicheskiye nauki, no. 13(146). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimosvyaz-ponyatiy-metodologiya-i-metodologicheskij-podhod> (accessed December 15, 2019). (in Russian)
4. Ponomarev A.B., Pikuleva E.A. (2014) Metodologiya nauchnykh issledovaniy [Research Methodology]. Perm', 186 p. (in Russian)
5. Platonova Viktoriya Arkad'yevna (2016) Metodologiya issledovaniy distsiplinarnykh ontologiy. Pedagogika. Psikhologiya. Filosofiya [Methodology for the study of disciplinary ontologies. Pedagogy. Psychology. Philosophy]. No. 2(02). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-issledovaniy-distiplinarnykh-ontologiy> (accessed December 15, 2019). (in Russian)
6. Shabanova L.B. (2010) Retrospektivnyy analiz osnovnykh napravleniy intellektualizatsii izmeritel'nykh tekhnologiy. Ekonomicheskij analiz: teoriya i praktika [A retrospective analysis of the main directions of the intellectualization of measuring technologies. Economic analysis: theory and practice]. No. 22(187), pp. 7–15. (in Russian)
7. Mendrul O.G. (2002) Upravlinnya vartistyu pidpriemstv [Management of business events]: Monografiya. Kyiv, 272 p. (in Russian)
8. Gryaznova A.G., Fedotova M.A. (2007) Otsenka biznesa [Business Valuation]: Uchebnik. Moskva: Finansy i statistika, 736 p. (in Russian)
9. Filippov L.A. (2007) Otsenka biznesa [Business Valuation]. Moskva: KNORUS, 720 p. (in Russian)
10. Kharitonov A.YU. (2008) Effektivnoye upravleniye predpriyatiem na osnove yego stoimosti [Effective enterprise management based on its value]: Monografiya. Arkhangel'sk, 172 p. (in Russian)
11. Shabanova L.B. (2011) Innovatsionnaya tekhnologiya v sotsial'no-ekonomicheskikh izmereniyakh [Innovative technology in socio-economic dimensions]. Ekonomicheskij analiz: teoriya i praktika. No. 13(220), pp. 55–66.

УДК 658.012.32:65.014.12

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.53>

Ноняк М.В.

аспірант,

Європейський університет

ОРГАНИЗАЦІЙНІ ІННОВАЦІЇ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ, ОЦІНКА ТА ВПРОВАДЖЕННЯ

У статті уточнено методичні підходи до оцінки та впровадження організаційних інновацій телекомунікаційних підприємств у площині їх організаційного розвитку. Розглянуто практику використання організаційних інновацій, виявлено існуючі проблеми, висвітлено особливості їх розроблення та ключові риси. Визначено етапи впровадження, критерії та систему показників оцінки ефективності організаційних інновацій телекомунікаційних підприємств та окреслено роль і важливість їх використання. Обґрунтовано побудову організаційного профілю як наочного засобу формалізації комплексної системи показників ефективності впровадження організаційних інновацій на підґрунті органічного поєднання традиційного комплексного, системного й інтегрального підходів та інноваційних методів що допомагає виявити сфери та підрозділи підприємств, в яких повинен проявитися ефект від реалізації організаційних інновацій, візуально окреслити зв'язок усіх взаємодій, урахувати сукупний ефект.

Ключові слова: організаційні інновації, телекомунікаційні підприємства, оцінка, організаційний розвиток, упровадження інновацій.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ИННОВАЦИИ ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: СУЩНОСТЬ, ОЦЕНКА И ВНЕДРЕНИЕ

Ноняк М.В.

В статье уточнены методические подходы к оценке и внедрению организационных инноваций телекоммуникационных предприятий в плоскости их организационного развития. Рассмотрена практика использования организационных инноваций, выявлены существующие проблемы, освещены особенности их разработки и ключевые черты. Определены этапы внедрения, критерии и система показателей оценки эффективности организационных инноваций телекоммуникационных предприятий и обозначены роль и важность их использования. Обосновано построение организационного профиля как на четкого средства формализации комплексной системы показателей эффективности внедрения организационных инноваций на почве органического сочетания традиционного комплексного, системного и интегрального подходов и инновационных методов, что помогает выявить сферы и подразделения предприятий, в которых должен проявиться эффект от реализации организационных инноваций, визуально определить связь всех взаимодействий, учесть совокупный эффект.

Ключевые слова: организационные инновации, телекоммуникационные предприятия, оценка, организационное развитие, внедрение инноваций.

ORGANIZATIONAL INNOVATIONS OF TELECOMMUNICATIONS ENTERPRISES: SUMMARY, ASSESSMENT AND IMPLEMENTATION

Noniak Mykhailo

The article specifies methodological approaches to the evaluation and implementation of organizational innovations of telecommunication enterprises in the field of their organizational development, examines the practice of using organizational innovations, identifies the existing problems, highlights the features of their development and key features, defines the stages of implementation, criteria and system of indicators for evaluating organizational effectiveness of organizational innovations enterprises and outline the role and importance of their use, justified the construction of an organizational profile, as in chnoho means of formalizing the integrated system performance implementation of organizational innovation. Introduction of organizational innovations into the practice of telecommunication enterprises activates organizational development and creates conditions for realization of technological and technical innovations, which facilitates realization of innovative model of their organizational development. Organizational innovation should be considered as a whole, which includes complex management and marketing innovations, this approach allows to compensate for the shortcomings of existing approaches and reflects the real practice of implementing organizational innovations, when transformations in the management system involve changes in organizational design, organizational behavior and organizational behavior. to accumulate the agglomeration effect of increasing unique competitive advantages, improving economic efficiency and increasing lives ability of the enterprise. The author's interpretation of organizational innovations emphasizes the interconnection and adaptation of the internal to the external environment of the enterprise, allows to objectively evaluate the degree of influence of various factors on the achievement of the goals and objectives set in accordance with strategic directions of

organizational development and solve organizational problems that hinder them. The proposed approach to building an organizational profile and forming a comprehensive system of performance indicators for implementing organizational innovations on the basis of an organic combination of traditional integrated, systemic and integrated approaches and innovative methods helps to identify the areas and divisions of enterprises in which the effect of implementing organizational innovations should manifest, interactions, take into account the cumulative effect.

Keywords: organizational innovations, telecommunication enterprises, evaluation, organizational development, introduction of innovations.

Постановка проблеми. Нині інновації радикально впливають на процес функціонування телекомунікаційних підприємств, істотно змінюють соціально-економічні взаємодії та комунікаційні ланцюги. Одна з характерних рис успішного організаційного розвитку телекомунікаційних підприємств у сучасних конкурентних умовах – обов'язковість перманентних структурних та функціональних перетворень на основі реалізації інновацій, що дають змогу швидко адаптуватися до деформацій зовнішнього середовища. Традиційно вчені вважали, що ключовими джерелами високих конкурентних переваг є технологічні та продуктові інновації. Водночас виклики сьогодення переконують, що вони є необхідною, але недостатньою умовою ефективної бізнесової діяльності сучасного телекомунікаційного підприємства. Це ж підтверджує і практика лідерів телекомунікаційного ринку, саме організаційні інновації є ключовим чинником успіху їхньої діяльності. Більшість вітчизняних телекомунікаційних підприємств за останнє десятиліття здійснювала організаційні інновації (приватизація, структурні трансформації, розширення діяльності, реструктуризація, злиття, поглинання, модернізація організаційного дизайну, реорганізація, скорочення персоналу, зміни форм власності тощо). У вітчизняних умовах переважно організаційні інновації впроваджують для уникнення кризових деформацій та подальшого функціонування. При цьому в одних підприємствах впровадження організаційних інновацій призводить до позитивного результату, в інших – зумовлює зміцнення конкурентних позицій, у третіх – спричиняє зростання витрат та кризові процеси на підприємстві. Тому виникає доречне питання: а які підходи призводять до успішного організаційного розвитку телекомунікаційних підприємств? Акцентуємо, що ключова проблема зосереджена не в ухваленні рішення про доцільність реалізації організаційних інновацій, а у тому, як оцінити та коли й як їх запровадити. Це визначає актуальність глибинного та всебічного дослідження й узагальнення досвіду лідерів телекомунікаційного бізнесу та уточнення сутності, оцінки й запровадження організаційних інновацій у телекомунікаційних підприємствах, що буде сприяти їх успішному організаційному розвитку на засадах інноваційності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Висвітлення теоретичних проблем та практичного досвіду реалізації організаційних інновацій на підприємствах знаходимо у дослідженнях відомих учених: Р. Аккофа, А.І. Амоши, І. Ансоффа, Е. Вебстер, О. Віханського, О. Гудзь [4], О. Гривківської, Ю.З. Драчук, П. Друкера, М.М. Єрмошенка, Л.М. Ганущак-Єфіменко [6], Й. Завадського, М.В. Кірносів, І. Крейдич, А. Мескона, Г. Мінцберга, А. Наумова, А.В. Новікова, Н. Прокopenko, М. Портера, Л.Л. Стариченка, С. Судомир, А. Томпсона, Н.І. Чухрая та ін. Водночас зауважимо,

що досить повно висвітлені проблеми, що стосуються продуктових і технологічних інновацій та типів нововведень, можливих стратегій учасників інноваційного ланцюга, але недостатньо розкрито питання сутності організаційних інновацій, особливостей їх запровадження та оцінки в контексті організаційного розвитку телекомунікаційних підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення методичних підходів до оцінки та впровадження організаційних інновацій телекомунікаційних підприємств у площині їх організаційного розвитку, розгляд практики використання організаційних інновацій, виявлення існуючих проблем, висвітлення особливостей їх розроблення та ключових рис, визначення етапів запровадження, критеріїв та системи показників оцінки ефективності організаційних інновацій телекомунікаційних підприємств та окреслення ролі і важливості їх використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд проблеми організаційного розвитку телекомунікаційних підприємств дав змогу переконалися у її складності та багатогранності, оскільки вона охоплює втілення організаційних інновацій, модернізацію організаційного дизайну та організаційної поведінки, реінжиніринг, управління організаційними змінами, організаційну культуру тощо. Нині телекомунікаційному підприємству щоб успішно конкурувати, необхідно проводити постійні організаційні перетворення, оскільки все частіше традиційні організаційні структури не дають змоги досягти визначеної ефективності. Це пояснюється тим, що традиційні організаційні методи матеріальним ресурсам відводили ключову роль і продуктовий асортимент та технології виробництва оновлювалися рідко й могли не змінюватися десятиліттями. «На новому етапі технологічного розвитку відбуваються значні зміни як усередині, так і навколо підприємства, виробничі процеси стають переважно гнучкими, різко зросла частка сервісних компаній» [8]. «Сучасний бізнес стає більш інтелектуально містким, а ключове значення набувають нематеріальні ресурси та інтелектуальний потенціал» [10].

Не можна не погодитися з тезою, що «для країн із перехідною економікою, до яких належить і Україна, організаційні інновації мають навіть вагоміше значення порівняно з продуктовими та процесними» [10, с. 56], а «віддача від покращення якості управління та процесних інновацій у даних країнах оцінюється відповідно у 32% та 2%» [10, с. 56]. Таку позицію підтримує й А.І. Гапоненко [3], стверджуючи, що «економічна ефективність організаційних інновацій може перевершувати ефективність технологічних інновацій за умови планомірного і цілеспрямованого їх запровадження менеджментом компанії» [3]. Уважаємо, що таке ствердження має рацію, оскільки саме організаційні інновації генерують унікальні компетентності

підприємства та його конкурентні переваги і формують умови для отримання вищої ефективності від інновацій і покликані бути підґрунтям для активізації та поширення усіх інновацій на підприємстві.

Труднощі, що виникають під час детального розгляду організаційних інновацій телекомунікаційних підприємств, зумовлені низкою чинників: неоднозначністю тлумачення сутності та змістового наповнення поняття «організаційні інновації»; відсутністю науково обґрунтованих методик щодо обліку, діагностики, аналізу організаційних інновацій; не визначено критерії оцінки організаційних інновацій; не сформовано систему показників оцінки ефективності організаційних інновацій; не виявлено чинники впливу на сукупний ефект організаційних інновацій; не встановлено особливості розроблення та послідовність етапів впровадження організаційних інновацій.

Таким чином, передусім розберемося в сутності та трактуванні організаційних інновацій. В існуючих наукових розробках знаходимо різні підходи до визначення організаційних, управлінських, організаційно-управлінських інновацій. Розглянемо деякі з них.

Традиційно багато дослідників підтримують трактування Державної служби статистики України, яка відзначає, що «організаційна інновація – впровадження нового організаційного методу в діяльності підприємства, в організації робочих місць або зовнішніх зв'язків» [9]. Деякі наковці, підтримуючи таке визначення, уточнюють деякі моменти: «Організаційні інновації – це реалізація нового методу у веденні бізнесу, організації робочих місць, фінансовому менеджменті або організації зовнішніх зв'язків. Дані інновації спрямовані на підвищення ефективності діяльності організації шляхом зниження адміністративних, фінансових і трансакційних витрат, за коштами оптимізації (реінжинірингу) бізнес-процесів (системи управління у цілому), створення нових центрів генерації прибутку, організації робочого часу, підвищення продуктивності праці» [5].

Є група вчених, які замість організаційних інновацій розглядають управлінські або взагалі визначають організаційні інновації як «управлінські інновації». Інша група дослідників, розуміючи, що організаційні та управлінські інновації, фактично неможливо розділити, дають визначення їм як організаційно-управлінським інноваціям. Так, Н. Краснокутська стверджує, що «організаційно-управлінські інновації – це нові методи й форми організації всіх видів діяльності підприємства та їх об'єднань: нові методи управління персоналом, система стратегічного планування, прогнозування, моделювання процесів виробництва, постачання, збуту, нові організаційні структури» [7]. М.С. Шкода обґрунтовує, що «організаційно-управлінські інновації – це сукупність методів, ідей, форм організації, зміна структурного та соціального складників діяльності підприємства, спрямованих на зміни в системі управління для забезпечення зростання функціонування, конкурентоспроможності й ефективного розвитку діяльності підприємства» [10]. Л.М. Ганущак-Єфіменко переконує, що «організаційно-управлінські інновації – це новітні методи і технології в системі управління, що зумовлюють еволюційні зміни в процесах управління, котрі забезпечують його результативність та досягнення поставлених цілей за врахування мінливості підприємницького середовища» [6, с. 144].

Тобто можна констатувати, що існує три підходи до визначення поняття «організаційні інновації». Одна група вчених розглядає організаційні інновації як зміни чи вдосконалення в організаційній структурі підприємства. Інша група вчених, підтримуючи другий підхід, розглядає організаційні інновації у контурі управлінських. І третя група вчених, розуміючи, що неможливо встановити критерії чіткого виокремлення організаційних від управлінських інновацій, об'єднує організаційні та управлінські інновації в одне ціле.

Щоб визначитися зі своєю позицією, звернемо увагу на таке. Фактично організаційні інновації – це багатаспектне утворення, яке охоплює: усі функції менеджменту; інноваційні методи організації робочого часу; модернізацію організаційного дизайну; трансформацію організаційних структур, функцій, відповідальності, повноважень; інноваційні методи ведення бізнесу; формування якісно нових інформаційно-комунікаційних бізнес-комбінацій та ланцюгів; переформатування бізнес-процесів; інноваційні методи управління персоналом; оптимізацію витрат та збутових ланцюгів; структурування регламентів та документообігу; нові методи взаємодій з усіма контактними аудиторіями.

Тобто управлінська інновація фактично знаходить своє продовження і перевіряється в організаційну інновацію, яка передбачає фільтрацію і відбір дієвих засобів та інструментів організаційної поведінки на всіх ієрархічних рівнях функціонування підприємства, вони взаємопов'язані в динамічному організаційному розвитку та підкреслюють взаємозв'язок і адаптацію внутрішнього середовища до зовнішнього. Тому вважаємо доцільним інтегрувати всі наявні підходи і розглядати організаційні інновації як єдине ціле, що включає в комплексі управлінські та маркетингові інновації. Такий підхід дає змогу компенсувати недоліки існуючих підходів і відображає реальну практику впровадження організаційних інновацій, коли трансформації в системі управління передбачають зміни організаційного дизайну, організаційної поведінки, організаційної культури та спрямовані на акумуляцію агломераційного ефекту нарощення унікальних конкурентних переваг, підвищення економічної ефективності та зростання життєздатності підприємства. Під організаційною інновацією ми будемо розуміти ланцюг взаємопов'язаних нових знань та ініційованих якісних організаційних перетворень, що ґрунтуються на сукупності методів, ідей, управлінських технологій, форм організації, інформаційно-комунікаційних ланцюгів, структуризації бізнес-процесів, нових бізнес-комбінацій, регламентації діяльності та спрямовані на ефективний організаційний розвиток підприємства для забезпечення життєздатності, зростання функціонування, підвищення стабільності та конкурентоспроможності підприємства.

Таке тлумачення організаційних інновацій підкреслює взаємозв'язок і адаптацію внутрішнього середовища до зовнішнього середовища підприємства, дає змогу об'єктивно оцінити ступінь впливу різноманітних чинників на досягнення мети і завдань, установлених відповідно до стратегічних напрямів організаційного розвитку, та вирішити організаційні проблеми, що перешкоджають їх досягненню.

Традиційно Державна служба статистики України здійснює облік інноваційної діяльності підприємств

за продуктовими, технологічними, маркетинговими та організаційними інноваціями [9]. Так, у 2014–2016 рр. кількість підприємств, що впроваджували інновації, становила 3 711, а в 2016–2018 рр. – 7 074, у тому числі підприємства з технологічними інноваціями у 2014–2016 рр. становили 1 894, а в 2016–2018 рр. – лише 1 838, із них кількість підприємств, що впроваджували організаційні та маркетингові інновації, у 2014–2016 рр. становила 898 (24,2%), а в 2016–2018 рр. – 913 (12,9%), у тому числі кількість підприємств із нетехнологічними інноваціями у 2014–2016 рр. становила 1 817, а в 2016–2018 рр. сягнула 5 236, із них кількість підприємств, що впроваджували організаційні та маркетингові інновації, у 2014–2016 рр. становила 626 (16,8%), а в 2016–2018 рр. – 1 601 (22,6%) [9].

Цікаво, що кількість підприємств, що впроваджували організаційні та маркетингові інновації, за видом економічної діяльності «інформація та телекомунікації» у 2014–2016 рр. становила 341, а в 2016–2018 рр. – 557, у тому числі підприємства з технологічними інноваціями у 2014–2016 рр. становила 164, а в 2016–2018 рр. – лише 134, із них кількість підприємств, що впроваджували організаційні та маркетингові інновації, у 2014–2016 рр. становила 87 (25,5%), а в 2016–2018 рр. – 70 (12,5%), у тому числі кількість підприємств із нетехнологічними інноваціями у 2014–2016 рр. становила 177, а в 2016–2018 рр. вже 423, із них кількість підприємств, що впроваджували організаційні та маркетингові інновації, у 2014–2016 рр. становила 57 (16,7%), а в 2016–2018 рр. вже 137 (24,6%) [9]. Причому частка кількості інноваційно активних підприємств, залучених до інноваційного співробітництва, за місцем розташування партнерів у 2014–2016 рр. становила 34,4% до загальної кількості інноваційно активних підприємств, а в 2016–2018 рр. вже 58,3%, із них підприємства інформації та телекомунікацій у 2014–2016 рр. становили 38,0% до загальної кількості інноваційно активних підприємств, а в 2016–2018 рр. вже 61,2% [9]. Статистика підтверджує, що інтерес до організаційних інновацій у телекомунікаційних підприємствах у три рази нижчий, аніж до технологічних. Організаційні інновації впроваджуються у телекомунікаційних підприємствах переважно через проведення структурних, адміністративних та інформаційно-комунікаційних трансформацій. Такий стан можна пояснити відсутністю розуміння ролі організаційних інновацій в організаційному та інноваційному розвитку телекомунікаційних підприємств. Л. Болл вважає, що «інновації бізнес-моделей, а не технічні інновації приносять набагато більше віддачі» [2, с. 20], а «поліпшення якості менеджменту компаній на бал (за 5-бальною шкалою) підвищує продуктивність праці на 65% й еквівалентно збільшенню капіталу на 65%» [1]. Це положення підтверджує практика таких підприємств, як Amazon, Google, eBay та Facebook, які стали лідерами саме завдяки впровадженню організаційних інновацій у свої бізнес-моделі.

Виокремимо ключові риси самих організаційних інновацій у телекомунікаційних підприємствах: вони завжди є унікальними для кожного підприємства; їх результатом є структурні й якісні перетворення внутрішнього середовища підприємства; наявна тісна їх взаємозалежність від інформаційних та технологічно-комунікаційних інновацій; їм притаманний певний лаг

прояву ефективності від їх реалізації; мають вагомий вплив на організаційну культуру, організаційну поведінку та організаційний клімат на підприємстві; їх впровадження супроводжується супротивом персоналу.

Окреслені ключові риси організаційних інновацій пояснюють і труднощі щодо їх впровадження. Проведені спостереження практики впровадження організаційних інновацій у телекомунікаційних підприємствах дають можливість визначити послідовність етапів їх реалізації: формування мети та завдань проведення необхідних організаційних змін; визначення спектру можливих організаційних інновацій; оцінка очікуваного ефекту від впровадження організаційних інновацій; фільтрація та відбір організаційних інновацій для впровадження; планування відповідних заходів щодо впровадження організаційних інновацій; впровадження організаційних інновацій; моніторинг і контроль; поточне вдосконалення організаційних трансформацій.

Під час впровадження організаційних інновацій у телекомунікаційних підприємствах ключовою проблемою є визначення критеріїв та системи показників оцінки ефективності організаційних інновацій, оскільки:

- кожне телекомунікаційне підприємство має унікальні характеристики, що передбачає й унікальність критеріїв та показників оцінки;

- труднощі викликає кількісний розрахунок результату; така оцінка вимагає великих матеріальних та часових затрат;

- здійснення такої оцінки потребує наявності відповідних компетенцій та навиків у фахівців.

Уважаємо, що критеріями ефективності впровадження організаційних інновацій має бути досягнення мети впровадження (гармонізація організаційного розвитку) та нарощення конкурентних переваг і компетентностей підприємства.

Як важливий інструмент оцінки ефективності впровадження організаційних інновацій доцільно будувати організаційний профіль телекомунікаційного підприємства та сформувати комплексну систему показників. Для побудови організаційного профілю як наочного засобу формалізації комплексної системи показників ефективності впровадження організаційних інновацій доцільно зважати на таке: метою впровадження інновації є гармонізація організаційного розвитку та нарощення конкурентних переваг і компетентностей підприємства; чітко визначити сферу організаційних перетворень; окреслити сфери підприємства, в яких мають проявитися ефекти від реалізації інновації; передбачити горизонт прояву ефектів.

Уважаємо за доцільне до комплексної системи показників ефективності впровадження організаційних інновацій у телекомунікаційних підприємствах включити: приріст обсягу прибутку, зміни рентабельності та норми рентабельності, приріст обсягів замовлень, збільшення продуктового асортименту, розширення кола клієнтів, плінність кадрів, агрегований індекс організаційного капіталу, індекс нововведень. Слід відзначити, що кожному виду організаційних інновацій притаманний свій характер формування та генерування ефекту. Зауважимо, що оцінка ефективності впровадження організаційних інновацій у телекомунікаційних підприємствах обмежена горизонтом прогнозування необхідних показників, компетентностей і

конкурентних переваг, а її точність залежить від якості аналітичних розрахунків, доступності інформації та від компетентностей спеціалістів, які проводять таку оцінку. Запропонований підхід до побудови організаційного профілю та формування комплексної системи показників ефективності впровадження організаційних інновацій на підґрунті органічного поєднання традиційного комплексного, системного й інтегрального підходів та інноваційних методів допомагає виявити сфери та підрозділи підприємств, в яких повинен проявитися ефект від реалізації організаційних інновацій, візуально окреслити зв'язок усіх взаємодій, урахувати сукупний ефект.

Акцентуємо, що для генерування максимально можливого довготривалого ефекту від реалізації організаційних інновацій у телекомунікаційних підприємствах має бути виконана одна з таких умов: організаційні інновації мають бути системними, тобто передбачати проведення низки процедур і методів; сприяти підвищенню мобільності капіталу; передбачати перегляд існуючих регламентів, стандартів та процедур; забезпечити зниження інформаційних та матеріальних витрат; організаційні інновації мають бути безперервними, тобто постійно сприяти пошуку нових рішень; забезпечити розподіл ризиків.

Організаційні інновації обґрунтовано можна вважати рушійною силою організаційного розвитку телекомунікаційних підприємств, тобто чинником, що враховує коливання конкурентного середовища, зумовлює значні якісні перетворення для підвищення прибутковості результатів, що дає змогу подолати існуючі труднощі та перешкоди, вирішити наявні проблеми, отримати унікальні конкурентні переваги через формування обґрунтованого і дієвого організаційного дизайну, що підтримує безперервність процесу ухвалення управлінських рішень.

Упровадження організаційних інновацій у телекомунікаційних підприємствах зумовлює перетворення, що зачіпає інтереси більшості контактних аудиторій і вимагає від них проведення певних адаптаційних дій та заходів [4]. Для ефективного впровадження організаційних інновацій у телекомунікаційних підприємствах важливо готувати менеджмент і працівників до їх сприйняття, формувати позитивний імідж, що допоможе знизити опір. Упровадження організаційних інновацій у практику телекомунікаційних підприємств активізує організаційний розвиток і формує умови для реалізації технологічних та технічних інновацій, що

сприяє реалізації інноваційної моделі їх організаційного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. У статті уточнено методичні підходи до оцінки та впровадження організаційних інновацій телекомунікаційних підприємств у площині їх організаційного розвитку, розглянуто практику використання організаційних інновацій, виявлено існуючі проблеми, висвітлено особливості їх розроблення та ключові риси. Визначено етапи впровадження, критерії та систему показників оцінки ефективності організаційних інновацій телекомунікаційних підприємств, окреслено роль і важливість їх використання. Обґрунтовано побудову організаційного профілю як наочного засобу формалізації комплексної системи показників ефективності впровадження організаційних інновацій. Упровадження організаційних інновацій у практику телекомунікаційних підприємств активізує організаційний розвиток і формує умови для реалізації технологічних та технічних інновацій, що сприяє реалізації інноваційної моделі їх організаційного розвитку. Організаційні інновації доцільно розглядати як єдине ціле, що включає в комплекс управлінські та маркетингові інновації. Такий підхід дає змогу компенсувати недоліки існуючих підходів і відображає реальну практику впровадження організаційних інновацій, коли трансформації в системі управління передбачають зміни організаційного дизайну, організаційної поведінки, організаційної культури та спрямовані на акумуляцію агломераційного ефекту нарощення унікальних конкурентних переваг, підвищення економічної ефективності та зростання життєздатності підприємства. Авторське тлумачення організаційних інновацій підкреслює взаємозв'язок і адаптацію внутрішнього до зовнішнього середовища підприємства, дає змогу об'єктивно оцінити ступінь впливу різноманітних чинників на досягнення мети і завдань, установлених відповідно до стратегічних напрямів організаційного розвитку, та вирішити організаційні проблеми, що перешкоджають їх досягненню. Запропонований підхід до побудови організаційного профілю та формування комплексної системи показників ефективності впровадження організаційних інновацій на підґрунті органічного поєднання традиційного комплексного, системного й інтегрального підходів та інноваційних методів допомагає виявити сфери та підрозділи підприємств, в яких повинен проявитися ефект від реалізації організаційних інновацій, візуально окреслити зв'язок усіх взаємодій, урахувати сукупний ефект.

1. Беликов И.В., Вербицкий В.К., Пономарев В.К. Модернизация: корпоративное управление и инновации. *Экономические стратегии*. 2010. № 9. С. 22–27.
2. Богаевская О.В. Американские корпорации: механизмы сохранения лидерства в глобальной экономике. Москва : ИМЭМО РАН, 2012. 94 с.
3. Гапоненко А.Л., Савельева М.В. Теория управления. Москва : Юрайт, 2014. 342 с.
4. Гудзь О.Є. Модернізація організаційно-інформаційного дизайну сучасних підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2017. № 2(19). С. 4–12.
5. Гумба Х.М., Халявко П.В. Развитие теоретических положений о сущности и структуре инновационного процесса в строительстве. Москва : Известия ИГЭА, 2013. 289 с.
6. Єрмошенко М.М., Ганущак-Єфіменко Л.М. Механізм розвитку інноваційного потенціалу кластерооб'єднаних підприємств : монографія. Київ : Національна академія управління, 2010. 236 с.
7. Краснокутська Н.С., Бубенець І.Г. Підприємницький потенціал як фактор розвитку торговельних підприємств : монографія. Харків : Монограф, 2015. 198 с.
8. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений. Москва : Высшая школа экономики, 2010. 256 с.

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 18.07.2019).

10. Шкода М.С. Активізація інноваційної політики як чинник підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія «Економічні науки». 2016. № 1. С. 55–63.

1. Belikov I.V., Verbitskiy V.K., Ponomarev V.K. (2010) *Modernizatsiya: korporativnoe upravlenie i innovatsii* [Modernization: Corporate Governance and Innovation]. *Ekonomicheskie strategii*, no. 9, pp. 22–27. (in Russian)

2. Bogaevskaya O.V. (2012) *Amerikanskii korporatsii: mehanizmy sohraneniya liderstva v globalnoy ekonomike* [US Corporations: Leadership in the Global Economy]. Moscow: IMEMO RAN, 94 p. (in Russian)

3. Gaponenko A.L., Saveleva M.V. *Teoriya upravleniya* [Management theory]. Moscow: Izdatelstvo Yurayt, 342 p. (in Russian)

4. Gudzh O.E. (2017) *Modernizatsiya organizatsiyno-informatsiynogo dizaynu suchasnykh pidpriemstv* [Modernization of organizational and information design of modern enterprises]. *Ekonomika. Menedjment. Biznes*, no. (19), pp. 4–12. (in Ukrainian)

5. Gumba X.M., Halyavko P.V. (2013) *Razvitie teoreticheskikh polozeniy o suschnosti i strukture innovatsionnogo protsessa v stroitelstve* [Development of theoretical provisions on the nature and structure of the innovation process in construction]. Moscow: Izvestiya IGEA, 289 p. (in Russian)

6. Ermoshenko M.M., Ganuschak-Efimenko L.M. (2010) *Mehanizm rozvitku innovatsiynogo potentsialu klasteroob'ednaniy pidpriemstv* [Mechanism of development of innovative potential of cluster united enterprises]: monografiya. Kyiv: Natsionalna akademiya upravlinnya, 236 p. (in Ukrainian)

7. Krasnokutskaya N.S., Bubenets I.G. (2015) *Pidpriemnitskiy potentsial yak faktor rozvitku torgovelnih pidpriemstv* [Entrepreneurial potential as a factor in the development of trade enterprises]: monografiya. Kharkiv: Monograf, 198 p. (in Ukrainian)

8. Nort D. (2010) *Ponimanie protsessa ekonomicheskikh izmeneniy* [Understanding the Process of Economic Change]. Moscow: Vysshaya shkola ekonomiki, 256 p. (in Russian)

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 18.07.2019). (in Ukrainian)

10. Shkoda M.S. (2016) *Aktivizatsiya innovatsiynoi politiki yak chinnik pidvischennya konkurentosproможnosti natsionalnoi ekonomiki* [Revitalization of innovation policy as a factor of increasing the competitiveness of the national economy]. *Visnik Kiivskogo natsionalnogo universitetu tehnologiy ta dizaynu. Seriya: Ekonomichni nauki*, no. 1, pp. 55–63. (in Ukrainian)

E-mail: gudzee@ukr.net

УДК 331.102

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.54>

Пстухова О.М.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри маркетингу,
Національний університет харчових технологій

Степанчук С.О.

старший викладач кафедри маркетингу,
Національний університет харчових технологій

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У даній статті на основі науково-практичних джерел досліджено якісне та кількісне визначення категорії інтелектуального потенціалу. В процесі дослідження було визначено суттєві розбіжності, які спостерігаються в науковій літературі щодо оцінки інтелектуального потенціалу в тому числі й в національній економіці, оскільки, одні автори досліджують проблему в площині номінального інтелектуального потенціалу, а інші – вивчають реальний інтелектуальний потенціал. Проаналізовано сучасний стан інтелектуального потенціалу національної економіки України та досліджено загальні підходи до його формування та використання. Розглянуто індекс інтелектуального потенціалу національної економіки як композитний індекс. Запропоновано заходи для покращення стану інтелектуального потенціалу в національній економіці.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, індекс інтелектуального потенціалу, індекс розвитку людського потенціалу, національна економіка, інтелектуальні ресурси, наука, освіта, інновації, розвиток.

ФОРМИРОВАНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ УКРАИНЫ

Пстухова О.М., Степанчук С.А.

В данной статье на основе научно-практических источников исследовано качественное и количественное определение категории интеллектуального потенциала. В процессе исследования были определены существенные разногласия, которые наблюдаются в научной литературе по оценке интеллектуального потенциала, в том числе и в национальной экономике, поскольку одни авторы исследуют проблему в плоскости номинального интеллектуального потенциала, а другие – изучают реальный интеллектуальный потенциал. Проанализировано современное состояние интеллектуального потенциала национальной экономики Украины и исследованы общие подходы к его формированию и использованию. Рассмотрено индекс интеллектуального потенциала национальной экономики как композитный индекс. Предложены меры для улучшения состояния интеллектуального потенциала в национальной экономике.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, индекс интеллектуального потенциала, индекс развития человеческого потенциала, национальная экономика, интеллектуальные ресурсы, наука, образование, инновации, развитие.

THE FORMATION AND USE OF INTELLECTUAL POTENTIAL IN THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

Pietukhova Olha, Stepanchuk Svitlana

This article investigated the qualitative and quantitative determination of the category of intellectual potential based on scientific and practical sources. The internal contradiction of the category of intellectual potential is revealed in this process. It was determined that the main intellect-forming factors in the development of the intellectual potential of the post-industrial economy: science and education, determine only the potential intellect-producing ability of society, and it's difficult to direct in the right direction. The necessary vector is achieved with the help of intellectually guiding factors of intellectual potential – moral institutions (religion, culture, art, etc.). The intellectual potential of a society is the potential (that is, used and unused) aggregate ability of people to acquire and acquire knowledge, to create new knowledge and to use it for the development of spheres of material and spiritual production in their interpenetration, interdependence and interaction through the production of material and intellectual and spiritual products for the purpose of human reproduction. In the course of the research, significant differences were observed, which are observed in the scientific literature regarding the assessment of intellectual potential, including in the national economy. Some authors investigate the problem in the plane of nominal intellectual potential, while others study the real intellectual potential. The nominal intellectual potential of the national economy is quite high, according to official statistics. The real intellectual potential of the national economy is at a rather low level. Our country is among the developing countries in terms of international rankings, as well as the

main macroeconomic indicators of economic and social development. Direct and indirect intelligence-related indicators were analyzed to assess the relationship between intellectual potential and economic development. Such indicators include: human potential index, intellectual capital index, educational potential index, scientific potential index, public expenditure indices, R&D index, global competitiveness index, technological achievement index, etc. Ukraine ranks 88th in terms of human development in 2018, and is among the countries with average calculated indexes. For Ukraine it is necessary to introduce large-scale state investment activity in the sphere of intellectualization of society. Then the predictive value of the index of intellectual potential of the national economy can be stabilized and positive dynamics of growth will continue to be observed. The transformation of intellectual potential into innovative development of a country depends on the level of education, science, innovation infrastructure and the relevant state policy. According to the study, it can be emphasized that intellectual potential is a factor that determines the divergence of countries in population incomes, the competitiveness of national economies and the overall economic development opportunities.

Keywords: intellectual potential, index of intellectual potential, index of development of human potential, national economy, intellectual resources, science, education, innovations, development.

Постановка проблеми. В останні роки стрімко виріс інтерес до вивчення процесів інтелектуального розвитку суспільства. В першу чергу це пов'язано з формуванням і становленням суспільства знань – нової соціально-економічної формації, основним стимулюючим рухом і продуктом, що стає виробництвом, розподілом та ефективним використанням наукових знань і технологій. В сучасній економіці надзвичайно важливими постають питання дослідження чинників, що впливають на формування та використання інтелектуального потенціалу, останні потребують особливої уваги, оскільки ефективність економічної політики держави напряму залежить від ступеня ефективності використання інтелектуальних ресурсів в національному господарстві.

Актуальність організації досліджень на цьому стратегічному напрямку надзвичайна. Тезис про пріоритетність інтелектуального розвитку українського суспільства став пріоритетом концепції розвитку держави останнього десятиріччя в напрямку: освіта, інфраструктура, інвестиції, інновації, інтелект. Інноваційний розвиток, заснований на науково обміркованому прирошуванні і використанні інтелектуального потенціалу соціуму, – стратегічна задача державної політики України. Із самого початку важливо визначити сутність, мотиви, курс і оптимальні ресурси руху вперед, вберегти країну від нових помилок, ілюзій та пасток.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Теорія інтелектуального потенціалу як самостійна наукова концепція є закономірним наслідком розвитку впливу інтелектуальної, людської діяльності на матеріальні основи економічного відтворення суспільства [3, с. 52]. Її виникнення було обумовлено корінними змінами в економічному житті суспільства, коли в умовах науково-технологічного прогресу вирішальне значення в економічному відтворенні та в усьому житті суспільства набув інтелектуальний продукт.

У формуванні наукових уявлень про інтелектуальний потенціал суспільства та важливі дослідження з питань вивчення та аналізу розвитку людського потенціалу, потенціалу суспільства, інтелектуального капіталу та ефективності використання інтелектуальних ресурсів проводили багато зарубіжних вчених та практиків, серед яких вагомий внесок належить: Э. Брукинг [1] та іншим.

Проблематикою дослідження розвитку людського та інтелектуального потенціалу займалися багато вчених і наукових центрів, серед яких можна виділити російських вчених М.М. Руткевича [6] та В.К. Левашова [6], запропонована ними методика вимірювання

інтелектуального потенціалу суспільства базується на використанні показників розвитку людського потенціалу, дослідженні впливу факторів та чинників формування інтегрального показника.

Серед українських дослідників проблему формування, використання та розвитку інтелектуального потенціалу з різною мірою глибини вивчали О.Б. Бутнік-Сіверський [2–3], Л.М. Діба [4], А.Г. Жарінова [5], І.П. Мойсеєнко [7], В.В. Мурашко [8] та багато інших.

Але не зважаючи на значний обсяг напрацювань, не є вичерпаними наукові дослідження та розробки проблем формування та використання інтелектуального потенціалу в національній економіці. Диференціація досліджень різнопредметних проявів інтелектуального потенціалу в різних сферах діяльності людини призводить до відсутності цілісності поняття та появи великої кількості галузевих і самостійних визначень та понять, що ускладнює розкриття такої категорії, як інтелектуальний потенціал національної економіки. Крім цього, нові вимоги постіндустріального суспільства, тотальна інформатизація всіх процесів діяльності, науково-технічний прогрес та загальна трансформація суспільних стосунків вимагають постійного оновлення аспектів, які потребують наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення підходів щодо ефективного формування та використання інтелектуального потенціалу в національній економіці. Для досягнення зазначеної мети в процесі дослідження необхідно вирішити такі завдання: обґрунтувати поняття інтелектуального потенціалу та інтелектуального капіталу національної економіки; розкрити структуру елементів інтелектуального потенціалу національної економіки; визначити факторний вплив на процес використання інтелектуального потенціалу національної економіки; визначити сучасний стан інтелектуального потенціалу національної економіки; оцінити динаміку розвитку інтелектуального потенціалу національної економіки України; проаналізувати сучасні підходи до процесу формування та використання інтелектуального потенціалу в національній економіці; з'ясувати роль та значення реалізації інтелектуального потенціалу для активізації стратегії інноваційного розвитку держави; здійснити прогноз показників інтелектуального потенціалу національної економіки; сформулювати концепцію розвитку інтелектуального потенціалу в національній економіці.

Виклад основного матеріалу. Гносеологія сутності інтелектуального потенціалу суспільства вимагає дослідження його суперечливої двоїстості – як поняття, і як економічної категорії [7, с. 12]. На нашу

думку, під поняттям «інтелектуальний потенціал суспільства» треба розуміти потенціальну (тобто використану і невикористану) сукупну здатність людей до пізнання і засвоєння знань, створення нових знань і використання їх для розвитку сфер матеріального і духовного виробництва в їх взаємопроникненні, взаємозалежності і взаємодії через виробництво матеріальних та інтелектуально-духовних продуктів з метою відтворення людини.

Гносеологічний підхід до поняття «інтелектуальний потенціал» суспільства доводить, що його зміст складає сукупність рухливих інтелектуотворюючих елементів в їх діалектичній взаємодії з інституціональними інтелектоспрямовуючими чинниками [1, с. 32]. Ця взаємодія складає основну внутрішню суперечність поняття інтелектуального потенціалу і є одночасно внутрішнім джерелом його розвитку.

Головними інтелектуотворюючими чинниками розвитку інтелектуального потенціалу економіки постіндустріального типу є провідні інститути цивілізаційного розвитку – наука і освіта [4]. Втім, вказані чинники визначають лише потенційну інтелектопродукуючу здатність суспільства, яка не має векторної спрямованості. Така векторність задається інтелектоспрямовуючими чинниками інтелектуального потенціалу – інститутами моралі (релігії, культури, мистецтва тощо).

З огляду цивілізаційного розвитку, сучасний етап еволюції постіндустріального суспільства можна трактувати як інноваційний технологічний спосіб виробництва [2, с. 50]. Тут йдеться про інноваційний розвиток усього економічного базису шляхом впровадження НДДКР, ноу-хау, інформаційних технологій, інших продуктів інтелектуальної діяльності суспільства.

Використовуючи метод пізнання на трьох рівнях наукової абстракції, ми досліджуємо якісне та кількісне визначення категорії інтелектуального потенціалу, в процесі якого розкривається внутрішня суперечність інтелектуального потенціалу, яка полягає у неузгодженості взаємодії інтелектуотворюючих і інтелектоспрямовуючих чинників механізму дії інтелектуального потенціалу і, одночасно, є джерелом його розвитку. Значну частку інтелектуотворюючих чинників і якостей неможливо кількісно оцінити, а інтелектоспрямовуючі чинники дії інтелектуального потенціалу взагалі не підлягають кількісному вимірюванню.

Як економічна категорія, «інтелектуальний потенціал» відображає відносини між індивідами, спільнотами, громадянами, колективами, системою соціальних інститутів в умовах інтелектуалізації людиноспрямованого відтворення умов життя і самого життя. Зміст категорії «інтелектуальний потенціал» має багато інтелектуотворюючих елементів, тому ця субстанція є інтегральною [6, с. 50–51]. Вона визначає як властивості і ступінь розвитку інтелекту людей, колективів, спільнот, суспільства, так і якісні характеристики усіх інтелектоспрямовуючих систем і підсистем суспільства. Усе це разом гармонізується у цілеспрямовану єдність до руху суспільства у напрямку реалізації власних соціально-економічних пріоритетів.

Основна суперечність між якісною і кількісною визначеністю інтелектуального потенціалу суспільства полягає у неможливості повного відображення за допомогою усього спектра інтелектуотворюючих якісних властивостей щодо спроможності суспільства до дійсно

доцільного соціально-економічного розвитку. Значну частину інтелектуотворюючих чинників і якостей взагалі неможливо кількісно виміряти. Нemoжливо кількісно оцінити значущість для цивілізаційного розвитку не тільки будь-якого фундаментального наукового відкриття, але й численних здобутків прикладної науки та інноваційно-технологічних впроваджень [5, с. 14].

В процесі дослідження були визначені суттєві розбіжності, які спостерігаються в науковій літературі щодо оцінки інтелектуального потенціалу в тому числі й в національній економіці. Одні автори досліджують проблему в площині номінального інтелектуального потенціалу [4–6; 8], а інші – вивчають реальний інтелектуальний потенціал [2–3; 7].

Номінальний інтелектуальний потенціал характеризується системою соціо-економічних характеристик суспільства, які визначають сукупність здібностей людей, їх знань, кваліфікацію, освіту тощо [4]. Номінальний інтелектуальний потенціал національної економіки є досить високим, це підтверджує офіційна статистика [9] про високий кваліфікаційний рівень населення та його освіченість.

Реальний інтелектуальний потенціал характеризується системою інтелектоспрямовуючих економічних відносин, інституціональних чинників, дія яких визначає механізм та ступінь використання інтелектуальних ресурсів суспільства, здатність суспільства до створення (відтворення) інтелектуального потенціалу, духовних і матеріальних благ, комфорту життя [7, с. 34]. Реальний інтелектуальний потенціал національної економіки перебуває на досить низькому рівні, унаслідок чого за міжнародними рейтинговими оцінками, а також за основними макроекономічними показниками економічного та соціального розвитку наша країна опинилася серед країн, що розвиваються [10], але Україна відрізняється від слаборозвинених країн високим номінальним інтелектуальним потенціалом, який зберігся попри значні втрати у кадровому, науковому, інноваційному потенціалах.

Для оцінки взаємозв'язку інтелектуального потенціалу з економічним розвитком були проаналізовані прямі та опосередковані інтелектоспоріднені показники [9]. Методика їхньої будови та розрахунку розроблена і використовується ООН та Євростатом [10]. До таких показників належать: індекс людського потенціалу, індекс інтелектуального капіталу, індекс освітнього потенціалу, індекс наукового потенціалу, індекси частки державних витрат на освіту, НДДКР, індекс глобальної конкурентоспроможності, індекс технологічних досягнень тощо.

За даними міжнародної статистичної агенції [10] у 2018 році значення показника індексу розвитку людського потенціалу для нашої країни складає 0,75 пункти, тобто Україна займає 88 позицію за рівнем індексу серед 189 країн та 6 територій. Значення індексу розвитку людського потенціалу для України та окремо взятих країн представлено в табл. 1.

Цей показник свідчить, що за міжнародними рейтингами Україна відноситься до країн із високим рівнем інтелектуального потенціалу, і головним критерієм значення даного індексу для України є рівень освіти населення, але за окремими критеріями, такими як: середня тривалість життя, безпека, економічними показниками, Україна суттєво відстає від інших країн у

Таблиця 1. Значення індексу розвитку людського потенціалу за останні 5-ть років

Ранги країн за індексом		Значення індексу за роками					Темп приросту 2018 / 2014		Темп приросту 2018 / 2017	
		2014	2015	2016	2017	2018	Абс.	Відн.	Абс.	Відн.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Норвегія	0,946	0,948	0,951	0,953	0,954	0,008	0,85	0,001	0,105
6	Австралія	0,933	0,936	0,938	0,939	0,938	0,005	0,540	-0,001	-0,106
15	США	0,918	0,920	0,922	0,924	0,920	0,002	0,22	-0,004	-0,433
26	Франція	0,894	0,898	0,899	0,901	0,891	-0,003	-0,34	-0,01	-1,110
32	Польща	0,842	0,855	0,860	0,865	0,872	0,03	3,56	0,007	0,809
49	Росія	0,807	0,813	0,815	0,816	0,824	0,017	2,11	0,008	0,980
50	Білорусія	0,807	0,805	0,805	0,808	0,817	0,01	1,24	0,009	1,114
70	Грузія	0,765	0,771	0,776	0,780	0,786	0,021	2,75	0,006	0,769
88	Україна	0,748	0,743	0,746	0,751	0,750	0,002	0,27	-0,001	-0,133
91	Туніс	0,725	0,728	0,732	0,735	0,739	0,014	1,93	0,004	0,544
106	Філіппіни	0,689	0,693	0,696	0,699	0,712	0,023	3,34	0,013	1,860
129	Індія	0,618	0,627	0,636	0,640	0,647	0,029	4,69	0,007	1,094
143	Замбія	0,525	0,529	0,532	0,535	0,591	0,066	12,57	0,056	10,467
158	Нігерія	0,524	0,527	0,530	0,532	0,534	0,01	1,91	0,002	0,376
180	Мозамбік	0,427	0,432	0,435	0,437	0,446	0,019	4,45	0,009	2,059
187	ЧАД	0,403	0,407	0,405	0,404	0,441	0,038	9,43	0,037	9,158

Джерело: сформовано і розраховано авторами за даними [10]

своїй категорії та категорії держав із високим показником розвитку людського потенціалу.

Серед країн з високим рівнем розвитку людського потенціалу поряд з Україною за показниками 2019 року знаходяться також Росія та Білорусь, проте, вони займають в загальному рейтингу 49-е та 50-е місце відповідно. Країни Балтії та Польща за останні 9 років досягли категорії країн з високим рівнем розвитку рейтингу і займають свої позиції серед 48 передових країн світу: Естонія – 33-е місце, Литва та Польща – 32-е місце, Латвія – 41-е місце [10]. Позиції цих країн в світових рейтингах дозволяють зробити припущення, що Україна також має високі потенційні можливості щодо покращення даного показника в найближчому періоді та обрати шлях країни, яка прагне досягти високого рівню розвитку людського потенціалу.

Україна розвивається досить повільно, і в 2018 році значення індексу розвитку людського потенціалу дорівнює значенню індексу Польщі в проміжку між 1991–1996 рр., хоча в 1990 році різниця індексів Польщі і України сягала – 0,09 пунктів. Причини такого стану в Україні очевидні: низький рівень життя населення в першу чергу за показниками доходів і витрат, соціальна незахищеність, рівень бідності та безробіття, міграція робочої сили, економічні та політичні кризи, неефективність державних реформ, майже відсутній експорт в міжнародній торгівлі, негнучка фінансово-кредитна система, високий податковий тиск, байдужість держави до стимулювання наукової діяльності, скорочення фінансування науки та освіти, демографічний спад, стан екології та безпеки тощо.

Проаналізовані значення свідчать, що хоч Україна в 2018 році займає 88-му позицію за рівнем розвитку людського потенціалу, вона знаходиться серед країн з середніми показниками розрахованого індексу. Для порівняння, найвище значення цього показника більше 10 останніх років зберігається за Норвегією і нижче – в центральних африканських країнах.

Наповненість значення показника розвитку людського потенціалу для України та інших держав можна пояснити через розрахунок індексу інтелектуального потенціалу, динаміка якого знаходиться в кореляційній залежності з двома із чотирьох ключових показників індексу розвитку людського потенціалу: рівня грамотності населення (% у віці від 15 років і старше) і сукупного коефіцієнта охоплення населення середньою і вищою освітою.

Структурний аналіз динаміки індексу розвитку людського потенціалу в залежності від величини ВВП на душу населення за паритетом споживчої спроможності (в доларах США) засвідчує, що економічна (грошова) складова не завжди є вирішальною і відображаються на значенні індексу розвитку людського потенціалу (табл. 2).

Світовий рейтинг України різко йде вниз під впливом значення показника очікуваної тривалості життя при народженні (64,5 років) та низьким ВВП на душу населення (2,658 тис. дол. США). Показники рівня грамотності дорослого населення – 99,7% і охоплення населення середньою та вищою освітою – 88,8%.

Соціальні характеристики, пов'язані з фундаментальними сторонами життєдіяльності людини і суспільства (смертність, народжуваність, тривалість життя тощо), не настільки динамічно мінливі на коротких часових проміжках, як економічні показники. Тому навіть при різкому зростанні ВВП не варто очікувати швидкого збільшення, приросту людського потенціалу. Його динаміка багато в чому залежатиме від адекватного розподілу ВВП серед усіх громадян, тобто дотримання принципу соціальної справедливості, соціальної ефективності проведення державою політики.

В Україні відбувається скорочення витрат на науку та зменшується чисельність працюючих у сфері науки. Українська наука перебуває в кризовому стані за рахунок її незапитаності та незастосовності в національній економіці, що підтверджується скороченням державних асигнувань на науку та нежвавий інноваційний діяльності. Але незважаючи на масовість та тоталь-

Таблиця 2. Індекс розвитку людського потенціалу України і деяких країн світу, станом на 2018 рік

Значення індексу (ІРЛП)	Очікувана тривалість життя при народженні (роки)	Рівень грамотності дорослого населення (% у віці від 15 і старше)	Сукупний валовий коефіцієнт охоплення населення середньою і вищою освітою, %	ВВП на душу населення (тис. дол.)
1	2	3	4	5
1. Норвегія (0,953)	1. Японія (82,3)	1. Корея (100,0)	1. Австралія (113,0)	1. Сінгапур (51,26)
20. Франція (0,901)	117. Киргизстан (65,6)	2. Грузія (99,7)	2. Угорщина (89,3)	3. Китай (42,59)
32. Польща (0,865)	118. Гайана (65,2)	3. Україна (99,7)	30. Уругвай (88,9)	4. ОАЕ (42,33)
49. Росія (0,816)	119. Росія (65,0)	4. Росія (99,6)	31. Росія (88,9)	21. Фінляндія (32,02)
74. Грузія (0,765)	120. Сан-Томе і Принсіпі (64,9)	5. Білорусія (99,6)	32. Україна (88,8)	46. Польща (16,72)
75. Боснія і Герцеговина (0,769)	121. Бутан (64,7)	6. Польща (99,5)	33. Барбадос (88,8)	60. Росія (13,66)
88. Україна (0,751)	125. Україна (64,5)	7. Казахстан (99,5)	34. Білорусь (88,7)	93. Україна (2,66)
129. Індія (0,640)	177. Замбія (40,5)	8. Вірменія (99,4)	139. Таїланд (42,4)	148. Узбекистан (2,84)
181. Сьєрра-Леоне (0,438)	180. Мозамбік (40,1)	139. Буркіна-Фасо (23,6)	172. Нігер (22,7)	161. Замбія (1,23)

Джерело: розраховано авторами за даними [10]

ність пропаганди цінностей суспільства споживання, молоді українці як і раніше прагнуть здобути вищу освіту та націлені на отримання професійних знань і на раціональний спосіб життя, готові домагатися їх всупереч несприятливим обставинам, розглядаючи знання як умову кращого майбутнього.

Для покращення стану інтелектуального потенціалу в національній економіці, пропонуємо запровадити низку заходів:

- приведення навчальних програм закладів освіти у відповідність до міжнародних стандартів (практичної та професійної діяльності);
- робота над якістю надання освітніх послуг всіх рівнів;
- державне стимулювання пріоритетних програм та напрямів наукових досліджень;
- гідне медичне обслуговування, що передбачає застосування досвіду передових держав в запровадженні норм, положень та інноваційних технологій і знань у сфері надання медичних послуг населенню;
- забезпечення екологічної та продуктової безпеки країни;
- прогресивна система соціального захисту населення;
- пріоритетність напрямків перекваліфікації персоналу з метою усунення міграції робочої сили та безробіття;
- подолання існуючих криз в економіці, фінансово-кредитній системі, міжнародній торгівлі тощо.

За умови впровадження масштабної державної інвестиційної діяльності у сферу інтелектуалізації суспільства, прогнозне значення індексу інтелектуального потенціалу національної економіки може бути стабілізоване і надалі спостерігатиметься позитивна динаміка росту.

Трансформація інтелектуального потенціалу в інноваційний розвиток країни залежить від досягнутого рівня освіти, науки, інноваційної інфраструк-

тури та відповідної політики держави. Відповідно до проведеного дослідження можемо підкреслити, що інтелектуальний потенціал є чинником, який визначає розбіжність країн у доходах населення, конкурентоспроможності національних економік та загальних можливостей економічного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Інтелектуальний потенціал – ключовий фактор формування економіки, яка заснована на знаннях, і саме від того, наскільки активно відбувається процес відтворення інтелекту і знань, залежать якість і темпи розвитку всього суспільства. В аналізі суперечностей чинників інтелектуалізації в умовах постіндустріального суспільства встановлено, що розвиток інтелектуального потенціалу – це складний багатомірний процес взаємодії комплексу інтелектуотворюючих складових елементів, який відбувається одночасно на рівнях особистостей, колективів, спільнот, суспільства. Вектори його розвитку визначаються інтелектоспрямовуючими інституціональними чинниками економічної, соціальної та метасоціальної систем. Кількісна оцінка інтелектуального потенціалу завжди обмежена небагатьма, нехай і важливими параметральними характеристиками, які репрезентують лише локальні кількісні тенденції інтелектуалізації суспільства. Різні методики розрахунку інтелектуотворюючих характеристик та їхніх частин значною мірою є суб'єктивними, а також вони не є уніфікованими (тобто достатньо рівнозначними, або коректно сприйнятими) для всіх країн. Дослідження низки негативних тенденцій у трансформації і використанні інтелектуального потенціалу України, які зумовлені тривалою системною кризою, допомогли з'ясувати чинники, що їх спричинили. Виходячи із цього, запропоновано економічні, соціальні, організаційно-інституціональні та адміністративні заходи щодо активізації інтелектуального потенціалу національної економіки.

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал [пер. с англ.]. Под ред. Л.Н. Ковалик. Серия «Теория и практика менеджмента». СПб. : «Питер», 2001. 288 с.
2. Бутнік-Сіверський О.Б. Інноваційність цілісних науково-виробничих формувань в умовах поступу до неоекономіки. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2018. № 2(100). С. 49–58.
3. Бутнік-Сіверський О.Б. Ознаки нової інтелектуальної економіки: інноваційна технологічна реструктуризація інтенсифікація та прориви. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2017. № 5(97). С. 51–60.
4. Діба Л.М. Сутність понять інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал як економічних категорій. Економічний вісник університету. 2011. Вип. 17. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Dyba.pdf
5. Жарінова А.Г. Механізм управління інтелектуальним капіталом на етапі становлення економіки знань : автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.00.03; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. Київ, 2014. 41 с.
6. Левашов В.К., Руткевич М.Н. О понятии интеллектуального потенциала и способах его измерения. Наукоеведение. 2000. № 1. С. 49–65.
7. Мойсєєнко І.П. Управління інтелектуальним потенціалом суб'єктів господарювання в національній економіці : автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.00.03 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2010. 36 с.
8. Мурашко В.В. Організаційно-економічне регулювання використання та розвитку інтелектуального капіталу : автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика». Донецьк, 2006. 22 с.
9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні з 2000 по 2018 рік / Укрстат. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Индексы та індикатори людського розвитку 2018 рік / Статистичні дані Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf

1. Brooking E. (2001) *Intellektual'nyy kapital [Intellectual Capital]*. Seriya. Teoriya i praktika menedzhmenta. SPb.: Piter. (in Russian)
2. Butnik-Siversky O.B. (2018) *Innovatsiynist' tsilisnykh naukovo-vyrobnychyykh formuvan' v umovakh postupu do neoekonomiky [Innovativeness of Holistic Scientific-Industrial Formations in the Conditions of Progress to Neoeconomy]*. Kyiv: Teoriya i praktyka intelektual'noyi vlasnosti, no. 2(100). (in Ukrainian)
3. Butnik-Siversky O.B. (2017) *Oznaky novoyi intelektual'noyi ekonomiky: innovatsiyna tekhnolohichna restrukturyzatsiya intensyfikatsiya ta proryvy [Signs of the New Intellectual Economy: Innovative Technological Restructuring Intensification and Breakthroughs]*. Kyiv: Teoriya i praktyka intelektual'noyi vlasnosti, no. 5(97). (in Ukrainian)
4. Diba L.M. (2011) *Sutnist' ponyat' intelektual'nyy potentsial ta intelektual'nyy kapital yak ekonomichnykh katehoriy [The Essence of the Concepts of Intellectual Potential and Intellectual Capital as Economic Categories]*. Ekonomichnyy visnyk universytetu. Vyp. 17. (in Ukrainian)
5. Zharinova A.G. (2014) *Mekhanizm upravlinnya intelektual'nym kapitalom na etapi stanovlennya ekonomiky znan' [The Mechanism of Management of Intellectual Capital at the Stage of Becoming a Knowledge Economy]*: avtoref. dys. d-ra ekon. nauk. Kyiv: Nat. nats. un-t tekhnolohiy ta dyzaynu. (in Ukrainian)
6. Levashov V.K. (2000) *O ponyatii intellektual'nogo potentsiala i sposobakh yego izmereniya [On the Concept of Intellectual Potential and Methods of its Measurement]*. SPb.: Science, no. 1. (in Russian)
7. Moiseenko I.P. (2010) *Upravlinnya intelektual'nym potentsialom sub'yektiv hospodaryuvannya v natsional'niy ekonomitsi [The Management of Intellectual Potential of Economic Entities in the National Economy]*: avtoref. dys. d-ra ekon. nauk. Lviv: Nats. un-t im. I. Franka. (in Ukrainian)
8. Murashko V.V. (2006) *Orhanizatsiyno-ekonomichne rehulyuvannya vykorystannya ta rozvytku intelektual'noho kapitalu [Organizational and Economic Regulation of the Use and Development of Intellectual Capital]*: avtoref. dys. kand. ekon. nauk. Donetsk.
9. *Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' v Ukrayini z 2000 po 2018 rik [Scientific and Innovative Activity in Ukraine from 2000 to 2018]*. Ukrstat. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. *Indeksy ta indykatory lyuds'koho rozvytku 2018 rik [Human Development Indices and Indicators 2018]*. Statystychni dani Prohramy rozvytku Orhanizatsiyyi Obyednanykh Natsiy. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf

E-mail: ompetukhova@ukr.net

E-mail: claira@ukr.net

УДК 338.4.021.8:656.2]:[658.115:347.2.02](477)(045)
DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.55>

Потетюєва М.В.

кандидат економічних наук, доцент,
начальник Управління офісом взаємодії з вищим
органом та ревізійною комісією АТ «Укрзалізниця»

РОЛЬ ДИСОНУЮЧИХ АКТИВІВ У СТРУКТУРІ МАЙНОВОГО КОМПЛЕКСУ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

У статті визначено роль дисонуючих активів залізничного транспорту з урахуванням особливості утворення майнового комплексу акціонерного товариства «Українська залізниця». Розглянуто поняття непрофільності активів, що є суб'єктивним і пов'язане зі стратегією розвитку. Встановлено, що в структурі майнового комплексу залізничного транспорту є активи, які не можна віднести до категорії «непрофільних активів», оскільки вони є обов'язковими складовими залізничної галузі як стратегічного об'єкта обороноздатності держави. У зв'язку з цим запропоновано категорію «непрофільні активи» розширити та визначити їх як «дисонуючі активи», до яких віднести активи, які не беруть участь в основних видах діяльності залізничного транспорту та не віднесені до допоміжних та додаткових видів діяльності, а призначені для надання послуг (заклади охорони здоров'я, науково-дослідні та проектні організації, заклади культурно-масової та оздоровчої сфери тощо) та виконання загальнодержавних функцій (майнові об'єкти цивільної оборони, матеріальні носії секретної інформації, майнові об'єкти спеціального зв'язку та матеріальний резерв), а також надлишкові активи, які незадіяні в діяльності залізничної галузі.

Ключові слова: активи, майновий комплекс, загальнодержавні функції, непрофільна діяльність, залізничний транспорт, обороноздатність держави.

РОЛЬ ДИССОНИРУЮЩИХ АКТИВОВ В СТРУКТУРЕ ИМУЩЕСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА

Потетюева М.В.

В статье определена роль диссоциирующей активов железнодорожного транспорта с учетом особенности образования имущественного комплекса акционерного общества «Украинская железная дорога». Рассмотрено понятие непрофильности активов, что является субъективным и связано со стратегией развития. Установлено, что в структуре имущественного комплекса железнодорожного транспорта есть активы, которые нельзя отнести к категории «непрофильных активов», поскольку они являются обязательными в структуре имущественного комплекса железнодорожной отрасли как стратегического объекта обороноспособности государства. В связи с этим предложено категорию «непрофильные активы» расширить и определить их как «диссоциирующие активы», к которым отнести активы, которые не участвуют в основных видах деятельности железнодорожного транспорта и не отнесены к вспомогательным и дополнительным видам деятельности, а предназначены для предоставления услуг (учреждения здравоохранения, научно-исследовательские и проектные организации, учреждения культурно-массовой и оздоровительной сферы и другие) и выполнение общегосударственных функций (имущественные объекты гражданской обороны, материальные носители секретной информации, имущественные объекты специальной связи и материальный резерв), а также избыточные активы, незадействованные в деятельности железнодорожной отрасли.

Ключевые слова: активы, имущественный комплекс, общегосударственные функции, непрофильная деятельность, железнодорожный транспорт, обороноспособность государства.

ROLE OF DISCORDANT ASSETS IN THE STRUCTURE OF THE PROPERTY COMPLEX OF RAILWAY TRANSPORT

Potetiueva Maryna

The article defines the role of discordant assets of railway transport taking into account the peculiarities of formation of property complex of joint stock company "Ukrainian Railways" in accordance with the Law of Ukraine "On Specifics of Creating a Public Railway Transportation Public Joint Stock Company". The concept of "non-core assets", which is subjective and related to the development strategy, is considered. Thus, in particular, the assets of service factories and establishments represent only a part of non-core assets, but if they participate in the main activity defined by the strategy, then the specified asset is a core one. It is stated that the core feature of an asset is determined depending on the goals and objectives of the activity, so if the management of such assets is not the business strategy of the organization, then such assets become non-core. It is established that in the structure of the property complex of railway transport there are assets that cannot be classified as "non-core" because they are the mandatory components of the railway industry as a strategic object

of the national defense capability. In this regard, it is proposed to expand the category of "non-core assets" and define them as "discordant assets". Discordant assets of railway transport are assets that do not participate in the main types of railway activity and are not classified as ancillary or additional activities, but are intended to provide services (healthcare institutions, R&D and project organizations, cultural and recreational institutions, housing, corporate paramilitary security, etc.) and performance of national functions (property objects of civil defense, physical storage of secret information, property objects of special communication and reserves), as well as surplus assets not involved in the railway industry.

Keywords: assets, property complex, national functions, non-core activities, railway transport, national defence capability.

Постановка проблеми. Для залізничного транспорту проблема реструктуризації активів є вкрай актуальною, так як в них ще з радянських часів зібрані на балансі всі комплекси, що забезпечують процеси перевезень, а також допоміжні виробництва та соціальні об'єкти. Проте в сучасних умовах господарювання така багатогалузева та специфічно складна система організації виробництва показала свою неконкурентоспроможність. Основна діяльність залізничного транспорту, орієнтація на підвищення якості транспортних послуг, сьогодні має зайві та неефективно працюючі підрозділи. Це обумовлює необхідність зміни структури управління активами та пошук оптимальних шляхів щодо ефективного управління непрофільними активами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання активів займалися зарубіжні та вітчизняні вчені. Зокрема, В. Новіков визначає активи як «власність фізичної або юридичної особи, що має грошову оцінку і приносить при виробничій або комерційній діяльності прибуток» [1, с. 21]. Інші економісти (В. Рижигов, В. Золотогоров) вказують на те, що «активи – це власність юридичної особи (підприємства), що має грошову вартість, яку підприємство може використати для здійснення підприємницької діяльності» [3, с. 204]. Такої ж думки дотримується і Р. Кох, зазначаючи, що «активи підприємства – це все, що є його власністю та відображено в балансі» [2, с. 148]. Згідно з принципами Міжнародних стандартів фінансової звітності, активи – це ресурси, контрольовані компанією, що виникли в результаті минулих подій, від яких компанія очікує економічну вигоду в майбутньому.

У зв'язку з цим, особливого значення набуває питання визначення сутності категорії «активи», оскільки в економічній літературі їх часто отожднюють з такими категоріями як власність, нерухомість, майно, майновий потенціал, економічні ресурси, капітал тощо, а також розділення активів компанії, з урахуванням їх віднесення до основного та неосновного (непрофільного) виду діяльності.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі дисонуючих активів у складі майнового комплексу залізничного транспорту з урахуванням непрофільних активів, які напряму не відносяться до основного виду діяльності та не є складовими перевізного процесу галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акціонерне товариство «Українська залізниця» являє собою складне багатогалузеве господарство та має у своїй структурі достатньо розвинену мережу підрозділів, що займаються неосновним (непрофільним) видом діяльності. Непрофільні види діяльності займають помітну частку в економічних показниках роботи компанії. При цьому необхідно особливо підкреслити, що в цілому, за цим видом робіт, залізнична галузь в основному несли значні витрати, оскільки більшість з них нерентабельні або малорентабельні і виконують свої функції лише за

рахунок фінансування їх діяльності із доходів, отриманих від основної діяльності (перевезення).

До переходу на ринкові відносини проблема фінансування непрофільної діяльності та її рентабельність компенсувалась високою прибутковістю від основної діяльності. Перехід до нової форми господарювання – акціонерного товариства, питанню оптимізації витрат приділяється все більшого значення. Разом з тим слід підкреслити, що при розгляді проблеми малоприбутковості і збитковості послуг, що надаються підрозділами непрофільної діяльності, потрібно враховувати, що багато видів послуг, які надаються ними, тісно пов'язані з основними видами діяльності залізничного транспорту і дають системний ефект щодо якості транспортних послуг і ефективності роботи компанії в цілому.

У зв'язку з цим, особливого значення набуває питання розділення активів компанії, з урахуванням їх віднесення до основного та неосновного (непрофільного) виду діяльності.

І. Бланк та В. Новіков відмічають, що важливою характеристикою активів вважається їх здатність приносити прибуток, так як рівень прибутковості активів в процесі операційної чи інвестиційної діяльності є показником, що характеризує ефективність управління активами [1; 4]. Зокрема, І. Бланк використовує для характеристики цієї здатності активів більш конкретне вираження – «здатність генерувати дохід», тобто породжувати, утворювати дохід, що означає прибутковість від використання активів у процесі ефективного управління за певних умов. Але необхідно відзначити, що ця здатність генерації доходу належить активам як економічним ресурсам, що володіють продуктивністю. З цього випливає, що властивістю продуктивності володіє не вся сукупність сформованих підприємством активів, а тільки та їх частина, яка задіяна в операційному процесі.

Таким чином, здатність приносити дохід і продуктивність є важливими характеристиками як об'єкта управління, що відрізняють активи від інших економічних категорій: майна, бухгалтерського балансу, власності.

На сьогодні законодавчо не визначено категорію «непрофільні активи». У зв'язку з цим, існують різні трактування даної категорії, проте всі вони зводяться до того, що непрофільні активи – це активи, які беруть участь в неосновних для організації видах діяльності.

Разом з тим, категорія «непрофільні активи» в економічній літературі зустрічається досить рідко, а в нормативно-правових актах, сучасному бухгалтерському обліку та звітності інформація про непрофільні активи відсутня.

Поняття непрофільності активу є суб'єктивним і пов'язане зі стратегією розвитку організації, у той же час активи обслуговуючих виробництв і господарств, представляють лише складову частину непрофільних активів. Якщо розглянутий актив бере участь в основній діяльності, що визначається стратегією, то він є

для даного власника профільним. Таким чином, профільність активу визначається залежно від розуміння власником таких активів, цілей і завдань своєї діяльності. А якщо управління активами не є бізнес-стратегією організації, то такі активи стають непрофільними.

Крім того до непрофільних активів слід також віднести, по-перше, виробничі активи, від яких не очікується економічна вигода в майбутньому, і, по-друге, активи, які використовуються в діяльності, що істотно відрізняється від основної, не пов'язані з нею технологічно і не обслуговують її.

Затверджена наглядовою радою товариства Стратегія акціонерного товариства «Українська залізниця» на 2019-2023 роки включає розділ щодо непрофільної діяльності товариства. Зокрема визначено, що у структурі товариства є великий блок закладів, які надають послуги, що входять до соціального пакету працівника та забезпечують перевагу компанії серед роботодавців. До його складу входять заклади охорони здоров'я, центр професійного розвитку, пансіонати, санаторії, профілакторії, дитячі оздоровчі табори, дитячі залізничні, фізкультурно-оздоровчі клуби, рекреаційні об'єкти, житлові фонди та інші об'єкти соціально-культурного призначення.

Під час прийняття рішень щодо впорядкування непрофільних активів має бути врахована соціальна привабливість товариства. Метою є визначення тих соціальних послуг та закладів, які є найбільш важливі для працівників, та надання таких послуг у найбільш ефективний спосіб.

Стратегічні ініціативи щодо соціального блоку, серед іншого включають розробку програм оптимізації соціальних об'єктів, розпродажу невідповідного майна та пошук можливостей для створення громадської організації зі спільного розвитку з потенційними донорами та інвесторами об'єктів соціальної інфраструктури.

Крім того, програмою впорядкування непрофільних активів визначено, що товариство має велику кількість активів та видів діяльності, які напряму не є елементами перевізного процесу, а їх впорядкування є ключовим при оптимізації витрат.

Під час реалізації стратегії буде розроблено програму впорядкування непрофільних активів, яка включатиме:

- критерії віднесення активів та діяльності до непрофільних;
- оцінку важливості цього активу чи виду діяльності для забезпечення діяльності товариства;
- методику прийняття рішення щодо оренди, продажу, концентрації або списання непрофільних активів та розробку критеріїв оцінки економічної ефективності при відмові від володіння певним активом чи здійснення цього виду діяльності або альтернативи придбання відповідних товарів чи послуг.

Необхідно пам'ятати, що залізничний транспорт є однією з базових галузей економіки, стабільне та ефективне функціонування якого є необхідною умовою для забезпечення обороноздатності, національної безпеки і цілісності держави. Отже, безперебійна робота залізничного транспорту сприяє недопущенню негативних економічних та соціальних наслідків, що може негативно вплинути на обороноздатність держави в умовах збройного конфлікту.

Крім того, залізничний транспорт є безпосереднім учасником процесу забезпечення військових перевезень, а також він є відповідальним зберігачем матеріальних цінностей державного резерву.

Під час формування статутного капіталу акціонерного товариства «Українська залізниця» [5; 6] все майно підприємств залізничного транспорту було розділено на три групи, відповідно до методичних рекомендацій щодо визначення критеріїв віднесення майна до статутного капіталу акціонерного товариства «Українська залізниця», затверджених наказом Укрзалізниці від 31.01.2013 № 004-Ц/од.

Зокрема до третьої групи були віднесені об'єкти, що мають загальнодержавне значення, а саме:

1) майнові об'єкти цивільної оборони (будівлі і споруди з належним до них обладнанням, пристроями та комунікаціями);

2) матеріальні носії секретної інформації, що складаються з матеріальних об'єктів, в тому числі фізичні поля, в яких відомості, що становлять державну таємницю, відображені у вигляді текстів, знаків, символів, образів, сигналів, технічних рішень, процесів тощо, відповідно до абзацу 11 статті 1 закону «Про державну таємницю» [7];

3) спеціальний зв'язок, призначений для захисту державних інформаційних ресурсів, до яких відноситься інформація, яка є власністю держави та необхідність захисту якої визначено законодавством. Крім того він:

– забезпечує управління державою та залізничним транспортом в мирний час та в умовах надзвичайного і воєнного стану, забезпечує додержання вимог законодавства з питань захисту інформації, яка містить державну таємницю;

– здійснюється шляхом передавання, випромінювання та/або приймання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень та звуків або повідомлень, які містять інформацію з обмеженим доступом, по радіо, провідних, оптичних або інших електромагнітних системах з використанням засобів криптографічного та/або технічного захисту інформації з додержанням вимог законодавства щодо її захисту;

4) матеріальний резерв, який включає запаси матеріальних цінностей державного (мобілізаційного) резерву, створеного на підприємствах залізничного транспорту на підставі мобілізаційних завдань (замовлень) та затверджених відповідних номенклатур і норм накопичення, і утримуються ними згідно з договорами відповідального зберігання.

Зазначене державне майно було закріплено за товариством з метою забезпечення його утримання та функціонування.

Таким чином, можна стверджувати, що в структурі активів акціонерного товариства «Українська залізниця» є активи, які не можна віднести до категорії «непрофільних активів», оскільки зазначені активи є обов'язковими складовими залізничного транспорту, як стратегічного об'єкта обороноздатності держави. У зв'язку з цим запропоновано категорію «непрофільні активи» розширити, та визначити їх як «дисонуючі активи» товариства. До складу дисонуючих активів товариства включити:

1) активи, які не беруть участь в основних видах діяльності залізничного транспорту та не віднесені до

допоміжних та додаткових видів діяльності, а призначені для надання послуг (заклади охорони здоров'я, науково-дослідні та проєктні організації, заклади культурно-масової та оздоровчої сфери, житлові фонди, організація відомчої охорони тощо);

2) активи призначені для виконання загальнодержавних функцій (майнові об'єкти цивільної оборони, матеріальні носії секретної інформації, майнові об'єкти спеціального зв'язку та матеріальний резерв);

3) надлишкові активи, які незадіяні в діяльності товариства.

Класифікація дисонуючих активів залізничного транспорту наведена в таблиці.

Необхідно зазначити, що виділення дисонуючих активів пов'язано з тим, що залізничний транспорт обтяжений даними об'єктами, витрати на утримання яких є достатньо високими у порівнянні з рівнем залізничних тарифів. В існуючій системі управління ці об'єкти виконують важливі соціально-допоміжні та загальнодержавні функції, проте вони є чималим фінансовим тягарем для всієї галузі. Так за останні роки на утримання дисонуючих активів було витрачено більше 2,5 млрд. грн.

Різноманітність непрофільних активів не залишає місця для уніфікації порядку управління ними,

оскільки він залежить від тих завдань, які поставлені перед керівництвом компанії.

В основному виділяють такі основні цілі реорганізації непрофільних активів корпоративних структур:

– підвищення ефективності основного бізнесу за рахунок оптимізації витрат на утримання об'єктів непрофільних активів;

– забезпечення прозорості бізнесу;

– концентрація організаційних ресурсів на управлінні основними видами діяльності.

Основними завдання реорганізації на першому етапі є зниження витрат на допоміжні виробництва і невиробничі об'єкти. У першу чергу корпоративні структури позбавляються від підрозділів, що безпосередньо не відносяться до основного виробництва, а саме:

– будівельних підрозділів;

– сільськогосподарських підрозділів;

– об'єктів комунального господарства;

– об'єктів соціальної сфери.

На другому етапі виведення непрофільних активів вже не стільки має на меті зниження витрат, скільки дозволяє компанії зосередитись на основній діяльності і забезпечити отримання якісних конкурентоспроможних послуг. У цих умовах основне завдання не виділення активів, а те, як при цьому організовано

Таблиця. Класифікація дисонуючих активів залізничного транспорту

Найменування ознаки	Види активів
За видами активів	<i>непрофільні активи</i> (заклади охорони здоров'я, науково-дослідні та проєктні організації, заклади культурно-масової та оздоровчої сфери, житлові фонди, організація відомчої охорони тощо)
	<i>загальнодержавні активи</i> (майнові об'єкти цивільної оборони, матеріальні носії секретної інформації, майнові об'єкти спеціального зв'язку та матеріальний резерв)
	<i>надлишкові активи</i>
За підрозділами	колійні машинні станції
	кар'єри та щебеневі заводи
	шпалопросочувальні заводи
	господарство лісозахисних насаджень
	об'єкти культури
	спортивні об'єкти
	санітарно-оздоровчі об'єкти
	заклади охорони здоров'я
	заклади освіти
	будівельні організації
	сільськогосподарські об'єкти
	малодіяльні залізничні лінії
	об'єкти відомчої воєнізованої охорони
	видавничі центри та друкарні
	інші невиробничі об'єкти
За вибором стратегії управління	дисонуючі активи, як додатковий вид бізнесу
	дисонуючі активи, що підлягають реструктуризації
За видами послуг	соціально-значимі послуги
	послуги житлово-комунального господарства
	соціально-культурні послуги
	послуги з охорони споруд, будівель та об'єктів залізничного транспорту
	послуги відомчої охорони із супроводу поїздів
	послуги пральних комплексів
	послуги з прибирання вокзалів та прилеглих територій
	послуги з прибирання виробничих та побутових об'єктів
	послуги з прибирання та миття пасажирських вагонів
	послуги з нагляду за зеленими насадженнями
	послуги з очищення вантажних вагонів та пропарювання цистерн.

управління ними, і яким чином збудовані взаємовідносини між видами бізнесу. У зв'язку з цим особливого значення набуває перехід до організації забезпечення основного бізнесу послугами дочірніх підприємств, що забезпечують діяльність корпорації.

На третьому етапі підвищення інвестиційної привабливості бізнесу, виведення непрофільних активів стає одним з найбільш актуальних рішень, оскільки корпоративна структура повинна показати інвесторам готовність нарощувати прибуток і оптимізувати структуру капіталу. Виведення непрофільних активів у великих корпоративних структурах направлено на підвищення акціонерної вартості та інвестиційної привабливості як основного бізнесу, так і непрофільних видів діяльності.

З цих позицій, виділення непрофільних активів виступає інструментом підвищення ефективності бізнесу і сприяє переходу до сталого розвитку. Рішення щодо використання дисонуючих активів акціонерного товариства «Українська залізниця» повинні прийматися на основі результатів економічного аналізу з урахуванням розвитку галузі.

Висновки з проведеного дослідження. Дане дослідження дозволяє зробити висновок, що під

непрофільними активами слід розуміти активи виробничого та невиробничого призначення, які використовуються в діяльності організації, від яких у майбутньому не очікується економічна вигода, а також активи, що беруть участь в неосновному виді діяльності, які підлягають реструктуризації. У той же час для залізничного транспорту, який виконує зокрема функції забезпечення обороноздатності, національної безпеки і цілісності держави запропоновано використовувати категорію «дисонуючі активи». До даної категорії включити активи, які не беруть участь в основних видах діяльності залізничного транспорту та не віднесені до допоміжних та додаткових видів діяльності, а призначені для надання послуг та виконання загальнодержавних функцій (майнові об'єкти цивільної оборони, матеріальні носії секретної інформації, майнові об'єкти спеціального зв'язку та матеріальний резерв), а також надлишкові активи, які незадіяні в діяльності залізничної галузі. Подальшого дослідження потребує проблема особливостей виділення дисонуючих активів з метою фінансового оздоровлення та платоспроможності основної діяльності залізничного транспорту.

1. *Практическая рыночная экономика. Толкование 4000 терминов : словарь / В.А. Новиков ; Академия педагогических и социальных наук, Московский психолого-социальный ин-т. Москва : Флинта, 1999. 371 с.*

2. *Менеджмент и финансы от А до Я / Р. Кох ; пер. В. Швецов ; общ. Ред. Ю.Н. Каптуревский. Санкт Петербург : Питер, 1999. 496 с.*

3. *Экономический справочник руководителя предприятия / сост. В.С. Рыжиков, В.Г. Золотоголов, С.В. Рыжиков. Ростов-на-Дону : Феникс, 2000. 320 с.*

4. *Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятия. Киев : Эльга : Ника-Центр, 2003. 446 с.*

5. *Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування : Закон України від 23.02.2012 № 4442-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4442-17> (дата звернення: 09.04.2019).*

6. *Про утворення акціонерного товариства «Українська залізниця» : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2014-%D0%BF> (дата звернення: 09.04.2019).*

7. *Про державну таємницю : Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>*

1. *Novikov V.A. Prakticheskaya rynochnaya ekonomika. Tolkovanie 4000 terminov : slovar' [Practical market economy. Interpretation of 4,000 terms: vocabulary]. Akademiya pedagogicheskikh i social'nyh nauk, Moskovskij psihologo-social'nyj in-t. Moskva : Flinta, 1999. 371 s. (in Russian)*

2. *Koh R. Menedzhment i finansy ot A do Ya [Management and finance from A to Z], per. V. Shvecov ; obshch. red. Yu.N. Kapturevskij. Sankt Peterburg : Piter, 1999. 496 s. (in Russian)*

3. *Ryzhikov V.S., Zolotogorov V.G., Ryzhikov S.V. Ekonomicheskij spravochnik rukovoditelya predpriyatiya. Rostov-na-Donu : Feniks, 2000. 320 s. (in Russian)*

4. *Blank I.A. Upravlenie aktivami i kapitalom predpreyatiya [Asset and capital management]. Kiev : Elga : Nika-Centr, 2003. 446 s. (in Russian)*

5. *Pro osoblyvosti utvorenniya aktsionernoho tovarystva zaliznychnoho transportu zahal'noho korystuvannya : Zakon Ukrayiny vid 23.02.2012 # 4442-VI / Verkhovna Rada Ukrayiny. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4442-17> (accessed 9 April 2019).*

6. *Pro utvorenniya aktsionernoho tovarystva «Ukrayins'ka zaliznytsya»: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 25.06.2014 # 200. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2014-%D0%BF> (accessed 09 April 2019).*

7. *Pro derzhavnu tayemnytsyu: Zakon Ukrayiny vid 21 sich. 1994 r. # 3855-XII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (accessed 24 November 2019).*

E-mail: marina11176@ukr.net

УДК 005.7:005.95/.96

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.56>Семенчук Т.Б.¹

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,
Державний університет інфраструктури та технологій

Василига С.М.

аспірант кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,
Державний університет інфраструктури та технологій

ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПОСТІЙНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглядається концепція кайдзен, як сучасна східна концепція постійного вдосконалення функціонування підприємства. Установлено, що концепція базується на постійному, безперервному процесі удосконалення, який охоплює не лише виробничі процеси, але й усю організаційну структуру підприємства, включаючи персонал підприємства. Концепція передбачає залучення до організаційних змін усього персоналу підприємства – від найвищого керівництва до звичайних працівників. З'ясовано, що концепція кайдзен є довгостроковою стратегією розвитку підприємства, що має певні цілі і використовує в процесі їх досягнення кожного окремого члена персоналу підприємства. Обґрунтовано функції кожного члену трудового колективу відповідно до концепції кайдзен, а саме щодо вищого керівництва, керівників середньої та нижчої ланки та виробничого персоналу. Також, в статті розглядаються цілі впровадження концепції кайдзен з різних сторін її реалізації: економічної, соціальної та загальнокорпоративної культури.

Ключові слова: кайдзен, команда, концепція, колектив, усунення проблем, усунення втрат, соціальна взаємодія, виробнича діяльність.

ПРИМЕНЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ ПОСТОЯННОГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДЛЯ ЭФФЕКТИВНОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Семенчук Т.Б., Васылыга С.Н.

В статье рассматривается концепция кайдзен, как современная восточная концепция постоянного совершенствования функционирования предприятия. Установлено, что концепция базируется на постоянном, непрерывном процессе совершенствования, который охватывает не только производственные процессы, но и всю организационную структуру предприятия, включая персонал предприятия. Концепция предусматривает привлечение к организационным изменениям всего персонала предприятия – от высшего руководства до обычных работников. Выяснено, что концепция кайдзен является долгосрочной стратегией развития предприятия, имеющей определенные цели и использует в процессе их достижения каждого члена персонала предприятия. Обоснованы функции каждого члена трудового коллектива в соответствии с концепцией кайдзен, а именно по высшему руководству, руководителей среднего и низшего звена и производственного персонала. Также, в статье рассматриваются цели внедрения концепции кайдзен с разных сторон ее реализации: экономической, социальной и общекорпоративной культуры.

Ключевые слова: кайдзен, команда, концепция, коллектив, устранение проблем, устранения потерь, социальное взаимодействие, производственная деятельность.

THE APPLICATION OF THE CONTINUOUS IMPROVEMENT CONCEPT FOR ENTERPRISE EFFECTIVE DEVELOPMENT

Semenchuk Tetiana, Vasilyha Sergiy

The article has the concept of kaizen, as it is, the concept the concept of the fast-moving functional functions. It has been established that the concept is based on a continuous, uninterrupted process that is more accurate, a little more like a viral process, ale usy organization structure, including the personnel of the household. The concept of transferring the knowledge to the organization of the employees to the employees – the form of the most important services to the sound specialists. It is clear that the concept of kaizen is a pre-party strategy for development of the company, and that the musicians are in the process of reaching the skin member for the staff of the company. A functional member of the skin member of the labor collective was advised about the concept of kaizen, and most of the time, the average age, the lower and the middle staff. Also, in the article, the basic principle of acquiring the concept a permanent postcard is discussed, and respect for the principles of enhanced costs is extended, and the very view of the costs behind the kaizen system.

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7834-1655>

The main elements of the concept have been put in order, which allows more efficient real-time use of them. Analysis of all of the front warehouse form, on-the-fly and the realization of the concept a permanent, up-to-date understanding the status. Kaizen is a highly effective concept, which requires that you bring to practically all aspects of business. These are not presented only on economic indicators, but on the other hand – the development of internal corporate culture and social interaction organizations. The article deals with the goals of implementing the kaizen concept from different aspects of its implementation: economic, social and corporate culture. It was wound up that the concept of permitting to protect the effectiveness of the activities of the middle, the middle one, with the aim of optimizing the number of employees and productivity, which allows you to change the cost of doing so at the same time as possible. It has also been brought to light that we have realized and realized the concept of a complete second-hand approach to reducing the indicators of an economic, to increase productivity and significantly reduce the competition for this.

Keywords: kaizen, team, concept, team, problem solving, elimination of losses, social interaction, production activity.

Постановка проблеми. Україна сьогодні перебуває на складному етапі економічного розвитку, що супроводжується періодами політичної та соціальної нестабільності, конфліктом на сході, формуванням несприятливого бізнес-середовища, перепон для залучення інвестицій. В таких умовах юридичні особи зіштовхуються зі реальними економічними перешкодами для власного розвитку.

Однак, попри відсутність необхідної підтримки бізнес-активності з боку держави, вітчизняні підприємства повинні займатися, в першу чергу, оптимізацією економічної діяльності власного підприємства. У наш час існує велика кількість сучасних нових систем забезпечення ефективного менеджменту підприємства, значна кількість яких заснована на управлінні людськими ресурсами підприємства, зокрема на формуванні належної системи мотивації персоналу підприємства. Такі заходи, зазвичай, не передбачають значних фінансових вкладень, а у разі їх послідовного застосування досягається ефект рівний впровадженню інноваційних технологій у виробництво.

Однією з таких систем заходів є східна концепція кайдзен, котра позитивно зарекомендувала себе у процесі економічної діяльності підприємств таких країн, як Японії, США, західних країн Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість окремих елементів управління персоналу та формування системи мотиваційних чинників в контексті економічної діяльності підприємства жваво обговорюється багатьма українськими та іноземними економістами, що втілено у працях таких дослідників як: А. Колот [1], Е. Демінг [2], Т. Семенчук [3], М. Імаї [4], М.В. Шашина, О.Ю. Федотов [5], В.В. Качалай [6], С. Джордж [7], А. Ваймерскірх [7], С.Я. Гродзенский [8], А.П. Агарков [9] та ін.

Але необхідно зауважити, що незважаючи на досить велику кількість публікацій науковців щодо мотивації працівників на підприємствах, вивчення та практичне застосування кайдзен менеджменту на вітчизняних підприємствах відсутнє єдине формулювання щодо поняття кайдзен, його основних принципів, завдань, елементів його адаптації та впровадження на вітчизняних підприємствах. Залишаються недостатньо розробленими та вивченими цілі та результати від його впровадження в роботу підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є визначити поняття концепції кайдзен, визначити особливості її застосування на підприємствах, проаналізувати переваги застосування такої концепції з метою розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кайдзен – це концепція, що фокусується на безперерв-

ному і послідовному поліпшенні всіх аспектів бізнес-процесів і виробництва в цілому. Термін утворений від японських kai і zen і буквально означає «зміна на краще». Дотримання такої філософії призводить до оптимізації та підвищення ефективності виробництва. В кінцевому результаті це дає значну перевагу над конкурентами в сфері діяльності. Основний сенс кайдзен – це безперервне прагнення до вдосконалення, до поліпшення аспектів діяльності. Сюди відносяться виробничі процеси, менеджмент, розробка, сфера комерції та бізнесу. При цьому важливим моментом є залучення всього персоналу підприємства в цілому. З точки зору концепції, досягти поставлених цілей за допомогою дій вузького кола людей неможливо. У вдосконаленні повинні бути задіяні всі – від простого співробітника до керівного відділу [7]. Основною метою кайдзен є досягнення виробництва без втрат, або іншими словами – ощадливого виробництва. Такий спосіб ведення бізнесу дозволяє отримати найбільшу ефективність і, відповідно, прибуток від підприємства. Головний принцип концепції – безперервне вдосконалення, спрямований на досягнення цієї мети. Насамперед, варто розуміти, в якій сфері підприємства поліпшення необхідні понад усе. В першу чергу, це залежить від напрямку діяльності компанії. Наприклад, в бізнесі основними сферами вдосконалення є якість, вартість і доставка. Отже, основні принципи кайдзен наступні:

1. Поступове вдосконалення. Кайдзен має на увазі постійне, щоденне рух вперед. Будь-які перерви виключаються. В іншому випадку підприємство зіткнеться з витратами і збитками, що точно не приведе до прогресу. Це довгостроковий проект, цілей якого неможливо досягти різкими і нерегулярними стрибками.

2. Усунення втрат. Будь-яку діяльність можна уявити, як послідовність кількох дій. Деякі з них мають безпосередній цінністю в рамках створення кінцевого продукту. Інші ж не несуть ніякої користі. Усунення втрат має на меті позбавлення від таких дій. Це допомагає максимально ефективно використовувати робочий час. У концепції кайдзен виділяється кілька типів втрат:

- руху;
- неефективні і надмірні дії, які лише пришвидшують час виконання операції;
- очікування;
- час, який витрачається на очікування виконання процесу, іншими словами – час простою;
- технології – помилки в організації самого виробничого процесу, що призводять до його ускладнення;
- транспортування – все, що стосується зайвої переміщення по приміщеннях;
- дефекти – виникнення дефектів в обладнанні, на усунення яких йдуть час і кошти;

– перевиробництво – виробництво продукції понад встановленого плану [8].

3. Стандартизація. Прагнення привести всі аспекти виробничої діяльності до єдиного стандарту. Це необхідний процес для створення надійної основи підприємства. При цьому в філософії кайдзен відзначається недосяжність абсолютної стандартизації. Це пов'язано з безперервним зміною зовнішнього середовища, а значить і з постійною адаптацією стандартів під неї. Орієнтованість на споживача. Клієнт – основне джерело доходу підприємства. Від ступеня задоволення його потреб безпосередньо залежить прибуток. Саме тому, всі рішення повинні прийматися з оглядкою на споживача. Це одне з основних положень концепції, який мотивує підвищувати якість продукту, знижувати його вартість і зменшувати час його виробництва.

Кайдзен, як і будь-яка інша система, будується на основі декількох елементів. Без їх впровадження функціонування концепції можливо лише в спотвореному вигляді, або неможливо зовсім. Основні елементи ефективного впровадження концепції кайдзен наступні:

1. Командна співпраця і взаємодія. В рамках концепції персонал повинен являти собою єдину команду, яка працює для досягнення поставленої мети. Співробітники повинні активно взаємодіяти між собою і допомагати один одному. Ця взаємодія будується на основі обміну інформацією, взаємного навчання, допомоги у виконанні посадових обов'язків.

2. Дисципліна. Підтримка дисципліни – один з головних елементів кайдзен. Сюди входять:

- дотримання встановлених правил і регламенту;
- грамотне витрачання особистого часу;
- якісне виконання посадових обов'язків і т. д.

При цьому, згідно з концепцією, покращувати дисципліну кожен співробітник зобов'язаний самостійно.

3. Правильний настрій і командний дух. Підтримка правильного морального стану співробітників – запорука успішного виконання інших елементів кайдзен. Персонал повинен бути мотивований, зацікавлений в удосконаленні підприємства та участі в соціальному житті. З цією метою потрібно підтримувати комфортні умови праці, заохочувати працівників за заслуги, виділяти відпускні та кошти на страхування і т. д.

4. Об'єднання в гуртки якості. В гуртки набираються працівники різних рівнів. У них люди обмінюються досвідом, ідеями та думками, значущими для виробничої діяльності. Це є важливим елементом не тільки в навчанні, але і в мотивації учасників, які можуть порівняти свій рівень з рівнем інших співробітників.

5. Пропозиції щодо покращення. Кожному працівнику повинно бути дозволено виносити на обговорення ті чи інші пропозиції по модернізації підприємства. Не має значення посада співробітника і його місце в циклі виробництва. Кожна пропозиція має бути проаналізована і взята до уваги [4].

Отже, можна зробити висновок, що Кайдзен – це високоефективна концепція, впровадження якої приводить до поліпшення практично всіх аспектів підприємства. Сюди відносяться не тільки підвищення економічних показників, а як наслідок – розвиток внутрішньокорпоративної культури і соціальної взаємодії між співробітниками організації.

З боку економічного розвитку цілями кайдзен є:

- підвищення продуктивності праці та продуктивності;

- підвищення якості кінцевої продукції і зниження дефектів;

- поліпшення логістики;

- зниження витрат, втрат і збитків;

- підвищення готовності матеріальних і трудових коштів.

У сфері соціальної взаємодії і корпоративної культури цілями кайдзен вважаються:

- мотивація і правильний настрій співробітників;

- згуртування персоналу;

- відповідальне ставлення співробітників до своєї роботи;

- згладжування вертикальної ієрархії;

- постійне підвищення навичок і кваліфікації персонал.

Основа системи кайдзен складають команди, які формуються для виконання конкретних завдань із співробітників компанії. Основних типів подібних груп п'ять:

1. Постійні команди. Це постійне об'єднання фахівців і робітників, які працюють на місцях і виконують певну технологічну операцію. У колектив можуть входити всі співробітники, які виконують один виробничий процес. На великих операціях велика команда може розбиватися на кілька малих [9].

2. Команда щодо усунення проблем. Це тимчасовий колектив, який набирається з членів постійних команд. Його мета – усунення певних проблем, які іноді з'являються в процесі виробництва. Чисельність такої групи, як правило, не перевищує 10 співробітників. Після вирішення поставленого завдання команда розформовується.

3. Команди по модернізації. Це група, завдання якої – проаналізувати виробничі процеси і сформулювати пропозиції щодо їх поліпшення. Набираються такі колективи з керівників різних внутрішніх груп компанії.

4. Команди по реалізації. Цей колектив збирається для впровадження на виробництві розробленого поліпшення. У нього включаються члени постійних груп, команд по усуненню проблем і модернізації. Після реалізації поліпшення, колектив розпускається.

5. Малі команди. Це колектив, завданням якого ставиться розробка, реалізація і застосування нових або специфічних процесів технологічного ланцюжка. Членами колективу стають фахівці, робітники і керівники внутрішніх груп.

Всі колективи, крім постійних, як правило, є тимчасовими. Вони збираються в рамках кайдзен-сесії і існують не більше тижня. Кожна сесія спрямована на вирішення однієї певної задачі і розробляється по циклу демінгу – способу покрокового вирішення проблем.

Результати застосування кайдзен. З підвищенням конкуренції і вимог споживачів стало зрозуміло, що використання ефективних і планованих методик ведення бізнесу просто необхідно. Без їх застосування будь-який прогрес залишиться на мінімальному рівні, а компанія завжди буде залишатися позаду більш успішних конкурентів. Саме тому кайдзен, як один з основних способів модернізації бізнесу, став популярний на підприємствах усього світу. Слід розуміти, що впровадження концепції кайдзен в виробництво – проєкт довгостроковий і плановий. Його реалізація зводиться до невеликих заходів, але з щоденним покращенням, побудованим на постійній основі. А перерва, навіть в 3-4 тижні, зверне весь досягнутий прогрес майже нанівець. Але якщо постійно рухатися вперед

і дотримуватися принципів концепції, вже через невеликий проміжок часу продуктивність підприємства підвищиться в 1,5-2 рази. Компанії, які дотримуються філософії кайдзен протягом багатьох років, переростають у великі корпорації. Така компанія завжди буде випереджати конкурентів і рухати всю сферу вперед. Чудовим прикладом є компанія Toyota, яка в даний час є одним із автомобілебудування [10].

Іншим важливим результатом застосування кайдзен є скорочення розміру персоналу. Концепція має на увазі не великий, а ефективний штат. Цьому сприяє розвиток корпоративного духу і командної взаємодії. З цієї причини на підприємстві, з впровадженою системою кайдзен, персонал може бути менше на 15-50% в порівнянні з конкурентами. Це знижує витрати, підвищує ефективність управління і відповідальність кожного конкретного співробітника. В Україні і в країнах СНД застосування кайдзен досить сильно утруднено. Це обумовлено особливостями менталітету. З боку власників підприємств частіше зустрічається прагнення до інноваційних технологій, які приведуть до різкого стрибка ефективності бізнесу. У довгостро-

ковій перспективі такі методи не принесуть ніякої користі. Спроба запровадити закордонні концепції теж не зустрічає підтримки у працівників підприємств. Це позначається на низькій продуктивності праці і відсутності прогресу. В кінцевому підсумку це призводить до неконкурентоспроможності на світовому ринку.

Висновки та пропозиції. Кайдзен – високоефективна сучасна концепція, впровадження якої приводить до поліпшення практично всіх аспектів підприємства. Впровадження концепції вже через невеликий проміжок часу дасть змогу підвищити продуктивність підприємства в 1,5-2 рази. Крім того, концепція дозволяє забезпечити ефективність діяльності підприємства, серед іншого, шляхом оптимізації чисельності та продуктивності персоналу, що дозволяє зменшити витрати на його утримання та використовувати зекономлені кошти на розвиток підприємства. Незважаючи на те, що концепція бере свій початок з компанії Toyota, та за поширеною думкою може використовуватися виключно для поточного виробництва, це не відповідає дійсності. Принципи концепції можуть бути застосовані до будь-якого підприємства де існують процеси створення доданої вартості.

1. Гіднапраця: імперативи, українські реалії, механізми забезпечення : монографія / А.М. Колот та ін.; за наук. ред. А.М. Колота. Київ : КНЕУ, 2017. 504 с.

2. Деминг Э. Выход из кризиса / пер. с англ. Г. Чебриков. Тверь : Альба, 1994. 498 с.

3. Семенчук Т.Б., Сорокун Ю.С. Сучасний інструмент організації виробництва «Кайдзен» та його ефективність впровадження. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія : «Економічні науки». 2018. № 10. doi: 10.25313/2520-2294-2018-10-4231

4. Масааки Имаи. Кайдзен. Ключ до успіху японських компаній. Москва : Паблішер, 2016. 416 с.

5. Шашина М.В., Федотов О.Ю. Застосування концепції кайдзен менеджменту для підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств. Агросвіт. 2018. № 7. С. 26–30.

6. Качалай В.В. Кайдзен костинг: досвід і перспективи впровадження на промислових підприємствах України. БізнесІнформ. 2013. № 8. С. 273–276.

7. С. Джордж, А. Ваймерскірх. Загальне управління якістю. Москва : Вікторія плюс, 2015. 256 с.

8. Гродзенский С.Я. Менеджмент якості : Навчальний посібник. Москва : Проспект, 2015. 200 с.

9. Агарков А.П. Управління якістю : Підручник для бакалаврів. Москва : ІТК Дашиков і К, 2015. 208 с.

10. Джеффрі Лайкер. Практика ДАТ Toyota. Москва : Паблішер, 2017. 586 с.

1. Ghidnapracja: imperatyvy, ukrajinskirealiji, mekhanizmy zabezpechennja: monoghrafija / A.M. Kolot ta in.; za nauk. red. A.M. Kolota. Kyiv: KNEU, 2017. 504 s.

2. Deming Je. Vyhod iz krizisa / per. s angl. G. Chebrikov. Tver': Al'ba, 1994. 498 s.

3. Semenchuk T.B., Sorokun Ju.S. Suchasnyj instrument orghanizaciji vyrobnyctva «Kajdzen» ta jogho efektyvnistij vprovadzhenja. Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal "Internauka". Serija: "Ekonomichni nauky". 2018. № 10. doi: 10.25313/2520-2294-2018-10-4231

4. Masaaki Ymay. Kajdzen. Kljuch do uspihу japonsjkykh kompanij. Moskva: Pablisher, 2016. 416 s.

5. Shashyna M.V., Fedotov O.Ju. Zastosuvannja koncepciji kajdzen menedzhmentu dlja pidvyshhennja efektyvnosti dijalnosti vitchyznjanjykh pidpryjemstv. Aghrosvit. 2018. № 7. S. 26–30.

6. Kachalaj V.V. Kajdzen kostyngh: dosvid i perspektyvy vprovadzhenja na promyslovykh pidpryjemstvakh Ukrainy. BiznesInform. 2013. № 8. S. 273–276.

7. S. Dzhordzh, A. Vajmerskirkh. Zaghaljne upravlinnja jakistju. Moskva: Viktorija pljus, 2015. 256 s.

8. Grodzenskyj S.Ja. Menedzhment jakosti: Navchalnyj posibnyk. Moskva: Prospekt, 2015. 200 s.

9. A. P. Agharkov. Upravlinnja jakistju: Pidruchnyk dlja bakalavriv. Moskva: ITK Dashkov i K, 2015. 208 s.

10. Dzheffri Lajker. Praktyka DAT Toyota. Moskva: Pablisher, 2017. 586 s.

E-mail: lopatnyk_t@ukr.net

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

УДК 330.15.504

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.57>

Кобзар О.М.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
відділу екосистемного оцінювання природно-ресурсного потенціалу,
Державна установа «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМПЕНСАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ
У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА
З ВРАХУВАННЯМ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ**

У статті визначено етапи формування компенсаційного механізму збереження екосистемних послуг / відшкодування збитків зумовлених зниженням якості екосистемних послуг від впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище. Визначено алгоритм механізму збереження екосистемних послуг / відшкодування збитків зумовлених зниженням якості екосистемних послуг від впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище. Досліджено особливості формування компенсаційного механізму збереження екосистемних послуг / відшкодування збитків зумовлених зниженням якості екосистемних послуг від впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище з позицій екосистемного підходу. Показано, що в усьому світі, зокрема в країнах-членах Європейського Союзу, це питання активно розробляється.

Ключові слова: механізм екологічної компенсації, етапи формування механізму екологічної компенсації, екологічний збиток, навколишнє природне середовище, екосистемний підхід.

**ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕНСАЦИОННОГО МЕХАНИЗМА
В СФЕРЕ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ
С УЧЕТОМ ЭКОСИСТЕМНОГО ПОДХОДА**

Кобзарь Е.М.

В статье определены этапы формирования компенсационного механизма сохранения экосистемных услуг / возмещения убытков обусловленных снижением качества экосистемных услуг от воздействия хозяйственной деятельности на окружающую природную среду. Определен алгоритм механизма сохранения экосистемных услуг / возмещения убытков обусловленных снижением качества экосистемных услуг от воздействия хозяйственной деятельности на окружающую природную среду. Исследованы особенности формирования компенсационного механизма сохранения экосистемных услуг / возмещения убытков обусловленных снижением качества экосистемных услуг от влияния хозяйственной деятельности на окружающую среду с позиций экосистемного подхода. Показано, что во всем мире, в частности в странах-членах Европейского Союза, этот вопрос активно разрабатывается.

Ключевые слова: механизм экологической компенсации, этапы формирования механизма экологической компенсации, экологический ущерб, окружающая природная среда, экосистемный подход.

**FEATURES OF FORMATION OF THE COMPENSATION MECHANISM
IN THE SPHERE OF ENVIRONMENTAL PROTECTION TAKING
INTO ACCOUNT THE ECOSYSTEM APPROACH**

Kobzar Olena

The stages of the formation of the compensation mechanism for the conservation of ecosystem services / compensation for damage caused by a decrease in the quality of ecosystem services from the impact of economic activities on the environment are defined: determination of the quantitative and qualitative characteristics of ecosystem change; formation and implementation of eco-compensation events. The components of the stage "determination of quantitative and qualitative characteristics of ecosystem change" are defined: determination of methodological approaches and methods for determining the magnitude of damage; determination of qualitative and quantitative characteristics of the impact on the ecosystem; determination of contaminated territory and the composition and number of recipients of the ecosystem; determination of changes in the state of the ecosystem in natural and economic dimensions. The components of the stage "formation and implementation of eco-compensation events" are defined: determination of the form of eco-compensation; determination of recipients and sizes of eco-compensation; determination of eco-compensation tools; refund method. The features of the

formation of the compensation mechanism for the conservation of ecosystem services / compensation for losses caused by a decrease in the quality of ecosystem services from the impact of economic activity on the environment are studied. The effectiveness of the eco-compensation mechanism depends on the objectivity of determining the magnitude of the change in the state of the environment, that is, determining its quantitative and qualitative characteristics. It depends on the choice of methodological approaches and methods for assessing the value of natural resources or their combinatorics. One of the best examples of world practice in determining the value of natural resources and changes in their condition is the ecosystem approach. Assessment of the environment from the perspective of the ecosystem approach makes it possible to take into account all the elements and functions of the ecosystem and all their changes.

Keywords: mechanism of ecological compensation, stages of formation of mechanism of ecological compensation, ecological damage, environment, ecosystem approach.

Постановка проблеми. Одним із базових принципів екологічної політики є принцип компенсації завданої навколишньому природному середовищу шкоди. На цьому принципі базується як законодавство України, так і європейське законодавство [1]. Так, метою Директиви 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» визначено встановлення екологічної відповідальності» [2]. Зазначене актуалізує проблему подальшого розвитку та удосконалення механізму компенсації у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам теорії і практики механізму еко-компенсації присвячено публікації С.М. Бобильова, О.О. Веклич [3], Н.В. Дегтярь, С.В. Захарова, Є.В. Мішеніна, Р.А. Перелета та інших науковців. Формування концептуальних положень та методичних рекомендацій щодо розвитку компенсаційного механізму вимагає подальших системних досліджень стосовно його сутнісно-змістовної основи, форм та механізмів реалізації.

Формулювання цілей статті. Мета даного дослідження полягає у визначенні сутнісно-змістовної основи та особливостей формування компенсаційного механізму у сфері охорони навколишнього природного середовища з врахуванням екосистемного підходу.

Виклад основного матеріалу. Формування механізму еко-компенсації є досить складним процесом, який умовно можна поділити на два етапи: визначення кількісних та якісних характеристик змін у стані навколишнього природного середовища та формування та реалізації заходів еко-компенсації (рис. 1).

«Механізм еко-компенсації є процесом надання компенсацій у вигляді грошових платежів за збереження екосистем і продукуваних ними функцій/товарів/послуг або, навпаки, їх погіршення/втрату, чи у вигляді спеціальних не грошових заходів на базі правової компенсаційної відповідальності за відновлення біорозмаїття» [3, с. 3].

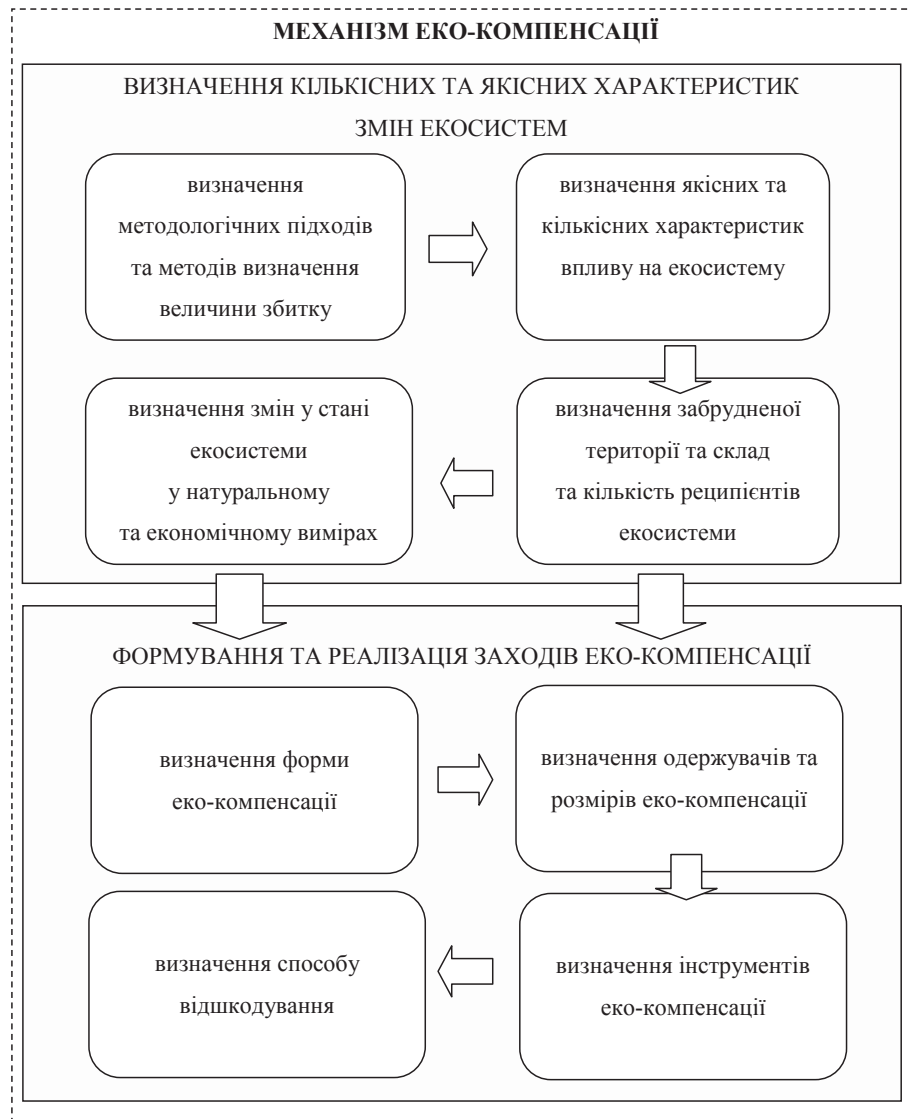
Ефективність механізму еко-компенсації залежить від об'єктивності визначення величини змін у стані навколишнього природного середовища, зумовлених впливом господарської діяльності суспільства. Тобто визначення його кількісних та якісних характеристик, що, в свою чергу, обумовлюється вибором методологічних підходів та методів оцінки природних ресурсів або їх комбінаторики. Як один з кращих прикладів світової практики визначення вартості природних ресурсів та змін у їх стані необхідно назвати екосистемний підхід. Оцінювання навколишнього природного середовища з позицій екосистемного підходу дає можливість врахувати всі елементи та функції екосистеми та всі складові їх змін.

«Екосистемний підхід – в економічній науці з позиції управління – комплексний адаптивний управлінський підхід до збалансування ключових характеристик екосистем і суспільного природокористування для досягнення одночасно сталого господарювання й сталого потенціалу екосистем на основі забезпечення їх відтворювальної здатності щодо функціонального продукування товарів і послуг з метою задоволення поточних і майбутніх екологічних та гуманітарних потреб» [4, с. 33].

Застосування екосистемного підходу має багато проблем теоретико-методологічного, методичного та практичного характеру, які умовно можна поділити на дві групи: проблеми, пов'язані із визначенням натурального виміру збитку, що обумовлено складністю самих природних процесів та складністю їх дослідження, виявлення всіх екосистемних процесів та зв'язків між ними, їх параметрів тощо; проблеми, пов'язані із визначенням їх економічного виміру (зокрема економічної оцінки таких нематеріальних природних благ, як естетичні та культурні, які отримує суспільство від природи; екосистемних послуг, які лише впливають на якість інших екосистемних послуг тощо).

Сьогодні активно розвивається ряд підходів щодо оцінювання природних ресурсів з позицій екосистемного підходу. Необхідно зауважити, що зазначені підходи можуть застосовуватися й для оцінювання змін у стані навколишнього природного середовища внаслідок як негативного, так і позитивного впливу, зумовленого господарською діяльністю суспільства. Так, «оцінку економічної вартості послуг екосистем визначають за допомогою методів оцінки. Існує чотири підходи до оцінки економічної вартості екосистемних послуг: 1) метод прямого ринкового оцінювання; 2) методи непрямого ринкового оцінювання; 3) метод умовного оцінювання; 4) метод групової оцінки» [5, с. 27]. В залежності від притаманних конкретним методам переваг та недоліків та поставленого управлінського завдання може бути застосовано один або декілька методів.

Ключовим моментом етапу формування та реалізації заходів еко-компенсації є визначення форми еко-компенсації. Заходи еко-компенсації, зокрема можуть бути як у натуральній, так і фінансовій формі. Метою екологічної компенсації в державах-членах ЄС є відтворення ресурсів та послуг екосистеми. Так, Директивою 2004/35/ЄС «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» рекомендовано наступні підходи до компенсаційних заходів відновлення навколишнього природного середовища [2]: метод «ресурси за ресурси», який полягає у заміні втрачених екосистемних ресурсів новими; метод «послуги за послуги» - полягає у заміні втрачених екосистемних послуг новими; проведення компенсаційних заходів,

**Рис. 1. Формування механізму еко-компенсації
у сфері охорони навколишнього природного середовища**

Джерело: складено автором

вартість яких дорівнює грошовій вартості втрачених екосистемних послуг.

При здійсненні компенсації у вигляді грошових платежів більш гостро постає питання визначення одержувачів, розподілу та розмірів еко-компенсації. При застосуванні екосистемного підходу цей розподіл набуває нового змісту. Оскільки, на відміну від поресурсного, він враховує всі елементи та функції екосистеми.

Вибір інструментів та способу еко-компенсації обумовлюється, в першу чергу, характеристиками впливу на навколишнє природне середовище. Так, якщо мова йде про попередження потенційного негативного впливу, то такими інструментами можуть бути грошові платежі за збереження екосистем. Компенсація може відбуватися або безпосередньо, або за посередництвом міжнародних, регіональних екологічних фондів, цільових фондів міністерств тощо. При компенсації віддаленого у часі негативного впливу інструментом еко-компенсації може бути екологічне страхування. Джерелом компенсації

накопиченого негативного збитку, зокрема, у випадку коли неможливо встановити забруднювача, можуть бути державні, міжнародні та інші екологічні фонди. Так, у Норвегії національний уряд та місцеві муніципалітети фінансово підтримують очищення портів.

Висновки. Отже, формування механізму еко-компенсації є досить складним процесом, який включає визначення натурального та економічного виміру впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище та формування та реалізації заходів еко-компенсації. Застосування екосистемного підходу надає нового змісту формуванню компенсаційного механізму, в першу чергу, при визначенні сутнісно-змістовної основи натурального виміру змін у стані навколишнього природного середовища та їх розподілу. Відповідно, це знаходить своє відображення у економічному вимірі змін у стані навколишнього природного середовища, що, в свою чергу, впливає на визначення інших складових етапу формування та реалізації заходів еко-компенсації.

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 09.01.2020).
 2. Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди : Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року / Європейський Парламент та Рада Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965 (дата звернення: 09.01.2020).
 3. Веклич О.О. Структура сучасного механізму екологічної компенсації (механізму еко-компенсації). Ефективна економіка. 2019. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7211> (дата звернення: 09.01.2020).
 4. Економіка природокористування: глосарій основних термінів. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2018. URL: <http://ecos.kiev.ua/publications/topographies/view/61/> (дата звернення: 09.01.2020).
 5. Соловій І. Оцінка послуг екосистем, забезпечуваних лісами України, та пропозиції щодо механізмів плати за послуги екосистем. URL: http://www.enpi-fleg.org/site/assets/files/2131/final_report_i_soloviy_evaluation_of_forest_ecosystem_services_pro-vided_by_forests_of_ukraine_and_proposals_on_pes_mecha.pdf (дата звернення: 09.01.2020).
1. Verkhovna Rada Ukrainy (1991) Zakon Ukrainy «Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha» [The Law of Ukraine "On Environmental Protection"]. Availtabe at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (accessed: 09 January 2020).
 2. European Parliament and of the Council (2004) Dyrektyva 2004/35/Yes Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady "Pro ekolohichnu vidpovidalnist za poperedzhennia ta likvidatsiiu naslidkiv zavdanoi navkolyshnomu seredovyshchu shkody" [Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage]. Availtabe at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965 (accessed: 09 January 2020).
 3. Veklych O.O. (2019) Struktura suchasnoho mekhanizmu ekolohichnoi kompensatsii (mekhanizmu eko-kompensatsii) [Structure of the modern mechanism of environmental compensation (of the eco-compensation mechanism)]. Efektyvna ekonomika, vol. 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7211> (accessed 10 January 2020).
 4. Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine» (2018) Ekonomika pryrodokorystuvannia: hlosarii osnovnykh terminiv [Environmental Economics: Glossary of Key Terms]. Kiev: Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine».
 5. Soloviy I. (2016) Evaluation of forest ecosystem services provided by forests of Ukraine and proposals on PES mechanisms. Available at: http://www.enpi-fleg.org/site/assets/files/2131/final_report_i_soloviy_evaluation_of_forest_ecosystem_services_pro-vided_by_forests_of_ukraine_and_proposals_on_pes_mecha.pdf (accessed: 09 January 2020).

E-mail: elkobzar@ukr.net

УДК 316.422:330.342.2:911.3

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.58>

Турянський Ю.І.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки,Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президенті України

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИРОБНИЧИХ ЕКОСИСТЕМ ДО ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Статтю присвячено дослідженню трансформацій виробничих екосистем в парадигмі циркулярної економіки, що виникла як відповідь на тиск виробництва і споживання на світові сировинні ресурси та навколишнє середовище, показано, що в циркулярній економіці підприємства розробляють цілісні ланцюги поставок, ефективніше використовуючи ресурси і створюючи нові ринки. Розглянуто етапи організації перебудови екосистем: оцінку готовності екосистеми та її трансформацію, з'ясовано, що системному здійсненню змін сприяють інноваційні технології. Трансформація екосистем здійснюється за допомогою механізмів обмеження ранніх інвестиційних витрат, інвестування в ІТ-інфраструктуру, стимулювання стейкхолдерів до співпраці. Доведено, що ризикованість трансформованої бізнес-моделі змушує сторони домовлятися щодо розподілу ризиків і доходів. Конкурентні переваги трансформації виробничих екосистем полягають у диференціації та лідерстві у витратах, стратегічні – у підвищенні здатності екосистем досягати результатів соціального, фінансового та екологічного спрямування, створюючи можливості для розвитку стійкої промисловості.

Ключові слова: сировинні ресурси, навколишнє середовище, конкурентні переваги, ресурсна рециркуляція, інфраструктура, інвестиції.

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ЭКОСИСТЕМ
В ЦИРКУЛЯРНУЮ ЭКОНОМИКУ

Турянский Ю.И.

Статья посвящена исследованию трансформаций производственных экосистем в парадигме циркулярной экономики, возникшей в ответ на давление производства и потребления на мировые сырьевые ресурсы и окружающую среду, показано, что в циркулярной экономике предприятия разрабатывают целостные цепи поставок, эффективнее используя ресурсы и создавая новые рынки. Рассмотрены этапы организации перестройки экосистем: оценку готовности экосистемы и ее трансформацию, выявлено, что системному осуществлению изменений способствуют инновационные технологии. Трансформация экосистем осуществляется с помощью механизмов ограничения ранних инвестиционных расходов, инвестирования в ИТ-инфраструктуру, стимулирование стейкхолдеров к сотрудничеству. Доказано, что рискованность трансформированной бизнес-модели стимулирует стороны договариваться о распределении рисков и доходов. Конкурентные преимущества трансформаций производственных экосистем заключаются в дифференциации и лидерстве в расходах, стратегические – в повышении способности экосистем достигать результатов социального, финансового и экологического направления, создавая возможности для развития устойчивой промышленности.

Ключевые слова: сырьевые ресурсы, окружающая среда, конкурентные преимущества, ресурсная рециркуляция, инфраструктура, инвестиции.

TRANSFORMATION OF PRODUCTION ECOSYSTEMS TO CIRCULAR ECONOMY

Turyanskyy Yuriy

The article is devoted to the study of organization of transformation of the general ecosystem of production in accordance with the paradigm of circular economy, the concept of which emerged in response to the need for steady growth in the conditions of pressure of production and consumption on world raw materials resources and environment. The practical absence in Ukraine of industrial companies that have implemented this paradigm into practice, makes the research relevant. It is shown that in a circular environment products are developed taking into account the life cycle of material flows and provide additional value over a long period. Businesses are developing holistic supply chains that make more efficient use of resources and create new markets. The stages of organization of ecosystem restructuring are considered: assessment of ecosystem readiness and its transformation. It has been found that innovative information and communication technologies and social change contribute to the systematic implementation of change. Assessing ecosystem readiness is an important starting point for understanding transformation processes and involves analyzing existing and potential trends in influencing the ecosystem's business potential, potential business models and partner opportunities and goals. Transformation of ecosystems is carried out through various mechanisms, most often using restrictions on early investment costs, active investment by ecosystem organizers in IT infrastructure, stimulating stakeholders to participate in transformations. It has been

proven that the riskiness of a transformed business model forces the parties to agree on risk and revenue sharing, creating incentives for interdependence. The competitive advantages of productive ecosystem transformations lie in cost differentiation and leadership. The main strategic advantage is to increase the ability of ecosystems to achieve good triple-level results, delivering social, financial and environmental benefits to clients. Thus, the transformation of the ecosystem to the paradigm of the circular economy creates opportunities for the development of a sustainable industry.

Keywords: raw materials, environment, competitive advantages, resource recycling, infrastructure, investments.

Постановка проблеми. Концепція циркулярної (кругової) економіки виникла у відповідь на необхідність сталого зростання в умовах зростаючого тиску виробництва та споживання на світові сировинні ресурси та навколишнє середовище. Стрімке зростання товаровиробництва і споживання призвело до ситуації, коли базування економічних систем на класичній лінійній моделі «отримання ресурсів – їх виробничо-технологічні перетворення – експлуатація готової продукції», в якій кожен продукт характеризується обмеженим терміном експлуатації, вже не може забезпечити їх відновлення та раціонального споживання. Суспільний попит на дефіцитні ресурси безперервно зростає, а цінні ресурси, використовувані для виробництва продуктів харчування, побудови інфраструктури та житла, виробництва споживчих товарів та постачання енергії, після основного використання, підлягають утилізації, що призводить до деградації довкілля. Це призводить до стабільного зростання вартості металів, корисних копалин, викопного палива, кормів та продуктів харчування, а також чистої води та родючих земель у всьому світі. Зокрема, в Європейському Союзі невідновне споживання ресурсів досягає майже 15 тонн на рік на людину, а кожний мешканець утворює понад 4,5 тонн відходів на рік, майже половина з яких потрапляє на сміттєзвалища [6].

Лінійна економіка, яка ґрунтується виключно на експлуатації ресурсів, вже не здатна забезпечити сучасних вимог до якісного ресурсного відновлення. Отож, Четверта промислова революція запропонувала модель безперервної ресурсної рециркуляції, основну увагу в якій зосереджено на питаннях повторного використання, реконструкції та переробки матеріалів і готових виробів. Хоча економічні і соціальні переваги циркулярної економіки є безспірними, в Україні практично відсутні приклади промислових компаній, які впровадили дану парадигму у практичну діяльність, що зумовлює актуальність дослідження бізнес-моделей відповідних перетворень виробничих екосистем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дискусії щодо циркулярної економіки переважно охоплюють питання отримання екологічних та соціальних переваг. Увага N.M.P. Bocken, I. de Pauw, C. Bakker, B. van der Grinten глибоко зосереджена на питаннях економічної корисності запровадження парадигми циркулярної економіки на рівні компаній [5]. І. Тимошенко, О. Дронова зазначають, що навіть незначні вдосконалення виробничих підприємств можуть суттєво сприяти досягненню переваг циркулярної економіки [4]. Водночас, у цих дослідженнях не проводився аналіз стимулів для виробничих компаній змінювати власні бізнес-моделі, а також спонукати старих чи нових партнерів екосистеми змінити свої для досягнення трансформації. Особливу зацікавленість викликає аналіз бізнес-моделі переходу підприємств від продажів до оплати за використання. Ця економічно ефективна

бізнес-модель, як зазначає І. Зварич, вимагає виробництва для співпраці з партнерами по службі, сторонніми постачальниками, замовниками та навіть іншими постачальниками, щоб вигідно поставити нову бізнес-модель [1]. Однак дослідження залишають без відповіді такі питання, як стимулювання стейкхолдерів та розподіл ризиків невизначеності. В. Малолітнева розглядала різнопланові аспекти зміни ролей і обов'язків [2] при здійсненні циркулярних закупівель, однак залишається недостатньо розкритим, як компанія може організовувати зміни бізнес-моделі на рівні екосистеми для досягнення трансформації до парадигми циркулярної економіки.

H. Stål, H. Corvellec показали, що той факт, що замовник платить за використання продукції, а не уречевлений товар чи послугу, дає можливість вивільнити кошти на продукування власних продуктів і послуг, гарантуючи замовнику певний результат чи, заданий обсяг виробництва на заводі замовника [9]. Однак у цих дослідженнях залишились поза увагою питання функціональних результатів циркулярної економіки. W. McDowall, I. Visnjic, A. Neely, M. Jovanovic довели, що стягуючи з клієнтів плату за користування певною продукцією, виробник створює прямий стимул до співпраці в межах екосистеми і зменшує витрати на життєвий цикл проектування, розробки, виготовлення та обслуговування продукції [8; 10]. Однак, в дослідження цієї бізнес-моделі дослідники не розкривають аспекти екологічних, соціальних та економічних вигод всіх учасників виробничої екосистеми. Крім того, все ще не висвітлено розуміння того, як просунуті сервіси спрямовують ефективність використання ресурсів та трансформацію до циркулярної економіки.

Л. Сергієнко, В. Євдокимов з'ясували, що для зменшення витрат на проектування, розробку, виготовлення, обслуговування, використання та переробку, виробнику необхідно тісно співпрацювати з іншими партнерами по екосистемі, які беруть участь у кожній із цих заходів [3]. Стейкхолдери, включаючи замовника, перебирають на себе нові ролі та обов'язки, змінюючи тим самим власні бізнес-моделі. У дослідженнях T. Lahti, J. Wincent, V. Parida показано, що перехід до циркулярної економіки не тільки посилює фокус на сервісі, але й впливає на організацію цілих екосистем [7]. Хоча останні дослідження почали визнавати необхідність розуміння того, як промислова екосистема, заснована на круговій економіці, може бути описана та організована, все ще не до кінця зрозумілими залишаються питання організації екосистем і конкретні шляхи екосистемних перетворень. Таким чином, хоча дослідження широко пояснюють і підтверджують важливість трансформації екосистем, логіка змін підприємств відповідно до бізнес-моделей, заснованих на логіці циркулярної економіки, є недостатньо сформульованою.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження організації трансформації загальної еко-

системи виробництва у відповідності до парадигми циркулярної економіки.

Результати дослідження. Поняття циркулярної економіки є дуже близьким до оптимальних природних систем, в яких кожен елемент органічно поєднаний у загальному цілому. В циркулярному економічному середовищі продукція розробляється з урахуванням життєвого циклу матеріальних потоків, завдяки чому забезпечує додаткову вартість протягом найдовшого можливого часу, а кількість утворених відходів є незначною і постійно зменшувальною величиною. Підприємства розробляють цілісні ланцюги поставок, які дозволяють більш ефективно використовувати ресурси і створювати нові ринки. Здійсненню такої системної трансформації сприяють інноваційні інформаційно-комунікаційні технології та соціальні зміни. Організатори екосистем зазвичай підходять до цієї мети у два етапи: оцінка готовності екосистеми та її трансформація (рис. 1). На кожному етапі спеціальні та взаємодоповнюючі механізми розробляють для досягнення своїх цілей.

Оцінка готовності екосистем є важливою відправною точкою для розуміння процесів трансформації, які компанії-виробники та їхній екосистемний партнер повинні взяти на себе, щоб перейти до парадигми циркулярної економіки. Оцінка готовності є фундаментальним кроком, який дозволяє керівникам компаній бути чутливими до зовнішньої інформації, виявляти нові можливості бізнесу, пов'язані з циркулярною економікою, та зрозуміти власну спроможність сприйняти ці можливості.

Готовність виробничих підприємств до циркулярної економіки оцінюють за допомогою ключових параметрів:

– існуючі тенденції, які прямо чи опосередковано впливають на бізнес-потенціал екосистеми;

– можливий вплив трансформаційних заходів на існуючий бізнес;
– оцінювання потенційних бізнес-моделей;
– оцінювання можливостей і цілей партнерів по екосистемі.

Світовий досвід свідчить, що провідні виробничі компанії здійснюють трансформацію екосистем за допомогою декількох механізмів. Зокрема йдеться про обмеження ранніх інвестиційних витрат, пов'язаних з циркулярною економікою [6]. Це викликано як відсутністю вільних обігових коштів чи інших фінансових ресурсів для інвестування циркулярну модель бізнесу, так і високу невизначеність цієї парадигми. Виходом із ситуації в такому випадку може стати активне інвестування організаторами екосистеми в IT-інфраструктуру, що дозволяє їм стимулювати стейкхолдерів до участі в трансформаціях. Інший механізм полягає в підтримуванні розробок інноваційних процедур та процесів партнерами: використання оцифрування для надання послуг, розвиток компетенцій, управління портфелями, налаштування компонентів продуктів і послуг (табл. 1). Такі заходи сприяють вирівнюванню стимулів та швидкій адаптації циркулярних бізнес-моделей.

Взаємовідносини великих виробничих підприємств з екосистемою проявляють певну схильність до виникнення конфліктів. Вирішення цієї проблеми лежить в площині реляційної взаємозалежності між партнерами екосистеми. Наприклад, задіяна у телекомунікаційній галузі компанія, пропонуючи на ринку бізнес-модель на основі використання власного потенціалу, має узгоджувати її з замовниками і споживачами. Відповідні пропозиції несли в собі значні економічні та екологічні переваги, оскільки дозволяли зекономити на витратах

Рис. 1. Технологічна модель перетворення виробничих екосистем у циркулярну економіку

Таблиця 1. Трансформаційні бізнес-моделі циркулярної економіки

Бізнес-модель	Циркуляторні особливості
Циклічне постачання	– використання біоматеріалів, здатних до саморозкладання; – укладання договорів з постачальниками екосировини на повернення відходів для подальшої переробки
Переробка ресурсів	– компостування, анаеробне зброджування у виробництві добрив і відновлювальної енергії; – переробка продукції, непридатної для повторного використання; – розбудова інфраструктури збирання, сортування і перероблення відходів
Обмінні платформи	– продовження життєвого циклу продукції; – скорочення обсягів виробництва продукції, що не підлягає вторинній переробці
Продовження життєвого циклу продукції	– наявність потужностей для відновлення на підприємствах первинного виробництва; – внутрішньодержавне інвестування в нові технології; – прямі іноземні інвестиції та імпорту технологій; – взаємодія бізнесу і наукових центрів
Продукт як послуга	– пропозиція пакетних послуг, що включають післяпродажне обслуговування; – відповідальність виробника за утилізацію продукції після завершення життєвого циклу; – формування замкнутих ланцюжків поставок

на обладнання, термін служби якого мав збільшуватись завдяки кращому обслуговуванню. Однак, оскільки нова бізнес-модель має суттєві ознаки ризикованості і є не до кінця функціонально зрозумілою для обох сторін, вони мають домовлятися щодо розподілу ризиків і доходів, що створює стимули до взаємозалежності.

З іншого боку, невеликі за розміром підприємства в існуючих бізнес-екосистемах зазвичай вагаються вкладати значні кошти в пропозиції циркулярної економіки через високі початкові інвестиції і значну невизначеність їх рентабельності. Отож, заохочення інвестування з боку лідерів екосистем може полягати в наданні статусу ексклюзивності чи інших економічних преференцій таким підприємствам. Відповідні угоди здатні впливати на взаємну взаємозалежність, завдяки всі зацікавлені підприємства отримують чіткий розподіл ролей і спільні вигоди.

Бізнес-модель та оцінки екосистемних партнерів доповнюють зовнішню оцінку екосистеми, оскільки вони надають інформацію про готовність організатора екосистеми та партнерів до трансформації. У сукупності всі три оцінки встановлюють розрив між прагненнями циркулярної економіки та можливостями екосистеми для досягнення цих прагнень. Розрив відображає можливості та ресурси, які відсутні в екосистемі, та процеси управління екосистемою, які були б необхідні для переходу екосистеми до парадигми циркулярної економіки. Зокрема, оцінка готовності екосистем рідко є лінійним процесом.

Після усунення прогалин виробничі компанії беруть участь у трансформації екосистем. На цьому етапі ми виділили три механізми, які спільно рухають екосистему до встановлення її цілей циркулярної економіки. Механізми стандартизації використовуються для визначення та легітимізації цілей для партнерів екосистеми. Організатори встановлюють загальні стандарти, за якими оцінюватиметься екосистема (наприклад, витрати життєвого циклу на обладнання та його використання), розробляють конкретні стандарти з обраними партнерами по екосистемі (наприклад, стандарти на конструкцію двигуна) та накладають певні стандарти на більш широкий набір партнерів екосистеми, включаючи потенційних нових партнерів (наприклад, якість матеріалів).

Як тільки цілі встановлюються за допомогою механізмів стандартизації, організатори екосистеми звертають свою увагу на те, щоб усі партнери мали доступ до необхідних ресурсів та можливостей для реалізації цілей. Механізми виховання є центральними у цьому процесі. Окрім вкладення внутрішніх інвестицій, організатори екосистеми несуть ранні витрати на інвестиції в інфраструктуру та полегшують інвестиції основними партнерами в екосистему, допомагаючи їм компенсувати невизначеність.

Після забезпечення можливостей стимулювання та діяльність декількох учасників екосистеми повинні бути узгоджені, оскільки вони включають стандарти циркулярної економіки у свої індивідуальні пропозиції. Організатори екосистеми досягають цієї координації, використовуючи механізми переговорів, такі як правила поступки та прийому, встановлення реляційної взаємозалежності та аналіз ризику та вигоди для включення нових партнерів. У цьому порядку механізми стандартизації, виховання та ведення переговорів направляють трансформацію з тієї точки, коли кожен партнер має цілі циркулярної економіки, які сприяють узгодженням прагнень екосистеми.

Висновки. Трансформація виробничих екосистем може надати підприємствам різноманітні конкурентні переваги. Серед найбільш поширених стратегічних переваг слід відзначити такі, як диференціація та лідерство у витратах. Однак ми стверджуємо, що основна перевага трансформації екосистем полягає у підвищенні здатності екосистем досягати хороших результатів потрійних рівнів, надаючи клієнтам соціальні, фінансові та екологічні вигоди. Зокрема, компанії досягають більшої продуктивності, кращого використання ресурсів, скорочення небезпечних робочих місць, більшої прозорості екосистеми, зростання ринку та фінансових прибутків. Таким чином, трансформація екосистеми до парадигми циркулярної економіки створює можливості для розвитку стійкої промисловості. Подальші дослідження мають стосуватись аналізу трансформаційних можливостей широкого спектру конкуруючих сторін та стейкхолдерів щодо їх залучення до імплементації їх бізнес-моделей в циркулярну економіку.

1. Зварич І.Я. Імплементация плану дій ЄС у сфері циркулярної економіки. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 25. Ч. 1. С. 93–98.
2. Малолітнева В.К. Циркулярні публічні закупівлі як засіб досягнення цілей сталого розвитку. Економіка та право. 2019. № 2(53). С. 84–94. doi: 10.15407/econlaw.2019.02.084
3. Сергієнко Л.В., Євдокимов В.В. Механізм формування та реалізація державної політики циркулярної економіки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Державне управління. 2017. № 1(8). С. 22–31.
4. Тиошенко І.П., Дронова О.Л. Циркулярна економіка для умов України. Формування ринкових відносин в Україні. 2018. № 9(208). С. 120–127.
5. Bocken N.M.P. et al. Product design and business model strategies for a circular economy. *Journal of Industrial and Production Engineering*. 2016. Vol. 33(5). P. 308–320.
6. European Commission. Circular economy. 2019. URL: https://ec.europa.eu/growth/industry/sustainability/circular-economy_en (дата звернення: 26.12.2019).
7. Lahti T., Wincent J., Parida V. A definition and theoretical review of the circular economy, value creation, and sustainable business models: Where are we now and where should research move in the future? *Sustainability*. 2018. № 10(8). P. 2799.
8. McDowall W. et al. Circular Economy Policies in China and Europe. *Journal of Industrial Ecology*. 2017. Vol. 21, No. 3. P. 651–661. doi: 10.1111/jiec.12597
9. Stål H.I., Corvellec H. A decoupling perspective on circular business model implementation: Illustrations from Swedish apparel. *Journal of Cleaner Production*. 2018. № 171. P. 630–643.
10. Visnjic I., Neely A., Jovanovic M. The path to outcome delivery: Interplay of service market strategy and open business models. *Technovation*. 2018. № 72. P. 46–59.

1. Zvarych I.Ya. (2019) Implementatsiia planu dii YeS u sferi tsyrkuliarnoi ekonomiky [Implementation of the EU Circular Economy Action Plan]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 25, part 1, pp. 93–98.
2. Malolitneva V.K. (2019) Tsykuliarni publichni zakupivli yak zasib dosiahnennia tsilei staloho rozvytku [Circular Public Procurement as a Means of Achieving Sustainable Development Goals]. *Ekonomika ta pravo*, no. 2(53), pp. 84–94. doi: 10.15407/econlaw.2019.02.084
3. Serhiienko L.V., Yevdokymov V.V. (2017) Mekhanizm formuvannia ta realizatsiia derzhavnoi polityky tsyrkuliarnoi ekonomiky [Mechanism of formation and realization of the state policy of circular economy]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, no. 1(8), pp. 22–31.
4. Tymoshenko I. P., Dronova O. L. (2018) Tsykuliarna ekonomika dlia umov Ukrainy [Circular economy for Ukrainian conditions]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 9(208), pp. 120–127.
5. Bocken N. M. P., de Pauw I., Bakker C., van der Grinten B. (2016) Product design and business model strategies for a circular economy. *Journal of Industrial and Production Engineering*, vol. 33(5), pp. 308–320.
6. European Commission (2019) Circular economy. Available at: https://ec.europa.eu/growth/industry/sustainability/circular-economy_en (accessed: 26.12.2019).
7. Lahti T., Wincent J., Parida V. (2018) A definition and theoretical review of the circular economy, value creation, and sustainable business models: Where are we now and where should research move in the future? *Sustainability*, no. 10(8), p. 2799.
8. McDowall W., Geng Y-J., Huang B., Bartekova E., Bleischwitz R., Turkeli S., Kemp R., Domenech T. (2017) Circular Economy Policies in China and Europe. *Journal of Industrial Ecology*, vol. 21, no. 3, pp. 651–661. doi: 10.1111/jiec.12597
9. Stål H.I., Corvellec H. (2018) A decoupling perspective on circular business model implementation: Illustrations from Swedish apparel. *Journal of Cleaner Production*, no. 171, pp. 630–643.
10. Visnjic I., Neely A., Jovanovic M. (2018) The path to outcome delivery: Interplay of service market strategy and open business models. *Technovation*, no. 72, pp. 46–59.

E-mail: yurtur@gmail.com

УДК 658.18:656.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2019-6.59>

Харченко О.В.

здобувач кафедри економіки
та управління виробничим і комерційним бізнесом,
Український державний університет залізничного транспорту

Кужавський М.С.

здобувач кафедри економіки
та управління виробничим і комерційним бізнесом,
Український державний університет залізничного транспорту

РОЗРОБЛЕННЯ СТРАТЕГІЇ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

В статті вивчено сутнісно-змістовну характеристику категорії «ресурсозбереження» та проаналізовано ключові концепції ресурсозбереження. Під ресурсозбереженням на підприємствах залізничного транспорту запропоновано розглядати комплекс заходів організаційно-управлінського, техніко-технологічного та економіко-екологічного характеру, що ґрунтуються на впровадженні ресурсозберігаючих технологій та реалізації прогресивних інструментів управління з метою забезпечення оптимального рівня використання і ефективного відтворення їх природно-ресурсного потенціалу. Проведено аналіз рівня ресурсо- та енергоспоживання на підприємствах залізничного транспорту. Розроблено комплексну стратегію ресурсозбереження на підприємствах залізничного транспорту, що враховує ключові передумови впровадження ресурсозберігаючої діяльності на підприємствах галузі і встановлювати мету, принципи та інструменти реалізації політики ресурсозбереження на підприємствах АТ «Укрзалізниця» на трьох рівнях управління залізничним транспортом.

Ключові слова: ресурсозбереження, підприємства залізничного транспорту, стратегія, інструментарій, екологічна відповідальність, природно-ресурсний потенціал.

РАЗРАБОТКА СТРАТЕГИИ РЕСУРСОСБЕРЕЖЕНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА

Харченко О.В., Кужавский Н.С.

В статье изучено сущностно-содержательную характеристику категории «ресурсосбережение» и проанализированы ключевые концепции ресурсосбережения. Под ресурсосбережением на предприятиях железнодорожного транспорта предложено рассматривать комплекс мер организационно-управленческого, технико-технологического и экономико-экологического характера, которые основываются на внедрении ресурсосберегающих технологий и реализации прогрессивных инструментов управления с целью обеспечения оптимального уровня использования и эффективного воспроизводства их природно-ресурсного потенциала. Проведен анализ уровня ресурсо- и энергопотребления на предприятиях железнодорожного транспорта. Разработана комплексная стратегия ресурсосбережения на предприятиях железнодорожного транспорта, которая учитывает ключевые предпосылки внедрения ресурсосберегающей деятельности на предприятиях отрасли и определяет цели, принципы и инструменты реализации политики ресурсосбережения на предприятиях АО «Укрзалізниця» на трех уровнях управления железнодорожным транспортом.

Ключевые слова: ресурсосбережение, предприятия железнодорожного транспорта, стратегия, инструментарий, экологическая ответственность, природно-ресурсный потенциал.

DEVELOPMENT OF RESOURCE SAVING STRATEGY AT RAILWAY TRANSPORT ENTERPRISES

Kharchenko Olga, Kuzavsky Mykola

The article studies the essential and content characteristics of the category «resource saving», which allowed us to establish the existence of a diyalnistno-instrumental, process, functional, effective and system approaches to the definition of the content of this concept. The key concepts of resource saving are analyzed on the basis of which the factors and expected results of their implementation are determined. It is determined that the main idea of most concepts of resource saving is to achieve a minimum level of unproductive production losses and to activate measures to ensure environmental and economic efficiency of production and economic activity of the enterprise. Based on the existing theoretical basis of resource saving, under resource saving at railway transport enterprises it is proposed to consider a set of measures of organizational and managerial, technical and technological and economic and environmental nature, which are based on the introduction of resource-saving technologies and the implementation of progressive management tools to ensure the optimal level of use and effective reproduction of their natural resource potential. The analysis of the level of resource and energy consumption

at the enterprises of railway transport on the basis of a study of trends in the consumption of diesel fuel and electricity-powered trains, the energy intensity of transport and their level of technogenic load on the environment, which indicate a low level of effectiveness of implemented policy of resource conservation and environmental responsibility that does not meet the principles of sustainable development. On this basis, a comprehensive resource-saving strategy has been developed at railway transport enterprises, which takes into account the key prerequisites for the introduction of resource-saving activities at the enterprises of the industry and set goals, principles and tools for implementing the resource-saving policy at the enterprises of JSC «Ukrainian Railway's». The latter defines the tools for implementing resource-saving at railway transport enterprises at three levels of management: at the level of JSC «Ukrainian Railway's», its regional branches, branches and structural divisions, which will ensure the complexity of resource-saving management at the enterprises of the industry.

Keywords: resource saving, railway transport enterprises, strategy, tools, environmental responsibility, natural resource potential.

Постановка проблеми. Одним із ключових напрямів забезпечення сталого розвитку та підвищення ефективності функціонування підприємств залізничного транспорту є зниження рівня їх ресурсоспоживання в процесі надання послуг з перевезень. Адже тенденції споживання паливно-енергетичних ресурсів на підприємствах залізничного транспорту вказують на щорічне зростання обсягів їх використання за якого не забезпечується реалізація принципів ресурсоефективного та екологічно відповідального господарювання в галузі. Високий рівень енерго- та ресурсоемності галузі, значний вплив результатів її функціонування на довкілля зумовлюють необхідність якісної зміни принципів використання всіх без винятку ресурсів на підприємствах залізничного транспорту і переорієнтації їх діяльності на ресурсозберігаючий тип відтворення. Враховуючи загальносвітові тенденції впровадження раціональних та екологічно безпечних методів господарювання і стратегічну значущість ресурсозбереження для забезпечення сталого розвитку підприємств залізничного транспорту виникає необхідність пошуку ефективного інструментарію впровадження політики ресурсозбереження на підприємствах галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розробленню теоретичних основ ресурсозбереження присвятили свої публікації такі провідні вчені-науковці, як Р.І. Балашова, О.Е. Оксанич, С.Ю. Половникова, С.А. Скокова, І.М. Сотник та інші [1–5]. Питання реалізації політики ресурсозбереження на підприєм-

ствах залізничного транспорту висвітлені у працях В.Л. Диканя, О.Г. Дейнеки, Л.О. Позднякової та інших [6]. Разом з цим, не дивлячись на достатню розробленість питань впровадження інструментарію ресурсозбереження на підприємствах залізничного транспорту, в умовах інтеграції галузі в ЄС та реалізації політики соціально відповідального господарювання виникає необхідність у підвищенні ресурсоефективності та екологічної відповідальності підприємств залізничного транспорту, а відповідно й актуалізується завдання з розроблення комплексної стратегії ресурсозбереження на підприємствах залізничного транспорту.

Метою даної статті є дослідження сутнісно-змістовної характеристики категорії «ресурсозбереження» та розроблення комплексної стратегії ресурсозбереження на підприємствах залізничного транспорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категоріально термін «ресурсозбереження» трактується вченими-науковцями досить неоднозначно. В економічній літературі зустрічаються різні погляди на категорію «ресурсозбереження», більшість із яких розглядають ресурсозбереження в двох аспектах: перший визначає ресурсозбереження як діяльність, що спрямована на охорону природно-ресурсного потенціалу підприємства, регіону чи країни, а другий – зводиться до необхідності забезпечення раціонального рівня використання всіх без винятку ресурсів [7]. Погляди науковців на розуміння сутності поняття «ресурсозбереження» подано в таблиці 1.

Таблиця 1. Характеристика підходів до визначення категорії поняття «ресурсозбереження»

Автор	Зміст поняття	Ключовий аспект
Скоков С.А. [4]	ресурсозбереження розглядається з позиції наукової, виробничої, організаційної, комерційної та інформаційної діяльності підприємства, що реалізується з метою скорочення рівня споживання ресурсів і передбачає впровадження сучасних технологій для зменшення впливу результатів його функціонування на довкілля	діяльність
Оксанич О.Е. [2]	ресурсозбереження визначається як процес, що охоплює заходи організаційного, економічного і технічного характеру, спрямовані на економію і оптимізацію рівня використання матеріально-сировинних ресурсів у всіх галузях промислового виробництва	процес
Реймерс Н.Ф. [8]	ресурсозбереження розглядається через призму впроваджуваних ресурсозберігаючих технологій, що сприяють скороченню рівня виробничих витрат за умови дотримання заданого рівня якості результатів виробництва	технологія
Половникова С.Ю. [3]	ресурсозбереження розглядається як комплексна категорія, що поєднує умови, показники, процес та результати їх реалізації. З точки зору процесу ресурсозбереження визначається як взаємозв'язки між різними сторонами виробничо-господарської діяльності, що реалізуються на всіх без винятку рівнях виробництва. Як умова ресурсозбереження ототожнюється з потенціалом підприємства щодо підвищення рівня використання ресурсів в процесі виробництва. Як результат ресурсозбереження розглядається з точки зору зниження ресурсоемності виробничого процесу з метою забезпечення його соціо-еколого-економічної ефективності, а як показник – досягнення зростання обсягів виробництва за рахунок оптимізації рівня виробничих витрат	процес, умова, результат, показник
Балашова Р.І. [1]	ресурсозбереження є процесом, що спрямований на оптимізацію рівня використання ресурсів підприємства	процес

Отже категорія «ресурсозбереження» трактується науковцями з точки зору процесу, сукупності дій, функції управління та технології оптимізації використання ресурсів підприємства, що реалізуються з метою підвищення ефективності його виробничої, фінансово-економічної та екологічної діяльності. Саме розгляд категорії «ресурсозбереження» в цих аспектах зумовив формування діяльнісно-інструментального, процесного, функціонального, результа-

тивного та системного підходів до визначення змісту даного поняття. Так, представниками першого – діяльнісно-інструментального підходу, є С.А. Скокова та О.Е. Оксанич, які визначають ресурсозбереження з точки зору діяльності науково-виробничого, організаційного, технічного та інформаційного характеру, спрямованої на досягнення оптимального рівня використання ресурсів і зниження техногенного навантаження на довкілля [2; 4].

<i>Концепція ресурсозбереження</i>	<i>Ключові фактори</i>	<i>Очікуваний результат</i>
Концепція сталого розвитку	інвестиції в екологію, розвиток нових технологій, впровадження соціальних інновацій	забезпечення ефективного та ощадного використання ресурсів
Концепція інноваційного ресурсозаміщення «5К»	управління ресурсозбереженням має відбуватися в ряд етапів, основу яких складають «5К»: «комунікації, компетенції, конкуренція, комерціалізація, координація»	сприятиме перетворенню інтелектуальних ресурсів в матеріальні об'єкти, формуванню високого інноваційного потенціалу
Концепція «фактор чотири»	орієнтована на скорочення рівня витрат виробничих ресурсів підприємства	підвищення ефективності виробництва
Концепція «фактора 10» і «фактора X»	результати науково-технічного прогресу, ресурсозберігаючі інновації	підвищення ефективності виробництва, зменшення потреби у ресурсах
Концепція «нульових відходів»	ресурсозберігаючі інноваційні технології	мінімальний рівень відходів виробництва
Концепція повного використання сировинних ресурсів	ресурсозберігаючі інноваційні технології	повне використання ресурсів підприємства, ліквідація втрат ресурсів
Концепція мінімізації відходів	ресурсозберігаючі інноваційні технології	зниження ресурсоемності, негативного впливу на довкілля
Концепція ефективного використання устаткування та його модернізації	сучасні технологічні процеси	удосконалення технологічного процесу, максимальна результативність функціонування
Концепція вартісно-орієнтовано підходу до управління ресурсозбереженням	заходи щодо забезпечення раціонального споживання ресурсів, екологічні орієнтири розвитку підприємства	розширення масштабів виробничо-господарської діяльності, зростання вартості підприємств
Концепція людського розвитку	інтелектуальні ресурси	оптимізація рівня використання природного потенціалу, економічне зростання
Концепція ресурсної безпеки	диверсифікація джерел ресурсів, ресурсозберігаючі технології і рішення	нівелювання загроз, пов'язаних із виснаженням природно-ресурсного потенціалу, задоволенням потреб споживачів

Рис. 1. Зміст ключових концепцій ресурсозбереження [9]

Найбільш поширеним підходом до визначення змісту категорії «ресурсозбереження» є процесний підхід представником якого є Р. Балашов та інші [1]. В рамках даного підходу ресурсозбереження розглядається як процес досягнення раціонального рівня використання ресурсів підприємства, що досягається за рахунок покращення рівня виробництва. Варто вказати на те, що попри поширеність цього підходу надані авторами трактування носять досить вузький зміст і не розкривають інструментарій та результати його реалізації.

Пов'язуючи ресурсозбереження з комплексом заходів техніко-технологічного характеру, Н. Реймерс та ряд інших дослідників визначають дану економічну категорію з точки зору впровадження у виробничий процес найсучасніших ресурсозберігаючих технологій з метою зниження його матеріало- та енергоємності і в цілому скорочення виробничих витрат та підвищення результативності виробництва [8].

Комплексний, узагальнюючий характер має визначення категорії «ресурсозбереження», що наводиться І.М. Сотник, в рамках якого дана категорія розглядається з точки зору різного роду напрямів діяльності підприємств, що спрямовані на мінімізацію рівня виробничих витрат та впливу на навколишнє середовище за рахунок впровадження останніх досягнень технічного прогресу [5].

Отже, узагальнюючи варто відзначити, що погляди науковців на тлумачення сутності «ресурсозбереження» є досить неоднозначними, а їх формуванню сприяли ті концепції, які встановлюють детермінанти реалізації політики ресурсозбереження для всіх суб'єктів господарювання. Як вказує М.А. Вознюк ключовими концепціями ресурсозбереження є концепція сталого розвитку, концепція ресурсозаміщення «5К», концепція «фактор чотири», «фактора 10» і «фактора X», «нульових відходів», повного використання сировинних ресурсів, мінімізації відходів, ефективного використання устаткування та його модернізації, вартісно-орієнтованого підходу до управління ресурсозбереженням, людського розвитку та концепція ресурсної безпеки (рисунк 1) [9].

Ознайомлення зі змістом ключових концепцій ресурсозбереження дозволило дійти висновку, що головна ідея більшості із них полягає в досягненні мінімального рівня непродуктивних виробничих втрат та активізації заходів щодо забезпечення еколого-економічної ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства. Ґрунтуючись на цьому, варто визначити, що, по-перше, ресурсозбереження – це ком-

плекс організаційно-управлінських, техніко-економічних та екологічних заходів, що спрямовані на досягнення економії та рівня споживання ресурсів з метою з метою зниження ресурсоемності та підвищення ефективності процесу виробництва; по-друге, основу політики ресурсозбереження становлять мотиви та інструменти відтворення і раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, що потребує розроблення чіткої тактики і стратегії управління ресурсозбереження; по-третє, ресурсозбереження має синергетичну та стратегічну значущість для підвищення ефективності функціонування підприємства, що реалізується за рахунок оптимізації технологічних процесів, підвищення продуктивності праці та ефективності використання обігових активів. Відповідно до цього під ресурсозбереженням на підприємствах залізничного транспорту доцільно розуміти комплекс заходів організаційно-управлінського, техніко-технологічного та економіко-екологічного характеру, що ґрунтуються на впровадженні ресурсозберігаючих технологій та реалізації прогресивних інструментів управління з метою забезпечення оптимального рівня використання і ефективного відтворення їх природно-ресурсного потенціалу.

Специфіка діяльності підприємств залізничного транспорту полягає в тому, що в процесі транспортного обслуговування споживачів та виконання екіпірувальних і ремонтних робіт підприємства галузі споживають значні обсяги паливно-енергетичних ресурсів і здійснюють величезне техногенне навантаження на довкілля. Так, лише у 2018 році обсяги викидів забруднюючих речовин підприємства галузі склали 3,309 тис. т, що більше рівня попереднього року на 1,9%. При цьому загрозливою тенденцією є зростання обсягів викиду діоксиду вуглецю, розмір яких у 2018 році в порівнянні з 2017 роком збільшився на 11912,29 тонн, діазоту оксиду – зростання склало 12,52 тонни, а також металів та їх сполук – на 4,585 тонни в рік [10]. Має місце на підприємствах АТ «Укрзалізниця» і проблема накопичення небезпечних відходів, що створюють загрозу здоров'ю населення і навколишньому середовищу: протягом 2017-2018 років відбулося зростання їх розміру з 66,17 тис. тонн у 2017 році до 89,136 тис. тонн у 2018 році [10]. Про низький рівень екологічної безпеки на підприємствах залізничного транспорту свідчить і незначне зменшення обсягів відходів 1-3 класу небезпеки протягом останніх двох років. Попри реалізовані на підприємствах галузі заходи щодо змен-

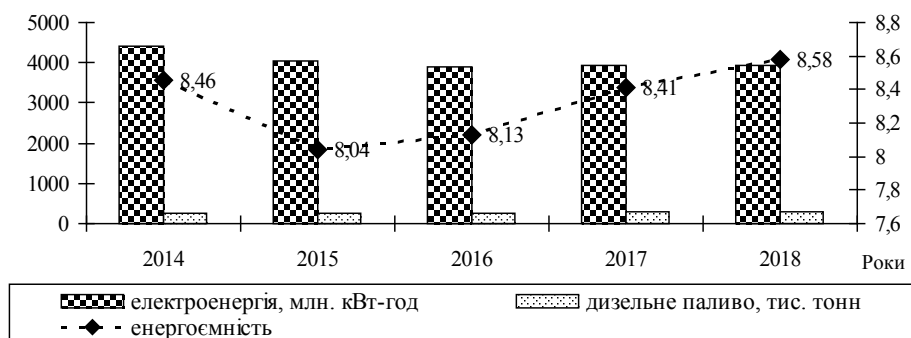

Рис. 2. Динаміка споживання дизельного палива та електроенергії у тязі поїздів, енергоємності перевезень підприємств АТ «Укрзалізниця» протягом 2014-2018 років

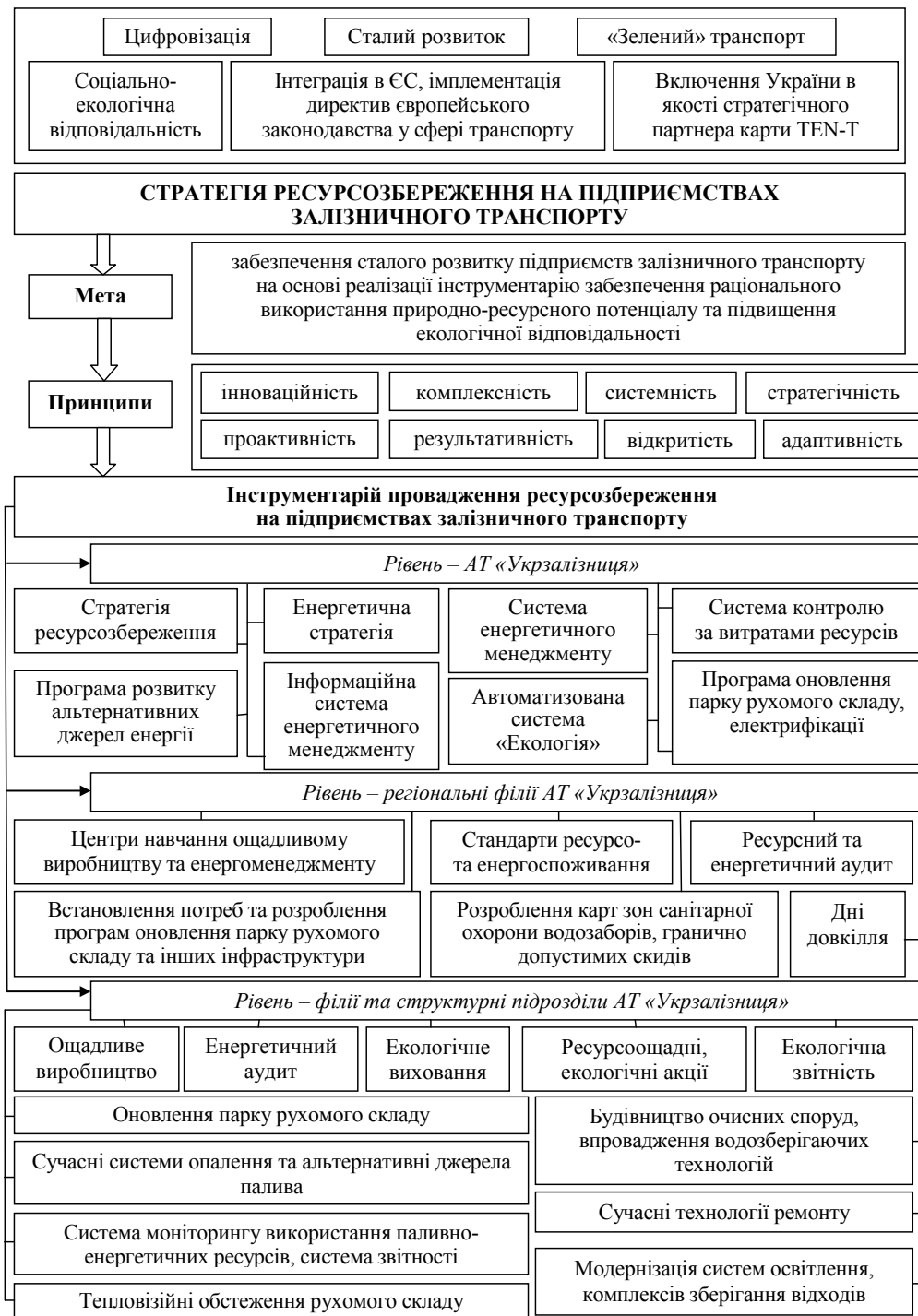

Рис. 3. Ключові положення стратегії ресурсозбереження на підприємствах залізничного транспорту

шення їх негативного впливу на довкілля в результаті зберігання небезпечних відходів в цілому протягом 2017-2018 років спостерігається незначне скорочення обсягів відходів 1-3 класу небезпеки (зменшення складо 6,303 тис. тонн).

Варто вказати, що найзначнішою причиною збільшення техногенного навантаження підприємств залізничного транспорту на навколишнє середовище є експлуатація в галузі застарілих основних фондів, рівень зносу яких сягає 70-80%. В першу чергу, значно проблемою є експлуатація застарілого тягового

та моторвагонного рухомого складу, що призводить до зростання обсягів споживання підприємства галузі палива та електроенергії і здійснює значно більші обсяги викиду шкідливих речовин у атмосферне повітря. Попри реалізацію ряду заходів в рамках Програми енерго- і ресурсозбереження на залізничному транспорті за період 2014-2018 роки на підприємствах залізничного транспорту спостерігається зростання рівня споживання паливно-енергетичних ресурсів. Так, лише обсяги споживання палива для тяги поїздів підприємствами галузі протягом 2014-2018 років збіль-

шилися на 14,6 тис. тонн / рік, що обумовило зростання рівня енергоємності робіт залізничного транспорту на 0,12 (рисунок 2). Окрім цього, експлуатація застарілих основних фондів, зокрема, вагонного парку, завдає величезної шкоди довкіллю, оскільки, по-перше, використання вугілля для опалення вагонів напряду означає значні викиди шкідливих речовин у повітря, по-друге, використання застарілих систем каналізації та водовідведення призводить до забруднення відходами виробництва, хімічними і радіоактивними речовинами ґрунтів та водойм, а відповідно й зумовлює погіршення їх корисних властивостей. З 6,974 млн. м³ спожитого обсягу підприємствами залізничного транспорту води у 2018 році без очищення та фільтрації відведено зворотних вод у водойми 296,876 тис. м³, що становить 4,3%, недостатньо очищених – 318,423 тис. м³ та нормативно очищених – 3 265,890 тис. м³ [10].

Отже на сьогоднішній день попри активну позицію керівництва залізничного транспорту рівень ресурсозбереження та екологічного навантаження галузі на довкілля є досить значним і не відповідає засадам сталого розвитку. Курс АТ «Укрзалізниця» на перетворення в компанію європейського рівня вимагає від підприємств залізничного транспорту реалізації ефективних заходів з ресурсозбереження, орієнтованих на підвищення економічної ефективності діяльності та зростання рівня екологічної відповідальності. Відповідно цього стратегія ресурсозбереження на підприємства залізничного транспорту має враховувати ключові передумови впровадження ресурсозберігаючої діяльності на

підприємствах галузі і встановлювати мету, принципи та інструменти реалізації політики ресурсозбереження на підприємствах АТ «Укрзалізниця» (рисунок 3).

Особливість поданої стратегії полягає в тому, що остання визначає інструментарій реалізації ресурсозбереження на підприємствах залізничного транспорту на трьох рівнях управління: на рівні АТ «Укрзалізниця», її регіональних філій, філій та структурних підрозділів, а це дозволить забезпечити комплексність управління ресурсозбереженням на підприємствах галузі.

Висновок. Таким чином, досліджено сутнісно-змістовну характеристику категорії «ресурсозбереження» та ключові концепції ресурсозбереження, що дозволило розглядати ресурсозбереження на підприємствах залізничного транспорту з точки зору комплексу заходів організаційно-управлінського, техніко-технологічного та економіко-екологічного характеру, що ґрунтуються на впровадженні ресурсозберігаючих технологій та реалізації прогресивних інструментів управління з метою забезпечення оптимального рівня використання і ефективного відтворення їх природно-ресурсного потенціалу. На основі аналізу рівня ресурсо- та енергоспоживання галузі розроблено комплексну стратегію ресурсозбереження на підприємствах залізничного транспорту, що враховує ключові передумови впровадження ресурсозберігаючої діяльності на підприємствах галузі і встановлювати мету, принципи та інструменти реалізації політики ресурсозбереження на підприємствах АТ «Укрзалізниця» на трьох рівнях управління залізничним транспортом.

1. Балашова Р.І. Сутність та складові потенціалу енергозбереження промислового підприємства в умовах трансформації економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 2(128). С. 110–117.
2. Оксанич О.Е. Економічний механізм ресурсозбереження в промисловості : дис. д-ра екон. наук : 08.00.05. НАН України. Львів, 1994. 281 с.
3. Половникова С.Ю. Ресурсозбереження в розширеному відтворенні трансформаційної економіки України : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.01.01. Дніпропетровськ : ДДАУ, 2003. 20 с.
4. Скоков С.А. Эколого-экономическое регулирование процессов ресурсосбережения : дис. канд. экон. наук : 08.08.01. Сумы : СумГУ, 2002. 190 с.
5. Сотник І.М. Еколого-економічні механізми мотивації ресурсозбереження : [монографія]. Суми : ВВП ТОВ «Мрія 1», 2008. 357 с.
6. Дикань В.Л., Дейнека А.Г., Позднякова Л.А., Михайлов И.Д. Основы экологии и природопользования : учебное пособие. Харьков : ООО «Олант», 2002. 384 с.
7. Рибалко Л.П. Сучасні підходи до трактування сутності поняття ресурсозбереження. *Бізнес-Інформ*. 2012. № 3. С. 174–179.
8. Реймерс Н. Ф. Природопользование: [словарь-справочник]. Москва : Мысль, 1990. 639 с.
9. Вознюк М.А. Сучасні концепції ресурсо- та енергозбереження та наукові засади їх реалізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2015. Вип. 1. С. 303–312.
10. Інтегрований звіт: офіційний сайт АТ «Укрзалізниця». URL: <https://www.uz.gov.ua/about/investors/>

1. Balashova R.I. (2012). *Sutnist' ta skladovi potentsialu enerhozberezhennya promyslovoho pidpryyemstva v umovakh transformatsiyi ekonomiky* [The essence and components of the energy saving potential of an industrial enterprise in the conditions of economic transformation]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 2(128), pp. 110–117. (in Ukrainian)
2. Oksanych O.E. (1994). *Ekonomichnyy mekhanizm resursozberezhennya v promyslovosti* [Economic mechanism of resource saving in industry]: dys. d-ra ekon. nauk: 08.00.05. NAN Ukrayiny. L'viv, 281 p. (in Ukrainian)
3. Polovnykova S.Yu. (2003). *Resursozberezhennya v rozshyrenomu vidtvorenni transformatsiynoyi ekonomiky Ukrayiny* [Resource saving in the expanded reproduction of the transformational economy of Ukraine] : avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.01.01. Dnipropetrovs'k: DDAU, 20 p. (in Ukrainian)
4. Skokov S.A. (2002). *Ekologo-ekonomicheskoye regulirovaniye protsessov resursosberezheniya* [Ecological and economic regulation of resource saving processes]: dis. kand. ekon. nauk: 08.08.01. Sumy: SumGU. 190 p. (in Russian)
5. Sotnyk I.M. (2008). *Ekoloho-ekonomichni mekhanizmy motyvatsiyi resursozberezhennya*: [monohrafiya] [Ecological and economic mechanisms of resource saving motivation: monograph]. Sumy: VVP TOV «Mriya 1», 357 p. (in Ukrainian)

6. Dikan' V.L., Deyneka A.G., Pozdnyakova L.A., Mikhaylov I.D. (2002). *Osnovy ekologii i prirodopol'zovaniya* [Fundamentals of ecology and nature management]: uchebnoye posobiye. Khar'kov: ООО «Olant», 384 p. (in Russian)
7. Rybalko L.P. (2012). Suchasni pidkhody do traktuvannya sutnosti ponyattya resursozberezhennya [Modern approaches to the interpretation of the essence of the concept of resource saving]. *Biznes-Inform*, vol. 3, pp. 174–179. (in Ukrainian)
8. Reymers N.F. (1990). *Prirodopol'zovaniye: [clovar'-spravochnik]* [Nature management: [dictionary-reference]]. Moskva: Mysl', 639 p. (in Russian)
9. Voznyuk M.A. (2015). Suchasni kontseptsiiy resurso- ta enerhozberezhennya ta naukovy zasady yikh realizatsiyi [Modern concepts of resource and energy saving and scientific principles of their implementation]. *Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teoriiy ta praktyky*, vol. 1, pp. 303–312. (in Ukrainian)
10. *Intehrovanyy zvit* [Integrated report]: web-site JSC «Ukrzaliznytsya». URL: <https://www.uz.gov.ua/about/investors/>

E-mail: kharchenkoolga2019@ukr.net

УКРАЇНА – МОРСЬКА ДЕРЖАВА

Рецензія на:

підручник «Економіка моря» / В.Н. Парсяк. –
Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 390 с.
навчальний посібник «Економіка моря» для практичних
занять та самостійної роботи студентів /
В.Н. Парсяк, О.В. Жукова, К.В. Парсяк –
Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 390 с.

Освоєння ресурсів Світового океану відкриває захопливі перспективи для відстоювання Україною місця, яке вона (за умов створення для того сприятливого клімату) могла б посісти поміж провідними економіками світу. Це твердження авторів виглядає природним, оскільки наша батьківщина, де-факто, – морська держава. Це географічно обумовлено перебуванням її терен на узбережжях Чорного та Азовського морів, Керченської протоки, попри усі проблеми, які виникли внаслідок відомих військово-політичних подій. З цієї причини, вона має вдосталь шансів (а тому – повинна!) скористатися історичною можливістю опинитися пліч-о-пліч у лавах із тими представниками людської цивілізації, які жадатимуть скористатися багатствами, прихованими під водною поверхнею Земної кулі та у воді, власне, піклуючись, водночас, про збереження біорозмаїття та посилюючи екологічну безпеку.

Виглядає цілком слушним судження, що до недавнього часу використання Світового океану людством мало відверто знищувальний характер, перебуваючи на рівні економіки привласнення. Його треба, як наголошується, кардинально змінити, розбудовуючи морську економіку відтворення. У період удосконалення та практичної імплементації світовою спільнотою концепції сталого розвитку, академічний курс «Економіка моря», який концентрує увагу на ключових категоріях та механізмах раціонального природокористування, перетворюється на один з найважливіших у комплексі дисциплін, передбачених планами навчальних програм, започаткованих викладачами однойменного факультету Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова.

За запропонованою авторами логікою, підручник «Економіка моря» складається з чотирьох глав. У першій викладено погляди щодо матеріальних підвалин формування та послідовного вдосконалення відносин між людьми, корпораціями та державами з приводу освоєння Світового океану. Наведено аргументи на користь гіпотези відносно його приналежності до системи факторів, а ресурсів, які перебувають у ньому, – до предметів праці й, відтак, до виробничих сил сучасного суспільства.

Звертає на себе увагу систематизація видів господарської діяльності, які в сукупності та взаємозв'язку утворюють внутрішню будову економіки моря. Акцентовано увагу на емісійному й екстракційному характері морської господарської діяльності. Розроблено і детально схарактеризовано складові класифікаційних груп економічних ресурсів Світового океану. Окреслено джерела походження, мотиви людей щодо їхнього пошуку, видобутку та перероблення в продукти, здатні

задовольнити потреби споживачів.

У другій главі висвітлено економіко-правові підвалини морської господарської діяльності. Автори ретельно пояснюють сутність правових режимів морських просторів, а також графічні моделі визначення їхньої протяжності. Зазначені економічні наслідки розмежування морських просторів для прибережних країн та тих з них, які не мають безпосереднього виходу до морських берегів. Викладено сутність теорій інституціоналізму та маринізму. Актуальними виглядають заходи, імплементація яких могла б покращити ефективність морської господарської діяльності в Україні. Сфокусована увага на різновидах рентних виплат, що набули розповсюдження в Україні, функції, які вони виконують, а також види ставок, області їхнього застосування, методики розрахунку суми ренти, яку вилучають у бізнесу.

У третій главі досліджено структуру світового фрахтового ринку, наведено його класифікаційні групи, схарактеризовано особливості лінійних та трампових перевезень. Окреслено чинники, що впливають на розміри фрахтових ставок і знижок, якими судноплавні компанії мотивують вантажовідправників до тривалої співпраці. Систематизовані ключові елементи морського природного потенціалу. Підкреслено наявність сприятливих природних умов для розвитку економіки моря в Україні. Наведено огляд підходів і методів вартісної оцінки морського природного потенціалу. Проведена систематизація джерел грошових коштів, необхідних для реалізації морських господарських проєктів. Визначено вектори, за якими, відбувається розвиток світового суднобудування.

Четверта глава містить інструменти перевірки набутих студентами знань, інтенсифікації навчання та засвоєння теоретичного матеріалу: тести, контрольні питання.

Логічним продовженням підручника виглядає навчальний посібник «Економіка моря», призначений для проведення практичних занять та самостійної роботи студентів. Разом вони доповнюють один одного, відкриваючи майбутнім фахівцям перспективи комплексного та глибокого засвоєння теоретичних положень і прикладних методик морської господарської діяльності, викладених з використанням базових концепцій та понять, засвоєння яких визначено вимогами робочої навчальної програми курсу. Ця частина академічного диптиху складається з трьох розді-

лів, відповідно до форм занять, передбачених нормативними навчальними документами. Запропонована авторами будова книжки надає також відомі зручності викладачам, з урахуванням обсягів часу, відведеного для позалекційних занять студентів.

Впродовж підготовки усіх рукописів, про які йдеться, до видання, авторська команда використувала власні наукові напрацювання, а також відомості, отримані під час скрупульозного дослідження публікацій знаних вітчизняних та закордонних колег, законодавчих та нормативних актів, чинних в Україні, директив Європейського Союзу, положень відповідних міжнародних угод, договорів, конвенцій.

Вважаємо за потрібне підкреслити, що дидактичні матеріали, які рецензуються, відзначає високий

та науковий рівень, чіткість, логічність і зрозумілість викладених у них відомостей. Вони допоможуть формуванню світогляду та фахових компетентностей з дисципліни, яка вивчається. Це твердження, природно, стосується, перш за все, студентів економічних спеціальностей. Водночас, з користю для себе ними можуть скористатися аспіранти, викладачі, широке коло читачів, які цікавляться перспективами розвитку земної цивілізації.

І перше, і друге видання оздоблені великою кількістю слушних ілюстрацій, які, маємо визнати, зробили книжки захопливими, візуалізували процеси та явища, характерні для предмета, який вивчається. А це так важливо, особливо для молодого читача, якому вони, власне, і адресовані.

**Доктор економічних наук, професор,
академік Національної Академії Наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
директор Інституту проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень
НАН України**

Буркинський Б.В.

НА КАФЕДРІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ ННІ ЕІУ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВІДБУЛОСЯ ЗАСІДАННЯ КРУГЛОГО СТОЛУ НА ТЕМУ «СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ»

В рамках постійно діючого наукового семінару кафедри міжнародної економіки «Інформаційна культура в сучасному світі» Національного університету харчових технологій відбулося 18-те засідання круглого столу на тему «Сучасні тенденції та проблеми розвитку економіки». Відкрила і модерувала захід завідувач кафедри міжнародної економіки, доктор економічних наук, професор Світлана Гуткевич.

В програмі круглого столу заявлено близько 60 учасників – представників київських вузів. Доброю традицією стала участь в роботі круглого столу представників Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського, Київського національного університету культури та мистецтв, Київської духовної академії і семінарії.

Одним з основних спікерів став Віктор Галасюк – голова Української асоціації Римського клубу, який у своїй доповіді наголосив про важливість визначення спеціалізації країни у глобальному світі та необхідності обрання Україною своєї основної «професії». Його презентація викликала жваві обговорення та інтерес.

Змістовними та актуальними були доповіді гостей – Бружи Альбіни, Ханас Тетяни. Гідно представили Національний університет харчових технологій студенти першого курсу спеціальності «Міжнародні економічні відносини» Костюченко Віталій та Нижник Ганна, які доповіли про роль та місце в світовій економіці Міжнародного валютного фонду та ЮНЕСКО. Студент третього курсу – Радченко Михайло у своєму виступі проаналізував специфіку ринку алкогольної та безалкогольної продукції.

На завершення круглого столу Помічник Ректора Київської духовної академії і семінарії ієромонах

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

ЧАСТИНА I

Київ 2020

Афанасій виголосив вітальне слово та вручив завідувачу бібліотеки Наталії Левченко літературу до фонду бібліотеки нашого університету.

ЦЕ ЦІКАВО

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ
ЗАПРОШУЄ НА НАВЧАННЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ:
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
Освітня програма «Міжнародна економіка»**

Навчання здійснюється на базі повної загальної середньої освіти.

Перелік дисциплін спеціалізації :

o міжнародний економічний аналіз;	o інвестування;
o міжнародний менеджмент;	o міжнародна електронна торгівля;
o міжнародна економічна діяльність України;	o глобальна економіка;
o міжнародна економічна інтеграція;	o міжнародні стратегії економічного розвитку;
o міжнародні організації;	o міжнародний ринок праці;
o міжнародна комерційна логістика;	o міжнародні інвестиції;
o економіка зарубіжних країн;	o міжнародні економічні відносини;
o зовнішня політика України;	o світова економічна кон'юнктура;
o сучасні глобальні ринки;	o міжнародна конкурентоспроможність.

За результатами державної атестації випускникам присвоюється кваліфікація «бакалавр з міжнародних економічних відносин», «магістр з міжнародних економічних відносин».

Навчання здійснюється за денною формою навчання.

Термін навчання:

- Освітній ступінь «бакалавр» – 4 роки (на базі повної загальної середньої освіти).
- Особи з дипломом ОКР молодшого спеціаліста відповідного напрямку підготовки можуть бути зараховані на 3 курс.
- Освітній ступінь «магістр» – 1 рік 6 місяців (на основі базової вищої освіти відповідного напрямку (диплом бакалавра або спеціаліста)).

• **Вступні випробування: на I курс ОС «Бакалавр»:**

Конкурс сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти з трьох дисциплін:

1. Української мови та літератури,
2. Математика,
3. або Історія України, або іноземна мова (за вибором вступника одна з вказаних дисциплін)

• **на III курс ОС «Бакалавр»:**

фахове випробування

• **на ОС «Магістр»:**

1. Конкурс сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти з іноземної мови
2. Фахове випробування

Національний університет харчових технологій має договірні відносини з факультетом військової підготовки Військового інституту телекомунікації та інформатизації НТУУ «КПІ». Це дає можливість бажаним студентам отримати військову підготовку та звання лейтенанта запасу Збройних Сил України.

За потреби студенти забезпечуються гуртожитком

Адреса:

01601, м. Київ, вул. Володимирська 68,
кафедра міжнародної економіки (044)287-97-60, (044)287-96-19
menedger_2012@ukr.net